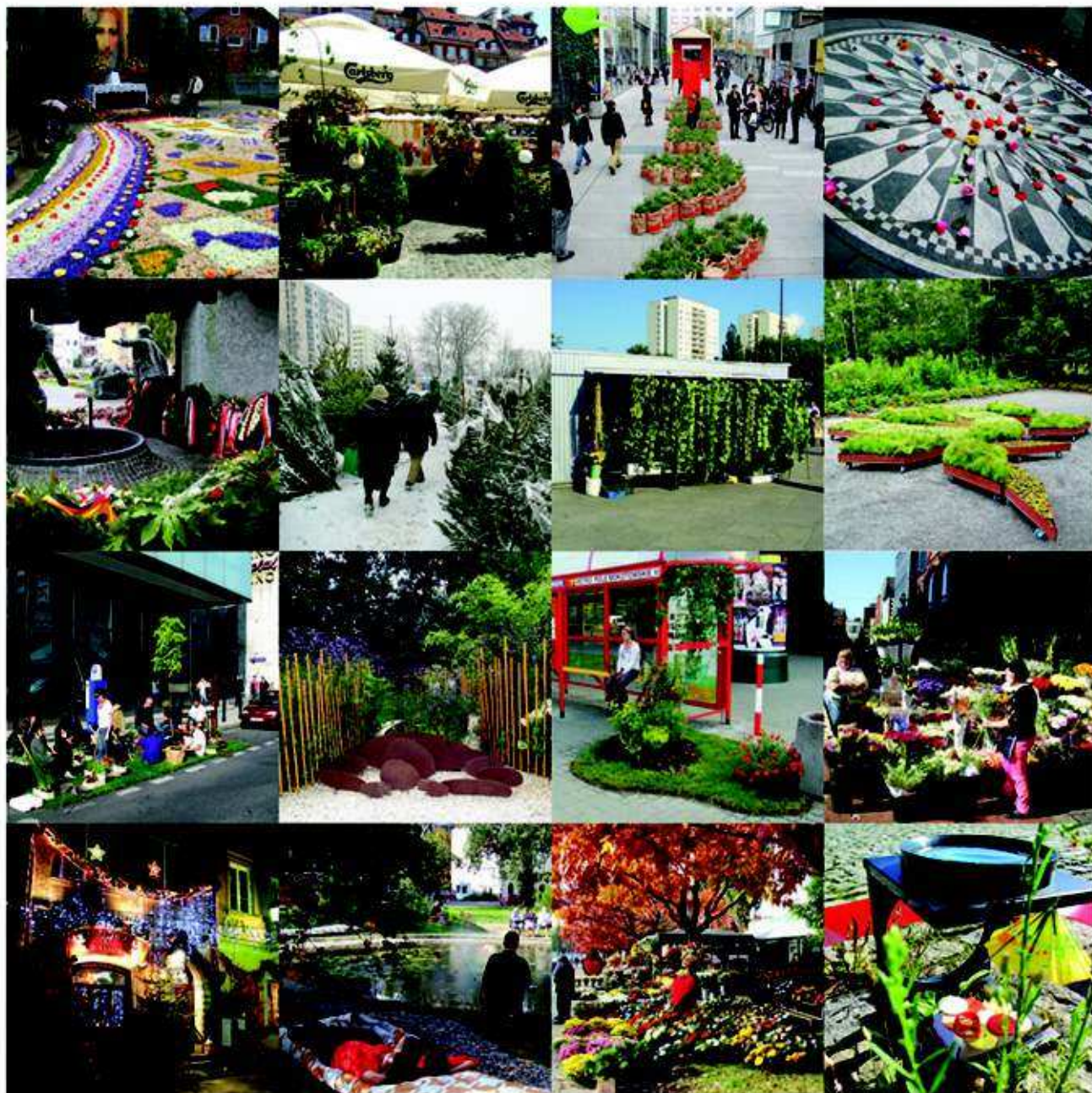

OGRODY TYMCZASOWE W PRZESTRZENIACH KOLEKTYWNYCH

KRZYSZTOF HERMAN

Krzysztof Herman

**Ogrody tymczasowe
w przestrzeniach kolektywnych**

Temporary gardens in collective spaces

Warszawa 2011

Copyright by Krzysztof Herman, Warszawa 2011

Praca doktorska wykonana na Wydziale Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Szkół Główniej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Projekt badawczy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego
nr N N527 075238

Promotor:

prof. dr hab. Jan Rylke

Recenzenci:

dr hab. Weronika Wiśniewska

dr. hab. Janusz Skalski

Opracowanie graficzne:

Krzysztof Herman

Zdjęcia na okładce:

Krzysztof Herman

Druk:

Zakłady Graficzne TAURUS

Wydawnictwo Sztuka Ogrodu Sztuka Krajobrazu Beata J. Gawryszewska

Seria wydawnicza: Doktoraty Katedry Sztuki Krajobrazu SGGW

ISBN 978-83-932747-4-1

Chciałbym podziękować:

prof. Janowi Rylke, promotorowi tej pracy i mentorowi za cenne uwagi i cierpliwość,

prof. Margaret Crawford za możliwość pobytu na Harvard GSD, inspiracje i życzliwość,

Angeli, rodzicom, przyjaciołom i współpracownikom za wsparcie i wiarę we mnie.

Spis treści

1	Wstęp	7
1.1	Przedmiot i zakres badań	9
1.2	Cel i teza pracy	13
2	Materiały i metody badań	14
2.1	Kolejność postępowania i założenia metodologiczne	14
2.2	Schemat pracy	17
2.3	Zastosowane metody	18
2.4	Definicje ogrodu i ogrodu tymczasowego	23
2.4.1	Przegląd znanych definicji pojęcia „ogród”	23
2.4.3	Definicja ogrodu	28
2.4.4	Wyrażenie „ogród tymczasowy” w literaturze i języku codziennym	31
2.4.5	Wstępna definicja ogrodu tymczasowego	38
2.4.6	Ogród tymczasowy we współczesnej sztuce ogrodowej	39
2.5	Przestrzeń kolektywna na tle innych rodzajów przestrzeni	42
2.5.1	Typy przestrzeni kolektywnych w odniesieniu do badań nad ogrodami tymczasowymi	47
2.6	Teorie urbanistyczne dotyczące obiektów oraz przestrzeni o charakterze tymczasowym i codziennym	49
2.7	Obiekty tymczasowe w klasyfikacjach i typologiach dotyczące terenów zieleni oraz elementów i układów ogrodowych w krajobrazie miasta	52
3	Badania typów tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym	55
3.1	Ogrody nomadyczne, ogrody bezdomnych i ogrody przy przyczepach kempingowych	56
3.2	Tymczasowe dekoracje uliczne z komponentem roślinnym	61
3.3	Ołtarze na Boże Ciało i dywany kwietne	79
3.1	Tymczasowe dekoracje miejsc pamięci	83
3.2	Stragany z materiałem roślinnym	89
3.2.1	Stragany kwiatowe	89
3.2.2	Stragany z choinkami	124
3.3	Sezonowe ogródki gastronomiczne	136
3.4	Tymczasowe ogrody pokazowe na festiwalach ogrodowych	144
3.5	Tymczasowe interwencje artystyczne z komponentem roślinnym (interwencyjne ogrody tymczasowe)	155
3.6	“Zielone” reklamy zewnętrzne	176
4	Cechy tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym	185
4.1	Wielkość	186
4.2	Forma i przestrzenna organizacja wewnętrzna	189
4.3	Materiały (elementy)	192
4.4	Funkcja	195
4.5	Tymczasowość	196
4.6	Lokalizacja w przestrzeni kolektywnej	198
4.7	Wytyczne dla tworzenia definicji i typologii ogrodów tymczasowych wynikające z analizy cech tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym	200

5	Definicja pojęcia „ogród tymczasowy”	201
6	Typologia ogrodów tymczasowych	202
7	Rola ogrodów tymczasowych i podobnych obiektów w przestrzeniach kolektywnych	206
8	Podsumowanie i dyskusja	210
9	Wnioski	217
	Spis rysunków, zdjęć, tabel, schematów i wykresów	227
	Aneksy	233
	Bibliografia	222
	Streszczenie	235
	Abstract (in English)	237
	Temporary gardens in collective spaces (article in English)	239

1 Wstęp

Sformułowania „budynek tymczasowy” i „architektura efemeryczna” od bardzo dawna funkcjonują w języku architektury, rodowodem sięgając m.in. konstrukcji tworzonych przez plemiona nomadyczne¹. Architektura efemeryczna to zarazem namiot Beduina, namiot trupy cyrkowej, majestatyczne, renesansowe łuki triumfalne, ale także pawilony wystawowe, które od czasów pierwszych wielkich Wystaw Światowych dawały możliwość realizacji najnowocześniejszych, ryzykownych i wizjonerskich pomysłów projektantów. Budynki tymczasowe to także m.in. współczesne budynki tworzone z elementów prefabrykowanych np. kontenerów.

Jeżeli istnieją budynki tymczasowe i tymczasowa oraz mobilna architektura, to czy istnieją także „tymczasowe ogrody”? Jeżeli tak, to czym jest „ogród tymczasowy”?

Pojęcie to pojawia się w literaturze zagranicznej („temporary garden” w języku angielskim, „temporäre gärten” w języku niemieckim, „jardin temporaire” w języku francuskim). Termin ten „zawieszony” jest jednak gdzieś pomiędzy językiem potocznym, językiem fachowym używanym przez projektantów, a terminem naukowym. Termin „ogród tymczasowy” do tej pory nie doczekał się pogłębionego opracowania i zdefiniowania dla potrzeb nauki i praktyki zawodowej w Polsce². Także nieliczne opracowania, głównie popularno-naukowe nie prezentują wpływu ogrodów tymczasowych na kształtowanie przestrzeni miast, przestrzeni publicznych oraz tych przestrzeni, w których gromadzą się ludzie, niezależnie od tego czy jest to przestrzeń prywatna czy publiczna – przestrzeni kolektywnych, zbiorowych.

Same słowo „ogród” jest na początku XXI wieku prawdopodobnie bardziej popularne i ma więcej znaczeń niż kiedykolwiek: oszklony balkon to ogród zimowy, kilka ławek przed barem to ogródek piwny, kompozycja z pnączy i mchów – ogród wertykalny. W kontekście tak znacznej pojemności słowa „ogród”, a zarazem dość rozmytych granic współczesnego definiowania tego pojęcia nie powinno dziwić pojawienie się w języku architektury krajobrazu terminu „ogród tymczasowy”.

¹ por. „Temporary Buildings” („Budynki tymczasowe” – Karin Schulte 2000) oraz „Festival Architecture” („Architektura Festiwalowa” – Sarah Bonnemaison, Christine Macy 2008)

² Potrzebę zdefiniowania pojęcia „ogród tymczasowy” zauważa także Karolina Skonieczna (2007) pisząc: *Z racji tego, że temat jest nowatorski i niezbadany, zauważalne są znaczne deficyty w opracowaniach, zarówno dyplomowych, jak i naukowych. Dowodem na to jest brak sformułowanej polskiej definicji pojęcia „ogród tymczasowy”* (Skonieczna 2007 str. 4-5).

Rosnące zainteresowanie efemerycznymi elementami, obiektami i tymczasowym użytkowaniem przestrzeni wynika z tempa w jakim współcześnie żyjemy. Jest ono coraz szybsze i szczególnie w miastach, ludzie są wystawieni na działanie licznych, skomasygowanych bodźców. Ich ilość i natężenie wpływa na nasze wymagania wobec otaczającej nas przestrzeni. Ludzie przyzwyczajeni do „kultury supermarketów” oczekują nagłych zmian, nowych ofert specjalnych i promocji, poszukują nowych wrażeń i niecodziennych sytuacji – „malle kulturowe”³ prezentują szeroką, bogatą ofertę, elastyczną i dostosowaną do klienta. W przypadku zieleni miejskiej, która konkuruje z supermarketami o czas wolny mieszkańców miast, zmiany sezonowe i zróżnicowane formy rabat, mogą być niewystarczająco atrakcyjne. Pożądamy alternatywnych, nowych, zaskakujących rozwiązań dla obiektów zieleni we współczesnym mieście. Dlatego, obok tradycyjnych terenów zieleni, takich jak parki czy zieleńce, coraz częściej pojawiają się ogrody na dachach, parki kieszonkowe czy ogrody wertykalne, a także ogrody tymczasowe i mobilne.

We współczesnej sztuce ale także nauce (m.in. w filozofii, archeologii i antropologii) ważnym paradygmatem jest procesualizm, który bardziej niż badaniem stałych i stabilnych form zainteresowany jest procesem ich ewolucji. Ogród wydaje się być atrakcyjnym „narzędziem” sztuki zorientowanej na proces, czego dowodzą realizacje m.in. Pawła Althamera („Raj”), Julity Wójcik („Mój ogród”) czy Joanny Rajkowskiej („Dotleniacz”). Nadal jednak, jak twierdzi Jan Rylke (2009) „Ogród w procesie” nie zaistniał dostatecznie mocno w przestrzeni sztuki, chociaż od dawna znane są sztuce ogrodowej ogrody wystawowe i tymczasowe, istnieją także teoretyczne rozważania związane z procesualnością w sztuce ogrodowej.

W pracy tej odnaleźć można nawiązania do współczesnych teorii z zakresu urbanistyki, które koncentrują się na działaniach oddolnych, prowizorycznych i efemerycznych oraz tymczasowym użytkowaniu przestrzeni miejskich.⁴ Florian Haydn i Robert Temel w publikacji „Temporary Urban Spaces” („Tymczasowe przestrzenie miejskie”) wskazują na tymczasowe i elastyczne projekty, które dostosowywane są do tempa w jakim zmieniają się funkcje konkretnych przestrzeni w mieście oraz częstotliwość ich przebudowy.

Ważną inspiracją dla powstania tej pracy jest zwiększająca się rola ogrodów tymczasowych powstających w ramach festiwali ogrodowych. Ogrody te kształtują trendy we współczesnej architekturze krajobrazu.

³ Dobiesław Jędrzejczyk (2004) „Geografia humanistyczna miasta” str. 202

⁴ por. Rozdział 2.6 - „Teorie urbanistyczne dotyczące przestrzeni tymczasowych i codziennych”.

1.1 Przedmiot i zakres badań

Przedmiotem badań są tymczasowe, nietrwałe obiekty realizowane z wykorzystaniem materiału roślinnego. W dalszej części pracy nazywane są one „tymczasowymi obiektami z komponentem roślinnym”. Badania szerokiej grupy obiektów mają dać następnie możliwość scharakteryzowania węższej grupy „ogrodów tymczasowych” na tle tych realizacji, które nie zostaną uznane za ogrody tymczasowe. W pracy tej zajęto się badaniem tymczasowych form i elementów występujących w przestrzeniach kolektywnych, które są lub potencjalnie mogą być częścią języka architektury krajobrazu. Stanowi to bezpośrednie zainteresowanie architektów krajobrazu.

Jednym z głównych założeń pracy jest opisywanie zarówno obiektów tworzonych przez artystów, architektów i architektów krajobrazu jak i tych aranżowanych przez „amatorów”, takich jak stragany kwiatowe czy dekoracje świąteczne. Założeniem jest więc, że twórczość „profesjonalna” i „nieprofesjonalna” mają równe znaczenie w krajobrazie i wspólnie kształtują przestrzeń naszej codziennej egzystencji.

W pracy odniesiono się do teorii, według których, definicja ogrodu jest znacznie szersza niż jej powszechne postrzeganie, a także obszerniejsza niż znaczna część definicji znanych w popularnej literaturze z zakresu architektury krajobrazu. Dlatego opisywane są teorie związane z estetyką i funkcjonowaniem krajobrazu codziennego jak i tymczasowym użytkowaniem przestrzeni miejskich, a także z antropologią kulturową (np. „kultura kwiatów”) oraz socjologią miasta. Rozpatrywane są zagadnienia związane z historią ogrodów (m.in. historia festiwalu ogrodowych i wystaw ogrodniczych) i współczesnymi realizacjami z zakresu architektury krajobrazu (m.in. ogrody realizowane w ramach festiwalu ogrodów tymczasowych oraz inne artystyczne projekty - interwencje komentujące zagadnienia m.in. ekologii i estetyki w mieście).

Zakres czasowy

Zawarte w przeglądzie literatury materiały i dokumenty dotyczące przestrzeni kolektywnych, ogrodów tymczasowych oraz ich roli w tych przestrzeniach obejmują wybrane okresy od Starożytności (Starożytna Grecja i Ogrody Adonisa) poprzez wiek XIX (targi kwiatowe w Paryżu) do czasów współczesnych. Cytowana literatura uwzględnia publikacje od lat czterdziestych XIX w. (Von Fisher 1845), pierwsze podręczniki architektury krajobrazu (Hubbard, Hubbard 1917) po najnowsze pozycje, wydane w pierwszej dekadzie XXI wieku.

Badania terenowe przeprowadzono w okresie od listopada 2006 roku do lipca 2010 roku (Tabela 1.).

Zakres przestrzenny

Analiza źródeł obejmowała pozycje literatury wydanej i opisującej zjawiska w europejskim i angloamerykańskim kręgu kulturowym. Nieliczne pozycje wykraczają poza ten zakres, nawiązując do zjawisk występujących w Azji (np. targi kwiatowe w Bangkoku, Tajlandia) czy Afryce (ogrody nomadów). Polem badań są przestrzenie kolektywne – badania terenowe obejmowały wybrane fragmenty przestrzeni:

- miast i wsi w Polsce (Warszawa, Wrocław, Kraków, Łowicz, Spycimierz);
- miast w Europie (Sofia w Bułgarii; Schwerin w Niemczech; Stambuł w Turcji; Dublin w Irlandii);
- miast w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (Boston w stanie Massachusetts; Nowy Jork w stanie Nowy Jork; San Francisco w stanie Kalifornia) i Kanadzie (Toronto w prowincji Ontario; Montreal w prowincji Quebec).

Wybór lokalizacji podyktowany był samym tytułem oraz zakresem pracy – uwzględniono zatem obiekty pojawiające się w przestrzeniach kolektywnych. Dalsza selekcja tych miejsc wiązała się bezpośrednio z przestrzenią codziennej egzystencji autora pracy. Są to fragmenty przestrzeni kolektywnych, które stanowią elementy powstających w świadomości badacza map mentalnych (dotyczących każdej miejscowości w której przeprowadzane były badania). Obszary, punkty orientacyjne, węzły, połączone drogami – te nieustannie tworzone, rozwijające się i ewoluujące w trakcie badań mapy mentalne konstytuują właściwy zakres przestrzenny pracy.

Zakres merytoryczny

W wyniku badań pilotażowych i przeglądu stanu badań, w tym identyfikacji zróżnicowanych znaczeń wyrażenia „ogród tymczasowy”, wyodrębniona została grupa tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym. W ten sposób powstała wstępna klasyfikacja takich obiektów. Wszystkie powyższe obiekty zawierają elementy roślinne. Są to obiekty, które w potocznym rozumieniu tego słowa, mogą być uznane za „tymczasowe” lub „nietrwałe”. Domniemywać można, że autorzy tych obiektów zakładają ich krótko-

trwałe istnienie⁵. Cechy typów tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym badane są w rozdziale 3 i 4.

W grupie tej znalazły się:

1. ogrody nomadów;
2. ogrody osób bezdomnych;
3. ogrody przy przyczepach kempingowych;
4. tymczasowe dekoracje uliczne z komponentem roślinnym;
5. ołtarze na Boże Ciało;
6. dywany kwietne;
7. tymczasowe dekoracje miejsc pamięci z komponentem roślinnym (w tym krzyże kwietne);
8. stragany kwiatowe;
9. stragany z choinkami;
10. sezonowe ogródki gastronomiczne;
11. tymczasowe ogrody na festiwalach ogrodowych;
12. tymczasowe instalacje artystyczne z komponentem roślinnym (tzw. tymczasowe ogrody interwencyjne);
13. tymczasowe reklamy zewnętrzne z komponentem roślinnym (tzw. „zielone” reklamy).

⁵ Kwestia tymczasowości i trwałości ogrodów podjęta zostaje przy okazji tworzenia roboczej definicji „ogrodu tymczasowego” (rozdz. 2.4.4.). Cecha tymczasowości i cykliczności opisana jest w rozdziale 4.5.

Badany typ obiektu	Obszar/obiekt badań terenowych	termin badań terenowych
Tymczasowe roślinne dekoracje uliczne	Fragment Traktu Królewskiego, fragment Starego Miasta oraz Plac Małachowskiego w Warszawie	20.12.2006, 23.01.2007, 07.01.2008
Ołtarze i dywany kwietne na Boże Ciało	Warszawa: Śródmieście (Krakowskie Przedmieście); Praga Płn. (wokół Katedry św. Floriana i św. Michała); Targówek (wokół kościoła św. Marka Ewangelisty), Mokotów (wokół kościoła św. Stefana)	07.06.2007
	Spycimierz koło Uniejowa, Turek	22.05.2008
	Łowicz (okolice katedry Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Mikołaja)	11.06.2009
Tymczasowe dekoracje miejsc pamięci	Warszawa: ul. Długa, Cmentarz Wojskowy na Powązkach	01.08.2007
Stragany kwiatowe	Kraków, Rynek Starego Miasta	18.06.2009
	Warszawa (m.in. ul. Wałbrzyska, okolice Hali Mirowskiej, Pl. Zbawiciela, Pl. Konstytucji)	2007-2009
	Boston, USA (okolice Fenuil Hall, Financial District, Quincy Market)	10.2008
	San Francisco, USA (okolice Market St.)	01.2009
	Nowy Dwór Mazowiecki – okolice cmentarza (ul. Słowackiego)	11.2006, 11.2007
Stragany z choinkami	Warszawa (stragany w dzielnicach Mokotów i Ursynów)	12.2006, 12.2007, 12.2009
Sezonowe ogródki gastronomiczne	Warszawa, Rynek Starego Miasta, Fragmenty ul. Krakowskie Przedmieście	2007
	Łódź, ul. Piotrkowska	24.05.2008
	Kraków, Rynek Starego Miasta i okolice	18.06.2009
	Neuchatel, Szwajcaria	5-10.06.2010
Pokazowe ogrody tymczasowe	Toronto, Kanada („Artists’ Gardens”)	03.2007, 10.2008
	Shwerinn, Niemcy (BUGA)	10.2009
	Chamoumt-sur-Loire, Francja (International Garden Festival)	07.2010
Interwencyjne ogrody tymczasowe	Warszawa	2007-2010
„Zielone” reklamy zewnętrzne	Warszawa	12.05.2008 - 16.05.2008
	Toronto, Kanada	03.2007, 10.2008

Tabela 1. Badania terenowe tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym – zakres przestrzenny i czasowy.

1.2 Cel i teza pracy

Celem naukowym poniższej pracy jest identyfikacja, scharakteryzowanie zjawiska ogrodów tymczasowych oraz spisanie definicji „ogrodu tymczasowego”. Jej istotą jest także nakreślenie typologii ogrodów tymczasowych. Kolejnym celem jest określenie wpływu ogrodów tymczasowych i obiektów o podobnym charakterze na przestrzenie kolektywne, w których są one zlokalizowane.

Zrealizowanie tak postawionego celu wymaga rozwiązania następujących problemów:

- zdefiniowania pojęcia „ogród tymczasowy” – sformułowanie to jest znane z zagranicznej literatury fachowej, ale do tej pory w zasadzie nie funkcjonuje w literaturze i nauce polskiej. Należy określić pojemność i granice tego pojęcia, rozpoznając, które z tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym występujących w krajobrazie mogą być uznane za ogród tymczasowy;
- opisanie znanego z literatury zagranicznej pojęcia „przestrzeń kolektywna” i zestawienie jego ze stosowanymi w literaturze polskojęzycznej pokrewnymi pojęciami, takimi jak m.in.: przestrzeń publiczna, przestrzeń społeczna, przestrzeń wspólnotowa oraz przestrzeń egzystencjalna;
- określenia cech poszczególnych typów analizowanych „tymczasowych obiektów o charakterze roślinnym”;
- określenia dotychczasowego wpływu przykładowych realizacji ogrodów tymczasowych i obiektów podobnych na przestrzenie kolektywne.

Za tezę poniższej pracy należy uznać następujące stwierdzenie:

„Ogród może istnieć w formie tymczasowej, którą da się opisać i zdefiniować za pomocą zbioru wspólnych cech. Ogrody tymczasowe posiadają cechy, które są zbieżne z cechami ogrodu. Ogrody tymczasowe mieszczą się w definicji ogrodu i mogą być klasyfikowane jako typ ogrodu. Poszczególne typy ogrodów tymczasowych można poddać badaniom określając ich znaczenie w przestrzeniach kolektywnych. Ogrody tymczasowe w możliwy do przewidzenia sposób oddziałują na przestrzeń, w której się znajdują.”

2

Materiały i metody badań

2.1 Kolejność postępowania i założenia metodologiczne

Na pierwszym etapie poniższej pracy niezwykle wyraźnie zarysowuje się potrzeba wyjaśnienia i usystematyzowania pojęć kluczowych dla całości układu semantycznego zawartego w tytule pracy („Ogrody tymczasowe w przestrzeniach kolektywnych”). Levi-Strauss, najbardziej reprezentatywny myśliciel strukturalizmu, głosił teorię, że ludzki język zawiera w sobie to wszystko, co de facto zostało już wyrażone i przeszło na własność kulturową ludzkości, oraz to, co może być wyrażone przez człowieka (Krapiec 2010). Wychodząc z tego założenia wszystkie zawarte w tytule poniższej dysertacji sformułowania, takie jak: ogród, ogród tymczasowy, przestrzeń oraz przestrzeń kolektywna posiadają umocowane w języku znaczenia. Równocześnie zgodnie z metodą strukturalną, istotą badania pozostają relacje pomiędzy elementami struktury w całościowym układzie - w tym wypadku rozważania koncentrują się na związku, stosunku ogrodów tymczasowych i przestrzeni kolektywnych.

W rozdziale 2.4.1 rozpatrywane jest współczesne rozumienie pojęcia „ogród” na tle jego potocznego, słownikowego oraz historycznego znaczenia. W rozdziale 2.4.2. stworzona została definicja ogrodu, nawiązująca do uprzednio opisanych definicji. Rozdział 2.4.3 prezentuje wachlarz potencjalnych możliwości funkcjonowania i interpretacji sformułowania „ogród tymczasowy”, zarówno w języku potocznym jak i specjalistycznym, w publikacjach naukowych i branżowych. W następującym po nim rozdziale 2.4.4. zaproponowana zostaje robocza definicja ogrodu tymczasowego oparta na umocowanej prawnie definicji budynku tymczasowego. Kolejna część pracy, rozdział 2.4.5, to próba umiejscowienia ważnego dla przedmiotu architektury krajobrazu przykładu ogrodu o charakterze tymczasowym w historii architektury krajobrazu i sztuki krajobrazu.

Pojęcie przestrzeni kolektywnej jest opisywane jako autorski termin sformułowany przez hiszpańskiego architekta Sola-Moralesa i prezentowane na tle kontrowersji wokół stosowania zawierającego, w Polsce ugruntowane historycznie, pejoratywne konotacje przymiotnika „kolektywny”. Na tym etapie, w rozdziale 2.5.1, określono rodzaje przestrzeni kolektywnych istotne pod kątem badań nad rolą ogrodów tymczasowych w prze-

strzeniach kolektywnych. Przeprowadzono także rozpoznanie stanu badań dotyczących teorii opisujących znaczenie obiektów tymczasowych w projektowaniu krajobrazu i urbanistyce (rozdział 2.6). Analiza źródeł objęła następnie przegląd klasyfikacji i typologii terenów zieleni oraz elementów i układów ogrodowych w krajobrazie miasta pod kątem form tymczasowych (rozdział 2.7).

Następnym etapem (rozdział 3) są badania, które koncentrowały się na poszczególnych, wstępnie wyodrębnionych typach tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym. Jest to przegląd tymczasowych obiektów powiązanych z architekturą krajobrazu i ogólnym charakterem ogrodu. Zostały one za takie obiekty uznane w związku z wykorzystywaniem w nich elementów naturalnych (szczególnie roślin) lub sztucznych elementów je zastępujących. Na podstawie tego przeglądu, obejmującego badania terenowe oraz kwerendę źródeł⁶, powstała wstępna typologia ogrodów tymczasowych, obejmująca jedenaste typów:

- ogrody nomadyczne (ogrody bezdomnych i ogrody przy przyczepach kempingowych);
- tymczasowe roślinne dekoracje uliczne;
- ołtarze i dywany kwietne;
- roślinne dekoracje przy miejscach pamięci;
- stragany z materiałem roślinnym (stragany kwiatowe, stragany z choinkami);
- ogródki gastronomiczne;
- ogrody pokazowe na festiwalach ogrodowych;
- tymczasowe interwencje artystyczne z komponentem roślinnym;
- „zielone” reklamy zewnętrzne.

Na potrzeby badań wyodrębniono zestaw cech, które mogą być określone w przypadku wszystkich jedenastu typów obiektów: forma, przestrzenna organizacja wewnętrzna, wielkość, wykorzystane materiały/elementy, funkcja, tymczasowość (trwałość i cykliczność), lokalizacja w przestrzeni kolektywnej. Wybór tych cech podyktowany był tym, w jaki sposób, za pomocą jakich określeń, opisywane jest pojęcie „ogrodu” w znanych definicjach tego terminu.

Badane obiekty są bardzo zróżnicowane – tworzone przez wykwalifikowanych architektów krajobrazu, artystów jak i ludzi nie związanych z profesjonalnym projektowaniem. Niektóre mają charakter globalny i występują w podobnej formie w wielu miejscach na świecie, inne są obiektami o charakterze lokalnym, niepowtarzalne w swoim kształcie, wyglądzie. Dlatego też trudne, a może nawet niewykonalne wydaje się badanie, które stawiałoby sobie za cel szczegółową analizę wszystkich rozpoznanych w trakcie przeglądu literatury, oraz zaobserwowanych w krajobrazie tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w konkretnych kontekstach przestrzennych. W związku z

⁶ z uwzględnieniem regularnej obserwacji artykułów na portalach internetowych, specjalizujących się w tematyce projektowania i architektury krajobrazu, przeglądu katalogów wystaw oraz literatury przedmiotu

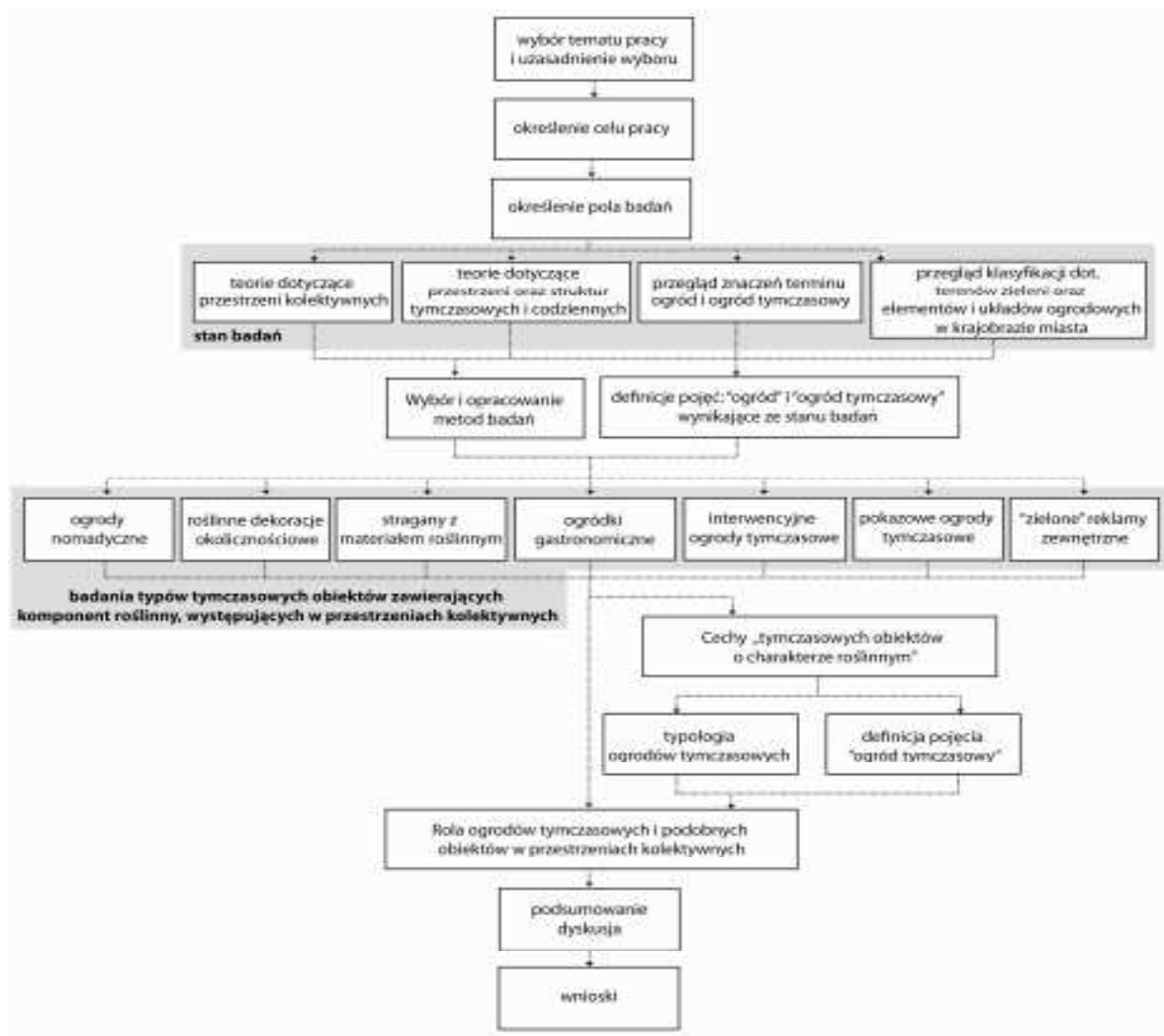
powyższym, podobnie jak w przypadku badań prowadzonych przez Janusza Skalskiego (2007), metoda badań skupiona jest wokół centralnej postaci badacza, a poniższa praca składa się z opisów oraz analiz percepcyjnych („indywidualnych doświadczeń percepcyjnych” – Skalski 2007, str. 16) przeprowadzanych w konkretnych, odwiedzanych przez badacza miejscach, przestrzeniach.

Dla badania roli poszczególnych typów tymczasowych obiektów w przestrzeniach kolektywnych zastosowano różne metody badań. W przypadku tymczasowych dekoracji ulicznych za istotną uznano cechę widoczności, którą badano na podstawie dekoracji bożonarodzeniowych na Trakcie Królewskim w Warszawie. Badano także, posługując się metodą krzywej wrażeń Wejcherta, wpływ dekoracji bożonarodzeniowych oraz ołtarzy kwiatowych na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie na wrażenia, jakich dostarczają wnętrza i układy architektoniczne. Na podstawie straganów kwiatowych w Bostonie przebadany został wpływ straganów na ocenę jakości wizualnej krajobrazu miasta. Analizowano także znaczenie straganów kwiatowych w kształtowaniu widoku barwnego (na podstawie straganów z kwiatami przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie i Rynku Głównym w Krakowie). Na przykładzie ogrodów pokazowych tworzonych w ramach festiwali ogrodowych w Chaumont-sur-Loire, Jardin de Metis, BUGA Schwerin zbadano ich rolę w kompozycji wyodrębnionych, urządzonych fragmentów przestrzeni kolektywnej.

Rozdział 4 - etap syntezy wyników zawiera zestawienie cech poszczególnych typów tymczasowych obiektów zawierających komponent roślinny. Wyniki płynące z tej części pracy, stworzona w ramach badań charakterystyka tych obiektów, została skonfrontowana ze sformułowanymi wcześniej roboczymi definicjami ogrodu oraz ogrodu tymczasowego. Zabieg ten pozwolił na sformułowanie definicji ogrodu tymczasowego (rozdział 5) i wydzielenie grupy „właściwych” ogrodów tymczasowych, spójnych z definicją ogrodu. Kolejny etap, rozdział 6, zawiera weryfikację wstępnej typologii ogrodów tymczasowych⁷. Końcowe etapy pracy zawierają wnioski i dyskusję, w których omawiana jest rola ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych, ich znaczenie dla dyscypliny (architektury krajobrazu) oraz miejsca w klasyfikacji typów ogrodów i terenów zieleni (w nawiązaniu do dotychczas funkcjonujących klasyfikacji).

⁷ Zgodnie z poglądem, w ramach którego wyjaśnienie naukowe nie polega na przechodzeniu od złożoności do prostoty, lecz na zastępowaniu złożoności mniej zrozumiałej przez bardziej zrozumiałą (Levi-Strauss, 1970 s. 371) typologia powstająca jako wynik badań powinna stanowić próbę uczytelnienia, powtórnego zredagowania i objaśnienia wstępnej typologii.

2.2 Schemat pracy

Schemat 1. Schemat pracy p.t. „Ogrody tymczasowe w przestrzeniach kolektywnych” wskazujący kolejność działań.

2.3 Zastosowane metody

Duże zróżnicowanie form i ogólnego charakteru badanych obiektów, a także ich funkcjonowania w przestrzeni, sprawia, że równie zróżnicowane są metody badań stosowane do ich analizy. Niektóre z metod wykorzystywane są jednorazowo, tylko w przypadku badania konkretnego typu tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym, inne, bardziej uniwersalne stosowane są wielokrotnie. Wśród zastosowanych metod badań można wyróżnić:

Badania kameralne:

- źródeł bezpośrednich - badania kartograficzne (plany, zdjęcia lotnicze) oraz ikonograficzne (zdjęcia, rysunki);
- źródeł pośrednich - druków zwartych i rozproszonych;
- badania porównawcze.

Badania terenowe:

- inwentaryzacje i pomiary zapisane na planach i w tabelach;
- obserwacja (także uczestnicząca) wraz z dokumentacją rysunkową, fotograficzną i opisem;
- badania społeczne (wywiady swobodne);
- analizy funkcjonalno-przestrzenne, formalne, kompozycyjne;
- analiza percepcyjna (Skalski 2007);
- analiza oddziaływania bodźców, jakich dostarczają wnętrza i układy architektoniczne - krzywa wrażeń (Wejchert 1984);
- analiza indywidualnego obrazu fragmentu przestrzeni miasta - mapa mentalna (Lynch 1960);
- badania jakości wizualnej krajobrazu na podstawie oceny przeprowadzonej zgodnie z metodą Carla Steinitz'a, (Steinitz 1990).

Szczegółowe badania poprzedzane były obserwacjami, zarówno regularnymi, sporadycznymi jak i jednorazowymi. Obserwacja regularna polegała na ciągłym i częstym (od codziennego po co-kilkudniowe) prowadzenia notatek i tworzenia dokumentacji fotograficznej oraz szkicowej wybranych fragmentów miasta w ciągu całego roku. Obserwacja sporadyczna to kilkakrotna (powyżej 3 razy, o różnych porach dnia, w różnych porach roku) wizytacja danych przestrzeni (także połączona z dokumentacją). Natomiast obserwacja jednorazowa wiązała się z pojedynczą wizytą i dokumentacją wybranego miejsca, fragmentu przestrzeni.

Wśród podjętych obserwacji można wyróżnić także obserwacje planowane i spontaniczne. Te pierwsze koncentrowały się na fragmentach przestrzeni, o których badacz ma pewien zasób wiedzy - wie, lub co najmniej przypuszcza, że w danym miejscu znajduje się konkretny obiekt, potencjalny przedmiot badań. Wiedza ta może wynikać z uprzedniej znajomości danej przestrzeni, poprzednio dokonanej obserwacji spontanicznej lub z przeglądu źródeł (literatury, map itp.). Obserwacja planowana może dotyczyć zarówno obserwacji jednorazowych, sporadycznych jak i regularnych. Obserwacja spontaniczna dotyczy obserwacji jednorazowych (kolejne wizyty w danym miejscu powodują, że są to obserwacje sporadyczne lub regularne) - jest nieplanowana, wiąże się z przypadkowym „odkryciem” obiektu w danej przestrzeni.

Obserwacje regularne i planowane podjęto głównie w przypadku wybranych straganów kwiatowych oraz straganów z choinkami. Planowanych obserwacji sporadycznych dokonywano przy badaniach m.in. tymczasowych dekoracji ulicznych zawierających komponenty roślinne, straganów z kwiatami i choinkami, sezonowych ogródków gastronomicznych. Natomiast obserwacje jednorazowe - spontaniczne i planowane dotyczyły wszystkich typów obiektów objętych badaniami terenowym, a szczególnie tych bardzo krótkotrwałych np. ołtarzy na Boże Ciało i dywanów kwiatowych, tymczasowych dekoracji miejsc pamięci, tymczasowych interwencji artystycznych.

W poniższej pracy wykorzystano także obserwację uczestniczącą, będąc w roli inicjatora obiektów – projektanta ogrodów tymczasowych, a także jako badacz pośrednio związany z zadaną sytuacją (np. nastawienie badacza - architekta krajobrazu wobec obserwowanych realizacji na festiwalu ogrodowym różni się znacząco od nastawienia widzów niezwiązanych profesjonalnie z tematyką ogrodów tymczasowych). Inne stosowane metody z zakresu nauk społecznych to: wywiad swobodny, opierający się na luźnej, ale celowej rozmowie z respondentem (wywiad taki ma charakter rozpoznawczy), a także metoda map mentalnych Lyncha (1960), często stosowana zarówno w psychologii środowiskowej, geografii humanistycznej oraz architekturze krajobrazu, która w tym przypadku stosowana była jako pomocnicza forma zapisu obserwacji w ramach badań terenowych. Mapa mentalna wykorzystana została także do analizy znaczenia lokalizacji i roli tymczasowych obiektów zawierających komponent roślinny w przestrzeni widzianej jako indywidualny obraz miasta (por. rozdział 3.5.2).

Analiza percepcyjna Janusza Skalskiego (2007), okazała się użyteczna w prowadzonych badaniach, ponieważ nakłada pewnego rodzaju „rygor” na badacza, ułatwiając poznanie i formalną ocenę obserwowanych struktur w krajobrazie. Rygor ten jest pomocny w prowadzeniu obserwacji obiektu, miejsca w krajobrazie, nadając strukturę samemu procesowi percepcji jak i jego opisowi, jednak nie ogranicza on subiektywnej postawy badacza. Najistotniejszą cechą tej metody jest przekonanie, że krajobrazu i struktur w nim występujących nie obserwujemy w sposób statyczny, jako dwuwymiarowe obrazy

– poruszamy się, nasz wzrok zatrzymuje się na wielu przedmiotach, jest on pobudzany przez wiele bodźców⁸. Analiza percepcyjna⁹ wykorzystana została przy analizie roli obiektów w przestrzeni, ich widoczności, a także przy ustalaniu możliwości wejścia „do środka”, bycia wewnątrz obiektu. Dany obiekt (np. ogród) możemy widzieć z dużej odległości, z bliska, a także będąc tam, gdzie on się znajduje i obserwując krajobraz będąc w jego wnętrzu. W metodzie tej przyjmuje się pragmatyczną kolejność analizy przestrzeni wzrokowej, prowadząc ją w uporządkowany sposób od „ogółu do szczegółu”. Skalski wyróżnia trzy wartości określające głębokość patrzenia (najszersza – do linii horyzontu, odległość średnia oraz najbliższe otoczenie). Te trzy zakresy wraz z obserwacją ze środka obserwowanego obiektu na zewnątrz, pozwalają na szacunkową ocenę krajobrazu w sposób analityczny. Metoda analizy percepcyjnej krajobrazu łączy zatem, w odniesieniu do krajobrazu, cechy socjologicznych metod obserwacji uczestniczącej (osobiste, wzajemne zaangażowanie w prowadzone badania, uczestniczenie, „przeżywanie” krajobrazu), a także nieuczestniczącej (zainteresowanie wszystkimi obserwowanymi detalami, nawet tymi, które są „oczywiste” i „nieciekawe”, koncentracja na teraźniejszości¹⁰).

Analiza percepcyjna Skalskiego nie jest jedyną metodą zastosowaną w pracy, która na potrzeby pracy naukowej ujmuje percepcję¹¹, w ramy szczegółowych technik badawczych. Dla opisu oddziaływania bodźców, jakich dostarczają wnętrza i układy architek-

⁸ O takim charakterze procesu percepcji mówił Janusz Skalski w swoim wystąpieniu w ramach XIII Forum Architektury Krajobrazu (Warszawa, 03.09.2010).

⁹ W swojej metodzie analizy percepcyjnej Skalski (2007) odwołuje się do filozofii fenomenologicznej, twierdząc, że krajobraz jest przez nas postrzegany jako wyobrażenie, będące sumą naszych percepcyjnych doświadczeń. Fenomenologia, sformułowana przez Husserla oparta została na percepcji, a jej podstawą jest widzenie i opisywanie tego, co bezpośrednio dane (Święcicka 2005). Filozofia ta była formułowana w oderwaniu od historycznych systemów filozoficznych i mianowana (przez Husserla właśnie) pierwszym systemem filozoficznym zasługującym na miano nauki ścisłej, nauki zajmującej się badaniem fenomenów – czyli przeżyć psychicznych opartych na procesie poznawania poprzez doświadczenie bezpośredniej naoczności. Merleau-Ponty uważał, że nie ma nic trudniejszego, niż wiedzieć dokładnie to, co widzimy (Merleau-Ponty 1993 s. 54). Pisał on także, że percepcja rozpoczyna się od aktu uwagi, który tak jak reflektor oświetla przedmioty pozostające w cieniu. Zwracać uwagę, to nie tylko bardziej rozjaśniać preegzystujące dane, to realizować w nich nową artykulację, traktując je jako postaci [*figures*] (Merleau-Ponty 1993 s. 22).

¹⁰ por. Koster M. Obserwacja uczestnicząca, www.kostera.pl/documents/2_MetodyMSM_000.pdf [dostęp: 10.09.2010]

¹¹ Kierując się teorią fenomenologii percepcji, można uznać, że opisywane w tym opracowaniu obiekty, takie jak stragany kwiatowe czy przedświąteczne stragany z choinkami, zarówno dla samej osoby badacza jak i dla całościowego pola widzenia architektury krajobrazu jako dyscypliny zajmującej się percepcją, analizą i kreacją przestrzeni, nie stanowiły do tej pory wyraźnego przedmiotu [postaci] zainteresowania i uwagi. W „skali makro” poniższa praca jest więc naświetleniem tych, wybranych ze względu na wspólny, tymczasowy charakter, a istniejących dotychczas w postaci *nieokreślonego horyzontu* struktur. W „skali mikro”, każda z obserwacji, każdego pojedynczego przedmiotu (ogrodu tymczasowego) także przebiega zgodnie ze schematem percepcji fenomenu – od wspomnianego aktu uwagi (zauważenia, rozpoznania, wyodrębnienia danej struktury) po sąd. Pojęcie sądu to natomiast (przynajmniej wg. filozofii intelektualizmu) to jest to, czego brakuje wrażeniu by mogło się stać percepcją (Merleau-Ponty 1993 s. 23).

toniczne pomocna okazała się „krzywa wrażeń”¹² Wejcherta (1984). Metoda ta wykorzystana została przy badaniu roli bożonarodzeniowych dekoracji i ołtarzy na Boże Ciało w przestrzeni Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie.

Metody oceny jakości wizualnej, wywodzące się z metody SBE (badania oceny jakości wizualnej krajobrazu), odwołują się do uniwersalnych, a także mierzalnych wartości postrzegania, koncentrując się na analizie wykorzystującej grupy obserwatorów dla określenia wartości estetycznych¹³. W przeprowadzonej w ramach poniższej pracy analizie jakości wizualnej krajobrazu (wpływ straganów kwiatowych na ocenę jakości wizualnej krajobrazu Bostonu) wykorzystano metodę opracowaną przez Carla Steinitz (1990) i opisaną na przykładzie badania Parku Narodowego Acadia, wykładaną przez autora także w ramach zajęć z przedmiotu „krajobraz wizualny” w Harvard Graduate School of Design¹⁴. Na potrzebę badania metoda ta została dostosowana do warunków badania krajobrazu miejskiego, wykorzystując doświadczenia Seung-Bin’a (1984). Proces ankie-

¹² Metoda „krzywej wrażeń”, przyjmując precyzyjne nazewnictwo języka intelektualizmu powinna być nazwana „krzywą percepcji”, jako, że wszędzie gdzie nie ma czystego wrażenia, tam jest sądzenie, a to znaczy, że sąd występuje wszędzie (a wrażenie + sąd = percepcja, Merleu-Ponty 1993 s. 26).

¹³ Metody szacowania jakości wizualnej krajobrazu opracowane zostały w latach siedemdziesiątych XX wieku, jako analiza stosowana w leśnictwie (metoda SBE - Boster, Daniel 1976) i w planowaniu przestrzennym (Brush, Shafer 1975). Stanowią one narzędzie pozwalające przewidzieć preferencje wizualne pewnych grup osób lub całości społeczeństwa, poprzez nakładanie obiektywnej, przeliczalnej miary na wydawałoby się subiektywną wartość piękna scenerii (krajobrazu). Metody, które we wczesnym etapie ich stosowania były wykorzystywane do badań wielkoobszarowych, w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia zaczęły znajdować uznanie wśród badaczy zajmujących się ograniczoną przestrzenią miasta – wnętrzami urbanistycznymi (Seung-Bin 1984). We wczesnych eksperymentach wyniki badań opartych na pokazie slajdów przyrównywane były do ankiet przeprowadzanych w danym krajobrazie (Boster, Daniel 1976). Korelacja pomiędzy rezultatami tych dociekań była znacząca statystycznie, co potwierdzało tezę, że dla potrzeb oceny wartości wizualnej krajobrazu nie ma znaczenia czy respondent ma bezpośrednią styczność z owym krajobrazem i obserwuje widok in-situ czy ocenia slajd lub zdjęcie reprezentujące dany widok. Dodatkowo jak pisze Paweł Rygiel (Rygiel 2007) badania biologiczne i socjologiczne potwierdzają tezę o istnieniu powszechnego i wspólnego dla większych grup osób, sposobu postrzegania widzialnego otoczenia człowieka. Wynika to z cech anatomicznych i fizjologicznych wzroku; jest także uwarunkowane cywilizacyjnie i społecznie. Mark Roth uważa, że *średnie różnice pomiędzy grupami w percepcji krajobrazu, jak i przy badaniach preferencji wizualnych, są niewielkie i w większości nieistotne. (...) Ogólnie mówiąc wpływ czynników demograficznych na percepcję krajobrazu i preferencje wizualne (na poziomie grup) wydaje się być przecenianym (...)* (Roth 2005 str. 189). Jednakże Carl Steinitz twierdzi, że istnieją jednostkowe preferencje wizualne i że sposób w jaki poszczególne osoby oceniają krajobraz są zabarwione poprzez ich pochodzenie, motywację, miejsce zamieszkania. Według niego idea uniwersalnej, niezależnej od warunków i przyczyn skali preferencji jest błędna (Steinitz 1990 str. 217). Należy rozróżnić jednak metody badań nad jednostkowym procesem percepcji, a co za tym idzie preferencji wizualnych pojedynczego człowieka, który w tradycji fenomenologicznej jest wybitnie subiektywny od metod badań pewnych tendencji w postrzeganiu krajobrazu, które można zaobserwować analizując większe grupy respondentów.

Spośród stosujących podobne metody naukowców polskich należy wymienić Jana Rylke i Magdę Gąsowską (2007), którzy prowadzili m.in. badania nad jakością wizualną krajobrazu Kanału Elbląskiego. Także Marta Skiba (2008) prowadzi badania nad wykorzystaniem miar jakościowych i ilościowych w badaniach atrakcyjności krajobrazu. Są to jednak stosunkowo odizolowane dociekania, nienawiązujące do wcześniej wypracowanych na świecie metod, odwołujące się jedynie do wcześniejszych rozważań Wojciechowskiego (1986).

¹⁴ autor poniższej pracy miał możliwość uczestniczenia w pełnym kursie prowadzonym przez C. Steinitz w ramach stypendium na w/w uczelni w latach 2008/2009

towy prowadzony przy pomocy Internetu a także wykorzystanie metod komputerowych w prezentacji slajdów odwołuje się do pragmatyki badań Marka Rotha (2005)¹⁵.

¹⁵ W doskonalonych w ostatnich latach metodach oceny jakości wizualnej krajobrazu obserwujemy dalsze oddalanie się badaczy je stosujących od, zarówno badanego krajobrazu jak i samych respondentów. W tym procesie istotne jest zwrócenie się ku technologiom komputerowym takim jak GIS (System Informacji Geograficznej), jak

w przypadku badań Carla Steinitz (Steinitz 1990). Christine Blinn udowadnia, że do badań jakości wizualnej krajobrazu mogą być wykorzystane jedynie dane zbierane na odległość – np. zdjęcia lotnicze (Blinn 2000). Natomiast Mark Roth może być uznawany za prekursora wykorzystywania ankiet internetowych w powyższej metodzie (Roth 2005). Twierdzi on, że badania prowadzone w globalnej sieci przynoszą obiektywne i wiarygodne rezultaty.

2.4 Definicje ogrodu i ogrodu tymczasowego

2.4.1 Przegląd znanych definicji pojęcia „ogród”

Analizując literaturę z zakresu teorii architektury krajobrazu można dostrzec pewną niechęć do formułowania „skończonych”, ostatecznych definicji pojęcia „ogród”. Wielu autorów zauważa jednak potrzebę stworzenia definicji, która mogłaby stanowić podstawę dalszych ich rozważań. Dlatego też niektórzy autorzy, tak jak David E. Cooper (2006) w „A philosophy of Garden” („Filozofia ogrodu”) i Mara Miller (1993) w „The garden as an art” („Ogród jako sztuka”) ograniczają się do przyjęcia definicji roboczej, która umożliwia podjęcie wywodu. Sam wywód nie kończy się jednak spisaniem jakiejkolwiek definicji ostatecznej. I tak Cooper, w następujących zdaniach pisze o zaproponowanej przez siebie definicji:

„Prawdą jest również, że ta definicja nie umożliwia rozróżnienia ogrodów od, chociażby, parków publicznych czy innych terenów rekreacyjnych, których nie bylibyśmy zdecydowani nazywać ogrodami. Jednak jako ‘robocza definicja’, wystarczająco zbliżona do powszechnego rozumienia tego, czym ogrody są, jest ona tą, na podstawie której skłonny jestem kontynuować wywód, zmieniając ją wtedy, gdy uznam to za celowe.”

Inni teoretycy, tak jak Hunt (2000) w „Greater Perfections: The Practice of Garden Theory” („Większe doskonałości: Teoria ogrodów w praktyce”), dokładnie precyzują znacznie terminu, podkreślając jednak, że owa definicja jest jedynie prowizoryczna. Ross w „What gardens mean” („Co znaczą ogrody”), już w pierwszym zdaniu, zdaje się rezygnować z podjęcia próby definiowania pojęcia „ogród”: „Czym właściwie jest ogród? Jest to mało prawdopodobne, że uda nam się znaleźć jakąkolwiek precyzyjną definicję, określającą wszelkie wystarczające i konieczne uwarunkowania.” (Ross 2001)

Opisana powyżej postawa wobec formułowania definicji pojęcia „ogród” nie dziwi – rozumienie owego terminu, a zatem jego hipotetyczna definicja, zmienia się, rozszerza i urozmaica, dlatego też ogłoszenie ostatecznej definicji wiąże się z możliwością dość szybkiej jej dezaktualizacji i co następuje, zasadnego kwestionowania jej całościowości i skończoności. Te cechy definicji ogrodu, co zauważa Cooper, zbliżają ją do zmiennego, trudnego do jednoznacznego zdefiniowania, pojęcia „sztuka”, prowokując podobne pytania ontologiczne (Cooper 2006). Jest to także powód dla którego, według, zarówno Miller jak i Coopera, pojęcie „ogród” jest zaniedbane przez współczesną filozofię, będąc jednocześnie bardzo istotną i popularną ideą we współczesnym świecie - już w drugiej dekadzie XX w. architekci krajobrazu zauważali częste wykorzystywanie słowa „ogród” (Hubbard, Kimball 1917) - dziś jest podobnie, m.in. ze względu na „popularność” ekologii i ogrodnictwa miejskiego.

Mając na uwadze powyższe nie podjęta zostanie tu próba stworzenia kompletnej i skończonej definicji ogrodu. Podobnie jak wyżej wymienieni autorzy, także w tej pracy zajęto się raczej stworzeniem roboczej i prowizorycznej definicji, która przydatna będzie w dalszej części rozprawy.

W literaturze fachowej (głównie tej z naszego, europejskiego kręgu kulturowego), odnajdujemy wiele opisów pojęcia „ogród”, które odnoszą się do historii, mitologii i religii, najczęściej wskazując Eden – „Ogród dobra i zła”, jako pierwszy znany ludzkości ogród. Trudno się nie zgodzić z twierdzeniem, podejmowanym m.in. przez Helphanda (2006), sugerującym, że archetypiczne wyobrażenie raju miało i ma ogromny wpływ na to w jaki sposób postrzegamy i kształtujemy ogrody. Podobnie niepodważalny jest wpływ pejzaży Włoch, a w szczególności Rzymu, utrwalonych na płótnach XVII i XVIII wiecznych malarzy, a także kultury dalekiego wschodu na wyodrębnienie się angielskiego, krajobrazowego stylu ogrodowego. Moim celem nie jest przedstawianie tu, uproszczonej nawet, historii pojęcia ogród i jego definiowanie, bazujące na rozległej kwerendzie przykładów zmieniającego się wizerunku i rozumienia tego terminu począwszy od starożytnej Persji, poprzez starożytną Grecję i Rzym, osiemnastowieczną Anglię itd. Celem jest zrozumienie współczesnego znaczenia terminu ogród - istnieje niewątpliwie napięcie między tym, jak rozumiane jest to pojęcie w swoim „typowym” znaczeniu, a tym jak szerokie może być rozumienie tego samego słowa jako metafory, symbolu czy pewnego rodzaju „wytrychu”, używanego często ze względu na pozytywne konotacje jakie ze sobą niesie. Zależy mi na stworzeniu terminu, który będzie na tyle pojemny aby pomieścić i opisać ogród przydomowy, ogród zen, ogród botaniczny, zoologiczny, a może nawet ogród piwny (bawarskie „Biergarten”). Definicja ta powinna być prawdziwa zarówno dla ogrodów przy barokowych pałacach jak i ogrodów kieszonkowych zakładanych na skrawku ziemi np. pod schodami. Rylke (2001) pisze o różnorodności form ogrodów, które mogą być miniaturowe jak chińskie ogrody na tacach, mogą być tak obszerne ogrody jak Wersal. Dlatego też musi istnieć definicja ogrodu jako szerszego zjawiska, które wykracza poza „typowe”, słownikowe znaczenie. I odnosząc się do wspomnianego powyżej trendu, definicja ta też powinna być postrzegana jako „robocza”.

Według Słownika Języka Polskiego PWN ogród jest to *“teren zajęty pod uprawę roślin ozdobnych lub użytkowych z wyznaczonymi alejami, ścieżkami, grządkami, ozdobiony trawnikami, klombami kwiatów itp.”*¹⁶ Podobną, choć wzbogaconą o konkretną lokalizację ogrodu, definicję oferuje Słownik Współczesnego Języka Angielskiego Longmana: *„teren przy domu z kwiatami, trawą i innymi roślinami, często zawierający miejsce do siedzenia”*¹⁷. Te definicje niewątpliwie odnoszą się do stereotypowego (znów raczej w europejskim kręgu kultu-

¹⁶ słownik dostępny w Internecie na stronie www.sjp.pwn.pl [dostęp: 30.10.2008]

¹⁷ tłumaczenie autora, z j. angielskiego, Słownik dostępny w Internecie na stronie www.ldoceonline.com [dostęp: 30.10.2008]

rowym) postrzegania ogrodu, zgodnego z codziennym, uproszczonym rozumieniem tego pojęcia. Łatwo jednak zauważyć nieprecyzyjność tych definicji i wypunktować ich ograniczoną pojemność – według pierwszej ogrodem nie jest japoński ogród zen - nie zawierający alejek, grządek, ani nawet roślin ozdobnych lub użytkowych. Podobnie, według drugiej definicji, jakiegokolwiek ogród nieprzydomowy – botaniczny, zoologiczny, publiczny, jordanowski itp. także nie jest ogrodem.

W „An Introduction to the Study of Landscape Design” („Wstęp do nauki projektowania krajobrazu”), jednym z pierwszych podręczników architektury krajobrazu, czytamy: „w szerokim sensie, prawie każdy jest zgodny: ogród to dzieło człowieka, ogrodzony, zewnętrzny obszar, zawierający rośliny” (Hubbard, Hubbard 1917). Definicja zasadniczo podobna do słownikowego rozumienia pojęcia, zawiera jednakże ważny element określenia twórcy ogrodu – człowieka. Bardzo bliska tym definicjom jest także przytaczana przez Longina Majdeckiego (1981), w której ogród jest przestrzenią wyodrębnioną z otoczenia przez zamknięcie i oddzielenie ogrodzeniem, przeznaczoną na uprawę roślin użytkowych lub ozdobnych. Według Majdeckiego jest to jednak pierwotne znaczenie słowa ogród, odpowiadające ogrodowi średniowiecza i renesansu - używane jest ono (to słowo) także w późniejszych okresach i współcześnie, w odniesieniu do wielu obiektów, które nie zawsze dokładnie odpowiadają owemu pierwotnemu znaczeniu. Dziś ma ono znaczenie ogólne.

W poszukiwaniu szerszej i bardziej aktualnej definicji, paradoksalnie sięgam aż do XVIII wiecznych pism Caiusa Hirschfelda, myśliciela i teoretyka sztuki ogrodowej. Odnajdujemy w nich niezwykle ciekawą i inną od formułowanych współcześnie, definicję, która mówi o tym, że ogród jest miejscem, które dzięki sztuce przekształcone zostało w celu wzmocnienia jego naturalnej mocy, siły (Hirschfeld 2001). Jest to niezwykle pojemna definicja, która współcześnie może odnosić się zarówno do ogrodu, parku jak również do artystycznych instalacji pozagaleryjnych, site-specific, sztuki ziemi, sztuki krajobrazu itp.

W nowszych publikacjach z zakresu teorii architektury krajobrazu odnajdujemy bardziej rozbudowane definicje. Cooper (2006) odnosi się do definicji sformułowanej przez Miller (1993), uważając ją za satysfakcjonującą, zarazem jednak wymieniając jej słabe punkty, zauważając, że nie pozwala ona na rozróżnienie ogrodów od chociażby parków publicznych, oraz odrzuca wszystkie formy ogrodów we wnętrzach. Definicja owa brzmi następująco: *“Ogród jest to jakakolwiek celowa aranżacja obiektów naturalnych (takie jak piasek, woda, rośliny, skały itp.) eksponowana pod niebem lub na powietrzu, której forma nie zależy jedynie od czysto praktycznych przesłanek takich jak wygoda.”*

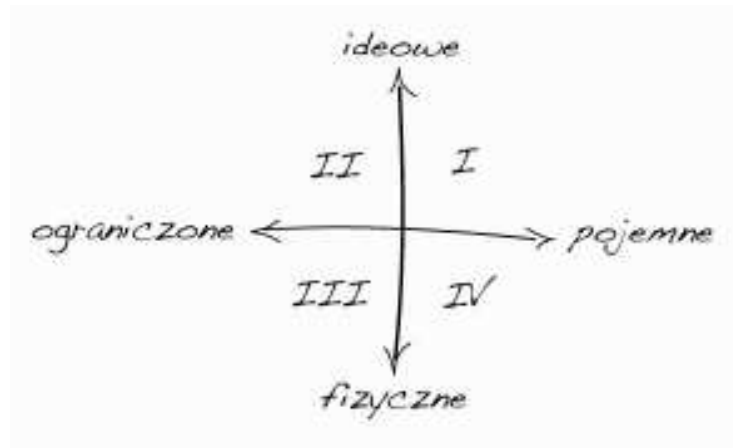
Definicja proponowana przez Hunt (2000) jest niezwykle obszerna, dlatego też posłużę się tu podsumowaniem autorstwa Helphanda (2006): *„ogrody są zwykle na zewnątrz; są powiązane ze swoją lokalizacją, ale wyróżnione ze swojego otoczenia; czas odgrywa istotną rolę w życiu ogrodu; każdy ogród ukazuje swoistą kombinację materiałów naturalnych i kulturowych”*.

Lokalizacja jest jedną z tych cech ogrodu na których szczególnie skupia się Hunt, jest ona także wyróżniona przez Coopera jako jedna z tych cech, które stanowią o unikalności ogrodów wśród dzieł sztuki. W jednym zdaniu Cooper mówi o niemożliwości zmiany lokalizacji ogrodu w drugim jednak zwraca uwagę na współczesne przykłady mobilności ogrodów, takich jak te z Chelsea Flower Show, które po pokazie w Londynie mogą być wystawiane gdzieś w Yorkshire albo nawet Kuwejcie (Cooper 2006).

Sam Helphand nie tworzy mniej czy bardziej zwięzłej definicji, jednak we wstępie do „Defiant gardens: making gardens in wartime” („Bezczelne ogrody: tworzenie ogrodów w czasie wojny”) wskazuje on cechy współczesnego rozumienia pojęcia „ogród”: „Ogrody są rzeczywiście przeróżne. Są częścią naszych domów, pięknymi miejscami, miejscami dla roślin, wypoczynku i rozrywki. Ogrody mogą przywoływać inne miejsca; mogą symbolicznie ukazywać światopogląd, kosmos, status społeczny. Ogrody są uporządkowane. Mogą one reprezentować nasz intymny związek z naturą. (...). Ogrody ucieleśniają idee.”

2.4.2. Graficzne uporządkowanie znanych definicji pojęcia „ogród”

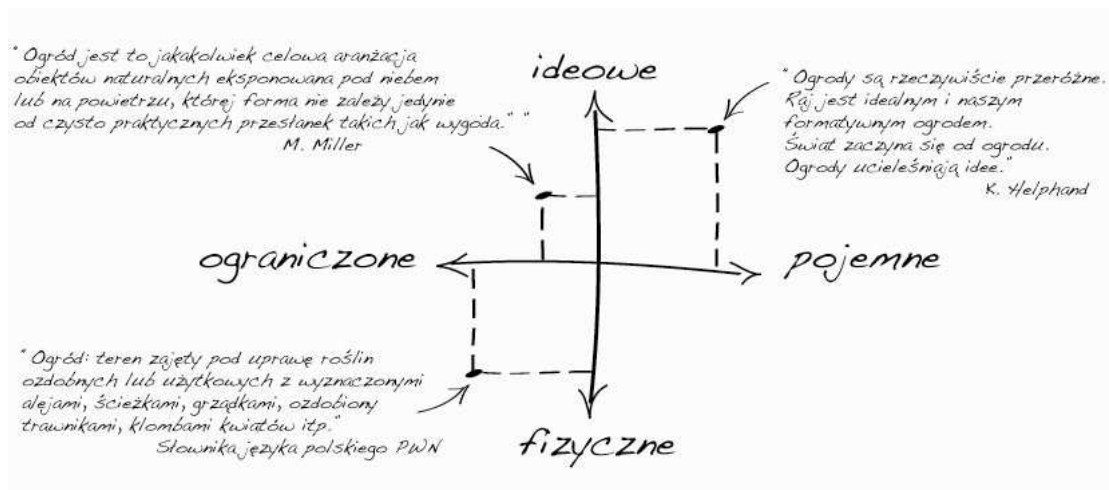
Inaczej niż w przypadku wielu zajmujących się tematem filozofów (Miller, Cooper, Ross) sposób w jaki podchodzę do definiowania pojęcia ogrodu, wywodzi się z myślenia kategoriami architektury krajobrazu. Jaki ma to wpływ na moje rozumienie i postrzeganie tego terminu? Spontanicznie identyfikuję robocze definicje formułowane przez wcześniej wspomnianych autorów raczej jako szkice, diagramy, schematy niż „lingwistycznie zakodowane teorie” (Miller 1993). Stąd też, aby uporządkować przedstawione powyżej definicję, posłużę się prostym wykresem (Wykres 1).

Wykres 1. Schemat jako pomoc wizualna przy rozpoznawaniu różnych definicji pojęcia „ogród”

Każda z przytoczonych definicji ma swoje miejsce na osi pionowej i poziomej układu współrzędnych. Mogą one być zarówno „ograniczone” – restrykcyjne, wykluczające ze zbioru pojęcia „ogród” wiele form niestandardowych, lub też „pojemne” – szerokie, elastyczne. Większość „typowych” definicji - tych słownikowych oraz tych proponowane przez Hubbarda i Majdeckiego plasują się w ujemnej części osi X („przy domu”, „z alejami, rabatami, kwiatami” itp.). Natomiast poglądy Helphanda (ogrodem może być nawet pojedyncza roślina rosnąca pomiędzy płytkami chodnika) plasują jego rozumienie owego terminu na przeciwnym końcu osi. Definicje formułowane przez pozostałych (Miller, Cooper, Ross, Hunt) oznaczyć można gdzieś pomiędzy tymi skrajnymi pozycjami.

Poglądy na to czym jest ogród i w jaki sposób go definiować są zróżnicowane, od „fizycznych” - pragmatycznych, przyziemnych, po „ideowe” – wyobrażeniowe, niedosłowne, symboliczne metaforyczne itd. Oś pionowa odzwierciedla pewne natężenie pojęcia względem owej ideowości. Definicje nawiązujące do Edenu jako pierwszego i archetypicznego ogrodu, te które wykazują, że ogrody wyrażają wysokie idee, inspirując poetów filozofów i artystów (Helphand, Hunt, Rylke) plasują się w I (część) i II ćwiartce układu współrzędnych.

Wykres 2. Przykłady wizualizacji spolaryzowanych podejść do rozumienia definicji pojęcia „ogród”

2.4.3 Definicja ogrodu

Wykres 2 stanowi narzędzie wizualizacji tego, jak spolaryzowane może być postrzeganie pojęcia „ogród”. Powstał jako pomoc do stworzenia roboczej definicji, która posłuży nie tylko do dalszej eksploracji wieloznaczności owego terminu, ale także ustosunkuje się do istniejących definicji. Nie mogąc lekceważyć wysiłków moich poprzedników, uznano, że definicja na której oparty będzie dalszy wywód połączy definicje już znane. W Tabeli 1 zestawiono wspomniane już definicje, wskazując główne cechy opisujące pojęcie (ekspozycja, lokalizacja, wyodrębnienie, tworzywo, pochodzenie, cel istnienia, trwałość). Dalszym krokiem było wybranie najbardziej satysfakcjonujących deskrypcji danych cech i połączenie ich w spójną definicję roboczą:

Ogród jest to stworzona przez człowieka kompozycja przestrzenna, ograniczona obszarowo i wyodrębniona z otoczenia, jednak w różny sposób powiązana z terenem na którym się znajduje. Ogród konstytuuje zmienna w swym charakterze kombinacja elementów organicznych (głównie roślin) i nieorganicznych eksponowana „pod niebem” lub na „świeżym powietrzu”. Forma ogrodu wyraża powiązane praktyczne, społeczne, duchowe lub estetyczne przyczyny jego istnienia.

Takie sformułowanie roboczej definicji wymaga wyjaśnienia:

1. Niewiele z przytoczonych wcześniej definicji, wspomina o tym, co wydaje mi się niepodważalne, że ogród jest dziełem rąk człowieka. Dlatego też zdecydowano się ogród nazwać „kompozycją stworzoną przez człowieka”.
2. Będąc w opozycji do Miller, uznano, że szklarnie posiadają element „ekspozycji pod niebem”, dlatego też nie wykluczam niektórych aranżacji we wnętrzach ze szklanym, lub innym przepuszczającym promienie słoneczne dachem (np. Projekt Eden¹⁸)
3. Uwzględniając definicję Hunt uznano, że ogrody są powiązane ze swoją lokalizacją, nawet jeżeli są nietrwałe, tymczasowe czy mobilne; często adaptowane są (lub adaptują się) do danego klimatu, ukształtowania terenu, konkretnych użytkowników itp.
4. Ogród nie musi być fizycznie ogrodzony, natomiast zawsze jest wyodrębniony z otoczenia. Ogrodzenie może być ażurowe, stworzone z żywopłotów lub pnączy, może być także tylko symboliczne¹⁹. Czasem ta granica między ogrodem a krajobrazem, niewidoczna dla innych, rozpoznawalna jest jedynie przez właściciela czy użytkownika danego ogrodu.

¹⁸ Projekt Eden – ogród botaniczny w hrabstwie Kornwalia, Wielka Brytania, założony w największej „szklarni” na świecie (kilka kopuł o stalowej ramie, obłożone taflami plastyku ETFE (etylen tetrafluoroetylen))

¹⁹ zob. rozdział: „Ogrodzenie – między światem a ogrodem (jako granica terytorium)” [w:] Gawryszewska B. J., 2006, „Historia i struktura ogrodu rodzinnego”, Wyd. SGGW Warszawa str. 112-115

5. Elementy budujące kompozycję przestrzenną, którą nazywamy ogrodem oraz ich wspólna relacja, powiązanie, kompozycja, są niestałe - ulegają zmianom sezonowym, wymianie, starzeniu się itd. Stworzone głównie z elementów nieorganicznych – kamieni i żwiru – japońskie, klasztorne ogrody zen, są codziennie grabione przez mnichów, jako, że wiatr, rosa itp. rozmywają precyzyjne formowane linie.

6. Ogród jest wypowiedzią, może wyrażać niezbędną potrzebę – tak jak opisywane przez Helphanda bezczelne ogrody - głównie użytkowe - warzywne, tworzone w czasie wojen. Może równie dobrze wyrażać, ukazywać przepych, wysoki status społeczny, bogactwo itp. Przeróżne są przyczyny istnienia ogrodu, zawsze jednak przyczyna taka istnieje.

	Hubbard, Kimball 1917	Majdecki 1981	Miller & Cooper 1993	Hunt 2000	Heiphand 2006	Słownik języka pol- skiego PWN	Ryłke 2000
Lokalizacja (ekspozycja)	„na zewnątrz”	-	„ekspozycja pod gołym niebem lub na świe- żym powietrzu; zamknięte aranżacje roślinne stając się szklaniami lub oranżeriami”	„ogród zwykle jest na zewnątrz”	[ogrody] dają wytchnienie od przebywa- nia w pomieszczeniach	-	-
Obszar, wydzielenie, wyodrębnienie	„ograniczony ob- szar”	„przestrzeń wyodrębniona z otoczenia przez za- mknięcie i oddzielenie ogrodzeniem”	-	„stosunkowo niewielka przestrzeń (relatyw- nie, w porównaniu do obszarów zajmowanych przez budynki lub otaczający go krajobraz). Obszar ogrodu jest celowo powiązany po- przez różne czynniki z konkretną jego lo- kalizacją. „w różny sposób wyodrębniony z otaczającego go obszaru”	„większość ogrodów stanowi jedność z ich umiejscowieniem, fizycznie i psycholo- gicznie wiążącą się w otoczenie” „ogród określa, definiuje przestrzeń na- turalną” [jako obiekt kreacji jest ograni- czony] tak jak nasze dąta są ograniczone	„coś ogrodzonego, wyjętego z rzeczywiście krajobrazu” „większość ogrodu może być różna. Mogą być chrześcijańskie ogrody na łacach mogą być tak ob- szarne ogrody jak Wersal”	
Elementy, materia- ły, tworzywo	„zawierający ro- śliny”		„Obiekty naturalne (takie jak piasek, woda, rośliny, skały itp.) ogrodopodobna aranżacja swo- rzoną jedynie z materiałów o pochodzeniu niena- turalnym (np. Tworzyw sztucznych) może być ogrodem] jedynie w ujęciu metaforycznym”	„połączenie materiałów organicznych i nieorganicznych”	„stworzony z materiałów naturalnych”	„Jeżeli mówimy o ogrodach, nie musimy odnosić się tylko do ich materialnego kształtu, możemy mówić o idei ogrodu”	
Pochodzenie	„stworzony przez człowieka”	„przeznaczona na uprawę roślin użytkowych lub ozdobnych”	„celowa aranżacja”	„jako połączenie elementów natury i kultury, sztuka ogrodowa zajmuje unikalne miejsce wśród sztuk”	„niektóre są wynikiem rozważnego projek- towania inne natomiast stają się ogroda- mi jedynie dzięki aktowi naszej obserwacji czy spostrzeżenia, większość jest rezul- tatem zwykłych ludzkich czynności	-	-
Cel istnienia	-		„Forma ogrodu nie zależy jedynie od czysto praktycznych przesłanek takich jak wygoda”. „Jest w niej jakiegoś rodzaju znaczenie czy istota – czy to estetyczna, zmysłowa, duchowa czy emocjonalna”	„zwykle powiązane przyczyny – praktycz- ne, społeczne, duchowe, estetyczne”	„ogrody ucieleśniają idee”; ogród do- starcza mechanizmów pomocnych w prze- trwaniu człowieka – może działać jako pomoc psychologiczna”	-	„Mogą to być ślady kultury w czasach jej upadku – ogrody sztuk, ogrody miłości – w świecie, który o miłości sztuce zapomnieli. Może być to tajem- ny, symbolicznie odczytywany ogrod mistyczny (...) Taki ogród był domem, czasem pałacem zbudowanym z roślin”
Trwałość	-	-	-	„Wiecznie zmienne, (...) a co najmniej dą- żące do stanu ruiny (skazane na zniszcze- nie)”	„ogrody są efemeryczne”	-	-

Tabela 2. Zestawienie definicji pojęcia „ogród”. Wytłuszczone zostały fragmenty wykorzystane przy stworzeniu definicji.

2.4.4 Wyrażenie „ogród tymczasowy” w literaturze i języku codziennym

Dla określenia znaczenia i zdefiniowania pojęcia „ogród tymczasowy” niezbędne jest odnalezienie przykładów użycia tego i podobnych sformułowań w specjalistycznej literaturze przedmiotu, literaturze popularnonaukowej, a także w języku potocznym. Potoczne rozumienie terminu „ogród tymczasowy” reprezentowane jest przez przykłady odnajdowane w artykułach prasowych oraz w artykułach zamieszczanych na stronach internetowych. Określenie możliwych zastosowań terminu w istotny sposób wpłynie na opisywanie stanu badań w zakresie tematycznym powyższej rozprawy doktorskiej, a także przy nakreślaniu samego zakresu badań. Ułatwi to także odnajdywanie projektów i realizacji obiektów – ogrodów tymczasowych – dla potrzeb przeglądu tychże.

Badania kameralne źródeł, w tym także artykułów, komentarzy i wpisów w internecie wskazują na różne rozumienie sformułowania „ogród tymczasowy”. Dla potrzeb sformułowania definicji pojęcia istotne jest poznanie znaczenia tego terminu, zarówno w języku potocznym jak i literaturze specjalistycznej. Przegląd możliwych znaczeń sformułowania „ogród tymczasowy” przeprowadzone zostało w czterech językach: polskim, angielskim (temporary garden), niemieckim (temporäre gärten) i francuskim (jardin temporaire). I tak, wykorzystując popularne wyszukiwarki internetowe, bazę biblioteki cyfrowej Google Books²⁰, oraz komputerowe bazy bibliotek: Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Uniwersytetu Warszawskiego oraz Uniwersytetu Harvarda w Cambridge, USA²¹, określono poniższe możliwe znaczenie terminu:

1. Ogród tymczasowy jako wynik niekorzystnych warunków zewnętrznych, nieprzychylnych sytuacji dla powstania stałego, trwałego ogrodu.
2. Ogród tymczasowy jako „ogród – przechowalnia”, czasowo urządzona parcela pod np. inspekt, rozsadnik, z którego rośliny zostaną usunięte, kiedy osiągną konkretny wiek, wzrost itp., centrum, hurtownia ogrodnicza.
3. Ogród tymczasowy, często metaforycznie - dekoracja wykorzystująca kwiaty cięte, oraz inne elementy roślinne (np. gałęzie drzew iglastych, jemiółę, owoce dyni), a także stragany, targi, dywany i ołtarze kwiatowe.
4. Ogród tymczasowy, inaczej ogród pokazowy lub ogrodowy eksperyment przestrzenny realizowany np. w ramach festiwalu ogrodowego, pokazu ogrodniczego; przestrzenna instalacja artystyczna, rzeźba wykonana z użyciem roślin lub nawiązująca do form i wzorców ogrodowych.

²⁰ Przeglądarki internetowe: www.google.com, www.yahoo.com, biblioteka cyfrowa google books: www.books.google.com/books

²¹ komputerowe bazy bibliotek – Uniwersytet Warszawski: <https://opac.buw.uw.edu.pl/cgi-bin/katalog/chameleon>, SGGW: www.bg.sggw.waw.pl, Uniwersytet Harvarda: <http://lib.harvard.edu/>

Są to główne typy, grupy znaczeń, jednak powyższy podział na cztery główne sposoby opisywania i rozumienia wyrażenia „ogród tymczasowy” jest umowny, a granice między nimi są płynne, niewyraźne. Owe znaczenia mogą się na siebie nakładać. Łatwo sobie wyobrazić ogród tymczasowy - eksperyment przestrzenny czy instalację ogrodową jako artystyczną reakcję na niesprzyjającą sytuację dla powstania stałego, trwałego ogrodu, stworzoną przy wykorzystaniu kwiatów ciętych lub przyjmującą formę straganu kwiatowego (nakładające się znaczenia 1,3 i 4).

Poniżej zostały przedstawione przykłady pojawiających się znaczeń terminu w obrębie czterech wyznaczonych grup:

Ad. 1. Odnosi się np. do ogrodów powstających na pustyni, w czasie wojny (np. w obozach jenieckich), ogrodów na obszarach przeznaczonych pod przyszłą zabudowę ale także ogrodów ludzi bezdomnych i ogrodów mobilnych – zmieniających miejsce, lokalizację (jak chociażby ogrody przy przyczepach kampingowych). W Gazecie Prawnej zamieszczono artykuł w którym czytamy, że w latach 80-tych został utworzony w Białymstoku tymczasowy ogród działkowy, który po kilku latach swojego funkcjonowania miał zostać zlikwidowany. Teren ten został bowiem przeznaczony pod kampus uniwersytecki. Ogród ten funkcjonuje do dnia dzisiejszego, a wszelkie próby likwidacji tych ogrodów kończą się dużym szumem medialnym i protestami ze strony działkowców (Jaraszek 2008). W stanowisku Związku Miast Polskich w sprawie poselskiego projektu ustawy o przekształceniu prawa użytkowania działek w pracowniczych ogrodach działkowych w prawo własności, czytamy o tymczasowych ogrodach działkowych założonych na terenach przeznaczonych w przyszłości pod inny rodzaj zagospodarowania.²²

Podobnie na niezabudowanym, przeznaczonym pod przyszłą budowę, skrawku terenu w centrum Paryża, ogród tymczasowy z pomocą mieszkańców ulicy Laghouat utworzyła Rahel Hegnauer²³. Ta szwajcarska artystka pracuje ze społecznością lokalną w przestrzeni miejskiej. Projekt o tytule „jardin temporaire” (ogród tymczasowy) realizowany był od czerwca do września 2006, kiedy to mieszkańcy dzielnicy, głównie emigranci z Afryki, uprawiali w 120 dużych, płaskich (40 cm wysokości) workach z ziemią rośliny (przede wszystkim warzywa) charakterystyczne dla przepisów ich rodzimych kuchni.

²² Stanowisko Związku Miast Polskich w sprawie poselskiego projektu ustawy o przekształceniu prawa użytkowania działek w pracowniczych ogrodach działkowych w prawo własności, Gołdap, 10 grudnia 2004, podpisane przez Ryszarda Grobelnego, Prezesa Zarządu, dostępne na stronie internetowej Związku Miast Polskich www.zmp.poznan.pl [dostęp 18.02.2010]. Cytat ze Stanowiska: *Projektodawcy nie zauważyli, że obok ogrodów założonych na terenach przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na ten cel, istnieją także ogrody tymczasowe, założone na obszarach, które już w momencie ich zakładania były przeznaczone na inne potrzeby społeczności lokalnej, o czym działkowcy od początku wiedzieli.*

²³ Por. strona Internetowa artystki: http://www.rahelhegnauer.ch/jardin/de/drei/monate_01.htm [dostęp: 03.03.2010]

Tymczasowym ogrodem nazwana został przez jego twórców – biuro projektowe ah'bé, skwer Angels Knoll w Los Angeles (Kalifornia, USA). Działka w centrum miasta jest od 1959 roku objęta planem przebudowy całej dzielnicy Bunker Hill. Jako, że realizacja projektu owej przebudowy odwleka się w czasie, ten fragment przestrzeni postanowiono zagospodarować jako ogród publiczny, zieleniec. *„Trudno przewidzieć jak długo będzie istnieć tymczasowy ogród Angels Knoll – mieszkańcy Los Angeles wróżą mu pozostanie w tym miejscu przez długi czas”* (Friday 2008).

Niestąły, tymczasowy charakter mają także ogrody bezdomnych powstające w miastach na tzw. przestrzeniach niczych. Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych Diana Balmori i Margaret Morton (1993) badały takie ogrody w Nowym Jorku, dokumentując kilkanaście z nich w publikacji zatytułowanej *„Transistory Gardens, Uprooted Lives”* (*„Ogrody Przejściowe, Wysiedlone Życia”*²⁴). W niej autorki porównują efemeryczny charakter ogrodów bezdomnych z Manhattanu do japońskich ogrodów Zen, które podobnie, chociaż w inny sposób, odnoszą się do upływającego czasu, ciągłego stanu tymczasowości i poczucia przemijania, przejściowości. W nawiązaniu do owego foto-eseju, niejako recenzując go, Jeremy Bendik-Keymer (2006) mówi o tymczasowych ogrodach, ogrodach prowizorycznych, które zbieranie śmieci podnoszą do rangi sztuki.

Ad. 2. Takim tymczasowym ogrodem może być centrum ogrodnicze, w którym rośliny, ustawione i eksponowane tak, aby były atrakcyjne dla klienta, przeznaczone są na sprzedaż i „stałe” nasadzenie w ogrodzie nowego właściciela. Ogród tymczasowy może być przystankiem na drodze roślin do konkretnego, wyznaczonego im miejsca. I tak Von Fischer, ówczesny dyrektor ogrodu botanicznego w St. Petersburgu opisując powstanie tego obiektu, wspomina o ogrodzie tymczasowym, który powstał w prowincji Rio de Janeiro, gdzie rosły okazy południowoamerykańskich gatunków roślin w oczekiwaniu na statek, który przewiezie je do Rosji (Von Fischer 1845).

Ad. 3. Rośliny zajmowały szczególne miejsce w czasie obchodów świąt Adonisa tzw. Adoni w starożytnej Grecji. Kobiety specjalnie na tą okazję tworzyły ogrody Adonisa – kompozycje z rosnących w płaskich naczyniach traw i ziół (często były to koper i sałata). Rośliny w owych wazach (skrzyniach) były podlewane gorącą wodą lub wystawiane na rozżarzony dach, co powodowało ich szybkie więdnienie lub usychanie (obchody Adonii trwały 4 dni). Po zakończeniu świąt ogrody Adonisa wrzucano do morza na ofiarę bogu i na obfitości plonów (Ogrodowska 2001). Szybko rosnące, ale równie szybko więdnące rośliny symbolizowały przemijanie. Ivana Wingham (2008) w swoim wykładzie zatytułowanym *„A Temporary Urban Garden: Teasing Adonis”* (*„Tymczasowy miejski ogród:*

²⁴ tłum. aut.

dokuczając Adonisowi”²⁵) wspomina o tym, że same rośliny nie zostawiły żadnego śladu archeologicznego ale „ogrody Adonisa” utrwaliły się jako metafora jakiegokolwiek przejściowej, krótkotrwałej przyjemności. Zwrot ten może się odnosić zarówno do ogrodu tymczasowego z kwiatów ciętych jak i do pokazu ogrodniczego lub florystycznego (Brewer 1889).

Targi kwiatowe również bywają nazywane ogrodami tymczasowymi. Podróżnik wybierający się do Tajlandii, może przeczytać w przewodniku turystycznym Lonely Planet taki oto opis targu Thewet w Bangkoku: „na tym niepozornym targu stanowiącym tymczasowy ogród w okolicy Tha Thewet znajdziesz duży wybór tropikalnych kwiatów i roślin” (Cummings, Blond, Konn 2005). Także cmentarze, szczególnie, kiedy udekorowane są kwiatnymi wieńcami, bywały w przeszłości w literaturze nazywane ogrodami tymczasowymi. W swoim wykładzie dotyczącym Florencji i tamtejszego cmentarza Campo Santo, podróżnik i dziennikarz John L. Stoddard, pisze o tradycjach związanych z rzymskokatolickim świętem Wszystkich Świętych, a w szczególności o ozdobionych dekoracjami kwiatnymi grobach, porównując je do tymczasowych ogrodów (Stoddard 1901).²⁶

Ogrodami tymczasowymi bywają nazywane także komercyjne dekoracje wykonane przy użyciu roślin na potrzebę scenografii wydarzeń (event scenography) czy reklamy zewnętrznej (outdoor). Przykładem może być tu dekoracja wykonana przez Jeremy Delera w Londyńskim Sklepie Luisa Vuittona. Na dwa tygodnie sklep ten przyozdobiły rośliny, strachy na wróble i stogi siana. W internetowym wydaniu „Rzeczpospolitej” czytamy, że podłogę tego tymczasowego ogrodu pokrywa gruba warstwa słomy, rzadko używanej jako element dekoracyjny w połyskliwych i sterylnych wnętrzach tzw. świątyn handlu.²⁷

Ad 4. Te „zielone instalacje” zostały przez Karolinę Skonieczną (2007) nazwane interwencyjnymi ogrodami tymczasowymi. To sformułowanie, jak wskazuje sama autorka, oparte jest na definicji stworzonej w 1997 roku przez Daniela Sprengera i Marca Pouzol.²⁸

²⁵ tłum. aut.

²⁶ We Włoszech zmarli mają swoje festiwale, podobnie jak żywi, i tak pierwszego i drugiego dnia listopada ten cmentarz jest ulubionym miejscem wypoczynku Florentyńczyków. Groby są w owym czasie obsypane pięknymi dekoracjami kwiatnymi, wiele z nich jest wręcz zakopana pod górami kwiatów. Wtedy to grobowce przypominają tymczasowe ogrody, ich granitowe ściany są prawie całkowicie schowane za okazałymi roślinami, girlandami z traw i paproci, wieńcami i krzyżami utkanymi z cudnych kwiatów. Na tą okazję cały charakter cmentarza wydaje się odmieniony jako, że białe nagrobki są wtedy bogate w kolor. Liść róży zatępuje cyprys, a śmierć tymczasowo abdykowała na rzecz życia (Stoddard 1901).

²⁷ Internetowe wydanie „Rzeczpospolitej”, „Strachy na wróble u Vuittona”, autor: MMG www.rp.pl/artykul/9151,311825_Strachy_na_wroble_u_Vuittona.html [dostęp: 20.02.2010]

²⁸ Definicja ta brzmi następująco: *miejsca w normalnych warunkach niezauważalne dla szerszej publiczności, na cztery dni zostają podkreślone pobudzającymi wyobraźnię instalacjami, interakcjami, performancem, które oferują inne spojrzenie na ową lokalizację. Wybierane na realizację miejsca mają często negatywny wizerunek lub są punktami politycznych dyskusji i sporów. Ogrody Tymczasowe interpretują zaistniałą sytuację, próbują zachęcić do odmiennego*

Podobnie jak Skonieczna do wspomnianych twórców inicjatywy „Temporäre Gärten” odnosi się także Anna Komorowska (2009) pisząc o ogrodach tymczasowych – eksperymentach przestrzennych. Są to eksperymenty, które pozwalają na wypróbowanie nowych technik, materiałów. Często przybierają formę prowokacji, zmuszają do zastanowienia się nad kondycją otaczającej nas przestrzeni. Instalacje, poza wymiarem artystycznym, mogą mieć również charakter społeczny (tzw. „ogrody - interwencje”) lub edukacyjny (Komorowska 2009). Podobne w charakterze ogrody interwencje realizowane były w ramach odbywającego się w 2000 i 2001 roku w Le Havre (Francja) festiwalu Les Jardins Temporaires (ogrody tymczasowe).

Interwencyjny charakter ma globalna akcja Park(ing) Day - „dzień parkowania”, przypadający co roku we wrześniu, kiedy to wolontariusze na całym świecie zamieniają miejsca parkingowe na mini-parki. Po raz pierwszy zorganizowany przez grupę Rebar w San Francisco, już kilka lat później zaistniał w miastach na całym świecie (w tym w Polsce – w Warszawie i Krakowie). Jest to forma happeningu skierowanego przeciw dominacji samochodów w przestrzeni publicznej, a instalacje powstające na ten jeden dzień w roku nazywane są tymczasowymi parkami (Chase, Crawford, Kaliski 2008) lub tymczasowymi ogrodami²⁹.

Osobnym zjawiskiem są organizowane na całym świecie festiwale ogrodów (garden festival) i pokazy ogrodowe (garden show), w ramach których realizowane są ogrody tymczasowe (temporary garden) i ogrody pokazowe (show garden)³⁰. W informacji prasowej³¹, dotyczącej szóstej edycji festiwalu, wystosowanej przez organizatorów Międzynarodowego Festiwalu Oгородowego Jardin de Metis (International Garden Festival Jardin de Metis) czytamy, że oczekują oni na zgłoszenia w celu wyłonienia projektantów, którzy będą zaproszeni do stworzenia ogrodów tymczasowych w 2005 roku. Podobne festiwale odbywają się m.in. w Chamount-sur-Loire i Londynie (Chelsea Flower Show).

Dla potrzeb doprecyzowania owych znaczeń i dokładniejszego opisanie zjawiska zróżnicowania znaczeniowego w obrębie tych głównych typów, zaproponowano podział na podtypy (typy drugiego rzędu), a także przedstawiono fragmenty cytatów z tekstów, w których owo sformułowanie „ogród tymczasowy” zostało użyte (tabela 3). Nie jest to jedyna możliwa klasyfikacja różnych znaczeń wynikających z połączenia przymiotnika „tymczasowy” i rzeczownika „ogród”. Inną ważną cechą tego sformułowania może być jego funkcjonowanie (lub nie funkcjonowanie) jako trwałego, spójnego pojęcia.

W przypadku trzech pierwszych grup „ogród tymczasowy” nie jest rozumiany jako osobny, nowy termin, a raczej jako kondycja ogrodu lub metaforyczne odniesienie

spojrzenia na miejsce, podkreślając jego charakter. *Ogrody Tymczasowe są zaproszeniem do przeżywania nowych doświadczeń*. Za: www.temporarygardens.de, tłum. aut.. [dostęp 01.03.2010]

²⁹ np. na blogu internetowym www.britinbrooklyn.squarespace.com [dostęp:20.02.2010]

³⁰ Więcej na ten temat w rozdziale x

³¹ informacja prasowa dostępna na stronie internetowej festiwalu: www.jardinsdemetis.com [dostęp 01.03.2010]

do tegoż. W grupie czwartej, zawierającej instalacje artystyczne i festiwalowe, sytuacja jest odmienna – termin „ogród tymczasowy” jest najczęściej traktowany jako nazwa własna, konkretne, spójne pojęcie, opisujące zdefiniowane zjawisko. W pojedynczych sytuacjach, tak jak w przypadku inicjatywy „Temporäre Gärten”, sformułowanie to występuje zapisane wraz z symbolem „©” (c – copyrights, prawa autorskie), oznaczającym ochronę praw autorskich do dzieła.

Typ	Podtyp	Podtyp II rzędu	Przykład użycia w literaturze (cytat w języku oryginału)	Przykład użycia w literaturze (tłumaczenie autora)	Odniesienie do literatury
Ogród tymczasowy jako wynik niekorzystnych warunków zewnętrznych, niesprzyjającej sytuacji dla powstania stałego, trwałego ogrodu.	ogrody na obszarach przeznaczonych pod przyszłą zabudowę	Tymczasowy ogród działkowy	Dot. ogrodów działkowych na ul. Ciołkowskiego w Białymstoku: „Jeszcze w latach 80. został utworzony w Białymstoku tymczasowy ogród działkowy , który po kilku latach swojego funkcjonowania miał zostać zlikwidowany.”	-	Jaraszek 2008
		Tymczasowy ogród – skwer miejski	Dot. zapisów prawa dotyczących ogrodów działkowych „(...) istniejąc także ogrody tymczasowe, założone na obszarach, które już w momencie ich zakładania były przeznaczone na inne potrzeby społeczności lokalnej...”	-	Stanowisko Związku Miast Polskich w sprawie poselskiego projektu...
		Ogród użytkowy dla społeczności lokalnej	Dot. skweru miejskiego Angels Knoll w Los Angeles. USA: „Most realists would say that indicates Angels Knoll Park, presented as „a temporary garden ,” is likely to be around for a while.”	„Większość realistów powiedziałałoby, że wskazuje to na to, że Park Angels Knoll, zaprezentowany jako „ tymczasowy ogród ” najprawdopodobniej pozostanie na tym miejscu na dłużej”	Friday 2008
	ogrody ludzi bezdomnych	-	Réalisation d'un jardin temporaire dans une friche du quartier de la Goutte d'Or, avec la participation et la collaboration des habitants.	Realizacja tymczasowego ogrodu w opuszczonej kwaterze w dzielnicy La Goutte d'Or, z udziałem i przy współpracy mieszkańców.	www.rahelhegner.ch
Ogród tymczasowy jako „ogród – przechowalnia”, czasowo urządzona parcela pod np. inspekt, rozsadnik, centrum ogrodnicze.	Tymczasowy ogród dla przechowywania roślin	-	Dot. ogrodu założonego tymczasowo w Brazylii, przy transporcie roślin do ogrodu botanicznego w St. Petersburgu: „Riedel and Lushnath visited the province of Rio Janeiro where they had a temporary garden to grow plants for the return of the Russian vessel from Kamchatka, to carry them home (...)”	„Diana Balmori i Margaret Morton udokumentowały tymczasowe ogrody bezdomnych w okolicy nowojorskiej Lower East Side”	Bendik-Keymer 2006
		-	Dot. ogrodu założonego tymczasowo w Brazylii, przy transporcie roślin do ogrodu botanicznego w St. Petersburgu: „Riedel and Lushnath visited the province of Rio Janeiro where they had a temporary garden to grow plants for the return of the Russian vessel from Kamchatka, to carry them home (...)”	„Riedel i Lushnath odwiedzili prowincję Rio Janeiro, mieli tam tymczasowy ogród w którym wrosły rośliny czekające na powrót rosyjskiego statku z Kamchatki, który przetransportuje je do domu”	Von Fischer 1845
		-	Tytuł wykładu dot. współczesnych kontekstów obchodów greckiego święta Adonisa: „A Temporary Urban Garden : Teasing Adonis”	„ Tymczasowy miejski ogród : dokuczając Adonisowi”	Wingham 2008
		-	Słownikowe objaśnienie terminu: „An Adonis garden, a very short-lived pleasure; a temporary garden of cut flowers; an horticultural or floricultural show.”	„Ogród Adonisa, bardzo krótkotrwała przyjemność; tymczasowy ogród z kwiatów ciętych; pokaz ogrodniczy lub florystyczny.”	Brewer 1889
Ogród tymczasowy, często metaforyczne - dekoracja wykorzystująca kwiaty cięte, oraz inne elementy roślinne.	Mini-ogrody w pojemnikach	-	„You'll find a good selection of tropical flowers and plants available at this low-key market creatin a temporary garden near Tha Thewet.”	„na tym niepozornym targu stanowiącym tymczasowy ogród w okolicy Tha Thewet znajdziesz duży wybór tropikalnych kwiatów i roślin”	Cummings, Blond, Konn 2005
		-	O cmentarzu Santo Campo we Florencji: „Beautiful floral decorations are then lavished on the graves, many of which are buried deep in mounds of flowers, while the large tombs resemble temporary gardens , their marble walls being almost entirely concealed by stately plants, garlands of trailing ferns and grasses, and wreaths and crosses woven out of lovely blossoms.”	„Groby są w owym czasie obsypane pięknymi dekoracjami kwiatowymi, wiele z nich jest wręcz zakopana pod górami kwiatów. Wtedy to grobowce przypominają tymczasowe ogrody , ich granitowe ściany są prawie całkowicie schowane za okazałymi roślinami, girlandami z traw i paproci, wieniecami i krzyżami utkniętymi z cudnych kwiatów.”	Stoddard 1901
		-	O dekoracji sklepu Luisa Vuittona w Londynie: „Podłogę tego tymczasowego ogrodu pokrywa gruba warstwa słomy, rzadko używanej jako element dekoracyjny w potyśkiwych i sterylnych wnętrzach tzw. świątyni handlu.”	-	www.rp.pl
		dekoracja sklepu	-	-	-
Ogród tymczasowy, inaczej ogród pokazowy lub ogrody eksperyment przestrzenny realizowany np. w ramach festiwalu ogrodowego, pokazu ogrodniczego; przestrzenna instalacja artystyczna, rzeźba wykonana z użyciem roślin lub nawiązująca do form i wzorców ogrodowych.	interwencyjne ogrody tymczasowe	-	„Przedmiotem pracy są interwencyjne ogrody tymczasowe . Ta nowatorska forma architektury krajobrazu tworzona jest często w odpowiedzi do istniejącej sytuacji, lokalizacji, która wymaga zmian, potrzebuje szybkiego, zauważalnego efektu.”	-	Skonieczna 2007
		eksperymenty przestrzenne	Tytuł artykułu: „ Ogrody tymczasowe – eksperyment przestrzenny”	-	Komorowska 2009
		-	O inicjatywie Temporäre Gärten: „Die Temporären Gärten beginnen mit der Einladung an Landschaftsarchitekten, Künstler, Architekten und Studenten, die Ort und Thema beinhaltet.”	„Ogrody tymczasowe [nazwa inicjatywy – przyp. aut.] rozpoczynają się zaproszeniem architektów krajobrazu, artystów, architektów i studentów zawierającym informację dot. lokalizacji i tematu”	www.temporarygardens.de
		cykle instalacji, inicjatywy grup artystycznych	„Au travers d'une promenade au fil d'une vingtaine d'installations appelées „ jardins temporaires ”, nous invitons les habitants et visiteurs à s'intéresser et à contribuer à la révélation et à la fabrique d'un paysage urbain, en déjouant et transformant leur perception d'un quartier.”	„Zapraszamy wszystkich zainteresowanych mieszkańców i gości na spacer wśród ponad dwóch tuzinów instalacji zwanych „ogrodami tymczasowymi”, które wpływają na odkrywanie i tworzenie krajobrazu miasta, zmieniając, przekształcając percepcję tej okolicy.”	www.jardinstemporaires.france.com
		interwencje proekologiczne	„Sustainable Flatbush and Flatbush Gardener joined forces to transform a parking space into a temporary garden on the corner of Cortelyou Road and Argyle Road.”	Sustainable Flatbush i Flatbush potoczyły swoje siły przy przekształcaniu miejsca parkingowego w tymczasowy ogród na rogu ulic Cortelyou Road i Argyle Road.	www.britinbrooklyn.squarespace.com
	festiwale ogrodowe	-	Informacja prasowa dot. festiwalu w Metis, Quebec, w Kanadzie: „The International Garden Festival is preparing its sixth edition and is issuing a call for entries to select some of the designers who will be invited to create temporary gardens for the 2005 Festival.”	„Przygotowywana jest szósta edycja Międzynarodowego Festiwalu Ogrodów i wystosowany zostaje apel o zgłoszenia na podstawie których zostaną wybrani projektanci zaproszeni do stworzenia tymczasowych ogrodów na Festiwal w 2005 roku”	www.jardinsmetis.com

Tabela 3. Wyrażenie „ogród tymczasowy” w literaturze i języku codziennym

2.4.5 Wstępna definicja ogrodu tymczasowego

Aby móc zdefiniować i opisać zjawisko ogrodów tymczasowych należy określić, scharakteryzować cechę tymczasowości. Zestawienie słów „ogród” i „tymczasowy” dla wielu może здаwać się pleonazmem³², jako, że każdy ogród w swojej naturze jest efemeryczny, tymczasowy – tzn. niestały, podlegający zmianom, chociażby sezonowym.. Nie chodzi tu jednak o zmienność formy, kompozycji czy tworzywa roślinnego w ramach konkretnego ogrodu, a o struktury krótkotrwałe, które tylko na pewien czas pojawiają się w przestrzeni np. miasta. Podobny charakter ma architektura efemeryczna – pawilony wystawiennicze, renesansowe łuki triumfalne, ale także współcześnie projektowane budynki tymczasowe.

Rozważania dotyczące tymczasowości można by odnieść do wielowątkowego problemu znaczenia czasu w architekturze, projektowaniu, architekturze krajobrazu. Problematyką tą zajmowali się wielcy teoretycy m.in. Sigfried Giedion (1968 – „Przestrzeń, czas i architektura”) i Adam Miłobędzki (1994 – rozdział p.t. „Czas, przestrzeń i „krajobraz”). Wątek ten poruszają także Anna Pawełczyńska (2009 – „Czas i przestrzeń a formy poznania świata”) oraz Sanford Kwinter (2002 – „Architektury czasu – ku teorii wydarczenia w kulturze modernistycznej”³³). Nie wydaje się aby zasadna, w nawiązaniu do tematyki poniższej pracy, była próba definicji tymczasowości, zmierzenia się z wyjaśnieniem zjawiska efemeryczności. Temat ten wymaga osobnego opracowania. Na potrzeby tej pracy za wystarczające uznano odniesienie się do funkcjonującego w Polsce prawodawstwa i definicji tymczasowego budynku.

Prawo budowlane definiuje tymczasowy obiekt budowlany jako obiekt przeznaczony do czasowego użytkowania w okresie krótszym od jego trwałości technicznej, przewidziany do przeniesienia w inne miejsce lub rozbiórki, a także obiekt budowlany niepołączony trwale z gruntem.³⁴ Analogiczną definicję w nie zmienionej treści, stosować można do opisywania zjawiska ogrodów tymczasowych.

Jaka jest „trwałość techniczna” ogrodu? Niewątpliwie „tradycyjne”³⁵ ogrody, zarówno przydomowe jak i publiczne tworzone są z myślą o wieloletnim funkcjonowaniu, o żywotności przekraczającej jeden okres wegetacyjny. Nawierzchnie, urządzenia, elementy małej architektury posiadają wieloletnie gwarancje, są budowane tak aby mogły

³² Pojęcie z zakresy językoznawstwa, niepoprawne wyrażenie, w którym jeden lub więcej wyrazów niepotrzebnie powtarza jakąś część znaczenia innych (za: Lekarski Poradnik Językowy - www.lpj.pl/pleonazm.htm [dostęp: 30.03.2010])

³³ tłum. aut. – tytuł oryginału „Architectures of time – toward a theory of the event in modernist culture”

³⁴ są to obiekty takie jak: strzelnice, kioski uliczne, pawilony sprzedaży ulicznej i wystawowe, przykrycia namiotowe i powłoki pneumatyczne, urządzenia rozrywkowe, barakowozy, obiekty kontenerowe. Dz. U. z 2003 r. Nr 207, poz. 2016, z późn. zm.2 - Prawo budowlane

³⁵ w odróżnieniu od „tymczasowych”

funkcjonować kilka, kilkanaście czy wręcz kilkadziesiąt lat. Nie znane mi są przykłady ogrodów projektowanych bez wykorzystania żadnych elementów trwałych, komponowanych z samych roślin jednorocznych, które co roku aranżowane są w inny sposób, przy wykorzystaniu innych gatunków etc. Dlatego też sformułowanie „ogród trwały” rozumiem, jako ogród, którego żywotność – trwanie i funkcjonowanie w tym samym miejscu, w takiej samej lub bardzo zbliżonej formie – przekracza pojedynczy okres wegetacyjny. **„Ogród tymczasowy” jest w tym aspekcie negacją ogrodu trwałego – jego żywotność nie przekracza jednego sezonu wegetacyjnego.** Podobnie jak w przypadku tymczasowego obiektu budowlanego, **ogród tymczasowy po okresie funkcjonowania jest przeznaczony do „rozbiórki”, likwidacji lub przeniesienia w inne miejsce** (ogrody nomadyczne, mobilne). Ogradami tymczasowymi mogą być ogrody stworzone z elementów niepołączonych trwale z gruntem – np. ogrody komponowane z roślin ciętych lub/i z roślin w pojemnikach.

2.4.6 Ogród tymczasowy we współczesnej sztuce ogrodowej

W poprzednich częściach rozdziału ustalono zarówno rozumienie pojęcia ogród jak i ogród tymczasowy, odniesiono się także do różnorodnego potocznego rozumienia zestawienia słów „ogród” i „tymczasowy”. Na tym etapie zauważone zostały współczesne realizacje o charakterze artystycznym i interwencyjnym nawiązujące do charakteru ogrodu i nazwane „interwencyjnymi ogrodami tymczasowymi”. Pozostawione one zostały jednak bez kontekstu teoretycznego i historycznego. Należy zatem zadać pytanie: Czy we współczesnej architekturze krajobrazu istnieją znaczące, wyróżniające się realizacje będące ogrodami tymczasowymi? Jak wpisują się one w historię XX wiekowej sztuki ogrodowej?

Peter Walker (1989) twierdzi, że architektura krajobrazu powinna rozwijać się będąc powiązaną i uwikłaną w sztukę współczesną, a architekci krajobrazu mają za zadanie łączyć wiedzę wiążącą się z aspektem ekologicznym, społecznym, psychologicznym ale także artystycznym: *„Wierzę w to, że architektura krajobrazu, choć rzadko, może być sztuką (...). Chociaż wiedza czerpana z badań nad środowiskiem naturalnym prowadzonych w ciągu ostatnich 20 lat ma wielkie znacznie i poszerzyła i wzbogaciła zawód architekta krajobrazu, to nadal tworzenie ikonicznych, wizjonerskich projektów jest najznakomitszą okazją do poszerzania zbiorowej świadomości”*. Jak zauważa Martha Schwartz (1993), architekci modernistyczni widzieli krajobraz głównie jako neutralną, nieskażoną, otwartą przestrzeń, w której lokalizowano budynki. Oskarżała ich o niedoceniając rolę architektów krajobrazu, a przez to, o brak wizji krajobrazu kulturowego, który niósłby wyraziste wartości estetyczne i intelektualne. Równocześnie podpisywała się ona pod modernistycznym postulatem powszechnego dostępu do *„projektów dobrej jakości”*. Walker i Schwartz podzielają pogląd, że architekt

krajobrazu, tworząc projekt powinien rozumieć uwarunkowania wynikające z lokalizacji i potrzeb użytkowników przestrzeni, ale jako artysta, musi także odnosić się do osiągnięć współczesnej kultury i sztuki.

Wielość kierunków i złożoność problemów sztuki XX wieku odzwierciedlana została w różnorodnych realizacjach architektów i architektów krajobrazu. Brak jednego, wyraźnego stylu, kierunku, charakteryzują postmodernizm, odróżniając czasy współczesne od nowoczesności, która poszukiwała uniwersalnej narracji. Foucault w latach siedemdziesiątych pisał o postmodernizmie jako o czasie, w którym preferowana będzie różnorodność ponad uniformizację, zmienność i płynność ponad jedność, mobilne układy ponad stabilne systemy (Foucault 1978). Według niego w ponowoczesnym świecie częste zmiany i mobilność, zarówno ludzi jak i idei będą rzeczą zwykłą, codzienną, jako, że wydajne jest to co nomadyczne, a nie osiadłe.

Współczesną architekturę krajobrazu cechuje właśnie niezwykle zróżnicowanie tematyczne, różna jest skala projektów, bardzo różne są także idee przyświecające projektantom i znaczenia wyrażane za sprawą realizacji w krajobrazie. Przy takim nagromadzeniu odmiennych wartości, poglądów i informacji oraz ich szybkiej dezaktualizacji, formułowanie ich w krajobrazie w ramach permanentnych, stałych obiektów może być w wielu przypadkach bezcelowe. Dlatego też Schwartz twierdzi, że *„architektura krajobrazu może być przeróżna, może być także tymczasowa - prawdopodobnie lepiej by było, jakby więcej elementów (projektów) było tymczasowych”*³⁶.

Właśnie tymczasowość - cecha która pozwala na dostosowanie projektu do konkretnej, zaistniałej w danej chwili sytuacji, umożliwiająca elastyczność i spontaniczność - wydaje się kluczowa we współczesnej architekturze krajobrazu. Od czasu uznawanego za rewolucyjny, ogrodu „Bagel Garden” Marthy Schwartz (1979), architekci krajobrazu coraz częściej podchodzą do swoich kreacji, raczej jako do efemerycznych interwencji, niż do działań wprowadzających trwałe zmiany w krajobrazie. Projekt ogrodu Bagel Garden („ogród bajglowy”) stworzony przez ówczesną studentkę jako żart - jednorazowa, nie-trwała aranżacja m.in. z bułek oraz fioletowego żwiru akwariowego - został opublikowany w prestiżowym magazynie „Landscape Architecture” i stał się jedną z najbardziej kontrowersyjnych i najczęściej omawianych realizacji z zakresu architektury krajobrazu. Schwartz przyznaje, że ów projekt był niezwykle szczęśliwym, ale też wyrazistym, mocnym pierwszym krokiem w jej karierze, który, jak później się okazało, wyznaczył kierunki rozwoju postmodernistycznej architektury krajobrazu (Richardson 2009). Ten tymczasowy ogród niósł za sobą niezwykle wiele cech, które definiują ponowoczesne podejście do twórczości, także tej w krajobrazie. Charakteryzowały go:

³⁶ tłum. aut. – wer. oryg.: „Landscape architecture can be anything; it can even be temporary for godsakes - it'd probably be better if more things were.” za: Farrelly E., 2006, The world framed by a bagel, wydanie internetowe Sydney Morning Herald z 18 lutego 2006, www.smh.com.au [dostęp: 10.03.2010]

- humorystyczne i „lekkie” podejście do projektowania, a zarazem poważne, realne nawiązanie do współczesnej sztuki (m.in. pop-art, konceptualizm);
- konceptualna siła, wyrazistość pomysłu, a także odniesienie do uwarunkowań miejsca i potrzeb klienta (Ówczesny mąż Schwartz, Peter Walker, był miłośnikiem tego typu pieczywa, są one także tradycyjne dla amerykańskiego Wschodniego Wybrzeża, a szczególnie dla kultury tamtejszych Żydów - ogród znajdował się w bogatej dzielnicy Bostonu, w której wielu mieszkańców jest zakorzenionych w tej kulturze);
- odważne zestawienia nietypowych form i materiałów, a zarazem nawiązanie do zastanej przestrzeni i komponowanie w kontekście miejsca (bajgle ułożone były regularnie w równych odstępach wokół strzyżonego żywopłotu, powtarzając jego kształt i nawiązując do rytmu ogrodu; fioletowy kolor dobrze komponował się z głęboką zielenią żywopłotu, a także z różowym kolorem kwiatów bodziszka i ciemną cegłą budynku);
- wykorzystanie zwykłych, codziennych przedmiotów wyniesionych do rangi rzeźby, czy dzieła sztuki.

Martha Schwartz przecierała szlaki dla praktyki projektowej jako działalności artystycznej na pograniczu rzeźby, architektury krajobrazu i urbanistyki. Jej wczesne projekty – obok „Bagel Garden” m.in. „Necco Garden” i „Turf Parterre Garden” legitymizowały także efemeryczne instalacje, ogrody tymczasowe, wprowadzając je w przestrzeń dyskusji na temat nowych form w architekturze krajobrazu. Jej śladami podążają twórcy kolejnej generacji „konceptualistów” m.in. Topher Delaney i Claude Cormier, Andy Cao i Xavier Perrot. Wyżej wymienieni twórcy realizowali także tymczasowe ogrody w ramach festiwali Cornerstone (USA), Jardin de Metis (Kanada) czy Chaumont (Francja) tworząc podstawy stylu „festiwalowego” ogrodów pokazowych (por. rozdz. 3.7) o którym pisze Benj Albrecht (2006).

2.5 Przestrzeń kolektywna na tle innych rodzajów przestrzeni

Gdy myślimy o przestrzeni publicznej, rozważamy przede wszystkim przestrzenie miejskich placów, ulic, skwerów, błoni, parków³⁷. Rozumienie pojęcia „przestrzeń publiczna” jest bezpośrednio powiązane z kwestią własności, dostępności³⁸ i intymności, przeciwstawiane jest ono pojęciu „przestrzeni prywatnej”. Pomiedzy tymi dwoma znajduje się przestrzeń opisywana jako „półprywatna” lub „półpubliczna”, stanowi ona bufor między strefą publiczną, a np. strefą domu – taką przestrzenią półprywatną są np. przedogródki. Przestrzeń publiczna, oprócz tego, że jest nieprywatna, musi być publicznie dostępna – każdy powinien móc się w niej znaleźć i ją użytkować w sposób wynikający z uwarunkowań i norm społecznych, a także charakteru konkretnego miejsca.

Podział pomiędzy przestrzenią publiczną i prywatną jest, być może pozornie, najprostsza i najpopularniejszą kategorizacją typów przestrzeni. Jednak w mieście (a także poza nim) znajdujemy także przestrzenie wymykające się tej klasyfikacji, nie mieszczące się tylko w jednej z tych kategorii: przestrzenie prywatne, tymczasowo udostępniane szerszej publiczności, takie jak amfiteatry czy stadiony; przestrzenie takie jak arkady czy Sukiennice – pomiędzy architekturą a przestrzenią placu czy ulicy³⁹, zazwyczaj otwarte, ale okresowo zamykane i niedostępne; przestrzenie festiwali, zarówno tych muzycznych jak i ogrodowych, gdzie to organizator, właściciel decyduje o tym kiedy i w jaki sposób możemy z tej, na pozór otwartej, dostępnej przestrzeni korzystać. Podobny charakter mają targowiska i bazy.

We współczesnych miastach zwiększa się ilość takich przestrzeni⁴⁰, szczególnie w kontekście nowych galerii handlowych i ich otoczenia⁴¹. Właśnie te przestrzenie spotkań, aktywności, przestrzenie w których ludzie się skupiają, a które nie są koniecznie sensu stricto przestrzeniami publicznymi, definiowane są jako przestrzenie kolektywne. Twórcą tego pojęcia jest hiszpański architekt Manuel de Sola-Morales⁴² (1992). Jest ono

³⁷ Miejska przestrzeń publiczna jest konfiguracją ulic, placów oraz parków (Jędrzejczyk 2004, str 167)

³⁸ Te same kryteria rozdzielenia przestrzeni publicznej i prywatnej, tzn. element własności i dostępności stosuje Mostowska (2007).

³⁹ Nawet jeżeli przestrzenie takie nie są okresowo zamykane to tak jak np. pasaż pieszy pod okapem („arkady”) budynków Domów Towarowych Centrum w Warszawie, są dozorowane przez ochronę i/lub kamery, a możliwości zachowań czy ustawiania obiektów (np. szyldów, straganów) w tej przestrzeni jest ograniczona w stosunku do przestrzeni publicznej, podlega zasadom ustalonym przez prywatnych administratorów Galerii.

⁴⁰ Patrz: badania grupy Rebar nad przestrzenią publiczną w San Francisco (USA) znajdującą się w prywatnych rękach: www.rebargroup.org/projects/commonspace/ [dostęp: 10.03.2010]

⁴¹ Niezwykle ciekawymi obiektami w tym kontekście są budynki sieci galerii handlowych Fashion House w Warszawie, Sosnowcu i Gdańsku, projektowane tak, aby ich przestrzeń oraz architektura imitowały małe miasteczko z kamienicami, placami miejskimi, uliczkami itp.

⁴² Do pojęcia „przestrzeń kolektywna” i publikacji M. de Sola-Moralesa odnosi się Agata Drabarek pisząc: „Sola-Morales, hiszpański architekt, wprowadza pojęcie przestrzeni kolektywnej. Do takiej przestrzeni zalicza dworce kolejowe, stacje metra, autobusy, lotniska, centra handlowe, dyskoteki, parki rozrywki. Nie są to przestrzenie publiczne w ścisłym tego słowa znaczeniu, lecz są odbierane przez większość ludzi jako współcześnie ważne przestrzenie kolektywne – zbiorowe.”

wykorzystywane jako uzupełnienie semantycznej luki pomiędzy terminami takimi jak „przestrzeń publiczna” czy „przestrzeń społeczna” oraz na tyle popularne, że przedostało się ono stosunkowo szybko do podręczników architektury⁴³. Aby dokładnie określić czym jest przestrzeń kolektywna, szczególnie w porównaniu do terminów bliskoznacznych, należy określić znaczenia następujących pojęć:

- przestrzeń publiczna,
- przestrzeń społeczna,
- przestrzeń obywatelska,
- przestrzeń wspólna lub wspólnotowa,
- przestrzeń kolektywna.

Przestrzeń publiczna (public space⁴⁴) - dostępna dla ogółu, nie będąca przestrzenią prywatną, budująca szkielet miasta. Kazimierz Wejchert (1993) określił ją jako przestrzeń dostępną dla całej społeczności i przybyszy z zewnątrz, gdzie toczy się intensywne życie miasta, przy niej znajdują się najważniejsze obiekty o znaczeniu społecznym, usługowym, kulturalnym, obiekty – symbole. Gotów jestem zaryzykować tezę, że postrzeganie przestrzeni publicznej i potoczne rozumienie pojęcia jest zdecydowanie bliższe temu sformułowanemu przez Wejcherta, niż temu zgodnemu z definicją przyjętą w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która mówi o obszarze o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne⁴⁵. Jako, że definicja ta nie odnosi się w żaden sposób do kwestii własności czy dostępności przestrzeni, bliższa jest w swym charakterze do definicji przestrzeni społecznej. Przestrzeń publiczna może być także rozumiana szerzej, jako wszystko to, co odbieramy na około nas, co należy do nas wszystkich (Wojciechowski

(Drabarek 2007 str. 9). Co więcej: *“istotnym czynnikiem w analizie miejsc i nie-miejsc jest konsument”* a przestrzeń *“powinna być dostosowana do potrzeb konsumenta, czyli zwykłego szarego człowieka”* (Drabarek 2007 str. 9).

⁴³ Przestrzeniom kolektywnym rozdział swojego podręcznika *„Space and the Architect: Lessons in Architecture 2”* (*„Przestrzeń i Architekt: Lekcje Architektury 2”*, tłum. aut.) poświęca wybitny holenderski architekt, Herman Hertzberger (2000).

⁴⁴ Aby uniknąć nieporozumień i nieścisłości związanych z obcym pochodzeniem niektórych z tych terminów podaję także anglojęzyczne odpowiedniki pojęć. Wskazuje to także na globalne zastosowanie poszczególnych terminów, które pojawiają się zarówno w literaturze polsko- jak i anglojęzycznej.

⁴⁵ Wyznaje zasadę ograniczonego zaufania wobec definicji zawartych w ustawach, wobec rzetelności ich formułowania oraz realnego wpływu na kształtowanie rzeczywistości (w tym przypadku kształtowanie rozumienia znaczenia pojęcia „przestrzeń publiczna”. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta stołecznego Warszawy, uchwalonego 10 października 2006 r., w części tekstowej nie ma mowy nic o przestrzeniach publicznych, natomiast część graficzna (rysunek Studium nr 14) wykazuje istnienie 16 takich przestrzeni. Są to głównie obszary na obrzeżach miasta, a jedynymi dwiema przestrzeniami publicznymi w obrębie dzielnicy Śródmieście są rejon otoczenia PKiN i rejon Placu Unii Lubelskiej (Piec 2009). Wydaje się więc jakimś planistycznym kuriozum uznanie rejonu Ronda im. Dżochara Dudajewa we Włochach przestrzenią publiczną, a pominięcie w tej kategorii chociażby pl. Piłsudskiego.

2009). W podobnym tonie wybrzmiewa definicja przestrzeni publicznej spisana w Karcie Przestrzeni Publicznej. Opisuje ona tę przestrzeń jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami – służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych⁴⁶. W takim rozumieniu, przestrzeń publiczna staje się terminem nadrzędnym, w którym zawierają się wszystkie poniżej wymienione.

Przestrzeń kolektywna (collective space⁴⁷) – to przestrzeń zbiorowa⁴⁸, wypełniona ludźmi, ale nie koniecznie rodząca kontakty międzyludzkie – przystanki, targowiska, galerie handlowe, to miejsca, które wspólnie wykorzystujemy, w których napotykamy ludzi, często nie wchodząc z nimi w interakcje, które mogłyby spowodować nawiązanie jakiegokolwiek więzi lub poczucia wspólnoty. Według autora terminu, architekta Sola-Moralesa, przestrzeń kolektywna to więcej, a zarazem mniej niż przestrzeń publiczna, są to miejsca w których rozgrywa się „wspólne życie”. Często są to miejsca zwykłe, jednocześnie publiczne jak i prywatne. Przestrzenie publiczne są pochłaniane przez prywatne użytkowanie, a przestrzenie prywatne nabywają cech przestrzeni kolektywnych (de Sola – Moralez 2007). Przebywanie w przestrzeni kolektywnej daje poczucie „bycia razem” ale dopiero kontakt międzyludzki sprawia, że przestrzenie kolektywne zmieniają się w przestrzenie społeczne (Hertzberger 2000). Jędrzejczyk (2004) zauważa następującą współczesną zmianę w charakterze przestrzeni publicznych: współczesne centra handlowe, inaczej niż kiedyś targowiska, ograniczają zachowania społeczne do konsumpcji i biernej rozrywki, nie sprzyjają tworzeniu się głębszych więzi.⁴⁹ Podstawowe cechy przestrzeni publicznej – swoboda tworzenia i ekspresji własnych idei została skutecznie i radykalnie ograniczona (Jędrzejczyk 2004). Szlachetne pojęcie przestrzeni publicznej, w związku

⁴⁶ Karta Przestrzeni Publicznej adresowana do uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP i innych organizacji dbających o ład przestrzenny w celu propagowania dbałości o przestrzeń publiczną naszych miast, która stanowi ich szczególną wartość, daje świadectwo tożsamości terytorialnej i narodowej oraz gwarantuje podstawy rozwoju zrównoważonego. Poznań, 4 – 5 września 2009 roku, III Kongres Urbanistyki Polskiej Przygotował zespół w składzie: Ludwik Biegański, Grzegorz Buczek, Sławomir Gzell, Adam Kowalewski, Tadeusz Markowski – lider projektu, Ewa Cichy-Pazder

⁴⁷ Przestrzeń kolektywna (collective space) była przedmiotem rozważań w trakcie konferencji, która odbyła się 8-12 września 2004 w Centre de Convencions Internacional w Barcelonie (Hiszpania) zatytułowanej „City and Citizenship for the 21st Century. Collective Urban Space: New Perspectives” (Miasto i obywatelstwo w XXI wieku. Przestrzeń kolektywna w mieście: nowe perspektywy” - tłum. aut.)

⁴⁸ W teorii socjologii funkcjonują równolegle dwa pojęcia, oznaczające to samo - „pamięć zbiorowa” i „pamięć kolektywna” (Wolff-Powęska 2005). Pojęcie sformułowane przez francuskiego socjologa Maurice Halbwachsa, w jego ojczystym języku brzmi „Mémorial collective” (j.ang. „collective memory”) na j. polski zostało przetłumaczone jako „pamięć zbiorowa” (Halbwachs 1969).

⁴⁹ Także teatry, stadiony, muzea biblioteki nabierają cech centrum handlowego i parku tematycznego. Muzea coraz bardziej podobne są do centrów handlowych – powstają „malle kulturowe”, gdzie funkcja muzealna, kulturowa łączona jest z usługową i handlową (Jędrzejczyk 2004). Księgarnie takie jak Empik czy Traffic przejmują częściowo rolę bibliotek, stając się komercyjnymi czytelniami, a równocześnie miejscem spotkań, zakupów i rozrywki.

z zachodzącymi w niej zmianami (zapoczątkowanymi, według Jędrzejczyka, przez parki tematyczne Disneya), zostało pozbawione swojego wzniosłego charakteru, odnosi się do coraz mniejszej grupy miejsc. Dlatego też pojęcie przestrzeni kolektywnej może okazać się kluczowe w badaniu zjawisk we współczesnym mieście. Zaprzeczeniem pojęcia „przestrzeń kolektywna” wydaje się być pojęcie „przestrzeń niczyja” (przestrzeń zapomniana, nieużytkowana, wykluczona), które także funkcjonuje w języku architektury krajobrazu. „Przestrzeń niczyja” jest tym dla „przestrzeni kolektywnej” czym „przestrzeń prywatna” dla „przestrzeni publicznej”.

Przestrzeń społeczna (social space) – najczęściej rozumiana jako przestrzeń, w której inicjowane są interakcje społeczne, „żywa” przestrzeń publiczna, w której zachodzi wymiana społeczna, ludzie chętnie przebywają, biorą udział w rozmaitych zdarzeniach, obserwują innych i sami są obserwowani (Mostowska 2007). Przestrzeń taka jest katalizatorem międzyludzkich kontaktów, w niej odbywają się działania społecznikowskie, bezinteresowne i niekomercyjne. Przestrzeń społeczna kojarzona może być z wybitnymi osiągnięciami urbanistyki, ideą „miasta-ogrodu” Ebenezera Howarda (1902), ideami propagowanymi w ramach kongresów CIAM i zawartymi w Karcie Ateńskiej oraz ze społecznymi zasadami projektowania osiedli mieszkaniowych, opisanymi przez projektantkę Żoliborskiego WSM, Barbarę Brukalską (1948). Przestrzeń społeczna to proces psychologiczny i fenomen socjalny, chociaż ciągle mówimy o przestrzeni materialnej, nie epickiej (Gawryszewska 2007). Jeden z twórców proksemiki, Edward T. Hall (2009) za Humphry’em Osmondem dzieli przestrzenie na odspołeczne i dospołeczne. Przestrzenie dospołeczne to te, które skupiają ludzi razem zwiększając ilość kontaktów pomiędzy nimi.

Przestrzeń obywatelska (civic space⁵⁰) – w odróżnieniu od przestrzeni społecznej, przestrzeń obywatelska jest częściej rozumiana jako przestrzeń niefizyczna, przestrzeń relacji międzyludzkich, działań społeczeństwa obywatelskiego, będąca miejscem współdziałania z innymi - sferą relacji ludzi, którzy dzięki podzielanym wartościom i postawom chętnie angażują się w działalność związaną z podejmowaniem odpowiedzialności za wspólne sprawy (Pietrzyk-Reeves 2007). Badaniem przestrzeni obywatelskiej zajmują się ośrodki takie jak Instytut Przestrzeni Obywatelskiej i Polityki Społecznej⁵¹, którego celem jest refleksja nad istotą przestrzeni obywatelskiej, poszukiwanie odpowiedzi na pytania o wolność, demokrację, prawa człowieka, dekonstrukcję mitów narodowych, a w końcu

⁵⁰ Angielski termin „civic space” został użyty przez Mostowską (2007) w odniesieniu do przestrzeni społecznej, w moim mniemaniu błędnie.

⁵¹ przy Wyższej Szkole Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego

poszukiwanie wartości uniwersalnych, dzięki którym możliwe jest bezkonfliktowe współistnienie obywateli i społeczeństw⁵².

Przestrzeń wspólnotowa / wspólna (community/communal space) – może znajdować swoje miejsce w przestrzeni społecznej i publicznej; przestrzeń wspólnotowa nie może istnieć bez wspólnoty, jest nośnikiem szerokiego repertuaru znaczeń kulturowych i określona kodem przestrzennym miejsca (Gawryszewska 2006). Przestrzeń wspólna to, według Deklaracji Wartości II Zjazdu Wspólna Przestrzeń⁵³, przestrzeń publiczna, za którą czujemy się odpowiedzialni. Istnienie przestrzeni wspólnotowej czy wspólnej jest bezpośrednio powiązane z istnieniem wspólnoty, która z danym miejscem, daną przestrzenią się identyfikuje i stara się wpływać na jej kondycję, wygląd, funkcjonowanie.

Posługiwanie się terminem „przestrzeń kolektywna” we współczesnych polskich realiach, naznaczonych uwarunkowaniami społeczno-politycznymi z okresu lat 1945-1989, wymaga dodatkowego komentarza.⁵⁴ Słowo „kolektywny”, którego etymologia wywodzi się od łacińskiego collectivus, co oznacza „zbiorowy”⁵⁵, w socjalistycznej Polsce obrosło negatywnymi skojarzeniami⁵⁶. Jeremi Królikowski, nadając jednemu z podrozdziałów swojego artykułu p.t. „Architektura a natura Warszawy” (Królikowski i inni 2004) tytuł „Miasto kolektywne (czyli osiedla pomiędzy socmodernizmem a postmodernizmem)” użył słowa „kolektywne” przywołując właśnie owe pejoratywne konotacje. Można jedynie odgadywać, że użycie owego słowa było ironiczne, jako że w samym tekście Królikowski nie wraca do sformułowania „miasto kolektywne”, a także nie odwołuje się do samego znaczenia słowa „kolektyw”. Mówi on o cechach takich jak rozmycie i rozproszenie, które stanowią przeciwieństwo zbiorowości, wspólnoty, skupienia. W tekście tym odnajdujemy także opis osiedli lat osiemdziesiątych XX wieku, w których brak jest przestrzeni wspólnej, a istniejące przestrzenie zaspokajają raczej potrzeby samotności i anonimowości.

⁵² <http://www.civicspaceinstitute.org.pl/index.php?lang=pl> [dostęp 15.03.2010]

⁵³ Mowa tu o dokumencie powstałym w ramach II Zjazdu przedstawicieli inicjatywy „Wspólna Przestrzeń” skupiającej fundacje i stowarzyszenia wspólnot lokalnych i organizacji pozarządowych dbających o przestrzeń, takich jak: Fundacja Ulicy Piotrkowskiej z Łodzi, Stowarzyszenie Przestrzeń – Ludzie – Miasto z Krakowa, Forum Rozwoju Warszawy czy Towarzystwo Upiększania Miasta Wrocławia. <http://sites.google.com/site/wspolnaprzestrzen/deklaracja-programowa/deklaracja-wartosci> [dostęp 12.03.2010]

⁵⁴ Dyskusja na temat rozumienia i znaczenia sformułowania „przestrzeń kolektywna” w której oprócz autora, uczestniczyli m.in. dr hab. Jeremi Królikowski, dr hab. Janusz Skalski oraz prof. dr hab. Jan Rylke, odbyła się w ramach Seminarium Katedry Sztuki Krajobrazu w dn. 12.11.2009.

⁵⁵ Takie samo znaczenie ma również angielskie słowo „collective”

⁵⁶ Związanymi m.in. z procesem kolektywizacji pracy, kolektywizacji rolnictwa – przymusowym wywłaszczaniem rolników i tworzeniem wspólnotowych PGRów (w Polsce) czy kołchozów (w Rosji), a także projektem domu kolektywnego S. Sarafimowa (1921).

W swoim pierwotnym, nieskażonym kontekstem socjalistycznym (a zarazem większej mierze globalnym) charakterze, słowo „kolektywny” odnajdujemy w sformułowaniu „rzeźba kolektywna”. Termin ten został użyty przez kuratora ekspozycji w Parku Rzeźby na Bródnie, Sebastiana Cichockiego, co znamionuje odcięcie się od wspomnianych wcześniej negatywnych konotacji. W artykule zatytułowanym „Rzeźba kolektywna, park społeczny” mówi on o realizacji Pawła Althamera, projekcie wyróżniającym się kolektywnym, kooperacyjnym charakterem – w tym przypadku to, co widzialne jest zaledwie pretekstem do pracy nad relacjami między mieszkańcami a artystą, artystą i urzędnikami, urzędnikami a instytucją sztuki, instytucją sztuki a szkołą i kościołem etc. (Cichocki 2009).

Używając pojęcia „przestrzeń kolektywna” odnoszę się do globalnych cech nauki, świadomie oponując wobec pewnych lokalnych i nietrwałych uwarunkowań. Korzystam z teorii znanej z literatury hiszpańsko- i anglojęzycznej, badając przestrzenie zarówno w Polsce jak i innych krajach (przede wszystkim USA).

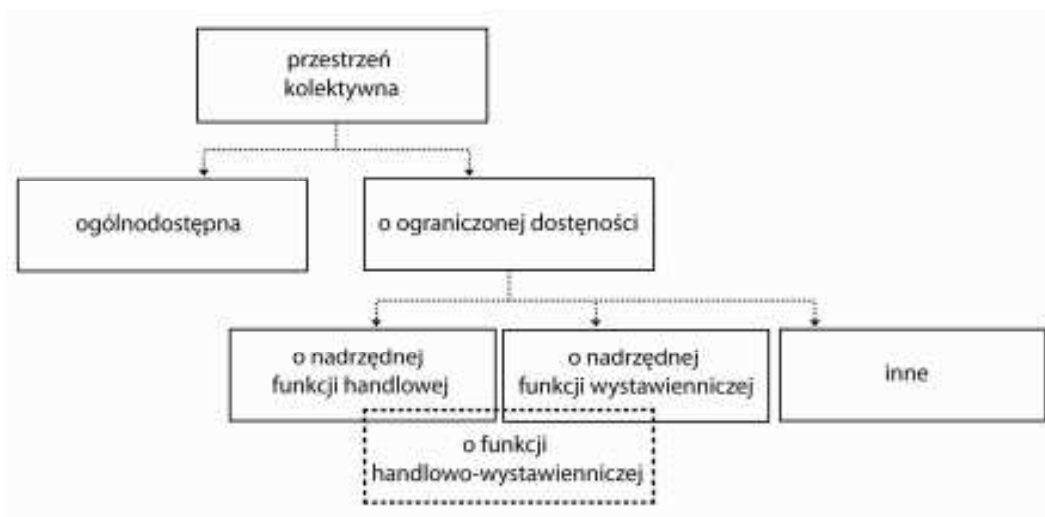
2.5.1 Typy przestrzeni kolektywnych w odniesieniu do badań nad ogrodami tymczasowymi

Pojęcie przestrzeni kolektywnej zostało uznane za takie, które w najwyższym stopniu uwzględnia miejsca, obszary, w których odnajdujemy obiekty tymczasowe z komponentem roślinnym. Żadne z innych wymienionych powyżej sformułowań nie opisuje jednocześnie fragmentów przestrzeni takich jak: bazar, galeria handlowa, miejski plac, ulica, galeria sztuki, teren festiwalu, dworzec, przystanek autobusowy, stacja metra czy parking.

Podstawowym podziałem jaki się rysuje pomiędzy wymienionymi typami przestrzeni, jest ten wyznaczony przez cechę dostępności. Podzielić więc możemy przestrzeń kolektywną na z zasady ogólnie dostępną (ulica, plac miejski itp.) i o ograniczonej dostępności (galeria handlowa, teren festiwalu itp.). Dostępność może być ograniczona na różny sposób, poprzez: wprowadzenie biletów, opłaty za przebywanie na danym obszarze (teren festiwalu, stacja metra), ogrodzenie, zamykanie bram np. na noc (bazar, park) lub nawet poprzez działania wyznaczające grupę osób mile widzianych w danej przestrzeni, zachowania elitarystyczne (zaproszenia do galerii sztuki, selekcja przy wejściu do klubu, wypraszenie bezdomnych z parku). Za rodzaje przestrzeni kolektywnych o ograniczonej dostępności, które mają największe znaczenie dla badań nad rolą ogrodów tymczasowych w przestrzeni kolektywnej, należy uznać:

- przestrzenie o nadrzędnej funkcji handlowej. W tej grupie znajdują się przestrzenie, których dominującą funkcją jest handel (bazar, galeria handlowa),

- przestrzeń o nadrzędnej funkcji wystawienniczej. W tej grupie znajdują się przestrzenie, których nadrzędną funkcją jest prezentowanie dzieł sztuki (galerie sztuki) czy ogrodów pokazowych (teren festiwalu ogrodowego),
- można także mówić o przestrzeniach o charakterze handlowo-wystawienniczym, których funkcja w równym, lub zbliżonym stopniu określona jest przez zadania handlowe jak i wystawiennicze (np. targi ogrodnicze).

Schemat 2. Typy przestrzeni kolektywnych w odniesieniu do badań nad ogrodami tymczasowymi

2.6 Teorie urbanistyczne dotyczące obiektów oraz przestrzeni o charakterze tymczasowym i codziennym

Pojęcie „przestrzeni kolektywnej”, podobnie jak pojęcie „przestrzeni publicznej” odnosi się do jednej warstwy (można by ją nazwać „społeczną” oraz „fizyczną”) postrzegania i rozumienia przestrzeni. Do innej płaszczyzny, odnoszą się, skupiające się na subiektywnych doświadczeniach jednostki – „przestrzeń percepcyjna” oraz „przestrzeń egzystencjalna”. Badaniem tych przestrzeni, głównie w latach 60-tych i 70tych XX wieku, zajmowali się wybitni teoretycy architektury tacy jak Christian Norberg-Schulz oraz Kevin Lynch oraz geografowie np. Yi Fu Tuan. Te rozważania oraz nasilająca się krytyka modernizmu oraz projektów „Urban Renewal” („Odnowa miasta”⁵⁷) pojawiająca się m.in. w publikacjach wpływowej Jane Jacobs (1961), spowodowały zmiany w myśleniu o przestrzeni miejskiej. W latach 80-tych i 90-tych rozpowszechnił się nurt „Nowej Urbanistyki” („New Urbanism”), ruch w architekturze i urbanistyce, którego intelektualne podstawy tworzyli m.in. Leon Krier oraz Christopher Alexander. Architekci oraz urbaniści pozostający pod wpływem tej idei tworzyli zuniformizowane w swojej czystej architektonicznej formie, uporządkowane, starannie zaprojektowane małe miasta-sypialnie, oraz miasta „wypoczynkowe” takie jak chociażby Seaside na Florydzie (USA).

Niejako w opozycji do „Nowej Urbanistyki” na przełomie XX i XXI wieku pojawiły się ważne teorie takie jak Urbanistyka Codziennosci (j. ang. „Everyday Urbanism” - Crawford, Chase, Kaliski 2008 – pierwsze wyd. 1999) czy tymczasowe przestrzenie miejskie „Temporary Urban Spaces” (Haydn, Temel 2006) koncentrujące się raczej na interwencjach niż dużych projektach, realizowanych częściej w ubogich dzielnicach dużych miast, niż w bogatych osiedlach.⁵⁸ Ukazują one jak istotne są nieformalne, oddolne i często tymczasowe działania zarówno w codziennym życiu w mieście jak i w samej urbanistyce jako dziedzinie naukowej. Szczególnie Haydn i Temel podkreślają możliwości, jakie daje „akupunktura”, czyli chwilowe, spontaniczne akcje aktywizujące ludność, projekty powstające nawet w najmniejszych przestrzeniach w miastach. Przestrzenie tymczasowego użytkowania zajmują ważne miejsce w miejskiej tkance, a krótkotrwałe, często niezauważalne interwencje dają nieporównywalnie większe efekty niż niektóre dokładnie zaplanowane i długofalowe projekty. Stanowią one narzędzie działania oddolnego, które w przeciwieństwie do odgórnego planowania, jest bardziej elastyczne, nie wyklucza dopełniania i korygowania błędów, możliwości zrobienia kroku w tył i obrania innej ścieżki

⁵⁷ Tłum. Aut., „Urban Renewal” lub „Urban Regeneration” – najczęściej projekty wyburzania starych dzielnic dużych miast (np. West End w Bostonie) i zastępowania historycznej architektury, nowoczesnymi, wysokimi apartamentowcami oraz budynkami komercyjnymi.

⁵⁸ W czerwcu 2004 roku, Na University of Michigan (USA) odbyła się debata pomiędzy Margaret Crawford a Michael'em Speaks'em, którego można uznać za adwokata „nowej urbanistyki”. Debata ta została spisana i opublikowana (Mehorta 2005).

(Haydn, Temel 2006). Autorzy wspomnianego opracowania także odnoszą się do teorii propagowanych przez Margaret Crawford⁵⁹, przeciwstawiając je wielkoskalowym projektom urbanistycznym, kosztownym, trwałym, które nie tak rzadko obracają się w „miasta duchów”, przestrzenie niczyje, wyludnione i nieużyteczne. Crawford bada zarówno demonstracje, parady, festiwale jak i uliczne targi i stragany oraz galerie handlowe. Według niej koncepcja przestrzeni codziennej określa fizyczną domenę codziennej aktywności ludzi. Może ona być banalna i powtarzalna, wszędzie i nigdzie, oczywista a zarazem niewidoczna (Crawford, Chase, Kaliski 2008). Dodatkowo przytacza ona myśli Michela de Certeau i Henriego Lefebvre’a, którzy twierdzili, że aspekt tymczasowości jest równie istotny w życiu codziennym jak aspekt przestrzenny. Lefebvre zajmował się problemem cykliczności oraz rytmem życia codziennego, podkreślając znaczenie elementów spontanicznych, nieciągłych w odniesieniu do kontinuum czasu. Crawford wierzy, że rozpoznając wartość i budując rozumienie znaczenia czasu w odczuwaniu przestrzeni miejskiej, jesteśmy w stanie eksplorować jej dotąd niedostrzegane sfery. Temu służą m.in. analizy miejskich śmieci i śmietnisk, które stanowią swoisty bank danych o użytkownikach danej przestrzeni oraz rozważania dotyczące alternatywnych sposobów wykorzystania, także krótkotrwałego, przestrzeni miejskich parkingów. Mowa tu m.in. o „tymczasowych parkach” organizowanych w ramach inicjatywy „Dzień Parkowania” („Parking Day”).

W Polsce problematyką przestrzeni codziennych zajmuje się, w kontekście antropologicznym Roch Sulima⁶⁰ (2000) („Antropologia codzienności”, 2000) oraz w kontekście architektonicznym i urbanistycznym Weronika Wiśniewska (2002). Wiśniewska wyróżnia dwa poziomy na których zapadają decyzje o krajobrazach codziennych: profesjonalne planowanie i projektowanie oraz nieprofesjonalna kreacja użytkowników przestrzeni. Owa nieprofesjonalna kreacja ma dla krajobrazu codziennego znaczenie nie mniejsze niż kreacja profesjonalna. Udział „wysokiej” architektury i urbanistyki w tychże krajobrazach jest znikomy, a na kształtowanie przestrzeni naszej egzystencji mają wpływ „rzeczy nieuchwytnie”: niefrasobliwość, krótkowzroczność, lekkomyślność i pycha. Inaczej niż u Crawford, u Wiśniewskiej prowizoryczne, oddolne i spontaniczne działania w przestrzeni, nie są antidotum na przestrzeń „bez życia”, urbanistyczne „pustynie”, widziane są raczej jako działania związane z ryzykiem powstania chaosu w krajobrazie. Warto-

⁵⁹ Autor niniejszej dysertacji miał zaszczyt i przyjemność konsultacji badań z Margaret Crawford, opiekunem akademickim w czasie 6 miesięcznego pobytu stypendium Fundacji Fulbrighta na Harvard Graduate School of Design

⁶⁰ Sulima (2000) obok badań kultury supermarketu i bazaru, opisuje m.in. zachowania związane z kulturą uprawiania ogrodów działkowych, uznając „działkowców” za subkulturę i odnotowując cechy użytkowania osobistej przestrzeni działki.

ściowa przestrzeń⁶¹ wymaga starannego i konsekwentnego projektowania. „Krajobrazy miejskie

z „pustką”⁶² są najtrudniejszą formą do zaprogramowania i realizacji. Nie będą harmonijne, jeśli ich kształtowanie pozostawi się działaniom żywiołowym i amatorskim.” (Wiśniewska 2002 str. 127).

Krystyna Pawłowska (2001) zauważa, że na architekturę danego miejsca składają się wszystkie dzieła kształtujące przestrzeń i tworzące krajobraz kulturowy, a nie tylko te, które stworzyli profesjonalni architekci i te, które są uznanymi dziełami sztuki. Kluczowy w budowaniu zdrowej, poprawnie funkcjonującej tkanki miasta jest element swojskości – cechy lub zbioru cech, które sprawiają, że między mieszkańcami a miastem mogą nawiązać się i istnieć związki przynależności i przywiązania (Pawłowska 2001). Ważniejsze niż aspekty estetyczne czy krajobrazowe jest tu budowanie wspólnoty mieszkańców miasta. Pawłowska odrzuca międzynarodowe pojęcie „wernakularyzm”⁶³ zastępując je „swojskością” miasta. Crawford pisząc o wernakularnym charakterze działań w mieście odnosi się do identyfikacji mieszkańców z konkretnym miejscem, dzielnicą, do lokalnych przedsięwzięć. Na tej płaszczyźnie idee urbanistyki codzienności i swojskości miasta znajdują wspólny mianownik.

Badania przeprowadzone na potrzeby tej pracy odnoszą się zarówno do owego „codziennego” użytkowania przestrzeni (stragany kwiatowe, dekoracje uliczne, stoiska ze sprzedażą choinek itp.), jak i projektów artystycznych oraz profesjonalnych realizacji z zakresu architektury i sztuki krajobrazu (np. pokazowe ogrody festiwalowe). W tym kontekście ważną jest konstatacja, że owe oddolne, spontaniczne, tymczasowe działania stanowią o kondycji przestrzeni, krajobrazu w co najmniej równym stopniu jak długofalowe, kosztowne i starannie planowane projekty.

⁶¹ którą, w przypadku miasta, Wiśniewska definiuje jako przestrzeń pełną znaczeń, nasyconą wieloraką treścią, ruchem, dźwiękami i zapachami budującymi specyficzny, miejski nastrój.

⁶² Odniesienie do rozluźnionej zabudowy wokół przestrzeni publicznych, nieciągłości pierzei zabudowy, lub odejścia od zabudowy pierzejowej na korzyść wolnostojącej.

⁶³ Ze względu, na, podobnie jak w przypadku „regionalizmu” konotacje z krajobrazem wsi.

2.7 Obiekty tymczasowe w klasyfikacjach i typologiach dotyczące terenów zieleni oraz elementów i układów ogrodowych w krajobrazie miasta

Przyglądając się istniejącym klasyfikacjom i typologiom terenów zieleni i ogrodów opieram się na publikacjach dwóch autorów: Beaty Fortuny-Antoszkiewicz (2002) oraz Marka Szumańskiego (2005). Jest to intrygujące zestawienie, wykazujące do jakiego stopnia „płynne” i różnorodne jest nazewnictwo fachowe w architekturze krajobrazu i jak trudne może być stworzenie jakiegokolwiek konkretnej klasyfikacji obszaru zainteresowania tej dyscypliny. Pomimo, że np. „skwery” czy „parki przyuliczne” są przedmiotem zainteresowania obydwójga badaczy, to dla Szumańskiego są one terenami zieleni, a dla Fortuny-Antoszkiewicz układami ogrodowymi.

Fortuna-Antoszkiewicz (2002) opiera swoją klasyfikację elementów i układów ogrodowych występujących w ramach traktów komunikacyjnych na przekonaniu, że owe trakty komunikacyjne można analizować w sposób zbliżony do tego w jaki Majdecki (1981) analizuje strukturę założeń ogrodowych. Składają się na nią elementy i układy takie jak m.in. solitery, grupy drzew i krzewów, aleje, kwietniki ale także tymczasowe dekoracje roślinne.

Szumański (2005) silnie zakorzeniony jest w tradycji planistycznej i analizowane przez niego strukturyzacje koncentrują się wokół pojęcia „tereny zieleni”. Rozumienie tego terminu może mieć różne zabarwienie – zależne od dyscypliny naukowej według zasad której opisywane jest jego znaczenie. Dla ekologa jest to pole badawcze, komponent ekosystemu miejskiego (nadrzędne wartości przyrodnicze), dla urbanisty – obszary porośnięte roślinnością, stanowiące część systemu przestrzeni otwartych, a dla architekta krajobrazu jest to „zielona budowla”, której wiodącą funkcją jest rekreacja. Niewątpliwie da się zauważyć jednak, że Szumański widzi tereny zieleni głównie jako przestrzeń o charakterze przyrodniczo-wypoczynkowym.

Klasyfikacje terenów zieleni opierają się w znacznej mierze na podziałach wynikających z dostępności, funkcji i lokalizacji obiektu (obszaru) niż jego formy, kształtu, struktury przestrzennej (tak jak w przypadku elementów i układów ogrodowych). I tak w ujęciu strukturalnym wg. Alfonsa Zielonko (1973), które można uznać za „klasyczną” typologię terenów zieleni, rozpatrywane w tej dysertacji „ogrody tymczasowe” mogłyby być sklasyfikowane w co najmniej trzech grupach: jako tereny zieleni dostępne otwarte (podgrupa tereny zieleni wypoczynku biernego: np. zieleńce); tereny zieleni o specjalnym przeznaczeniu (podgrupa: tereny ograniczone dostępne: ogrody dydaktyczne np. wystawy ogrodnicze) oraz jako tereny zieleni towarzyszące zabudowie osiedlowej i indywidualnej.

W zestawieniu struktury kompleksów terenów zieleni (Szumański 2005) różne typy „ogrodów tymczasowych” mogłyby zostać opisane w ramach kompleksów: edukacyjno-wystawienniczych, hobbystyczno-wypoczynkowych (np. park piknikowy), sakralno-wypoczynkowych (np. zieleniec memorialny) czy kompleksów innych (np. zieleniec ozdobny).

W tym miejscu warto by przytoczyć problem skali – Fortuna-Antoszkiewicz zajmuje się głównie obiektami „małymi”, w skali wnętrza ulicy, które także odnajdziemy w klasyfikacjach terenów zieleni: obok parków leśnych czy cmentarzy odnajdujemy w różnych ujęciach strukturalnych np. wspomniane już zieleńce ozdobne czy „zieleni towarzyszącą tarasom, ulicom, parkingom”⁶⁴. Dlatego też uznać można, że szczegółowość niektórych zestawień dotyczących typów terenów zieleni pozwala na analizowanie ich pod kątem przedmiotu badań powyższej dysertacji. Jednak, co ważniejsze, opisywane tu tymczasowe struktury rzadko przejawiają cechy obiektu wypoczynkowego, mają też znikome lub żadne znaczenie przyrodnicze – nie są czynnikiem wpływającym na funkcjonowanie miejskiego ekosystemu. Większość z nich może być natomiast postrzegana jako komponenty krajobrazu o cechach zbliżonych do ogrodu. Ów ogród rozumiany jest przez Fortunę-Antoszkiewicz (2002) jako układ tworzony z form roślinnych i materiałów naturalnych (woda, kamień, drewno) o nadrzędnej funkcji ozdobnej. Klasyfikacja typów elementów i układów ogrodowych występujących w ramach traktów komunikacyjnych, którą stworzyła Fortuna-Antoszkiewicz, zawiera elementy sezonowe i okolicznościowe, są to: sezonowe ogródki uliczne, „strażnicy”, uliczne dekoracje roślinne i miejsca symboliczne. Autorka zauważa także, że obiekty tego typu, także ze względu na nietrwałość (sezonowość, zmiany kompozycji) są pomijane w tradycyjnych klasyfikacjach obiektów ogrodowych.

Podobną tendencję można zaobserwować w przypadku różnych ujęć klasyfikujących tereny zieleni.⁶⁵ Bazują one oczywiście na zgoła innym przekonaniu – tu ogród nie jest formą, pojęciem nadrzędnym, a jedynie jednym z typów terenów zieleni⁶⁶. Rozpatrywanie tego zróżnicowanego podejścia wobec kategoryzacji „obiektów architektury krajobrazu”⁶⁷ (w wydaniu dwojga wspomnianych naukowców) wyjaśnia dlaczego autor powyższej pracy zdecydował się na wykorzystywanie pojęcia „ogród” jako swojej „bazy” na której opiera konstruowanie typologii ogrodów tymczasowych. Powyższe zestawienie jest także ważnym argumentem, który stoi za wyborem terminu „ogrody

⁶⁴ Kategoria z klasyfikacji terenów zieleni opracowanej w Biurze Planowania Rozwoju Warszawy w 1975 roku (OW/120/75) autorstwa dr inż. E. Kicińskiej (Szumański 2005)

⁶⁵ Znakomity przegląd wybranych ujęć strukturalnych terenów zieleni w Polsce w drugiej połowie XX wieku znajduje się w aneksie do pracy Szumańskiego (2005)

⁶⁶ inaczej niż w „ogrodcentrycznym” podejściu, gdzie nawet park narodowy mógłby zostać uznany za ogród – por. rozdz. 2.4.1. „Przegląd znanych definicji ogrodu”.

⁶⁷ Sformułowanie „obiekt architektury krajobrazu” użyte jest w tym miejscu, aby uniknąć terminów „ogród”, „elementy/układy ogrodowe” czy „tereny zieleni”

tymczasowe” (w odróżnieniu od np. terminu „tymczasowe tereny zieleni”). Stanowi ono także podstawę dyskusji nad miejscem, jakie powinny zajmować „ogrody tymczasowe” w klasyfikacjach i typologii ogólnie pojętych obiektów architektury krajobrazu.

Dotychczas tworzone klasyfikacje odnosiły się do funkcji lub roli obiektów - w przypadku terenów zieleni, a także formy i materiałów - w przypadku klasyfikacji elementów i układów ogrodowych. Żadna z tych klasyfikacji nie traktowała trwałości jako nadrzędnej cechy tworzącej klasyfikację, stąd też wynika trudność wpisania ogrodów tymczasowych czy obiektów tymczasowych zawierających komponent roślinny w owe znane i funkcjonujące systemy (klasyfikacje, typologie).

ELEMENTY OGRODOWE	1. Soliter	UKŁADY OGRODOWE	11. Skwer
	2. Grupa drzew lub krzewów		12. Sezonowy ogródek uliczny
	3. Aleja		13. „Strażnicy”
	4. Szpaler		14. Uliczna dekoracja roślinna
	5. Żywopłót		15. Miejsce symboliczne
	6. Kwietnik		16. Park przyuliczny
	7. Trawnik		17. Ogród dziedziczny
	8. Rośliny pnące		18. Przedogródek
	9. Rośliny w pojemnikach		19 Ogródek podwórkowy
	10. Ozdoby roślinne		

Tabela 4. Typy elementów i układów ogrodowych występujących w ramach traktów komunikacyjnych według Fortuny-Antoszkiewicz (2002). W pogrubionych ramkach: układy ogrodowe mające charakter sezonowy lub okazjonalny.

3

Badania typów tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym

Ze względu na niezwykle zróżnicowanie rozumienia pojęcia ogród i ogólny, szeroki charakter zaproponowanej definicji ogrodu, trudnym zadaniem jest określenie tego czym rzeczywiście jest ogród tymczasowy. Wynika to z faktu, że ta, spisana w rozdziale 2.4.2, definicja odnosi się głównie do formy ogrodu oraz materiałów go konstytuujących, raczej niż do nadrzędnej funkcji ogrodu⁶⁸. W wyniku wstępnego przeglądu znaczeń wyrażenia „ogród tymczasowy” oraz obserwacji przestrzeni miasta prowadzonych w ramach badań pilotażowych, zdecydowano się na badania szerokiej grupy tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym. Charakterystyki poszczególnych typów zostały stworzone w podrozdziałach poniższego rozdziału. Tymczasowe obiekty z komponentem roślinnym są bardziej lub mniej odległe od potocznego postrzegania tego czym jest ogród, są to: ogrody nomadyczne, ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych, tymczasowe dekoracje uliczne, ołtarze na Boże Ciało i dywany kwietne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci, stragany z materiałem roślinnym, ogródki gastronomiczne, ogrody pokazowe na festiwalach ogrodowych, przestrzenne interwencje artystyczne zawierające komponenty roślinne oraz „zielone” reklamy zewnętrzne. W grupie tej nie znalazły się obiekty, które są trwałe – ich żywotność przekracza jeden sezon wegetacyjny. Wynika to z założeń przyjętych w rozdziale 2.4.4. Wszystkie z powyższych typów obiektów są realizowane przy wykorzystaniu roślin wykazując także inne wyrażone w w/w definicji cechy ogrodu,.

Analiza cech tak pojemnego zbioru obiektów tymczasowych ma pozwolić na zidentyfikowanie zbioru ogrodów tymczasowych na tle obiektów o podobnym charakterze (szczególnie zbliżonych w formie, o podobnych budujących je elementach, materiałach).

⁶⁸ nadrzędna funkcja ogrodu także byłaby trudna do oznaczenia ze względu na duże zróżnicowanie charakteru i funkcji ogrodów, o czym też mowa w rozdziale 2.4.1.

3.1 Ogrody nomadyczne, ogrody bezdomnych i ogrody przy przyczepach kempingowych

Wielu teoretyków architektury krajobrazu, podobnie jak filozofów, odnosi się do Edenu jako źródła idei ogrodu.⁶⁹ Nasze postrzeganie ogrodu ma rajski rodowód, jest najczęściej „punktem bazowym” na którym opieramy jego wizerunek. To właśnie idea stworzenia obrazu raju na ziemi w ciągu wieków przyświecała i nadal przyświeca wielu ogrodnikom i projektantom. W powszechnym rozumieniu opisane w Księdze Rodzaju, boskie stworzenie świata (idea kreacjonizmu) często przeciwstawiane jest teorii ewolucji, znacznie bardziej „przyziemnej”, prozaicznej. Czy każdy ogród aspiruje do miana Raju na Ziemi? Jaka jest historia początków ogrodnictwa z ewolucyjnego punktu widzenia? Ta historia to kronika sedentaryzacji (osiedlania się, osadnictwa). Pierwsze ogrody nie były tworami pomyślanymi jako struktury trwałe (tak jak to ma miejsce dziś przy zakładaniu ogrodu przydomowego). Ogrody plemion nomadycznych były organizowane z praktycznych względów, po to, aby zmniejszyć dystans jaki dzielił człowieka od zbieranego przez niego pożywienia oraz aby stworzyć możliwość uzyskania większej ilości pokarmu, zabezpieczając się przed niedoborem żywności chociażby w okresach suszy. W tym celu afrykańscy nomadowie nadal uprawiają arbuzy w czasie pory deszczowej (Prussin 1995). Kiedy tylko następuje okres natężonych opadów, nomadowie z przyjemnością poświęcają się pracy na efemerycznych farmach, jest to okazja kiedy wszyscy - cała rodzina i trzoda pozostają w jednym miejscu (Hobbs 1992). Osadniczy tryb życia wprowadza nowy aspekt do praktyk ogrodniczych – czas i miejsce zamknięte są w powtarzającym się kręgu - cyklu pór roku. Ogrody nomadyczne, pomimo, że powiązane z rytmem zmian sezonowych mają dodatkowy, linearny wymiar czasoprzestrzenny, pojawiający się wraz ze zmianą miejsca, mobilnością.

Estetyka i forma tymczasowego ogrodu nomadycznego

Obok sporadycznie powstających, podczas okresów obfitych opadów, ogrodów wartywnych i „tymczasowych sadów”, nomadowie organizują także przestrzeń wokół

⁶⁹ por. rozdział 2.4.1, a także cytaty z „Medieval Gardens” (Harvey 1981): *Od dawna modne jest aby doszukiwać się rodowodu ogrodnictwa w opowieści o Edenie z drugiego rozdziału Księgi Rodzaju. Jednak nawet bez takich prób powrotów do źródeł, możemy przyjąć, że ogrodnictwo miało fundamentalne znaczenie w rozwoju cywilizacji. Utylitarne (żywnościowe i lecznicze) wykorzystanie roślin dla potrzeb przeżycia i utrzymania zdrowia zawsze było konieczne, ale nie zawsze związane było z praktyką ogrodniczą, szczególnie w kulturach, które zadowalały się zbieractwem pożywienia i ziół. Nomadowie, przemieszczający się z miejsca na miejsce pasąc trzodę, posiadali co najwyżej ogrody tymczasowe, dla jednorazowej uprawy, które gwarantowały możliwość uzyskania plonu w krótkim czasie. W takich przypadkach trudno mówić o motywach czysto estetycznych. Kontemplacja dzieła połączonych sił sztuki i natury jest charakterystyczna dla ogrodów „wyższego typu”, jest wyrafinowanym wymysłem osiadłych społeczeństw. Spoglądając na obecną cywilizację jako na sztukę życia w miastach, można prawdziwie zrozumieć jak istotna jest idea ogrodu.* (tłum. aut.)

swoich prowizorycznych schronień. Przestrzeń ta jest formalnym odpowiednikiem ogrodu przydomowego. Urządzana jest ona zwykle dokładnie tak samo, za każdym razem, kiedy w nowym miejscu ustawiany jest namiot lub budowany inny efemeryczny obiekt architektoniczny. Prussin, która opisuje zwyczaje nomadów Gabra z Kenii, twierdzi, że poprzez powtarzalność wzorów przestrzennych nomadowie rekonstruują i utrzymują kognitywną strukturę poprzedniego [znanego, przyp. aut.] miejsca (Counts Counts 2001). Przestrzeń przed wejściem do typowego namiotu plemienia Tekna Lanas z regionu Taidelt jest ogrodzona „płotem” z suchych gałęzi, za których parawanem znajduje się miejsce na ognisko z dołkiem do pieczenia i stojak na bukłaki. Geometria i położenie elementów znajdujących się na tym odseparowanym kawałku terenu, odwzorowywane są za każdym razem w niemal identyczny sposób – ustawienie i kierunek w którym zwrócone jest wejście do namiotu a zarazem owego „przedsionka” jest także powtarzalne i podyktowane linią wiatru, ekspozycją wobec słońca itp.

Do tych zależności odwołują się Dorothy i David Counts, zajmujący się zachowaniami seniorów przeprowadzających się po przejściu na emeryturę do stałe przemieszczających się przyczep kempingowych („full-timers”). Wśród tych osób można obserwować podobne zachowania przy każdorazowym odtwarzaniu wspomnianej przestrzeni kognitywnej (Counts Counts 2001). Ta dość duża, w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, grupa społeczna, mianowana przez media i niektórych autorów „nowymi nomadami”, podobnie jak ich afrykańscy „pobratymcy” wyznają oni zasadę „dom jest tam gdzie się zatrzymam (zaparkuję)”. A jako, że dom i ogród są dla wielu nierozłączne, RV-ers („kempingowicze” – osoby podróżujące i mieszkające w przyczepach RV) podróżują wraz ze swoimi ogrodami i za każdym razem odtwarzają ich podobny układ przestrzenny. Te kilka metrów kwadratowych⁷⁰ przed przyczepą to przestrzeń spotkań. Jak wynika z przytoczonych badań, osoby te, wyjątkowo rzadko zapraszają gości do przyczepy, wszelkie aktywności towarzyskie skoncentrowane są właśnie w tych prowizorycznych ogrodach. Jest to przede wszystkim, identycznie jak w przypadku ogrodów afrykańskich nomadów, odgrodzony obszar ucztowania i wypoczynku. Znajduje się tam miejsce na grill i skrzynie z chłodzącymi się napojami (ognisko i bukłak!)⁷¹. Obydwa typy ogrodów (ogrody afrykańskich nomadów i te przy przyczepach kempingowych), ze względu na

⁷⁰ Przyczepy RV parkowane są zwykle w przeznaczonych do tego celu przestrzeniach w ramach tzw. „parków RV” („RV parks”). Pożądana wielkość miejsca postojowego w tzw. parkach RV (na terenie USA i Kanady) to ok. 170 – 240 m² (Gonser 2008); w rzeczywistości (jak wynika z analizy informacji dostępnych na stronach internetowych kilku parków RV w USA) miejsca w których parkowane są przyczepy RV mają zróżnicowaną wielkość od ok. 60 do nawet 300 m²

⁷¹ O ciągłości ludzkich potrzeb i zachowań pisze Janusz Skalski w artykule „Krajobrazy łągów wierzbowotopolowych (Salicetum-Populetum) w dolinie Wisły na obszarze Warszawy” (Skalski 1998): „ (...) jest wiele różnych sytuacji, w których nie mamy tej świadomości, że to co robimy ma bardzo głębokie uzasadnienie w dalekiej przeszłości. Przyrządzanie posiłków na grillu jest przez nas traktowane jako doskonały sposób spędzania czasu na powietrzu, a przecież w trakcie tej czynności nie myślimy o tym, że tak przyrządzali posiłki nasi przodkowie.”

swój tymczasowy, prowizoryczny charakter ukazują najprostszą formę organizacji przestrzeni wokół domu. Zawiera ona cztery podstawowe elementy – siedzisko, palenisko, rezerwuar wody i ogrodzenie. Obok nich odnajdujemy elementy personalizujące przestrzeń: flagi i emblematy identyfikujące narodowość, przynależność do klubów i stowarzyszeń, religię; elementy rzeźbiarskie (różowe flamingi, gipsowe kojoty); kolorowe kamienie; czaszki zwierząt, ozdobione świąteczne choinki itp. Ogrody te to niewątpliwie ogrody „niższego typu”, utylitarne, pragmatyczne, zwyczajne i zdecydowanie bardziej ziemskie niż rajske. Takie ogrody są zdecydowanie rzadziej utrwalane na kartach historii niż „permanentne” ogrody ludzi bogatych i ważnych (Balmori, Morton 1993). Balmori i Morton (1993) opisują i uwidaczniają na znakomitych fotografiach ogrody nowojorskich bezdomnych. Ogrody przejściowe („Transitory gardens”), bo tak je nazywają autorki, podobnie jak ich właściciele, są bezdomne, nie przywiązane do konkretnego miejsca, spontanicznie powstające z akurat dostępnych materiałów. Są wyrazem potrzeby chwili, ale są zdolne to nagłego przemieszczenia się wraz ze zmieniającą się sytuacją. Powstają na miejscach chwilowo dostępnych, przestrzeniach niczych, takich o których piszą Temel

i Haydn w publikacji „Temporary Urban Spaces”.⁷² Ogrody te, jak piszą autorki, mówią bardziej o immanentnej sile, kreatywnej żądzy, ukazującej się w coraz to nowych formach, interpretacjach, niż o samym Raju (Balmori, Morton 1993).

Dokumentacja ponad trzydziestu⁷³ ogrodów osób bezdomnych w Nowym Jorku, wykazała, że ogrody te budowane są głównie z odnalezionych i wtórnie wykorzystywanych materiałów. Są one prowizoryczne, bo wykonane przy minimalnym nakładzie finansowym. Są także tymczasowe – wiele z nich nie dotrwało do chwili publikacji książki, zostały jednak utrwalone na fotografiach (Hoyles 2005). Ich trwałość jest nieprzewidywalna, zależna od warunków zewnętrznych, część z tych ogrodów przetrwała znacznie dłużej niż jeden sezon wegetacyjny.

Schronienia bezdomnych wraz z ogrodami tworzone są zwykle poprzez uporządkowanie fragmentu śmietniska, zapomnianego, zaniedbanego miejsca. Ogród powstaje jako zorganizowany fragment przestrzeni w chaotycznym otoczeniu. W tworzeniu przyjaznej przestrzeni pomagają często dywany, maty i kartony. Są to zwykle ogrody frontowe, przedogródki wraz z przedsionkiem czy gankiem. Przestrzenie te są najczęściej ogrodzone. Autorki wskazują na elementy, które najczęściej wykorzystywane są przy budowie takich ogrodów: drewniane palety, kartony, baniaki, butelki po mleku, plastikowe skrzynki, tace na chleb, wózki sklepowe, dywany i maty, stare meble. Dodatkowo schronienia bezdomnych i ich ogrody lokalizowane są w pobliżu wody: kranów, hydrantów lub rzeki. Prawie zawsze posiadają pewne charakterystyczne elementy ozdobne: od za-

⁷² „Tymczasowe przestrzenie miejskie” tłum. aut. (Temel Haydn 2005)

⁷³ W tym 14 ogrodów prywatnych; pozostałe to ogrody komunalne.

wieszonych na płocie zabawek, znaków drogowych, poprzez różnego rodzaju napisy, rysunki na kamieniach, flagi po ręcznie wykonane fragmenty mozaik z tłuczonego szkła i ceramiki.

Przytoczone przykłady ogrodów osób nieosiadłych – plemion nomadycznych, osób mieszkających i podróżujących w przyczepach kempingowych czy osób bezdomnych pokazują, że ogród w swojej czystej, pierwotnej postaci jest wyrazem zaspokajania podstawowych potrzeb swojego właściciela. Tymi potrzebami są:

1. Określenie własnego terytorium, posiadanie, nawet tymczasowo, własnego miejsca. Ogrózenie przestrzeni „swojej” od „nieswojej”, rozgraniczenie „tu” od „tam”⁷⁴.
2. Stworzenie schronienia (przed deszczem, upałem, zimnem itp.), dostęp do pożywienia i wody.
3. Wyznaczenie miejsca odpoczynku i spożywania pokarmu (skonstruowanie siedziska, a w dalszej kolejności: stołu, tarasu, salonu ogrodowego).
4. Stworzenie elementu wyróżniającego przestrzeń ogrodu – elementu symbolicznego, osobistego, personalizującego miejsce. Taki element, przedmiot może mówić o poczuciu estetyki, kulturze, religii, charakterze właściciela.⁷⁵

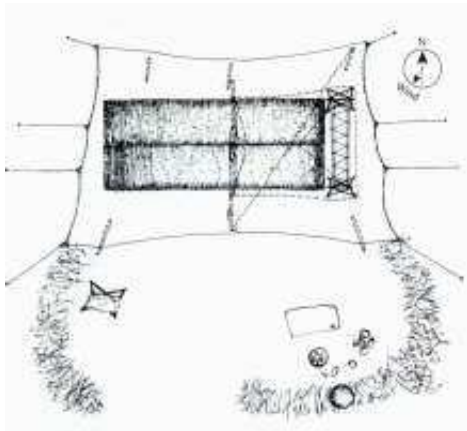
Obserwacje te są zbieżne z obserwacjami poczynionymi przez Gawryszewską (2006), która analizowała strukturę współczesnego ogrodu rodzinnego. Wspomniane ogrody tymczasowe, ze względu na swój prowizoryczny charakter, wyjątkowo przejrzysto ukazują te podstawowe cechy organizacji przestrzeni egzystencjalnej. Estetyka w kreowaniu przestrzeni życia tych osób (nomadów, „kempingowiczów”, bezdomnych), gra istotną rolę, jest to jednak estetyka „dnia codziennego” – oparta na wykorzystaniu prostych przedmiotów, funkcjonalnych i tanich elementów, lub ręcznie, amatorsko wykonanych dekoracji. W przypadku ogrodów osób bezdomnych możemy mówić o estetyce „miejskiego zbieractwa” czy „recyclingu”. Pisząc o estetyce nomadów, Prussin (1995) nawiązuje do wypowiedzi Le Corbusiera, który twierdził, że każdy produkt ludzkiego ducha lub rąk naznaczony jest pięknem. Właśnie w tym intymnym związku człowieka ze zwykłym przedmiotem, autorka upatruje podstaw estetyki architektury nomadycznej. Podobne odczucie mamy przyglądając się wspomnianym ogrodom bezdomnych i „kem-

⁷⁴ Ogrózenie jest symbolem zakazu wstępu widocznym z zewnątrz, ale i symbolem zamknięcia, bezpieczeństwa

i kameralności, jeśli patrzymy nań z wnętrza ogrodu. (...) Ogrózenie jest niezwykle ważnym elementem struktury współczesnego ogrodu rodzinnego, ponieważ wydziela jednostkę „dom ogród” z szerszej przestrzeni (Gawryszewska 2006)

⁷⁵ Gawryszewska pisze o wspólnej zależności człowieka- użytkownika i jego przestrzeni, twierdzi, że przestrzeń egzystencjalna jest odbiciem osobowości ludzkiej. Największe nagromadzenie przedmiotów o znaczeniu symbolicznym ma miejsce w przestrzeniach przejściowych, takich jak przedogródek, gdzie odnajdujemy „figurki, obrazki z wizerunkiem Matki Boskiej, błyszczące ozdoby, rzeźby i kolorowe kwiaty” (Gawryszewska 2006).

pingowiczów” – z pozoru przypadkowe przedmioty, wydawałoby się ułożone chaotycznie, w rzeczywistości są świadomie dobranymi elementami w konkretny i zaplanowany sposób określającymi przestrzeń w której funkcjonuje jej użytkownik.

Rys. 1. Tymczasowa aranżacja przestrzeni przy namiocie nomadów, ilustracja: (Prussin 1995 str. 68). Namiot i ogrodzona przestrzeń przed nim, plemię Tekna Lanas z regionu Taidelt w Maroku.

Zdj. 1. Tymczasowy ogród przed przyczepą kempingową, ilustracja: (Chuck 2010)

Zdj. 2. Tymczasowy ogród Jimmy'ego, bezdomnego mieszkańca Nowego Jorku (Balmori, Morton 1995 str. 61)

Zdj. 3. Tymczasowe ogrody w ekstremalnych warunkach: ogród w obozie uchodźców, Algeria, region Tindouf (Van Cotthem 2007)

3.2 Tymczasowe dekoracje uliczne z komponentem roślinnym

Roślinne dekoracje uliczne podobnie jak inne elementy zieleni miejskiej mogą być sytuowane w przestrzeni jako obiekty stałe (niesezonowe) lub tymczasowe (sezonowe, okolicznościowe). W tym kontekście „stałe” są zazwyczaj elementy kubaturowe, meble miejskie – pojemniki, kwietniki, donice – szczególnie te o znacznych wymiarach bywają permanentnymi akcentami we wnętrzach urbanistycznych. Rośliny są natomiast budulcem efemerycznym, w przypadku wielu dekoracji ulicznych są wymieniane, nawet kilkakrotnie, w ciągu sezonu. Dekoracje uliczne pojawiają się zarówno na płaszczyźnie posadzki (chodnika, ulicy) jak i na fasadach budynków oraz bezpośrednio ponad głowami użytkowników przestrzeni – na latarniach oraz specjalnie tworzonych konstrukcjach. Zjawisko „piętrowości” dekoracji ulicznych, w swoich rozważaniach nad zieloną estetyką miasta opisuje Agnieszka Pęckowska⁷⁶ (2007).

Pojawiające się w krajobrazie miasta dekoracje roślinne mają swoje uzasadnienie w tradycji, historii⁷⁷ i duchowości ludzi, którzy zamieszkują dane miejsce (przestrzeń). Sytuacje, w których całość kompozycji dekoracji roślinnej w przestrzeni miasta ma charakter wyjątkowo tymczasowy wiąże się najczęściej z przystrajaniem ulic i budynków w okresie świąt, takich jak chociażby Boże Narodzenie, Święto Wszystkich Świętych (Halloween w tradycji anglosaskiej) czy Boże Ciało. Szczególnie w okresie zimowym przed Bożym Narodzeniem, a także w okolicach Nowego Roku pojawia się, głównie

⁷⁶ W najważniejszej na co dzień warstwie życia publicznego – w parterze miasta – dużą rolę odgrywa zielony wystrój wnętrz urbanistycznych, gdzie mała zielen, podobnie jak mała architektura, występować może stale lub sezonowo w formie przyozdabiających przestrzeń miejską różnorodnych elementów-bibelotów. Służą one mogą do akcentowania i dekorowania stref wejścia do budynków, jak donice z minidrzewkami lub krzewami, wiszące kosze z kwiatami; do ozdabiania roślinami przeszklonych części elewacji – witryn sklepowych, holi wejściowych, werand; ożywiania ulic czy placów przenośnymi formami zieleni, girlandami i buketami, stoiskami z kwiatami i owocami. Ta zielona scenografia może się stale przekształcać zależnie od pory roku, mody czy zwykłej zmiany dekoracji, ukazując szerokie możliwości kompozycyjne, wizualne i nastrojowe naturalnego tworzywa roślinnego, takie jak elastyczność, mobilność, zmienność, a przede wszystkim łatwość plastycznego czy kolorystycznego kształtowania tych żywych obrazów natury. Także w warstwie piętra miasta zielony detal ma specyficzne znaczenie, sprzyjając upiększaniu ścian i pierzei wyższych kondygnacji zabudowy przez umieszczanie w oknach i wykuszach, na balkonach i loggiach elementów zdobiących w postaci doniczek i skrzynek z kwiatami, czy pokrywanie ścian dekoracyjną pnącą roślinnością. Z kolei dach miasta, jako strefa wieńcząca bryłę zabudowy, jest świetnym miejscem do wprowadzenia zielonego tworzywa czy to na samych dachach-ogrodach – trawa, krzewy, małe drzewka, czy też na galerijkach i tarasach – pojemniki z kwiatami i pnąciami, krzewy, małe drzewka, czy też na galerijkach i tarasach – pojemniki z kwiatami i pnąciami. (Pęckowska 2007)

⁷⁷ Tymczasowe, czy okolicznościowe roślinne dekoracje roślinne mogą być analizowane również pod kątem historii przystrajania konkretnych przestrzeni i tradycji miejsca. W przypadku Warszawy jednym z ważniejszych wydarzeń kształtujących tą tradycję było zainicjowane przez ówczesnego prezydenta Warszawy Stefana Staryńskiego stworzenie w 1935 roku Komitetu Obywatelskiego dla zorganizowania na terenie miasta „Święta wiosny” pod hasłem „Warszawa w kwiatach i zieleni” (Michalec 2010). Celem ogólnomiejskiej akcji było polepszenie jakości estetycznej przestrzeni stolicy poprzez propagowanie roślinnych dekoracji na balkonach, tarasach w oknach itp. W ramach tej akcji w 1937 r. powołany został konkurs „Warszawa w kwiatach” na najpiękniejszy ogród, balkon itp., którego XXVI edycja odbyła się w 2009 roku.

w najbardziej reprezentacyjnych przestrzeniach, nagromadzenie zróżnicowanych dekoracji okolicznościowych. Repertuar form dekoracyjnych to wynik zarówno twórczości oddolnej, spontanicznej i nieprofesjonalnej (dekoracje prywatnych balkonów, wejść do sklepów itp.) oraz projektów inicjowanych przez zarządców przestrzeni (Urząd Miasta, spółdzielnia mieszkaniowa itp.), a także profesjonalnych projektantów. W celu zbadania ich struktury, różnorodności i złożoności formy, tymczasowości (trwałości) oraz widoczności przeprowadzono badania bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na znacznym fragmencie Traktu Królewskiego w Warszawie. Badania te nawiązują do badań tego samego traktu komunikacyjnego przeprowadzonych przez Fortunę-Antoszkiewicz (2002) stanowiąc ich uzupełnienie w zakresie analizy skoncentrowanej wokół struktur tymczasowych. Pojawiające się w tego typu przestrzeniach okazjonalne dekoracje roślinne, współgrając m.in. z sezonowym oświetleniem i efemeryczną architekturą mogą okresowo prowadzić do znaczących zmian w postrzeganiu krajobrazu miejskiego, odczuwanym duchu miejsca.⁷⁸

Bożonarodzeniowe dekoracje na Trakcie Królewskim w Warszawie

Badania zostały przeprowadzone na odcinku Traktu Królewskiego w Warszawie od ulicy Dolnej do Placu Zamkowego, uwzględniając także fragment Starego Miasta z Rynkiem, a także pobliski Plac Małachowski. Inwentaryzację i badania terenowe oparte na analizie percepcyjnej przeprowadzono w ciągu trzech dni: 20.12.2006, 23.01.2007, 07.01.2008⁷⁹.

Obserwacje prowadzone były w ruchu, a ich dynamika była zgodna z naturalnym procesem percepcji, w którym omiatamy wzrokiem krajobraz, aby znaleźć w nim coś szczególnego, co zainteresuje nasz umysł (Skalski 2007)⁸⁰. Przemieszczając się pieszo w kierunku północnym (co przedstawiają nadawane inwentaryzowanym obiektom kolejne numery porządkowe, por. rys. 2 i aneks 12.3) odnotowywano kolejne dostrzegane dekoracje roślinne. Dzięki stale zmieniającemu się punktowi obserwacji możliwe było spostrzeżenie dekoracji w różnych zakresach przestrzeni wzrokowej od najdalszej przez średnią do najbliższej. Wszystkie dekoracje zostały sfotografowane oraz opisane w zestawieniu tabelarycznym (aneks 12.3).

⁷⁸ Co także zauważyła Fortuna-Antoszkiewicz (2002) pisząc: „Dekoracje sezonowe zastosowane kompleksowo mogą tworzyć dominującą oprawę wnętrza urbanistycznego i w ten sposób wpływać na ostateczny kształt przestrzeni i jej charakter jako całościowy układ ogrodowy” (str. 168)

⁷⁹ Badania prowadzone 07.01.2008 koncentrowały się na już wcześniej zinwentaryzowanych dekoracjach. Pomimo zaobserwowanych i zarejestrowanych kilku nowych dekoracji na badanych odcinkach Traktu Królewskiego, nie zostały one ujęte w badaniu a co za tym idzie zestawieniu tabelarycznym (tab. X).

⁸⁰ W tym przypadku tym elementem, na którym koncentrował się wzrok były wyszukiwane przez obserwatora roślinne dekoracje.

Lokalizacja bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie:

Zinwentaryzowano 97 aranżacji dekoracji roślinnych występujących przy budynkach oraz na fasadach budynków na tym odcinku drogi.⁸¹

Badany obszar Traktu Królewskiego można podzielić na cztery odcinki:

1. Odcinek o długości ok. 2 km od ul. Dolnej do pl. Na Rozdrożu, na którym zinwentaryzowano 11 aranżacji;
2. Odcinek o długości ok. 1,5 km od pl. Na Rozdrożu do pl. De Gaulle'a – 22 aranżacje;
3. Odcinek o długości ok. 1,8 km od De Gaulle'a do pl. Zamkowego – 31 aranżacji;
4. Fragment Starego Miasta z Rynkiem oraz ulice Piwna, Zapiecek, Wąski Dunaj, Kanonia – 29 aranżacji (dodatkowo badania uzupełniła obserwacja przeprowadzona na pl. Małachowskiego – 4 aranżacje)

Dekoracje świąteczne nr. 1 i 2 (por. rys 2) na pierwszym odcinku są jedynymi zaobserwowanymi aranżacjami niepowiązanymi z obiektem usługowym lub publicznym, znajdując się przy wejściu do prywatnego apartamentowca oraz na prywatnym balkonie. Na odcinku pierwszym i drugim, zaobserwowano dekoracje głównie przy budynkach instytucji administracji publicznej i ambasadach (8), a także przy hotelach (4) oraz restauracjach i kawiarniach (9). Odcinek trzeci to dekoracje głównie przy sklepach (15) oraz restauracjach i kawiarniach (9), a także dekoracja wzdłuż ul. Nowy Świat zainstalowana przez Urząd Miasta. Natomiast „staromiejski” odcinek czwarty to już w zasadzie wyłącznie dekoracje przy restauracjach, pubach i kawiarniach (22). Dostrzegalne jest dużo większe nasycenie dekoracji świątecznych na odcinku trzecim i czwartym, co dodatkowo sprawia wrażenie, że dekoracje te mogą stanowić pewną całość kompozycyjną. Kompozycja ta powstaje w dużej mierze przypadkowo, w sposób niezaplanowany, składa się zarówno z dekoracji o znacznej wielkości tworzonych przez służby miejskie jak i te przy sklepach, restauracjach itp. Inwentaryzowane dekoracje pojawiały się zarówno w miejskim „parterze” jak i „piętrze” (na balkonach, wysoko na fasadach budynków itp.).

⁸¹ Z badań wyłączony był fragment Krakowskiego Przedmieścia (ze względu na trwający ówczesnie remont ulicy) oraz zachodnia strona pl. Trzech Krzyży. Mimo, że badanie miało w założeniu zawierać inwentaryzacje jak największej ilości występujących na Trakcie Królewskim dekoracji roślinnych, niektóre przez duże ich nagromadzenie mogły zostać przeoczone. Przy znacznej ilości dekoracji wyróżniających się wielkością oraz zróżnicowaniem form dekoracjach (szczególnie na Krakowskim Przedmieściu czy Rynku Starego Miasta) naturalny jest efekt pomijania przez narządy percepcji dekoracji mało wyrazistych, niewielkich, delikatnych. Z tego względu inwentaryzacja jest prawdopodobnie bardziej dokładna na odcinkach gdzie występowało mniej bożonarodzeniowych dekoracji.

Tymczasowość bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie

Badania przeprowadzone zostały trzykrotnie: 20.12.2006, 23.01.2007, 07.01.2008, co pozwala na analizę tymczasowości (trwałości) zarejestrowanych dekoracji. Daty te wybrano według następującego schematu: pierwsza obserwacja odbyła się tuż przed świętami Bożego Narodzenia, gdy w przestrzeni miasta powinna pojawić się zdecydowana większość planowanych dekoracji; druga obserwacja została przeprowadzona miesiąc po Bożym Narodzeniu i dwa tygodnie po Świącie Trzech Króli⁸², kiedy można się spodziewać, że wiele z tymczasowych dekoracji świątecznych będzie już usuniętych; trzecia obserwacja, nastąpiła na początku stycznia w kolejnym sezonie świątecznym. Wynik obserwacji został zamieszczony w zbiorczym zestawieniu tabelarycznym⁸³ (aneks 12.3).

Fragment Traktu Królewskiego	Całkowita ilość zinwentaryzowanych aranżacji dekoracyjnych	Zaobserwowane w dniach:			
		20.12.2006	20.12.2006 23.01.2007	20.12.2006 07.01.2008	20.12.2006 23.01.2007 07.01.2008
odcinek 1	11	1	3	4	3
odcinek 2	22	7	4	8 (3z)	3
odcinek 3	31	6	3	8 (1z)	14 (2z)
odcinek 4	26	-	1	-	25 (8z)
całość (wszystkie odcinki bez dekoracji na pl. Małachowskiego)	90	14	11	20 (4z)	45 (10z)

Tab. 5. Trwałość i cykliczność dekoracji bożonarodzeniowych na poszczególnych odcinkach Traktu Królewskiego w Warszawie. „z” – oznaczenie ilości dekoracji, których charakter został wyraźnie zmieniony w kolejnym sezonie (obserwacja w 2008 roku).

Analiza tymczasowości dekoracji na kolejnych odcinkach badanego fragmentu Traktu Królewskiego i Starego Miasta wykazała, że na odcinku trzecim i czwartym dekoracje są bardzo często pozostawiane do 23 stycznia lub dłużej (43 z 57 dekoracji) są także po-

⁸² W wielu domach, zgodnie z tradycją choinki i inne dekoracje świąteczne usuwa się po Świącie Trzech Króli (6 stycznia)

⁸³ Oprócz sytuacji w której w danym miejscu pojawiła się bożonarodzeniowa aranżacja (oznaczenie w tabeli aneksu: „v”) zapisany był także brak dekoracji w miejscu, w którym ona wcześniej występowała („x”), występowanie dekoracji w tym samym miejscu ale w zmienionej formie („v [z]”), oraz brak dekoracji w danym miejscu ze względu na likwidację obiektu – restauracji, sklepu itp. („x [n]”).

wtarzalnie stosowane w kolejnych okresach świątecznych (47 z 57 dekoracji pojawiło się w trzecim badaniu przeprowadzonym w 2008 roku). Na tych dwóch odcinkach dostrzegalna jest także większa zmienność formy dekoracji (11 z 51 zdokumentowanych w sezonie zimowym 2006/2007 aranżacji, w kolejnym sezonie miało w wyraźnie zmieniony wygląd). Inaczej sytuacja tymczasowości dekoracji przedstawia się w przypadku dwóch pierwszych odcinków, na których ponad połowa (20 na 33) dekoracji została zlikwidowana przed 23 stycznia.

Kolejna analiza wykazała, że to zróżnicowanie cechy tymczasowości dekoracji świątecznych wynika także z charakteru obiektów przy których znajdują się badane dekoracje. Na pierwszym i drugim odcinku, wzdłuż ul. Belwederskiej, znajduje się dużo budynków administracji publicznej, ambasad i budynków rządowych – dekoracje przy nich, jak wynikało z badań, likwidowane są tuż po świętach (przed 23 a często nawet 7 stycznia). Natomiast znacznie trwalsze są dekoracje restauracji, klubów, pubów oraz kawiarni - 42 z 49 dekoracji przy tego typu obiektach przetrwało do 23 stycznia. Dekoracje przy tego typu lokalach gastronomicznych są także tymi najbardziej zmiennymi – 10 z 49 zostało zaaranżowanych na nowo w kolejnym sezonie świątecznym, a 4 z nich zniknęły wraz z zamkniętą w międzyczasie restauracją czy kawiarnią.

Fragment Traktu Królewskiego	Całkowita ilość zinventaryzowanych aranżacji dekoracyjnych	Zaobserwowane w dniach:			
		20.12.2006	20.12.2006 23.01.2007	20.12.2006 07.01.2008	20.12.2006 23.01.2007 07.01.2008
banki	3		1	1 (1z)	1
hotele	7	1	1	1	4 (1z)
sklepy, galerie	15	5	-	5 (1z)	5 (1z)
urzędy, ambasady, budynki administracji, szkoły, kluby biznesu	13	5	-	7 (2z)	1
restauracje, puby, kluby, kawiarnie	49	2	8	5	34 (10z)
szkoły	2	-	-	2	-
prywatne mieszkania	2	-	1	1	-
dekoracje ulicy	3	-	-	-	3

Tab. 6. Trwałość i cykliczność dekoracji bożonarodzeniowych przy budynkach o różnym rodzaju użytkowania. „z” – oznaczenie ilości dekoracji, których charakter został wyraźnie zmieniony w kolejnym sezonie (obserwacja w 2008 roku).

Z obserwacji prowadzonych na obszarze Traktu Królewskiego i Starego Miasta w ciągu roku, poza dniami, które zostały objęte w badaniu, wynika, że niektóre z udokumentowanych dekoracji (w całości lub w części) są całosezonowe. Głównie dekoracje roślinne stanowiące oprawę wejść do staromiejskich restauracji bywają bardzo trwałe i po sezonie świątecznym nadal funkcjonują jako ozdobna aranżacja, ale już bez elementów typowo świątecznych – bombek, światełek, kokard itp. W takim przypadku tymczasowe są jedynie te dodatkowo instalowane na okres świąteczny elementy dekoracyjne (zdj. 7 – A i B).

Zróźnicowanie form bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie

Fortuna-Antoszkiewicz (2002) za Majdeckim (1981) wśród ozdób roślinnych wyróżnia girlandy (festony), konstrukcje trejażowe oraz ozdoby figuralne, a opisując kolejne wnętrza urbanistyczne Traktu Królewskiego wspomina także m.in. o koszach kwiatowych, kwietnikach, roślinach w pojemnikach, choinkach świątecznych. Te ozdoby, w zależności od miejsca i sposobu wykorzystania stanowią typowe elementy ogrodowe jako część kompozycji ogrodowej lub tworzą niezależne, zamknięte kompozycje jako specyficzne, krótkotrwałe układy ogrodowe, charakterystyczne dla przestrzeni publicznej – okazjonalne dekoracje roślinne wnętrza urbanistycznego (Fortuna-Antoszkiewicz 2002). Jako osobną kategorię układów ogrodowych wyróżnia ona „strażników” czyli konkretną formę aranżacji ozdoby wejścia. Po przeprowadzonych badaniach bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych, zdecydowałem się wyróżnić 8 typów form roślinnych dekoracji okolicznościowych (rys. 4 i 5), dla uproszczenia nadając im nazwy zaczerpnięte z klasycznego języka architektonicznego⁸⁴. Dekoracje te zawierają elementy roślinne, lub elementy w sposób realistyczny imitujące rośliny lub ich fragmenty. W okresie bożonarodzeniowym elementy te są dodatkowo udekorowane lampkami, bombkami i innymi ozdobami. I tak na potrzeby badań nad zróźnicowaniem form bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych określono następujące typy:

„strażnik” – pojedyncza, udekorowana roślina najczęściej drzewo lub krzew iglasty (świerk, jodła, ale także cyprys, żywotnik, cis itp. - tzw. „choinka”) stanowiąca dekorację wejścia, dominujący element przedogródka lub placu wejściowego czy dziedzińca (na

⁸⁴ Są to nazwy inspirowane „klasycznym językiem architektonicznym” czyli typowymi elementami budowli starożytnych, romańskich czy gotyckich. Stanowią pewnego rodzaju odniesienie bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych do elementów dekoracyjnych lub konstrukcyjnych takich jak kolumna, kolumnada, portal czy girlanda, nie będąc jednak dosłownym i całkowitym odbiciem tych form. Przy formułowaniu opisów poszczególnych typów dekoracji autor nie cytuję dokładnie definicji powyższych form architektonicznych.

Trakcie Królewskim – m.in. przy Belwederze, Pałacu Prezydenckim, Zamku Królewskim).⁸⁵ Udekorowana może być zarówno roślina rosnąca w gruncie (tak jak np. przy Kancelarii Prezesa Rady Ministrów), roślina w pojemniku stanowiąca całosezonowy (stały) element ozdobny lub roślina w pojemniku lub cięta („choinki” na stojakach) wystawiana na danym miejscu tylko okresowo.

„kolumny” – dekoracja roślinna wejścia - co najmniej dwie (może być też cztery, sześć) rośliny (krzewy lub małe drzewa, najczęściej o „kolumnowym” pokroju), najczęściej w pojemnikach stanowiące oprawę po obu stronach wejścia, zwykle ustawione tuż przed drzwiami lub w korytarzu prowadzącym do drzwi itd.

„kolumnada” – kilka – kilkanaście roślin (krzewy lub małe drzewa) ustawionych w rytmicznym (podobna odległość między roślinami) szeregu, stanowiących najczęściej dodatkową ozdobę dolnej części fasady budynku.

„girlanda” – podwieszany element dekoracyjny w kształcie odwróconego łuku, wykonany najczęściej z roślinnych gałęzi (często sztucznych, imitujących gałęzie roślin iglastych) oraz elementów świetlnych.

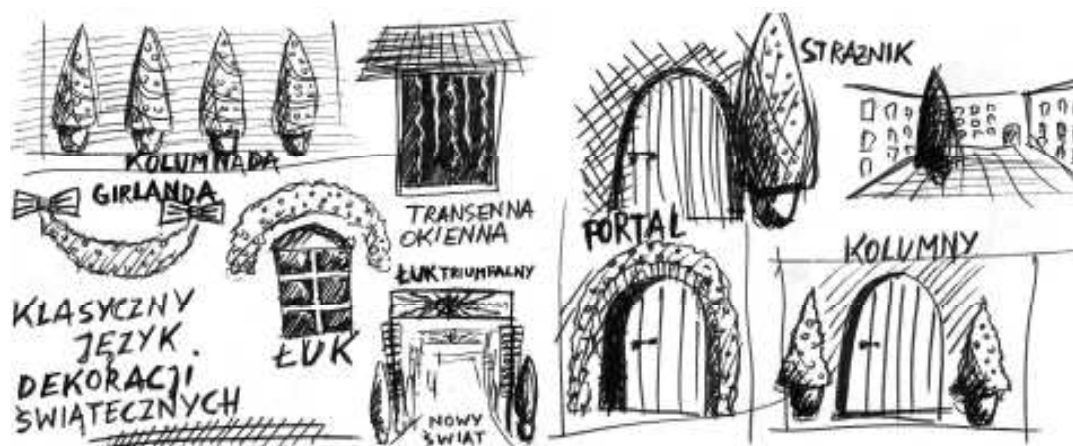
„łuk” – ozdoba pojawiająca się nad oknami oraz drzwiami, lub w ich górnej części, zwykle powtarzająca kształt framugi. Wykonana najczęściej z roślinnych gałęzi (często sztucznych, imitujących gałęzie roślin iglastych) oraz elementów świetlnych.

„portal” – podobnie jak w przypadku łuku, ale dotyczy tylko drzwi. „Portal” ozdabia większą część framugi drzwi, obramowując ją od poziomu posadzki.

„transenna” – dekoracja okienna; w architekturze jest to ozdobna płyta przesłaniająca okno – w kontekście dekoracji świątecznych: ozdoby roślinne i świetlne pojawiające się w obrębie okna.

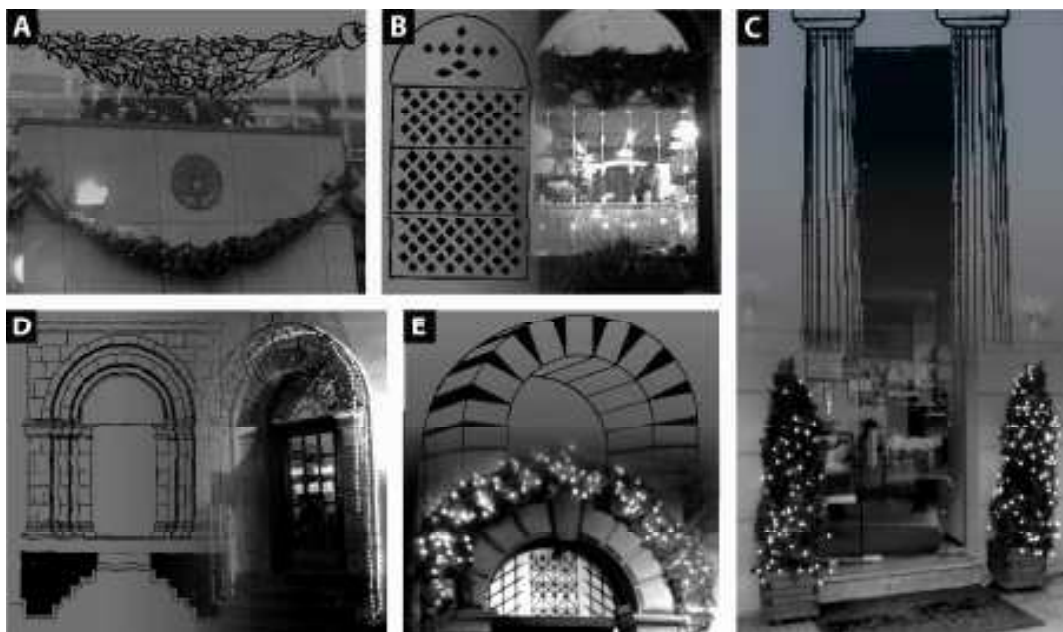
„łuk triumfalny” – wielkoskalowa ozdoba ulicy w postaci oświetlonych, wysokich „bram” z którymi zwykle powiązane są dekoracje roślinne (Na Trakcie Królewskim w ten sposób ozdabiane są w okresie bożonarodzeniowym fragmenty ul. Nowy Świat i Krakowskiego Przedmieścia).

⁸⁵ na potrzeby opisywania roślinnych dekoracji okolicznościowych zastąpiono termin „strażnicy” używany przez Fortunę-Antoszkiewicz (2002) oraz Gawryszewską (2007) terminem „kolumny” nawiązującym do języka architektury. Sformułowanie „strażnik” wykorzystano jako rzeczownik w liczbie pojedynczej, aby opisać pokrewny typ okolicznościowej dekoracji roślinnej. Gawryszewska zwraca uwagę, że w ogrodzie przydomowym oprawa wejścia jest zwykle symetryczna i wzdłuż „drogi honorowej” jak i przed wejściem najczęściej znajdują się dwa podobne elementy po obydwu stronach ścieżki. W dużej mierze jest to także cecha tymczasowych roślinnych dekoracji z komponentem roślinnym.

Rys. 2. „Klasyczny język dekoracji świątecznych” – wyróżnione typy form roślinnych dekoracji bożonarodzeniowych w krajobrazie Traktu Królewskiego i Starego Miasta.

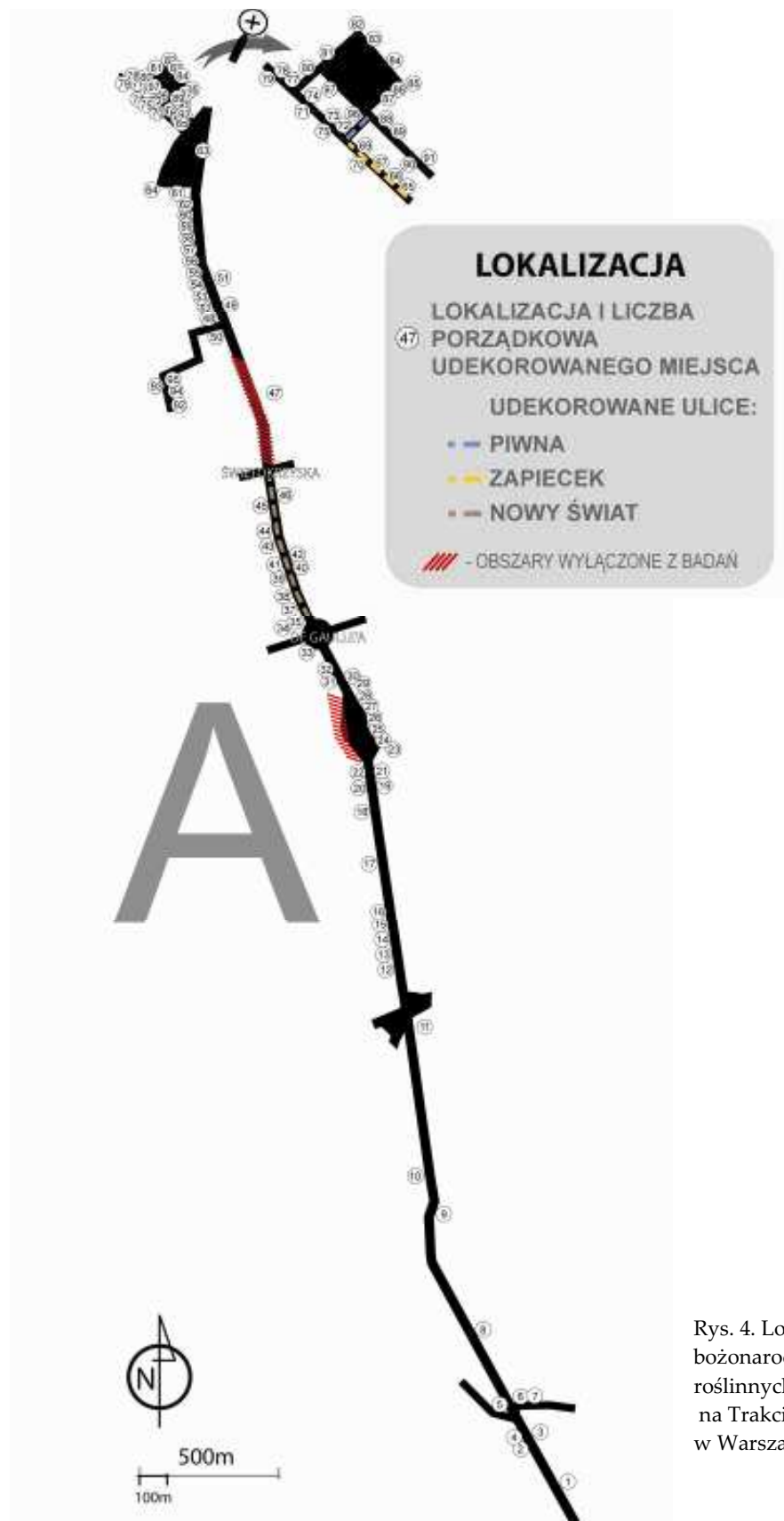
Dzięki wyodrębnieniu poszczególnych typów dekoracji bożonarodzeniowej na Trakcie Królewskim możliwe było zbadanie zróżnicowania form w ramach poszczególnych aranżacji dekoracyjnych. Aranżacje mogą być tworzone z zastosowaniem tylko jednego typu dekoracji (np. „strażnik” przed Belwederem, kolumny przed wejściem do restauracji „Giovanni Rubino”) lub stanowić zestawienie kilku typów dekoracji (np. kolumny, girlandy oraz inne dekoracje świetlne przy wejściu do Hotelu Mazowieckiego, Zdj. 8 - A). Analizy wykazały, że na odcinku pierwszym i drugim dominują aranżacje dekoracyjne o mniej złożonym charakterze – większość (24 z 33 zinwentaryzowanych na tym odcinku aranżacji) to aranżacje zawierające jeden typ dekoracji, a tylko jedna zawiera trzy lub więcej typy dekoracji. Na odcinku trzecim występują zarówno aranżacje „proste” jak i „złożone”, natomiast na odcinku czwartym (fragment Starego Miasta) przeważają te zróżnicowane o dwóch (12) lub trzech i więcej (13) typach formy dekoracji. Obszar Starego Miasta, stanowi wyjątek względem całości badanego obszaru, jako, że w ujęciu sumarycznym dominują aranżacje „proste” (41), a tych złożonych z dwóch (31) lub trzech i więcej (21) typów dekoracji jest stosunkowo mniej.

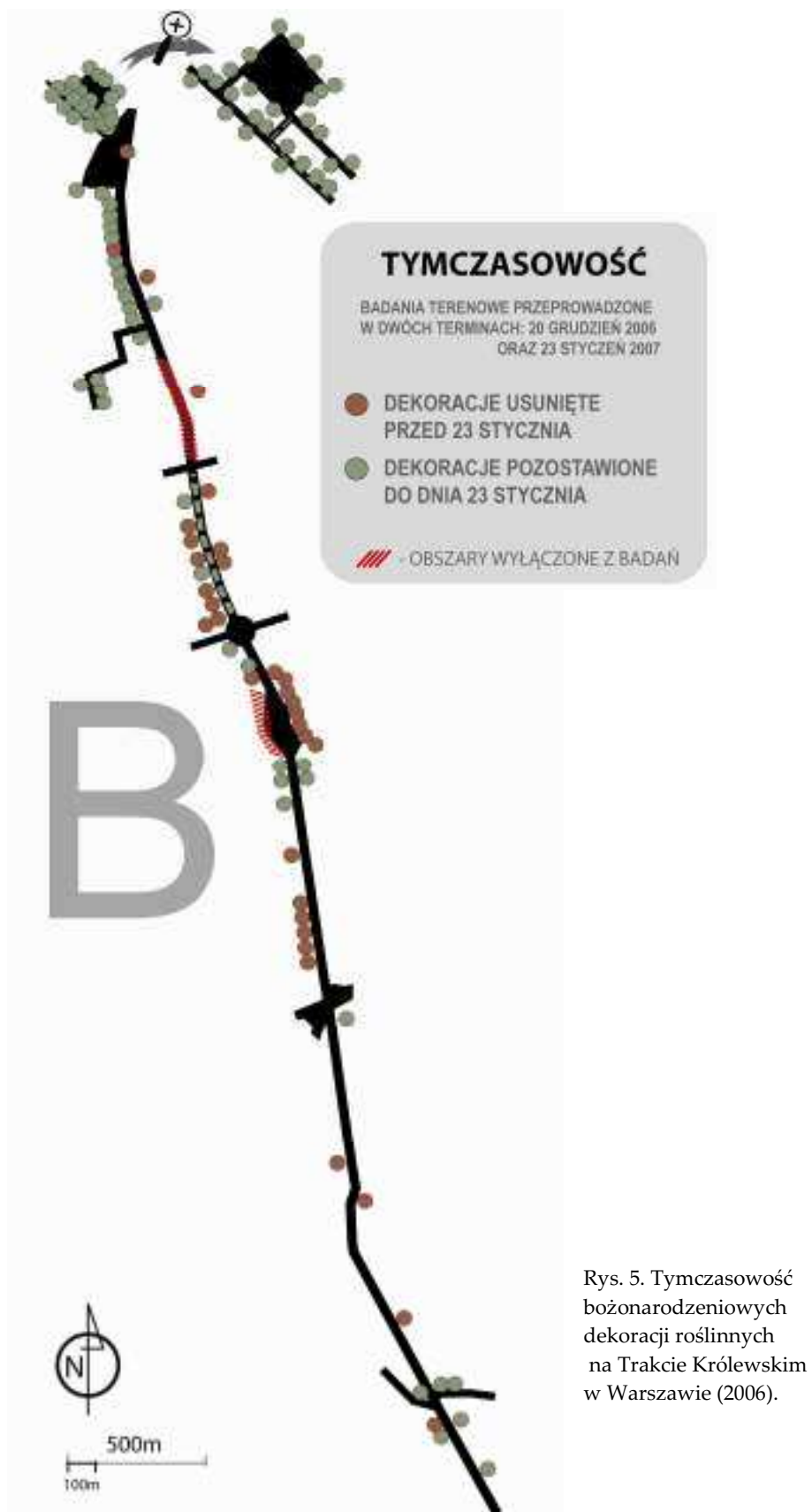
Rys. 3. Zestawienie klasycznych elementów architektonicznych (źródło: Koch 1996) z zaobserwowanymi na Trakcie Królewskim w Warszawie, dekoracjami świątecznymi: A/ „girlanda”; B/ „transenna”; C/ „kolumny”; D/ „portal”; E/ „łuk”.

Fragment Traktu Królewskiego	Całkowita ilość zinwentaryzowanych aranżacji dekoracyjnych	Zróżnicowanie (ilość typów dekoracji) w ramach jednej aranżacji		
		aranżacje zawierające jeden typ dekoracji	aranżacje zawierające dwa typy dekoracji	aranżacje zawierające trzy i więcej typy dekoracji
odcinek 1	11	6	5	0
odcinek 2	22	18	3	1
odcinek 3	31	13	11	7
odcinek 4	29	4	12	13
całość (wszystkie odcinki bez dekoracji na pl. Małachowskiego)	93	41	31	21

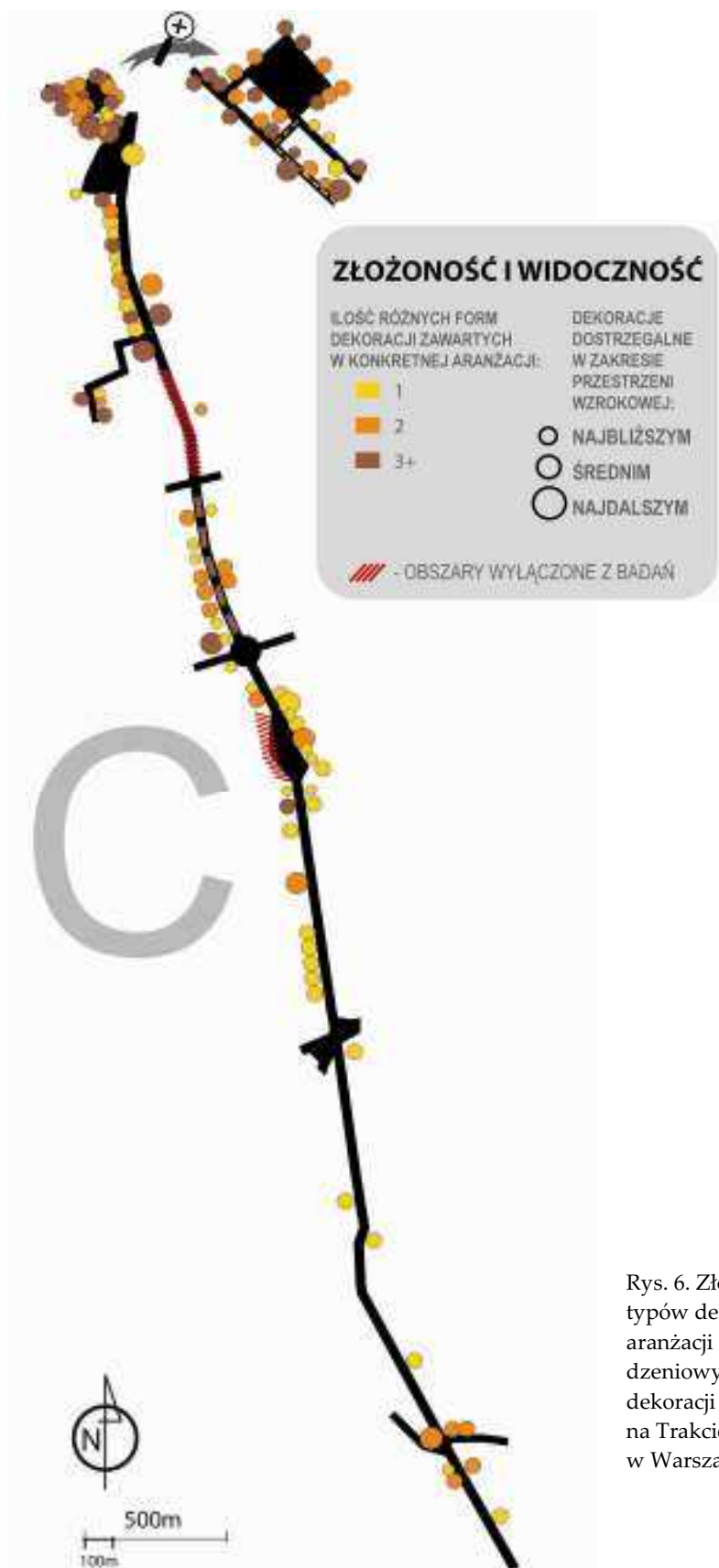
Tab. 7. Zróżnicowanie (ilość typów dekoracji) w ramach jednej aranżacji dekoracji bożonarodzeniowej na badanym odcinku Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie

Rys. 4. Lokalizacja
bożonarodzeniowych dekoracji
roślinnych
na Trakcie Królewskim
w Warszawie (2006 rok)

Rys. 5. Tymczasowość
bożonarodzeniowych
dekoracji roślinnych
na Trakcie Królewskim
w Warszawie (2006).

Rys. 6. Złożoność (ilość typów dekoracji) w ramach jednej aranżacji i widoczność bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie (2006).

Widoczność bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie

Prawdopodobnie najistotniejszym aspektem funkcjonowania okolicznościowych dekoracji w przestrzeni miasta jest ich widoczność. Na widoczność wpływać może wiele czynników – skala (wielkość) dekoracji⁸⁶, wyrazistość, kontrastowość względem tła (np. elewacji), kształt, forma, zastosowane materiały itp. O widoczności danej dekoracji decyduje także specyfika miejsca, charakter przestrzeni, architektury oraz nagromadzenie innych, konkurujących lub komplementarnych dekoracji. Możliwość dostrzeżenia dekoracji jest zależna od pozycji obserwatora – w przypadku badania widoczności bożonarodzeniowych dekoracji na Trakcie Królewskim obserwacja prowadzona była zawsze z pozycji stojącej, z poziomu chodnika lub ulicy, w trakcie przemieszczania się pieszo w kierunku północnym lub wyznaczoną trasą w obrębie Starego Miasta. W tym przypadku widoczność kształtowana była przede wszystkim przez układ budynków, zakrzywienie drogi, jej szerokość (wraz z chodnikiem), wielkość placu lub skrzyżowania, a także częściowo przez poruszające się po ulicach i zaparkowane pojazdy.

Badania przeprowadzono 20.12.2006 roku, w porze popołudniowej i wieczornej, w związku z tym dokumentacja i inwentaryzacja zdecydowanej większości dekoracji odbyła się po zmierzchu. W przypadku miejskich dekoracji bożonarodzeniowych, także ze względu na krótki dzień, niezwykle istotną funkcję spełnia światło, stanowiące integralną część aranżacji. Pomimo, że cały badany odcinek Traktu Królewskiego oraz fragment Starego Miasta są oświetlone latarniami miejskimi, światła zainstalowane w ramach dekoracji bożonarodzeniowych są zdecydowanie bardziej wyraziste i to one w znacznej mierze decydują o widoczności badanych dekoracji.

Widoczność dekoracji w tym badaniu opisana została zgodnie z zasadą podziału na trzy zakreсы przestrzeni wzrokowej (Skalski 2007). Obserwacje poczynione w trakcie badań terenowych wykazały, że na potrzeby analiz krajobrazu miasta należy oszacować (doprecyzować) wartości zakresów opisujących głębokość patrzenia. I tak, na potrzeby poniższego badania, ustalono zakresy przestrzeni wzrokowej:

- najdalszy – powyżej 100 m;
- średni – od kilkunastu do kilkudziesięciu metrów;
- najbliższy – kilka metrów.

⁸⁶ wielkość dekoracji jest bardzo zróżnicowana – od obiektów bardzo małych, miniaturowych o wielkości kilkunastu czy kilkudziesięciu centymetrów, po kilkunastometrowe choinki i układy dekoracji obejmujące całą długość ulicy.

Zdj. 4. Roślinne dekoracje bożonarodzeniowe na budynku Ambasady Stanów Zjednoczonych Ameryki (Al. Ujazdowskie 29/31) – „girlandy” i „strażnik”, widziane z różnej odległości.

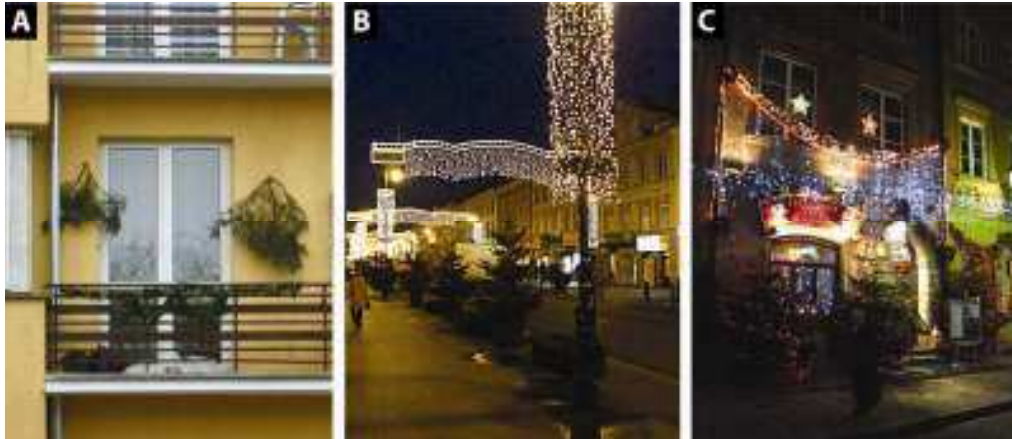
Fragment Traktu Królewskiego	Całkowita ilość zinventaryzowanych aranżacji dekoracyjnych	Widoczność w zakresie przestrzeni wzrokowej		
		najdalszym	średnim	najbliższym
odcinek 1	11	1	9	1
odcinek 2	22	3	12	7
odcinek 3	31	6	14	11
odcinek 4	29	5	19	5
całość (wszystkie odcinki bez dekoracji na pl. Małachowskiego)	93	15	53	25

Tab. 8. Widoczność dekoracji bożonarodzeniowej na kolejnych odcinkach Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie w różnych zakresach przestrzeni wzrokowej.

Na każdym z wyróżnionych odcinków Traktu Królewskiego i Starego Miasta zaobserwowane zostały dekoracje widoczne w najdalszym, średnim oraz najbliższym zakresie przestrzeni wzrokowej. Przeważają dekoracje o średniej „wartości widoczności”, które zauważyć można w odległości od kilkudziesięciu do kilkunastu metrów, idąc zarówno „tą samą stroną” jak i „po drugiej stronie” ulicy (w stosunku do lokalizacji aranżacji dekoracyjnej). Dekoracje uznane w tym badaniu za bardzo widoczne, przeważnie o dużej skali, są zlokalizowane zwykle we wnętrzu architektonicznym o znacznej wielkości i mogą być dostrzegane z dużej odległości, przekraczającej sto metrów. Dlatego też zdecydowana większość zdokumentowanych dekoracji o dużej „wartości widoczności” usytuowanych było przy skrzyżowaniach dużych ulic (np. ul. Nowy Świat i Al. Jerozolimskie, ul. Belwederska i ul. Spacerowa) lub przy placach (pl. Trzech Krzyży, Pl. Zamko-

wy⁸⁷). Najmniej widoczne dekoracje to zwykle delikatne, niewielkie akcenty przy wejściach czy ozdoby okien, pozbawione wyraźnych elementów świetlnych, dostrzegalne dla odbiorców znajdujących się w bezpośrednim otoczeniu dekoracji.

Na całym badanym fragmencie Traktu Królewskiego jedynie na odcinku pierwszym (w znacznej jego części) i drugim (sporadycznie) zaobserwowano miejsca, w których dekoracje bożonarodzeniowe są niewidoczne dla obserwatora.

Zdj. 5. Dekoracje bożonarodzeniowe wzdłuż Traktu Królewskiego: A/ Prywatne mieszkanie, balkon, ul. Belwederska 17; B/ Dekoracje uliczne („kolumnada”, „łuk triumfalny”) przy ul. Nowy Świat; C/ Złożona dekoracja bożonarodzeniowa, restauracja „U Barssa”, Rynek Starego Miasta 14.

Zdj. 6. Dekoracje bożonarodzeniowe wzdłuż Traktu Królewskiego: A/ „portal” przy wejściu do kamienicy przy ul. ul. Nowy Świat 2 po zmroku; B/ ten sam „portal” za dnia; C/ „łuk” i „kolumny” przy wejściu do restauracji „Pod Herbami”, ul. Piwna 21/23.

⁸⁷ Wymiary Rynku Starego Miasta to 90 na 73 metry. Plac ten w realiach współczesnego miasta jest wnętrzem architektonicznym o średniej wielkości, a dekoracje, nawet te widoczne ze skrajnego punktu placu, zostały uznane za widoczne w średnim zakresie przestrzeni wzrokowej.

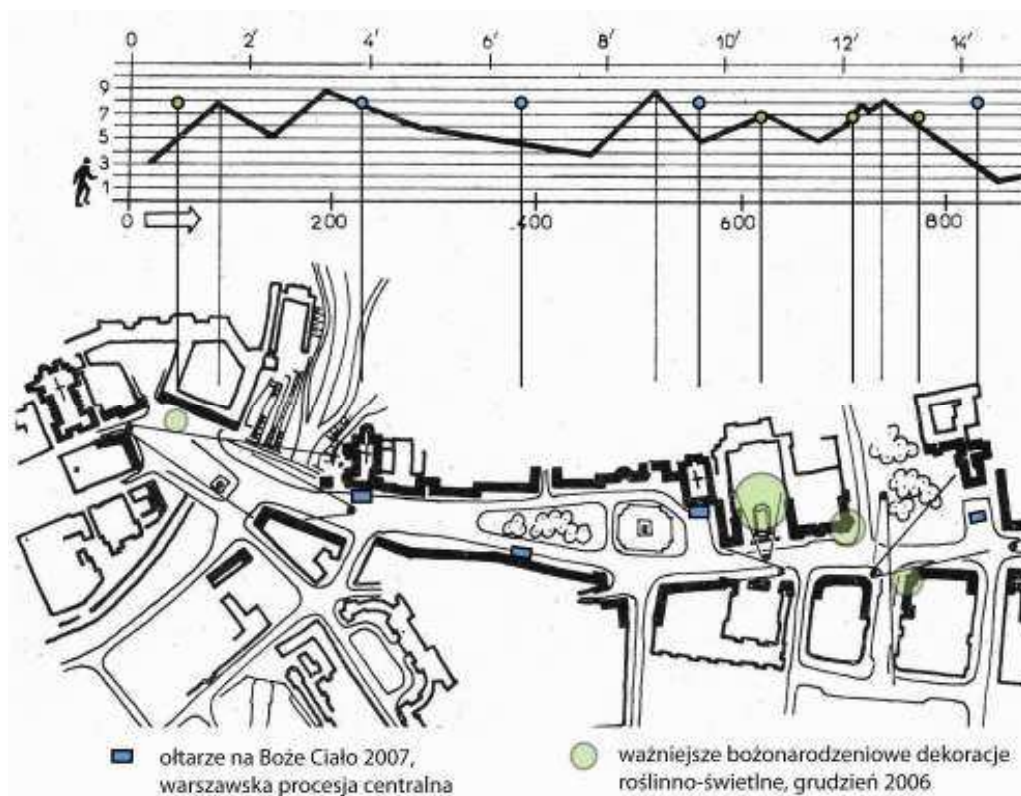
Zdj. 7. Dekoracje bożonarodzeniowe wzdłuż Traktu Królewskiego: A/ Restauracja „Kamienne schodki”, Rynek Starego Miasta 26, w dn. 07.01.2008; B/ Restauracja „Kamienne schodki” w dn. 23.01.2007; C/ „Kolumnada” i „girlandy” przy cukierni „Blikle”, ul.Nowy Świat 35; D/ „transenna” – dekoracja okienna w sklepie „Społem”, ul. Nowy Świat 49.

Zdj. 8. A/ „Girlandy” i „kolumny” z żywych roślin w donicach przy wejściu do hotelu „Mazowieckiego”; B/ „kolumny” ze sztucznych roślin, (Neuchatel, Szwajcaria); C/ podwójne „kolumny” z żywych roślin, powtarzające element architektoniczny – podwójne kolumny będące częścią fasady budynku (Neuchatel, Szwajcaria).

Zdj. 9. A/ Fragment dekoracji bożonarodzeniowej (zawierającej elementy roślinne) o małej wartości „widoczności” (okno szkoły na pl. Trzech Krzyży 4/6), B/ Dekoracja bożonarodzeniowa w dużej skali i o dużej „widoczności” - choinka („strażnik”) przed Zamkiem Królewskim.

Rys. 7. Bożonarodzeniowe dekoracje i ołtarze na Boże Ciało a krzywa wrażeń Weicherta dla Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie. Ilustracja wykonana na podstawie rysunku zamieszczonego w publikacji „Elementy kompozycji urbanistycznej” (Weichert 1984).

Wpływ dekoracji bożonarodzeniowych oraz ołtarzy kwiatnych na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie na wrażenia, jakich dostarczają wnętrza i układy architektoniczne

W przestrzeni ulicy Krakowskie Przedmieście, jednej z najbardziej reprezentacyjnych w Warszawie, cyklicznie, co roku, pojawiają się tymczasowe obiekty z komponentem roślinnym m.in. związane z obchodami Bożego Ciała (ołtarze) oraz bożonarodzeniowe dekoracje uliczne. Ołtarze w ramach Procesji Centralnej w 2007 roku, ustawione zostały przed kościołem św. Anny, kościołami Karmelitów i Nazaretanek, a także w okolicy skrzyżowania z ul. Bednarską. Natomiast ważniejsze (większe, bardziej widoczne) dekoracje z komponentem roślinnym i świetlnym zostały w grudniu 2007 roku zainstalowane przy wejściu i na fasadzie hotelu Bristol, przy wejściu do kawiarni „Batida” (Krakowskie Przedmieście róg ul. Karowej), przy Pałacu Prezydenckim oraz na placu Zamkowym przy Zamku Królewskim (znaczących rozmiarów choinka).

Lokalizacja wszystkich ośmiu obiektów naniesiona została na plan Krakowskiego Przedmieścia. Badania przeprowadzone w 2007 roku pozwoliły na określenie, na podstawie skali zaproponowanej przez Wejcherta (1984), *„wrażeń, jakie dostarczają w czasie oglądania układy”* (układy urbanistyczno-architektoniczne). Zostały one odnotowane na stworzonym przez Wejcherta wykresie krzywej wrażeń dla Krakowskiego Przedmieścia. Rysunek 7 obrazuje zmianę natężenia wrażeń związanych z pojawieniem się w przestrzeni Krakowskiego Przedmieścia wymienionych obiektów tymczasowych.

Połowa z rozpatrywanych obiektów (trzy z czterech bożonarodzeniowych dekoracji i jeden z ołtarzy) nie ma wpływu na zmianę natężenia wrażeń jakich dostarcza przebywanie w przestrzeni o wysokiej jakości wizualnej. Jednocześnie druga połowa obiektów (trzy z czterech ołtarzy i jedna z dekoracji bożonarodzeniowych) ma wyraźny wpływ na charakter wnętrza urbanistycznego w którym się znajduje. Ozdobne, barwne udekorowane kwiatami ołtarze na Boże Ciało stają się tymczasowymi dominantami w przestrzeni Krakowskiego Przedmieścia, głównie ze względu na ich znaczenie w obrzędach religijnych i uwagę jaką skupiają na sobie, nie tylko wśród wiernych uczestniczących w procesji, ale także wśród niezaangażowanych w nią przechodniów. Taka przestrzeń staje się bez wątpienia „zespołem urbanistycznym z dominantą o treści znaczeniowej” (8 punktów w skali Wejcherta). Ołtarze przez kilka godzin stanowią rytmiczny, powiązany z budynkami kościołów układ, w którym ważną rolę odgrywają elementy roślinne. Dekoracje bożonarodzeniowe natomiast towarzyszą ważnym budowlom świeckim, których forma architektoniczna jest na tyle atrakcyjna, że dodatkowe dekoracje, na fasadzie, czy przy wejściu nie stanowią znaczącej ozdobnej wartości dodanej. Wyjątek stanowi tu choinka ustawiana na okres około miesiąca przy Zamku Królewskim, która dzięki dużemu rozmiarowi i wyrazistym dekoracjom świetlnym, szczególnie w nocy, staje się najwyraźniejszym, dominującym obiektem na placu.

3.3 Ołtarze na Boże Ciało i dywany kwietne

Badanie ołtarzy na Boże Ciało⁸⁸ objęło 28 obiektów zrealizowanych w ramach siedmiu procesji (każda procesja Bożego Ciała zatrzymuje się przy czterech ołtarzach). Były to zarówno „centralne” obchody dla lewobrzeżnej (ul. Krakowskie Przedmieście) i prawobrzeżnej (wokół Katedry Praskiej Św. Floriana) Warszawy, procesje „osiedlowe” (Sielce i Targówek) jak i te w małych miastach (Łowicz i Turek) oraz we wsi (Spycimierz koło Uniejowa).

W Spycimierzu oprócz ołtarzy tworzone są także dywany kwietne, które również stanowiły przedmiot badań terenowych tam przeprowadzonych.⁸⁹ Kwerenda źródeł dostarczyła wiedzy na temat innych dywanów kwietnych tworzonych na Boże Ciało (w Polsce: Pobiedziska, Rawa Mazowiecka, w Hiszpani: Barcelona – Stiges, Pontearas, Rondondella, w Niemczech: Passau – Bawaria). Tworzone są także nietrwałe dywany kwietne niezwiązane z obchodami tego święta – prawdopodobnie najbardziej znanym jest realizowany co dwa lata w Brukseli na placu Grand Place. W Warszawie w 2008 roku zrealizowany został podobny, choć nieco mniejszy od brukselskiego, dywan kwiatowy przed Ambasadą Królestwa Belgii.

Ołtarze i dywany kwiatowe na Boże Ciało są tworzone jako obiekty wyjątkowo krótkotrwałe, istniejące nie dłużej niż jeden dzień. Swoją funkcję spełniają przez kilkanaście czy kilkadziesiąt minut w czasie modlitw i procesji. Ich przygotowanie wymaga zwykle znacznie więcej czasu niż ich okres użytkowania. Dywany kwiatowe w Spycimierzu przygotowywane są nawet przez 10 godzin od rana do godziny 17, kiedy to zaczyna się msza a następnie procesja, która przechodzi po owym dywanie, tylko przez krótką chwilę wykorzystując skrzętnie tworzoną dekorację.

Dywany kwietne są w pewnym sensie przedłużeniem ołtarza, przy którym najczęściej rozkładane są dekoracyjne tkaniny, dywany, kilimy. Tworzenie kwietnych kobierców związane jest także z tradycją sypania kwiatów przed procesją (które ma nadal miejsce w przypadku większości współczesnych procesji).

Forma, układ i materiały

Na całość ołtarza, w większości badanych przypadków, składa się: ściana tylna (tło – stanowiące najwyższy element konstrukcji), ołtarz (stół, który zwykle ustawiony jest na podestacie) oraz tradycyjne elementy dekoracyjne, głównie roślinne. Jeżeli podest jest wystar-

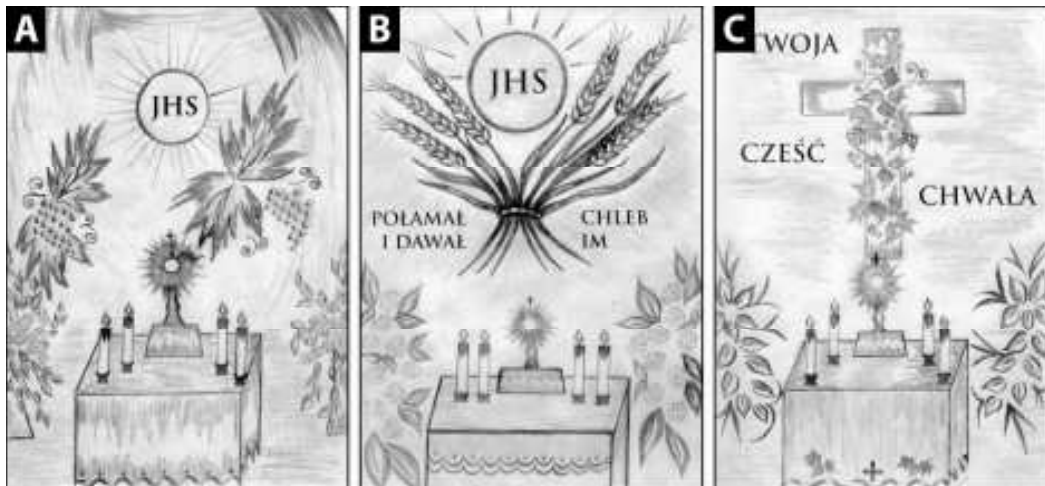
⁸⁸ O ołtarzach na Boże Ciało w swojej pracy magisterskiej pt. „Ołtarze w procesji Bożego Ciała : projekt i realizacja” pisze Aleksandra Stencka (2008)

⁸⁹ Poza Spycimierzem, sławnym z dywanów kwiatowych, tego typu kobierce można oglądać, w Polsce, np. na Opolszczyźnie w rejonie góry Świętej Anny (miejscowość Wysoka), za granicą m.in. w Asyżu (Włochy).

czająco wysoki, prowadzą na niego schodki. Te wyłożone są dywanem, który często rozwinięty jest też kilka metrów przed schodkami i podestem. To właśnie przed ołtarzem, a nie za nim odbywa się rytuał, dlatego też zwykle tło, czyli ściana tylna styka się bezpośrednio z ołtarzem. W przypadku większych ołtarzy i większych podestów może ustawiana być także mównica.

Rośliny, które ozdabiają ołtarz na Boże Ciało to:

- młode, cięte brzozy, ustawiane po bokach i za tłem ołtarza. Po odejściu procesji z pod danego ołtarza, osoby uczestniczące w niej, zgodnie z tradycją, zabierają ze sobą fragmenty gałęzi drzewa;
- rośliny, kwiaty cięte w wazonie lub doniczkowe ustawione na ołtarzu m.in. róże, lilie;
- rośliny, kwiaty cięte lub doniczkowe ustawione przed ołtarzem i / lub po jego obu stronach;
- gałęzie roślin i kwiaty dekorujące tło i / lub zadaszenie ołtarza (także gałęzie winorośli, kłosy zboża itp.).

Rys 8. Projekty dekoracji ołtarzy na Boże Ciało wraz z dekoracjami roślinnymi (m.in. winorośl, żyto, pszenica, lilia) zawarte w publikacji „Dekoracje na Boże Ciało i Wielki Post” (Biernat 2010)

Spycimierskie dywany kwietne to płaskie kobierce wykonane głównie z kwiatów, liści, gałęzi i piasku. Układający je mieszkańcy wsi i okolic prześcigają się w dekoracyjności owych dywanów, tworząc wzory najczęściej przy użyciu szablonów. „Obwódka” pojawiająca się z obu stron długiego kobierca jest taka sama dla całości trasy i wykonana z liści, natomiast wzory powstające pomiędzy zewnętrznymi pasami są już odbiciem kreatywności mieszkańców konkretnej ulicy i domu (mieszkańcy zwykle układają kilka me-

trów dywanu przed swoją posesją). Podobnie wyglądają dywany kwietne tworzone w hiszpańskich miastach i miasteczkach (głównie w Galicji, Katalonii oraz na Wyspach Kanaryjskich). W niektórych z tych miejsc twórcy dywanów precyzją wykonania i złożonością wzorów górują nad „amatorami” ze Spycimierza. Tu dywany stanowią ważny element strategii promocji regionu, huczne obchody Bożego Ciała stanowią wyjątkową atrakcję turystyczną.

„Belgijskie” dywany kwietne, zarówno te w Brukseli jak i te w Warszawie, tworzone są na planie prostokąta z różnobarwnych, ciętych kwiatów begonii. Tworzony z nich rysunek bywa podobny do ornamentów barokowych parterów ogrodowych, mogą zawierać np. herb miasta oraz inne symbole i napisy.

Wielkość

Średnia wielkość (powierzchnia i wysokość badanych ołtarzy w zależności od lokalizacji procesji wynosiła:

- ul. Krakowskie Przedmieście – 20 m² powierzchni i 6 m wysokości;
- wokół Katedry Praskiej - 13 m² i 5,5 m;
- warszawskie osiedle Targówek – 6 m² i 4,5 m;
- warszawskie osiedle Sielce - 6,5 m² i 4,5 m;
- Łowicz - 10,5 m² i 4,75 m;
- Turek - 6,25 m² i 4,5 m;
- Spycimierz - 3,5 m² i 4,25 m.

Największe ołtarze to te powstające w ramach warszawskich centralnych obchodów Bożego Ciała – są to obiekty powstające m.in. przed kościołem Św. Anny i kościołem Wizytek. Pierwszym ołtarzem tej procesji był największy z badanych ołtarzy, o powierzchni ok. 30 m², a także najwyższy – wysokość ok. 10 m.

Podobnej wielkości są ołtarze realizowane przy okazji popularnych procesji przy Katedrze Praskiej w Warszawie i Katedrze w Łowiczu⁹⁰. Nieco mniejsze ołtarze realizowane są na potrzeby osiedlowych procesji na warszawskich Sielcach i Targówku oraz w Turku. W Spycimierzu ołtarze są najmniejsze, głównie ze względu na fakt, że elementem ozdobnym są tu wykwintne dywany kwietne, a same ołtarze są proste, składające się w zasadzie z samego właściwego ołtarza (stołu) i tła.

Słynny dywan kwietny w Spycimierzu ma ok. 2 km długości i ok. 1 m szerokości. Dywany w innych polskich miejscowościach są znacznie mniejsze: Pobiedziska (co roku kilka mini-dywanów kwietnych o wielkości ok 1 m²), Rawa Mazowiecka (dywany two-

⁹⁰ Obchody Bożego Ciała w Łowiczu, w związku z tradycjami dotyczącymi strojów ludowych i dekorowanych ołtarzy, są niezwykle popularne wśród turystów, w tym mieszkańców Warszawy.

rzane wewnątrz kościoła oo. Pasjonatów o wielkości ok. 15-20 m²). Niewielkie dywany kwietne, o wielkości kilku metrów kwadratowych układane są w Passau w niemieckiej Bawarii, natomiast w Stiges, Pontearas i Rondondelli są obiekty o bardzo dużych rozmiarach – cała powierzchnia wszystkich realizowanych tam dywanów jest trudna do oszacowania, jednak jest porównywalna lub nawet przekracza powierzchnię tych spyci-mierskich (ok. 1000 m²). „Świecki” dywan kwietny układany w Brukseli ma wymiary 77x24 m (1848 m²), a przed Ambasadą Królestwa Belgii w Warszawie (29-31.08.2008) 40x10 m (400 m²).

Lokalizacja

Ołtarze tworzone są w czterech miejscach i w ten sposób wyznaczają trasę procesji. Jeden z ołtarzy zlokalizowany jest przy wejściu do kościoła, w którym odbywa się wcześniej nabożeństwo. Pozostałe trzy są zlokalizowane zwykle wzdłuż ulic, przy ścianach budynków lub zupełnie niezależnie od innych obiektów kubaturowych.

Dywany układane na Boże Ciało wyznaczają drogę procesji, rozłożone są pomiędzy czterema ołtarzami. Mniejsze dywany mogą być układane np. tylko bezpośrednio przy ołtarzach lub w innym miejscu na drodze procesji.

Dywan kwietny w Brukseli tworzony jest na głównym placu starego miasta, a dywan w Warszawie ozdabiał podłużny gazon przed budynkiem Ambasady Królestwa Belgii (ul. Senatorska 4).

Przekaz znaczeniowy

W związku z tym, że ołtarze i dywany kwietne stanowią element obchodów religijnych ich warstwa znaczeniowa i symboliczna jest rozbudowana. Większość elementów dekoracji ołtarza, jak chociażby rysunki na jego tylnej ścianie (tle) mają znaczenie symboliczne.⁹¹

W kontekście sztuki ogrodowej istotne są tradycje i znaczenia związane z roślinami, m.in. gałęziami winorośli i brzozy, kwiatami lilii, róży i kłosami zboża.

„Świeckie” dywany kwietne obfitują w symbolikę powiązaną z miastem, regionem, państwem – herby, barwy narodowe itp.

⁹¹ Symbolikę tą i przykłady dekoracji ołtarzy prezentują poradniki takie jak chociażby „Dekoracje na Boże Ciało i Wielki Post” (Biernat 2010)

3.1 Tymczasowe dekoracje miejsc pamięci

Badania terenowe tymczasowych dekoracji miejsc pamięci zostały przeprowadzone w Warszawie (głównie na ul. Długiej i w jej okolicach oraz na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach) 1 sierpnia 2007, w rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego. Przebada-
no piętnaście obiektów. Dodatkowe obserwacje prowadzono także na pl. Piłsudskiego w rocznicę śmierci Jana Pawła II oraz na Krakowskim Przedmieściu tuż po katastrofie lotniczej w Smoleńsku z dn. 10 kwietnia 2010. Badania nad przestrzennym aspektem wydarzeń związanych z pamięcią i religią (także tych wymienionych powyżej) oraz obiektów pojawiających się jako wyniki tych wydarzeń w przestrzeni miejskiej prowadzi Grzegorz Brzozowski (2010). Miejsca pamięci wraz z tymczasowymi dekoracjami, zostały zauważone i wyodrębnione jako układy ogrodowe przez Fortunę-Antoszkiewicz (2002). Autorka w swojej klasyfikacji odnosi się do takich obiektów, jako do „miejsc symbolicznych”.

Materiały

Dekoracje przy miejscach pamięci tworzone są głównie z kwiatów ciętych i roślin w formie bukietów i wiązanek oraz ze zniczy i świec. Dodatkowo pojawiają się inne elementy takie jak chociażby flagi, wstęgi, insygnia, tabliczki, zdjęcia. Materiały te naznaczone są symboliką zarówno kwiaty – ich gatunek, kolor, jak i sam element światła (znicze) niosą duże znaczenie symboliczne.

Forma, przestrzenna organizacja wewnętrzna i lokalizacja

Znicze, wiązanki i bukiety kwiatowe układane są jak najbliżej danego obiektu, miejsca – co sugeruje ich bezpośredni związek z nim. W przypadku nagrobków, dekoracja układa-
na jest na nim lub dookoła niego, szczególnie w sytuacji gdy niemożliwe jest postawienie ich na płycie. W przypadku tablic pamiątkowych zawieszonych na ścianach dekoracja pojawia się na posadzce pod nimi lub gdy jest taka możliwość, kwiaty, wiązanki wieszane są tak, aby bezpośrednio ozdabiać tablicę (zdj. 14B). Jeżeli struktura, układ obiektu, który jest dekorowany, jest bardziej złożona, to przekładać się to może na formę samej dekoracji – tak jak w przypadku badanego Pomnika Powstania Warszawskiego, gdzie dekoracje układane są tak aby pozostawić „ścieżki” - przejścia do centralnej części monumentu. Dekoracje pojawiają się dlatego, że istnieje dane miejsce pamięci – pomnik, nagrobek, tablica, przydrożny krzyż. Osobną kwestią jest to, czy dane miejsce pamięci jest bezpośrednio powiązane z miejscem wydarzenia. Niekiedy jednak dekoracje stanowią samodzielnie funkcjonujące, niezależne od obiektu takiego jak pomnik, tablica pa-

miątkowa czy nagrobek, tymczasowe miejsce pamięci oznaczone np. krzyżem kwietnym czy krzyżem ze zniczy. Krzyże kwietne układane były m.in. w czasie stanu wojennego i później w latach osiemdziesiątych w Polsce (w Warszawie głównie na Krakowskim Przedmieściu i Placu Piłsudskiego, ówczesnie Placu Zwycięstwa), a krzyże tworzone głównie ze zniczy towarzyszyły, będąc tworzonymi w tych samych warszawskich przestrzeniach, ważnym wydarzeniom ostatniej dekady: śmierci papieża Jana Pawła II czy katastrofie lotniczej w Smoleńsku.

Przekaz znaczeniowy

Dekoracje przy miejscach pamięci tworzone są z potrzeby wzmacniania wyrazu tychże miejsc, upamiętniania, wnoszenia znaczeń do krajobrazu. Sama kwestia, idea pamięci jest najistotniejszym powodem a zarazem celem powstawania takich dekoracji, nie można ich opisywać bez odniesienia do warstwy znaczeniowej. Warstwę tę można opisywać i badać w odniesieniu do konkretnych miejsc pamięci zarówno na poziomie wartości historycznych, cech danego miejsca i jego ducha, jak i koncentrując się na symbolice i znaczeniu poszczególnych elementów i materiałów (np. symbolice kwiatów). Miejsca pamięci mogą istnieć jako wyraz potrzeby pojedynczego człowieka czy rodziny – (np. krzyż w miejscu wypadku samochodowego), grupy osób, mieszkańców danego osiedla czy miasta, mogą także mieć wyraz globalny i istnieć w świadomości milionów osób na całym świecie (takim miejscem jest chociażby Strawberry Fields w nowojorskim Central Parku gdzie zamordowany został John Lennon – zdj. 15).

Wielkość

Do przeprowadzonych pomiarów wyselekcjonowano zarówno pomniki w przestrzeni publicznej Warszawy (3), pomniki za murami cmentarza (8), tablice pamiątkowe (3) jak i nagrobki ważnych osobistości, stanowiące miejsce pamięci zbiorowej⁹² (2). W przypadku dwóch ważnych pomników powstańczych (Pomnik Polskiego Państwa Podziemnego i Armii Krajowej na ul. Wiejskiej oraz Pomnik Powstania Warszawskiego na Placu Krasińskich), czterech pomników na powązkowskim Cmentarzu Wojskowym, oraz obu grobów, rozłożone wokół nich dekoracje przekraczają powierzchnię 20 m² (ale są przeważnie niewiele większe). Dekoracje wokół pozostałych obiektów są bardzo małe, często, tak jak w przypadku zaobserwowanych dekoracji przy tablicach pamiątkowych, o rozmiarach nie przekraczających 1 m² (kilka zniczy, pojedynczy bukiet kwiatów).

⁹² Wybrane zostały groby ważnych osobistości, pochowanych niedługo przed datą badań terenowych: Jacka Kuronia i Ryszarda Kuklińskiego. Obydwa nagrobki, umieszczone w pobliżu wejścia do cmentarza stanowiły miejsca popularne i spontanicznie dekorowane przez osoby je odwiedzające, stąd dekoracje wokół nich są znacznej wielkości – w przypadku obydwu nagrobków jest to ok. 40 m².

Zdj. 10. Ołtarze na Boże Ciało w Łowiczu, 2009 rok (A i B) oraz w Spycimierzu (C) i Turku (D) – 2008 rok.

Zdj. 11. Ołtarze na Boże Ciało w Warszawie w 2007 roku: Targówek (A), Sielce (B), Praga (C) i Procesja Centralna na Krakowskim Przedmieściu (D).

Zdj.12. Dywany kwietne w Spycimierzu (rok 2008): projekt wzoru prezentowany przez jego autora (A), przygotowywanie jednego ze wzorów (B), gotowy dywan kwietny (C i D), procesja przechodząca po dywanie (E) oraz dywan po przejściu procesji (F).

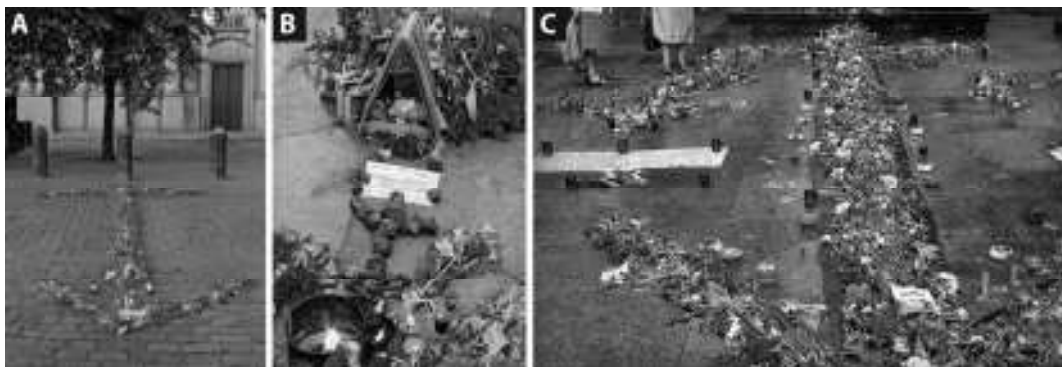
Zdj. 13. Tymczasowe dekoracje miejsc pamięci układane w Warszawie w rocznicę Powstania Warszawskiego (w dn. 1 sierpnia 2007): A i B/ przy Pomniku Powstania Warszawskiego na pl. Krasińskich; C/ na powązkowskim Cmentarzu Wojskowym przy pomniku „Gloria Victis”; D/ na powązkowskim Cmentarzu Wojskowym przy grobie płk. Ryszarda Kuklińskiego.

Zdj. 14. Niewielkie tymczasowe dekoracje miejsc pamięci układane w Warszawie w rocznicę Powstania Warszawskiego (w dn. 1 sierpnia 2007): A i B/ przy tablicach pamiątkowych na ul. Długiej; C/ przy powstańczej Kotwicy na ul. Bielańskiej.

Zdj. 15. Dekoracje kwietne przy płycie pamiątkowej w miejscu morderstwa Johna Lennona, Central Park, Nowy Jork, USA.

Zdj. 16. Krzyże kwietne tworzone w Warszawie w okresie Stanu Wojennego (1981-1983), fot. Mark Carrot.

3.2 Stragany z materiałem roślinnym

Stragany z materiałem roślinnym są kolejnym badanym typem tymczasowych obiektów zawierających komponent roślinny. Wśród nich wyróżniono stragany z kwiatami oraz stragany z choinkami⁹³. Badania zawarte w tym rozdziale odnoszą się zarówno do cech straganów z materiałem roślinnym jak i ich roli w przestrzeniach kolektywnych.

3.2.1 Stragany kwiatowe

Opisane w poniższym rozdziale badania są wielotorowe i miały na celu m.in. opisanie wpływu straganów kwiatowych na jakość wizualną krajobrazu oraz na funkcjonowanie wybranych fragmentów przestrzeni, w których takie stragany się znajdują. W spektrum zainteresowania cechami straganów kwiatowych znalazły się także ich organizacja wewnętrzna, forma, typy, sposób wykonania i materiały z jakich są one tworzone:

- na przykładzie straganów kwiatowych przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie zbadać m.in. funkcjonowanie straganów w czasie (fluktuacja ilości straganów i przestrzeni przez nie zajmowanej w różnych porach roku) i w przestrzeni (zmiana funkcjonowania użytkowników w ramach fragmentu przestrzeni miejskiej związana z obecnością straganów);
- przykład straganów na Rynku Głównym w Krakowie dostarczył wiedzy dotyczącej tradycji handlu kwiatami, realiów tworzenia projektu straganów kwiatowych, materiałów i technologii wykorzystywanych przy budowie straganów oraz recepcji profesjonalnego projektu przez użytkowników straganu (handlarzy – „Kwiaciarki”);
- obserwacje przeprowadzone w San Francisco (Kalifornia, USA) pozwoliły na ukazanie różnorodności form straganów kwiatowych w ramach ograniczonego fragmentu przestrzeni miasta;
- badania preferencji wizualnych przeprowadzone na podstawie wybranych widoków krajobrazu miejskiego ścisłego centrum Bostonu (Massachusetts, USA), pozwoliły na określenie potencjalnego wpływu straganów kwiatowych na jakość wizualną tegoż krajobrazu.

⁹³ Za stragany z materiałem roślinnym uznać można także stragany z warzywami i owocami, które nie zostały uwzględnione w badaniach. Stragany z warzywami i owocami rzadziej niż stragany kwiatowe czy stragany z choinkami funkcjonują jako osobne obiekty, częściej występując w ramach targowisk. Fragmenty roślin sprzedawane na tych straganach – owoce, nasiona, pędy, bulwy roślin jadalnych. mają funkcję wyłącznie użytkową. W przypadku straganów z choinkami i kwiatami cięte rośliny mają zastosowanie dekoracyjne. Na przedświątecznych straganach z choinkami oraz straganach z kwiatami bywają sprzedawane także owoce i warzywa..

Wyżej wymienione badania i obserwacje, wraz z obserwacjami wielu innych przestrzeni i miejsc (wymienionych poniżej) pozwoliły także na wydzielenie typów straganów, opisanie ich formy, a także scharakteryzowanie tymczasowości oraz cykliczności ich występowania w przestrzeniach kolektywnych. W ramach badań zostały przeprowadzone obserwacje około sześciuset straganów m.in. w Warszawie, Krakowie, San Francisco, Bostonie i innych miastach (por. tabela 9). Szczegółowych pomiarów wielkości dokonano w przypadku 112 z nich. Dwie lokalizacje w Warszawie wybrano jako przestrzenie obserwacji regularnej, kilkanaście miejsc, w różnych miastach poddano obserwacji sporadycznej. Dodatkowo przeprowadzono obserwacje jednorazowe, które pozwoliły porównać wyniki badań i spostrzeżenia, które wynikały z bardziej regularnych obserwacji. Wybór tych miejsc, przestrzeni nie był przypadkowy, ale związany z ogólną metodyką badań oraz ze zróżnicowanymi cechami funkcjonowania straganów w zależności od miejsca, w którym zostały utworzone.

Stragany z kwiatami sytuowane są w przestrzeniach kolektywnych, w miejscach, w których przebywa wiele osób (potencjalnych klientów), w miejscach popularnych i łatwo dostępnych. Te miejsca to:

- place miejskie (w Warszawie: pl. Konstytucji, pl. Zbawiciela, pl. Wilsona itd.);
- reprezentacyjne ulice, które służą jako deptaki - klient, który porusza się pieszo, ma najłatwiejszy, bezpośredni dostęp do straganu (w Warszawie: ul. Nowy Świat, ul. Krakowskie Przedmieście, ul. Chmielna);
- przestrzenie przy ważnych punktach komunikacyjnych, popularnych przystankach autobusowych, stacjach metra (w Warszawie: okolice wyjścia z Metra Centrum, pl. Wilsona, ul. Sobieskiego róg ul. Dolnej, ul. Wałbrzyska róg ul. Puławskiej itp.);
- przestrzenie przy ważnych obiektach handlowych, sklepach, bazarach, targach (w Warszawie: Hala Mirowska, ul. Wałbrzyska róg ul. Puławskiej);
- przestrzenie, ulice, place w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarzy (ul. Powązkowska w okolicach Cmentarzy Powązkowskiego i Wojskowego, ul. Wałbrzyska przy Cmentarzu Służewieckim, ul. Wóycickiego przy Cmentarzu Północnym).

Potrzeba takiego badania wynikała z pewnej bliskości charakteru straganów kwiatowych i „tradycyjnych” elementów ozdobnych wykorzystywanych w projektach architektury krajobrazu, takich jak kwietniki czy pojemniki kwiatowe. Niewątpliwym wpływem na podjęcie tego tematu miały nowe trendy w urbanistyce, opisane w rozdziale 2.6 („Urbanistyka codzienności”), które każą rozpatrywać nieprofesjonalną twórczość i spontaniczne, prowizoryczne elementy, struktury w krajobrazie na równi z profesjonalną kreacją architektów, urbanistów, architektów krajobrazu. Dodatkową inspiracją dla podjętych dociekań,

były obrazy ukazujące piękno straganów i targów kwiatowych w krajobrazie miasta (zdzj. 17). Szczególnie artyści tworzący na przełomie XIX i XX wieku, związani z nurtem malarstwa impresjonistycznego, postimpresjonistycznego oraz koloryzmu zainteresowani byli krajobrazem ulicy, życiem w mieście, a co za tym idzie targowiskami, straganami i handlem ulicznym. Wielu malarzy w tym okresie specjalizowało się w malowaniu widoków ze straganami kwiatowymi, najczęściej osadzonych w krajobrazie miast takich jak Paryż, Nicea, Londyn czy Amsterdam - jednym z nich był Polak, Józef Pankiewicz, autor obrazów takich jak „*Targ na jarzyny na Placu za Żelazną Bramą*” (1888) czy „*Targ na kwiaty przed kościołem św. Magdaleny w Paryżu*” (1890).

miasto	lokalizacja	rodzaj przestrzeni kolektywnej	przyczyna sytuowania straganów w danej przestrzeni ⁹⁴	przeciętna ilość straganów ⁹⁵	regularność obserwacji w ramach badań
Warszawa	ul. Puławska róg ul. Wałbrzyskiej/ul. Bacha	chodnik przy skrzyżowaniu ważnych arterii komunikacyjnych	bliskość targowisk, supermarketu, przystanków autobusowych, znaczna ilość przechodniów	~ 6	obserwacja regularna
	Cmentarz na Służewie przy ul. Wałbrzyskiej	chodnik przy wejściu na cmentarz, chodniki/trawniki wzdłuż ulicy	bliskość cmentarza	~ 3 (40 w okolicach 1.XI)	
	Hala Mirowska	chodnik przy targowisku i ważnej arterii komunikacyjnej	bliskość targowiska, przystanków komunikacji miejskiej, tradycja handlu kwiatami, znaczna ilość przechodniów	~ 30-40	obserwacja sporadyczna
	Plac Zbawiciela	chodnik, schody, arkady placu	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, bliskość przystanków komunikacji miejskiej	~ 5	
	ul. Nowy Świat na odcinku od Ronda de Gaulle'a do ul. Świętokrzyskiej	chodnik wzdłuż ważnej, reprezentacyjnej ulicy	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, reprezentacyjny charakter deptaka	~ 4	
	okolice Metra Centrum	plac przy wyjściu z metra	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, bliskość stacji przystanków komunikacji miejskiej	~ 3	
	Cmentarz Powązkowski	chodnik przy wejściach na cmentarz, chodniki wzdłuż ulic (Powązkowska, Tatarska, Ostroroga itd.)	bliskość cmentarza	~ 25 (~355 w okolicach 1.XI)	
	Plac Konstytucji	chodnik, schody, arkady placu, przy skrzyżowaniu ważnych arterii	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, bliskość przystanków komunikacji miejskiej	~ 3	
	Plac Wilsona	chodnik przy skrzyżowaniu ważnych arterii komunikacyjnych	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, bliskość przystanków komunikacji miejskiej	~ 10 - 15	
	Cmentarz Północny	chodnik i ulica przy wejściu na cmentarz	bliskość cmentarza	~ 60	
	Róg ul. Sobieskiego i ul. Dolnej	chodnik przy skrzyżowaniu ważnych arterii komunikacyjnych	znaczna ilość przechodniów, bliskość przystanków komunikacji miejskiej	~ 3	
Boston (USA)	okolice Faneuil Hall, Quincy Market i Financial District	różne – głównie chodniki przy ulicach w centrum miasta	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, bliskość targowiska, tradycja handlu kwiatami	~ 5 – 10	
Kraków	Rynek Główny Starego Miasta	centralny fragment rynku, chodnik w okolicach Sukiennic	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, bliskość targowiska, tradycja handlu kwiatami	~ 10	
Nowy Dwór Mazowiecki	cmentarz przy ul. Słowackiego	chodnik i ulica przy wejściu na cmentarz	bliskość cmentarza	~ 3 (~20 w okolicach 1.XI)	
San Francisco (USA)	Market Street od Spear St do Geary St.	chodnik wzdłuż ważnej arterii komunikacyjnej	centralna lokalizacja, znaczna ilość przechodniów, bliskość przystanków komunikacji miejskiej	~ 5	obserwacja jedno-razowa
Wrocław – Plac Solny, Dublin, Londyn, Sofia, Stambuł, Nowy Jork					

Tab. 9. Badania terenowe straganów kwiatowych – lokalizacja, rodzaj przestrzeni kolektywnej, przyczyna sytuowania straganów w danej przestrzeni, przeciętna ilość straganów w danej lokalizacji oraz regularność obserwacji w ramach badań.

⁹⁴ Powód dla którego w danej przestrzeni potencjalnie pojawić się mogą klienci zainteresowani kupnem kwiatów. Przyczyna sytuowania straganów jest bezpośrednio powiązana z lokalizacją oraz charakterem danej przestrzeni kolektywnej.

⁹⁵ W trakcie zwykłego dnia handlowego w sezonie.

Stragany przy ulicy Wałbrzyskiej w Warszawie

Wzdłuż ulicy Wałbrzyskiej na warszawskim Mokotowie znajdują się dwa fragmenty przestrzeni, które wykorzystywane są na potrzeby handlu kwiatami. Jedna z nich to fragment chodnika przy supermarkecie Mok-Pol, w pobliżu przystanku autobusowego w kierunku Metra Służew. Na dwóch przeciwległych rogach skrzyżowania ul. Wałbrzyskiej znajdują się popularne w okolicy targowiska (bazary warzywno-owocowe, a także z ubraniami i innymi towarami). Druga przestrzeń w której rozmieszczane są stragany kwiatowe to okolice wejścia do cmentarza Służewieckiego, na odcinku ulicy pomiędzy ul. Noskowskiego i ul. Bacha. Te dwie przestrzenie reprezentują dwa nieco odmienne modele funkcjonowania straganów kwiatowych (Tabela 10).

W badaniach wpływu straganów kwiatowych na funkcjonowanie przestrzeni wokół nich, skoncentrowałem się na wybranym fragmencie przestrzeni (rys. 9), pomiędzy wejściem do wspomnianego supermarketu, przystankiem autobusowym, kioskiem kwiatowym, na rogu ulic Wałbrzyskiej i Bacha (która jest podrzędną ulicą osiedlową).

Na tym obszarze Urząd Miasta Warszawy⁹⁶ dopuszcza handel obwoźny, wyznaczając pięć stanowisk przewidzianych na sprzedaż kwiatów o całkowitej dopuszczalnej wielkości 30 m² (5 x 6 m²). Z przeprowadzonych obserwacji wynika, że wielkość przeciętnego straganu to ok. 10 m², a w tej przestrzeni, obok legalnych straganów, powstają także te, które funkcjonują bez zezwolenia. Szczególnie w trakcie okresów korzystnych dla handlu kwiatami – na wiosnę, w tym Dzień Kobiet (8 marca) i Dzień Matki (26 maja) a także w Walentynki (14 luty) – funkcjonuje dużo małych, spontanicznych straganów (często składających się z jednego lub dwóch wiader z kwiatami). Dodatkowo w czerwcu i lipcu w badanej przestrzeni pojawia się kilka straganów z sezonowymi owocami (w tym okresie, na krótki okres, znikają też niektóre stragany kwiatowe – ze względu na m.in. bardzo wysoką temperaturę lub urlopy sprzedawców).

Pomimo tego, że pozwolenie z Urzędu Miasta obejmuje cały rok kalendarzowy, stragany kwiatowe funkcjonują regularnie w tej przestrzeni od marca do listopada. Długość sezonu uzależniona jest bezpośrednio od warunków pogodowych, długości zimy i temperatur.

Całkowity obszar zajmowany przez stragany kwiatowe w zwykły dzień handlowy w trakcie sezonu w ramach obszaru badań (ok. 600 m²) to ok. 60 m². Fakt zajęcia dziesięciu procent powierzchni chodnika w popularnej, często uczęszczanej przez przechodniów przestrzeni, przez stragany, powoduje widoczne zmiany w jej funkcjonowaniu. Fragment chodnika, który jest, przejściem, „korytarzem” pomiędzy supermarketem, a

⁹⁶ Za: Zbiorczy wykaz miejsc na których dopuszcza się prowadzenie handlu obwoźnego na terenie M. St. Warszawy z dn. 06.04.2010 r., www.um.warszawa.pl/news/wykazmiejsc.pdf [dostęp 10.07.2010].

przystankiem i ulicą, staje się prawie o połowę węższy, powodując, że ruch pieszy jest na tym odcinku zagęszczony, a przechodnie mijają się nawzajem w znacznie mniejszej odległości (rys. 9, A-A1). Znaczenie straganów w przestrzeniach kolektywnych, nie zależy jedynie od wielkości straganu (samej ekspozycji), ale może nawet w większym stopniu od potencjału tworzenia skupiska ludzi (sprzedawcy oraz klienci i obserwatorzy) wokół stoiska. W przypadku badanej przestrzeni na ul. Wałbrzyskiej, pojawienie się straganów powoduje tworzenie się większego skupiska osób w centralnej części danego fragmentu chodnika, w pobliżu straganów (rys. 9, B-B1). Osoby, które, w przypadku kiedy stragany nie są rozłożone, są rozproszone po peryferiach w/w przestrzeni, skupiając się w okolicy przystanku, kwiaciarni, wejścia do supermarketu, stają się obserwatorami działalności straganów, a często także klientami. Szczególnie osoby oczekujące na autobus, wydają się zainteresowane oglądaniem aktywności wokół stoisk (nie stoją pod wiatą przystanku, a raczej poza nią przyglądając się straganom z różnej odległości). Stragany kwiatowe przyciągają wzrok przechodniów, wielością barw (por. zdj. 29), a także samym faktem tego, że wokół nich koncentruje się aktywność ludzi w tej konkretnej przestrzeni. Osoby wybierające tą drogę, wydają się często delikatnie zmieniać swoje zachowanie, zatrzymując się, przyglądając się kwiatom i osobom je kupującym (rys. 9, C-C1).

	stragany kwiatowe na rogu ulic Puławskiej i Wałbrzyskiej		stragany kwiatowe przy cmentarzu Służewieckim na ul. Wałbrzyskiej	
	badania terenowe	dane Urzędu M. St. Warszawy	badania terenowe	dane Urzędu M. St. Warszawy
okresowa fluktuacja ilości straganów (min. – norm. – max.) ⁹⁷	0 – ok. 6 – ok. 10 obiektów	5 (całorocznie)	0 – ok. 3 – ok. 40 obiektów	3 (całorocznie) – 31 (3 + 28 w okresie 30.X - 3. XI)
przestrzeń zajmowana przez stragany (norm. - max.) ⁹⁸	ok. 60 m ² (6 x ok. 10 m ²) – ok. 80 m ²	30 m ² (5 x 6 m ²)	ok. 30 m ² – ok. 600 m ²	7 m ² (2 x 2 m ² + 3 m ²) – 109 m ² (7 m ² + 102 m ² w okresie 30.X - 3. XI)
asortyment	przede wszystkim: sezonowe kwiaty cięte; rzadziej: kwiaty doniczkowe, palemki Wielkanocne	kwiaty	przede wszystkim (w okolicach Święta Zmarłych): kwiaty doniczkowe (głównie chryzantemy), znicze; w innych dniach także: sezonowe kwiaty cięte, palemki Wielkanocne, wieńce kwiatowe	kwiaty, znicze
klienci	przechodnie, oczekujący na autobus, klienci supermarketu i bazarku oraz klienci, którzy celowo przyszli/przyjechali zakupić kwiaty	-	osoby odwiedzające groby oraz osoby udające się do pobliskiego kościoła Dominikanów (np. w Niedziele Palmową)	-
sezon	marzec – listopad (przedłużony/skrócony w zależności od warunków pogodowych)	całorocznie	marzec – listopad (przedłużony/skrócony w zależności od warunków pogodowych)	całorocznie
okresy wzmożonego handlu	14.II – Walentynki, Niedziela Palmowa, 8.III – Dzień Kobiet, 26.V – Dzień Matki, a także w mniejszym stopniu 1.XI - Święto Zmarłych	-	przede wszystkim 30.X – 3.XI (Święto Zmarłych), a także, w znacznie mniejszym stopniu, w okolicach Niedzieli Palmowej i Bożego Narodzenia	30.X - 3. XI

Tab. 10. Charakterystyka straganów przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie stworzona na podstawie badań terenowych oraz danych Urzędu M. St. Warszawy.

⁹⁷ minimalna liczba straganów - poza sezonem

normalna (typowa, zwykła) liczba straganów lub ilość przestrzeni zajmowanej przez stragany - w sezonie poza okresami wzmożonego handlu

maksymalna liczba straganów lub ilość przestrzeni zajmowanej przez stragany - w okresach wzmożonego handlu

⁹⁸ sezonowo pojawiają się w tym miejscu dodatkowo stragany z owocami i ważywami (nie są wliczane do ilości/powierzchni straganów)

Przykład Cmentarza na Służewie, przy ul. Wałbrzyskiej, ukazuje typowe funkcjonowanie straganów kwiatowych przy nekropoliach. Przy głównym wejściu na Cmentarz Służewiecki, w trakcie prawie całego sezonu, funkcjonują 3 stragany. Taka też ich liczba figuruje w dokumentach Urzędu M. St. Warszawy. Zajmują one przestrzeń ok. 30 m², po obu stronach bramy, stanowiąc swego rodzaju dekoracyjną oprawę wejścia. Kwiaty ekspozycyjne są nie tylko na stołach, w wazonach postawionych na ziemi, ale także w kamiennym murze cmentarza (wieńce). Jeżeli uznamy pojawienie się tych trzech straganów jako zmianę w charakterze danej przestrzeni, kształtującą odmienny charakter miejsca, to wpływ jaki ma sprzedaż kwiatów w okolicach Święta Zmarłych na w/w przestrzeń, musimy rozpatrywać w kategoriach całkowitego przekształcenia krajobrazu. Ponad 40 straganów, zajmujących przestrzeń ok. 600 m², tworzy dwustumetrowy kwiatowy kobierzec po obu stronach chodnika, ciągnącego się wzdłuż północnego muru cmentarza (zdj. 18 – B, B1, 19-A, B).

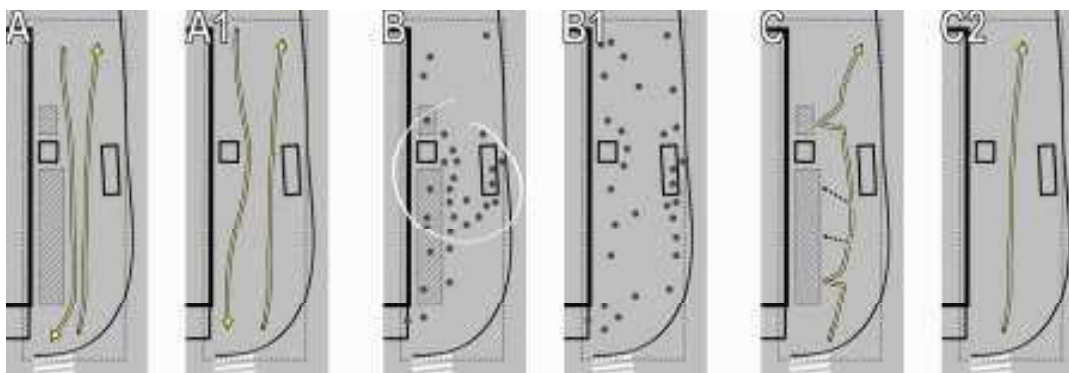
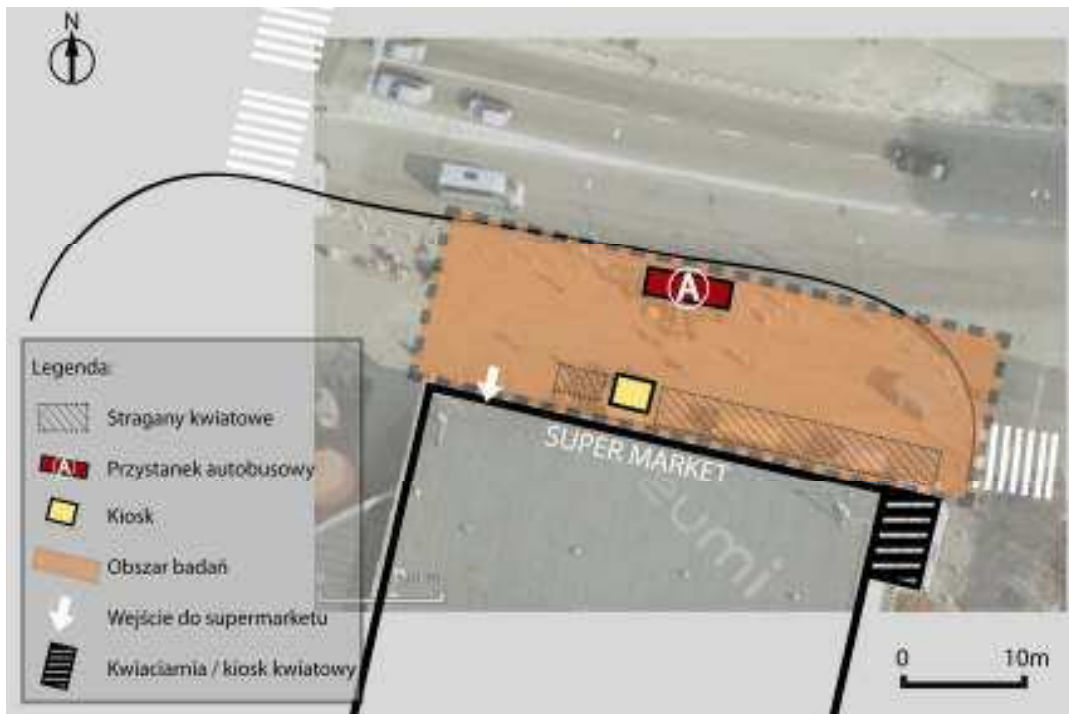
Stragany przy Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie

Podobne zjawisko w dniach ok. 30.X – 3.XI można obserwować przy wielu cmentarzach. W Warszawie największą skalę przybiera ono w związku z centralną lokalizacją, popularnością i znaczeniem symbolicznym Cmentarza Powązkowskiego. Pojawiające się w jego okolicach stragany mają także największy, najbardziej dostrzegalny, wymierny wpływ na krajobraz miasta i funkcjonowanie tego fragmentu przestrzeni. Wokół murów cmentarza w tym czasie pojawia się zwykle ponad 300 straganów, co najmniej dziesięciokrotnie więcej niż w zwykły dzień handlowy. Chodniki wzdłuż ul. Powązkowskiej, zwykle niezbyt zatłoczone, stają się kipiącymi życiem alejami ogromnego targowiska-ogrodu (zdj. 19 - D). Osoby spacerujące wśród straganów, to nie tylko klienci, wypatrujący odpowiednich bukietów, wieńców, zniczy, ale często także spacerowicze, którzy przeżywają specyficzną atmosferę tego listopadowego święta, wśród handlarzy pańską skórka, obwarzankami, krocząc powolnie pomiędzy straganami obsypanymi chryzantemami, astrami, kaliami. Przechadzka wśród straganów kwiatowych wydaje się być wpisana w obchody Święta Zmarłych, a wręcz konieczna, trudna do uniknięcia. Tymczasowa transformacja charakteru miejsca nie podlega wątpliwości – samo natężenie barw, zapachów, dźwięków, ruchu, powoduje, że na te kilka dni przestrzeń przed bramami cmentarza staje się nasycona i żywa, pozostając w kontraście wobec codziennej statycznej, pomnikowej natury nekropolii. Osobiste doświadczenie autora pozwala sądzić, że omawiana zmiana ducha miejsca, jest tak znacząca, że trudne może być rozpoznanie tego samego miejsca funkcjonującego w okresie nie świątecznym, gdy odwiedza się je jedynie w czasie Święta Zmarłych. Ulicę Słowackiego w Nowym Dworze Mazowieckim widziałem wielokrotnie, co roku, od wczesnego dzieciństwa, odwiedzałem moich bliskich na pobliskim cmenta-

rzu, zawsze w okolicach pierwszego listopada. Kiedy w końcu, po raz pierwszy i sam, znalazłem się na tej ulicy, we wrześniu czy październiku, nie rozpoznałem jej jako tej która wiedzie do bramy cmentarza. Nagle stara chałupa, która stała tuż przy drodze stała się elementem wyróżniającym tą przestrzeń, szyld banku skupiał wzrok, a sama ulica wydała się cicha, bez zaparkowanych wszędzie samochodów, setek ludzi i szumu rozmów.

Zdj. 17. Stragany kwiatowe w malarstwie: A/ Józef Pankiewicz (1866 - 1940) „Targ na kwiaty przed kościołem La Madeleine” , olej na płótnie, 1890, Muzeum Narodowe, Poznań; B/ Hendrik Heyligers (1877 – 1967) „Targ kwiatowy”, Olej na płótnie, kolekcja prywatna; C/ Robert Walker Macbeth (1848-1910) „Targ kwiatowy” 1905, Galeria Swan, Sherborne, Anglia; D/ Antoine Blanchard (1910 - 1988) „Targ kwiatowy, Madeleine”, Olej na płótnie, kolekcja prywatna

Rys. 9. Lokalizacja straganów kwiatowych na ul. Wałbrzyskiej w Warszawie oraz analiza funkcjonowania ruchu przechodniów w tej przestrzeni kolektywnej w sytuacji gdy stragany są rozłożone (A, B, C) i gdy stragany nie są rozłożone (A1, B1, C1).

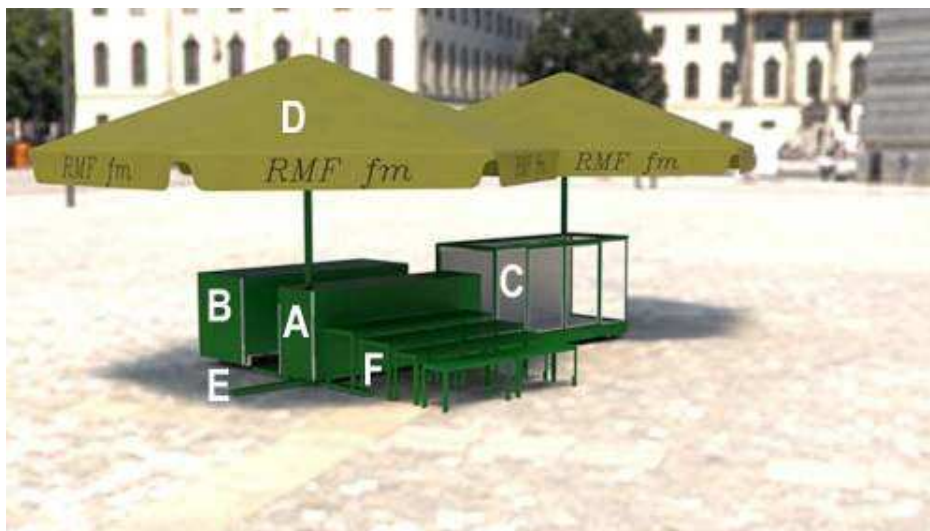
Zdj. 18. Stragany kwiatowe przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie: A i A1/ chodnik przy sklepie Mok-Pol bez i ze straganami kwiatowymi, które ustawiane są w tym miejscu codziennie w trakcie sezonu. B i B1/ Chodnik przy murze cmentarza służewieckiego bez i ze straganami kwiatowymi, które są ustawiane w tym miejscu w okolicach święta Wszystkich Świętych.

Zdj. 19. A/ Oznaczone miejsca podnajmowane na stragany kwiatowe w okolicach święta Wszystkich Świętych na chodniku przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie; B/ Stragany kwiatowe w okolicach święta Wszystkich Świętych na chodniku przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie; C i D/ Stragany kwiatowe przy Cmentarzu Powązkowskim.

Zdj. 20. A) Tadeusz Rząca, Rynek Główny w Krakowie, autochrom (wczesna fotografia kolorowa) ok. 1912 r.; B) Kwiaciarki pod Sukiennicami w latach 30-tych XX wieku, autor fotografii nieznany; C) Obraz olejny Alfonsa Karpińskiego p.t. Kwiaciarki na Rynku krakowskim (1927 r.); D) Fragment zdjęcia autorstwa Jamesa Stanfielda pt. "Morning Fog" z magazynu National Geographic, wczesny poranek i kwiaciarki rozkładające stragany (1988 r.)

Rys. 10. Projekt straganów kwiatowych dla Rynku Głównego w Krakowie (firma ZANO), elementy: A/ Skrzynia #1; B/ Skrzynia #2; C/ Skrzynia #3; D/ Parasole; E/ Składane stojaki na parasole oraz „ciężarki”; F/ Składane „ławki”.

Projekt i konstrukcja straganów kwiatowych na Rynku Głównym Starego Miasta w Krakowie

Według niektórych źródeł tradycja straganów kwiatowych na krakowskim Rynku Głównym w Krakowie ma ok. 500 lat. Najstarsze, żyjące kwiaciarki wspominają handel przed wojną, kiedy to rozstawiały na Rynku kilka wiader z wiązkami oraz ziołami które wcześniej kupiły na Kleparzu. Po wojnie warunki sprzedaży się nieco poprawiły, a handlarzom udostępniono ławeczki⁹⁹. Przedwojenne stragany kwiatowe na Rynku Głównym zostały uwiecznione na jednej z pierwszych polskich kolorowych fotografii autorstwa Tadeusza Rzący (zdj. 20A), a także na płótnie Alfonsa Karpińskiego (zdj. 20C). Wygląd straganów na Rynku w latach 80-tych XX wieku utrwalił na zdjęciu zatytułowanym „Morning fog”¹⁰⁰ James Stanfield, reporter magazynu National Geographic (zdj. 20D).

Obecnie na rynku funkcjonuje 10 stanowisk, każde z nich ma do dyspozycji 15 m² Rynku Głównego, uprzednio było ich 21 (Osuchowa 2006). Tradycyjnie stragany kwiatowe zajmują fragment Rynku Głównego w okolicach pomnika Adama Mickiewicza. Kwiaciarki opiekują się pomnikiem, układając przy nim wiązkami na imieniny wieszczą, ozdabiają ołtarz w kościele Mariackim, a także witają bukietami dostojników przybywających do Krakowa (Osuchowa 2006). W 2008 roku zostały zaprojektowane i wykonane nowe stragany dla „krakowskich kwiaciarek”.

Za projekt nowych straganów kwiatowych na krakowskim Rynku Starego Miasta odpowiedzialna była firma ZANO. Projekt inżynierski oraz modele 3D (wykonane w programie SolidWorks), na podstawie szkiców koncepcyjnych, wzorując się także na cechach funkcjonalności „starych” straganów stworzył Władysław Parylak z firmy Partcom.

Warunki wstępne, które musiały zostać uwzględnione przy tworzeniu projektu inżynierskiego:

- sponsor RMF FM, pokrywa koszt produkcji straganów, otrzymuje w zamian reklamę na parasolach (przez pewien czas koncepcja zakładała beżowe parasole, o kolorze identycznym do tych z lat 30-tych XX wieku);
- podstawą projektu jest projekt koncepcyjny (stworzony przez Mikołaja Korneckiego i firmę ZANO) bazujący na wyglądzie przedwojennych straganów;
- projekt musi zostać zaakceptowany przez Głównego Plastyka Miejskiego;

⁹⁹ Źródło: Strona internetowa Fundacji na rzecz Zachowania Indywidualnej Pamięci Historycznej BRUCHEJON: www.bruchejon.org/index.php?option=com_content&view=article&id=91&Itemid=37

¹⁰⁰ z j. ang. „Poranna Mgła” – tłum. aut.

- wygląd i funkcjonowanie nowych straganów muszą być ulepszone w stosunku do „starych” straganów: dotychczas istniejące stragany, pomimo, że składały się z tych samych elementów (3 skrzynie, „ławki” do ekspozycji kwiatów, stojaki na parasole), różniły się znacznie wyglądem między sobą: niektóre zostały wykonane z blachy, inne jedynie szkielet miały metalowy, natomiast poszycie było z dykty, pomalowanej na zielono. Dykta nie wykazywała znacznej wodoodporności, kolor matowieł, farba odpryskiwała, koła przytwierdzone do skrzyń nie były wystarczająco wytrzymałe.

Elementy projektu nowych straganów (rys. 10, zdj. 21):

A/ Skrzynia #1: Służy jako lada; posiada cztery szuflady, które służą do przechowywania asortymentu do przyozdabiania kwiatów oraz narzędzi (sznurki, wstążki, folie, nożyczki itp.); jedna z szuflad posiada zamek, w niej można chować kasetkę z pieniędzmi; pod szufladami znajduje się wnęka przeznaczona na chowanie „ławek”.

B/ Skrzynia #2: Służy do przechowywania większych elementów takich jak np. „płyty” (blachy zabezpieczające skrzynie #3 – „termos”), składane stojaki na parasole, wazon.

C/ Skrzynia #3, tak zwany „termos”: Służy do przechowywania kwiatów przy ujemnych temperaturach na zewnątrz. Od strony frontowej i z boków skrzynia jest przezroczysta, natomiast spód oraz tył skrzyni ocieplone są styropianem. Posiada ona dwie możliwości otwarcia – od przodu (para szklanych drzwiczek) – oraz od góry, poprzez uchylany „daszek” wykonany z płyt leksanowych. Do „termosu” chowane są kwiaty wraz z wazonami, wstawiana jest dodatkowo butla, która wytwarza mały płomień dający ciepło. Cała konstrukcja może być dodatkowo zamknięta poprzez zasunięcie blach chroniących szklane drzwiczki.

D/ Parasole z logiem sponsora straganów (Radio RMF FM pokryło koszty produkcji stanowisk) w kolorze żółtym.

E/ Składane stojaki na parasole oraz „ciężarki” i linki, dodatkowo utrzymujące i stabilizujące parasole. „Ciężarki” to odlew żeliwny w kształcie dzwonu, ważący pomiędzy 3 kg a 5 kg.

F/ Składane „ławki” (zachodzą jedna pod drugą), które służą do ekspozycji kwiatów.

Wszystkie skrzynie posiadają gumowe koła, co pozwala na ich mobilność, a także umożliwia łatwiejsze składanie stanowisk w jedną bryłę (zdj. 21C). Gumowe koła nie niszczą, nie rysują nawierzchni rynku. Gumowe zabezpieczenia znajdują się także na spodzie stojaków na parasole. Złożony stragan jest spinany za pomocą lin i kłódki. Po-

szycie skrzyń wykonane zostało z płyty HPL (High Pressure Laminate¹⁰¹), a ich narożniki są dodatkowo pokryte kantownikami z blachy nierdzewnej.

Aneks 12.1 przedstawia notatki z wywiadów swobodnych przeprowadzonych z twórcą projektu inżynierskiego oraz użytkownikami straganów kwiatowych. Są to wnioski i uwagi dotyczące problemów, które zostały napotkane w trakcie tworzenia projektu oraz w eksploatacji. Wymagania i oczekiwania jakie postawione zostały konstrukcji straganów pokazują do jakiego stopnia użytkowy charakter mają stragany kwiatowe dla sprzedawców. Stanowią one ich miejsce pracy i ponad wszelkie kwestie estetyczne przedkładają one aspekty funkcjonalne. Każdy drobny element od materiału z jakiego zostały wykonane koła na których transportowane są skrzynie po sposób zamykania drzwi skrzyń, wszystko ma duże znaczenie w codziennej eksploatacji. Z drugiej strony taka „drobiazgowość” w komentarzach i uwagach skierowanych do projektu i wykonania elementów straganów, może świadczyć o tym, że w satysfakcjonującym spełniają one podstawowe wymagania wobec funkcjonalności, a zatem przede wszystkim możliwość ekspozycji towaru i jego przechowywania.

Zdj. 21. Stragany kwiatowe na Rynku Głównym w Krakowie: A/ widok na ekspozycję; B/ widok na stragan kwiatowy z boku, miejsce sprzedawcy; C/ złożony stragan; D/ stragan od tyłu, strefa „zaplecza”.

¹⁰¹ Laminat wysokociśnieniowy jest bardzo wytrzymałym materiałem. Jest to termoutwardzone tworzywo warstwowe, które charakteryzuje duża odporność na wilgoć.

Zróżnicowanie form straganów kwiatowych w San Francisco

W ścisłym centrum San Francisco (Kalifornia, USA) wzdłuż Market Street, prawie na każdym jej odcinku, pomiędzy przecznicami (m.in. Spear St. i Main St.), oraz na innych ulicach w pobliżu (m.in. Davis St.) odnajdujemy kioski kwiatowe (zdj. 22). Każdy z nich ma inną formę, odmienny wygląd, poniekąd dopasowany do stylistyki pobliskiej architektury, ale głównie stanowiąc pewien rodzaj symbolu nawiązującego do charakterystycznych cech Miasta – sławnych, klasycznych tramwajów, czy wiktoriańskiej altany (którą można by równie dobrze odnaleźć w założonym w 1870 roku parku Golden Gate). Tak duże zróżnicowanie form straganów, w ramach jednej ulicy jest ciekawym rozwiązaniem, tworzy rozpoznawalne i unikalne miejsca w przestrzeni miasta.

Te kwiatowe butiki są własnością miasta i wynajmowane są sprzedawcom, którzy muszą przestrzegać pewnych odgórnie ustalonych reguł prowadzenia interesu. Umowa obejmuje m.in. dokładne określenie granic przestrzeni na której mogą być eksponowane kwiaty (tak aby całość straganu nie zajmowała zbyt dużej części chodnika) oraz godzin i dni otwarcia straganu.

W czasie moich rozmów ze sprzedawcami (wiele z nich jest rodowitymi Rosjanami lub Polakami; jedna z kwiaciarek okazała się absolwentką architektury krajobrazu na SGGW), skarżyli się oni na: po pierwsze zbyt małą dostępną przestrzeń ekspozycji i „sztywność” jej granic tzn. brak możliwości przestawienia kwiatów w zacienione miejsce, po drugie na pedanterię osób kontrolujących sprzedaż na straganach z ramienia Urzędu Miasta, zwracających uwagę na wodę rozlaną na posadzce chodnika czy brudne wazony.

Taka restrykcyjna polityka wobec handlu ulicznego w San Francisco powoduje, że z jednej strony wprowadzany jest pewien ład przestrzenny, dba się o estetykę ulicy, z drugiej strony jednak zapobiega się jakiegokolwiek spontaniczności i kreatywności ze strony handlarzy, ograniczając znacznie ich możliwości ekspozycji materiału kwiatowego.

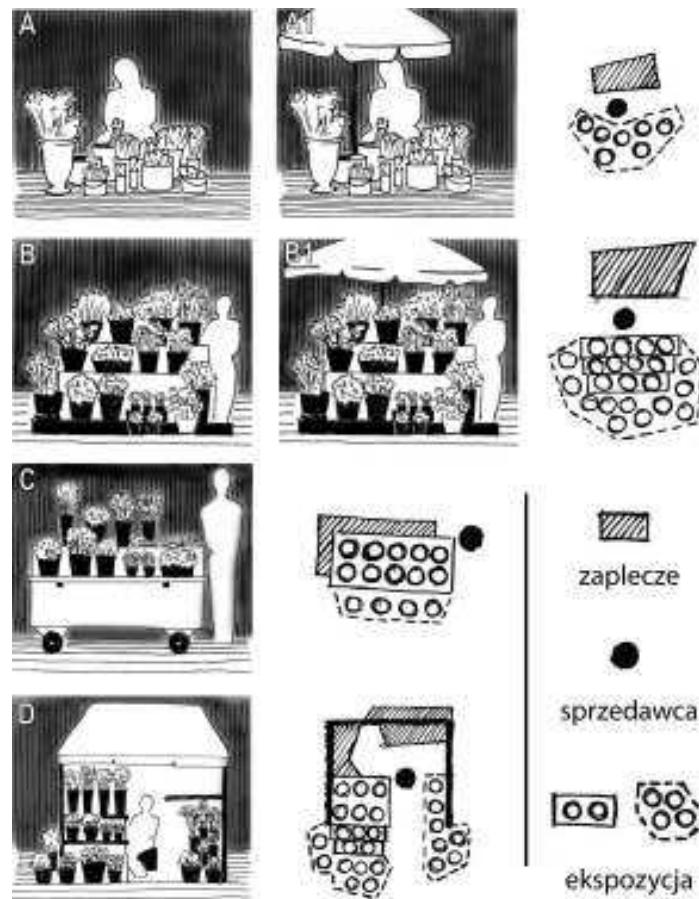
Zdj. 22. Zróżnicowanie form straganów kwiatowych w San Francisco w okolicach Market Street: A/ Stragan stylizowany na wagon tramwaju; B/ stragan stylizowany na ozdobną, wiktoriańską al-tanę ogrodową; C i D/ stragany w stylistyce nowoczesnej.

Zdj. 23. Stragany kwiatowe w XIX w. w Paryżu (Goody 1993) i stragany kwiatowe w XXI w. w Warszawie: A/ sprzedaż z kosza (*bouquetière au panier*); B/ objazdowe stragany (*bouquetière ambulante*); C/ kiosk kwiatowy (*kiosque de fleuriste*); D/ współczesny mini-stragan; E/ współczesny stragan mobilny; F/ współczesny kiosk kwiatowy.

Typy i struktura przestrzenna straganów kwiatowych

Badania straganów kwiatowych miały na celu rozpoznanie ich typów oraz prowadzą do poznania struktury przestrzennej w ramach poszczególnych kategorii oraz uproszczonej ogólnej struktury przestrzennej straganów kwiatowych. Jack Goody w swojej publikacji „The Culture of Flowers” (Kultura kwiatów – tłum. aut.) identyfikuje hierarchię straganów kwiatowych w dziewiętnastowiecznym Paryżu (zdj. 23). Na dolnym jej szczeblu znajdowały się osoby sprzedające kwiaty z koszyka (*buquetère au panier*), następnie były to mobilne, objazdowe stragany (*buquetère ambulante*), a najwyżej w owej hierarchii plasowały się budki, kioski kwiatowe (*kiosque de fleuriste*). Analizując przebadane stoiska w krajobrazie Warszawy i nie tylko, odnajdujemy bardzo podobne formy kwiatowego handlu ulicznego (Rys 11).

Rys. 11. Typy straganów kwiatowych oraz ich przestrzenna organizacja wewnętrzna: A i A1/ mini-stragany, sprzedaż „z kubła”; B i B1/ właściwe stragany kwiatowe; C/ mobilne stragany kwiatowe; D/ kioski kwiatowe.

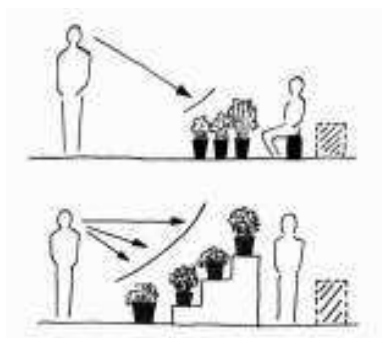
Rys. 12. Widok z góry na mini-stragan i jego przestrzenna organizacja wewnętrzna.

A, A1 – mini-stragany, sprzedaż „z kubła” – niewielkie „stragany”, składające się z kilku – kilkunastu wazonów, kubłów z kwiatami rozłożonymi wokół siedziska lub miejsca w którym stoi sprzedająca je osoba. Wazonów te ustawiane są najczęściej bezpośrednio na chodniku. W niektórych przypadkach (tak jak np. pod arkadami na pl. Zbawiciela i pl. Konstytucji w Warszawie) lepszej ekspozycji towaru służą schody – wazonów wtedy ustawiane są na kilku poziomach. Oprócz strefy ekspozycji towaru, wyraźny jest także niewielka strefa „zaplecza” (z dodatkowymi wazonami, wodą, ozdobami służącymi do dekoracji bukietów itp.), która znajduje się najczęściej za plecami sprzedającego, w okolicach jego siedziska (rys. 12).

Takie stoiska nie posiadają dodatkowych elementów konstrukcji, co sprawia, że są one łatwe do rozłożenia i złożenia w bardzo krótkim czasie. Ich prowizoryczny charakter sprawia, że są one łatwe do przeniesienia w inne miejsce, mimo, że inaczej niż prezentowane poniżej „mobilne stragany kwiatowe” nie posiadają elementów ułatwiających ich transport. Ich wielkość mieści się w granicach od kilkudziesięciu cm² (2-3 pojemniki z kwiatami) do kilku m². W związku z tym „stragany” te pojawiają się często w tych miejscach, w których nie mogłyby pojawić się przestrzennie czy kubaturowo większe obiekty – szczególnie w miejscach zatłoczonych, z dużą ilością przechodniów, miejscach w ścisłym centrum miasta, wąskich pasach chodnika itp. Ich lokalizacja może też być spontanicznie dopasowywana do potrzeby chwili – rozstawiane są one w okolicach miejsc wydarzeń, których uczestnicy są potencjalnymi klientami handlującego kwiatami. W takiej formie przejawia się w zasadzie tylko i wyłącznie nielicencjonowany, nie mający legalnego umocowania, handel kwiatami.

B, B1 – stragany kwiatowe – właściwe, typowe stragany kwiatowe to powiększona, mniej prowizoryczna, bardziej stała wersja mini-straganu. Są to stragany najczęściej przypisane do konkretnego miejsca i regularnie się w nim pojawiające w związku z ich legalnym, licencjonowanym charakterem. Ekspozuje się na nich znacznie większy asortyment kwiatów oraz większą ich ilość. Sam sposób ekspozycji jest także bardziej wyrafinowany – kwiaty

są prezentowane na zróżnicowanych wysokościach – już nie tylko w kubłach stojących bezpośrednio na nawierzchni ulicy czy chodnika, ale także na stołkach stołach, dodatkowych kubłach. Pozwala to na zwiększenie płaszczyzny ekspozycji (rys X), możliwość co zwiększa ilość widocznych dla potencjalnego klienta kwiatów oraz atrakcyjność stoiska. Częściej także stosowane są parasole, które zaciniają stragan chroniąc także kwiaty oraz handlarza przed deszczem. Wielkość powierzchni zajmowanej przez pojedynczy stragan kwiatowy to od 10 do nawet 60 - 70 m² (ul. Wałbrzyska, Warszawa ok. 10 m²; Rynek Główny, Kraków od 15 do 70 m²). Struktura przestrzenna pozostaje bardzo podobna do tej mniejszych straganów, ze strefą zaplecza zwykle z tyłu, za plecami sprzedającego, mało widoczną dla klienta oraz pod ladą, stołem - podobnie jak w przypadku mobilnych straganów.

Rys. 13. Dwa sposoby ekspozycji kwiatów na straganach kwiatowych

C – mobilne stragany kwiatowe (zdj. 24) – wyróżniają się one konstrukcją pozwalającą na łatwe transportowanie straganu z miejsca na miejsce. Jest to najczęściej stalowo-drewniana, dwu półkowa lada posiadająca koła. Kwiaty eksponowane są na półkach lada (głównie na górnej półce), a także w wazonach postawionych na ziemi przed „wózkiem”. Na dolnej półce, często niewidocznej, przykrytej płachtą materiału przechowywane są wszelkie przybory, pojemniki, które nie powinny stanowić elementu ekspozycji. Lada wózka (wys. ok. 1 m) to prostokąt o powierzchni zwykle nie większej od 1 m² (wymiar ok. 1,5-2 m na 0,5 m), dodatkowy 1m² mogą zajmować kwiaty wystawione koło wózka. W przypadku tego typu straganów struktura przestrzenna ma dodatkowy wymiar wertykalny, gdzie główna przestrzeń ekspozycji znajduje się bezpośrednio ponad przestrzenią zaplecza. Podobnie jak opisywane wcześniej mini-stragany, stragany mobilne pojawiają się w centrum miasta, w miejscach o dużym natężeniu ruchu pieszego.

D – kioski, budki kwiatowe – to najbardziej „zaawansowana” forma straganu. Nie jest to jeszcze stały budynek, może to być budynek tymczasowy – w formie namiotu (takie kioski odnajdujemy m.in. pod Halą Mirowską w Wraszwie – zdj. 23F) czy kramu (potocznie nazywanego „szczękami”). Inaczej niż w przypadku poprzednich form stoiska budki po-

siadają ściany, często nawet z 3 lub 4 stron osłaniające eksponowany towar oraz sprzedawcę. Kwiaty eksponowane są zarówno w przestrzeni kiosku jak i przed nim, będąc rozłożone, podobnie jak w przypadku straganu kwiatowego na różnych wysokościach. Sprawia to, że wnętrze samego kiosku jest w dużej mierze zasłonięte – i inaczej niż w przypadku kwiaciarni, klienci nie mają zwykle dostępu do wnętrza kramu, gdzie znajduje się zaplecze (często znacznie lepiej wyposażone niż w przypadku innych form stoisk – z radiem, telewizorem, elektroniczną kasą itp). Transakcja – odbywa się w przestrzeni przed właściwym kioskiem. Część zaplecza, a w zasadzie przestrzeń „śmietniska” znajduje się nierzadko poza kioskiem, za jego tylną ścianą – tam w ciągu dnia, schowane przed klientami przechowywane są zwiędłe kwiaty, niepotrzebne pojemniki, butle z wodą i inne elementy, na które nie ma wystarczająco miejsca w samej kwiatowym kiosku. Budkę kwiatową można porównać do prowizorycznej kwiaciarni – większość materiału kwiatowego, szczególnie w nocy przechowywana jest w środku kramu, jednak wnętrze nie stanowi (może poza nielicznymi przypadkami, szczególnie w zimne jesienne i zimowe dni) przestrzeni w której odbywa się sprzedaż kwiatów. Wielkość kiosków kwiatowych to średnio ok. 10 - 15 m² (kioski kwiatowe przy Hali Mirowskiej mają wymiary ok. 3x3 m i ok. 4x4 m, na ul. Sobieskiego 3x4 m, San Francisco, Market St. ok. 10-12 m²). Kwiaty rozkładane są także przed kioskiem, co daje dodatkowe kilka m² powierzchni zajętej przez stragan.

Zdj. 24. Mobilne stragany kwiatowe w Warszawie: A/ stragan z kwiatami i zniczami w kwietniu 2010, po katastrofie lotniczej w Smoleńsku, ul. Marszałkowska; B i C/ stragany przy stacji metra „Świętokrzyska”; D, E i F/ stragany na ul. Nowy Świat i ul. Chmielnej.

Chcąc opisać uogólnioną, wspólną przestrzenną organizację wewnętrzną wszystkich wyodrębnionych typów stoisk ze sprzedażą kwiatów należy zauważyć 3 główne strefy: strefę ekspozycji towaru, strefę funkcjonowania sprzedawcy (miejsce w którym siedzi, stoi, oczekując na klienta – „za ladą”) oraz strefę zaplecza (a także często „śmietniska”). Są to przestrzenie które pojawiają się w takiej bądź innej formie w przypadku zdecydowanej większości straganów. Strefa ekspozycji występuje „z przodu”, a także często częściowo „z boku” straganu, miejsce w którym przebywa handlarz wyznacza niejako centrum stoiska, natomiast zaplecze jest „z tyłu”, ukryte przed wzrokiem klienta, za plecami sprzedawcy (a także czasem „pod ladą”).

Wpływ straganów kwiatowych na ocenę jakości wizualnej krajobrazu miasta (na podstawie straganów kwiatowych w Bostonie)

Boston (stan Massachusetts, USA) to miasto, którego historia powiązana jest z ważnymi targowiskami, a także straganami kwiatowymi. Targ usytuowany na placu Haymarket w okolicy Quincy Market i Faneuil Hall, przez ponad sto lat funkcjonował jako centrum handlu kwiatowego w całej Nowej Anglii. Haymarket dziś to głównie targ owocowo-warzywny, a Bostońska Giełda Kwiatowa została przeniesiona do zdecydowanie mniej centralnej lokalizacji oraz ulokowana w budynku. Dostępna jest ona dla profesjonalnych handlarzy, nie prowadzona jest tam sprzedaż detaliczna. Jednak w okolicach Quincy Market, nadal można zauważyć kilka pojedynczych straganów kwiatowych. Faneuil Hall nadal jest kojarzona ze straganami kwiatowymi, które często stanowią element pierwszego planu na pocztówkach sprzedawanych w pobliskich kioskach (zdj. 25)

Badanie preferencji wizualnych w krajobrazie miejskim Bostonu zostało podjęte, aby odpowiedzieć na następujące pytania badawcze:

- Czy stragany i targi kwiatowe polepszają lub pogarszają jakość wizualną wybranych widoków w ramach krajobrazu miasta?
- Jaki jest wpływ na preferencje wizualne straganów kwiatowych w porównaniu do „tradycyjnych” ozdobnych elementów zieleni miejskiej (np. kwietników, pojemników, skrzyń kwiatowych)?

Pomocniczym pytaniem badawczym, próbującym odnieść się do przypuszczalnej, generalnej tendencji było następujące pytanie:

- Czy istnieje bezpośrednia zależność pomiędzy wielkością obszaru pokrytego przez zielen (w tym kwiaty) w ramach płaskiej płaszczyzny zdjęcia, reprezentującego wybrany widok krajobrazu miasta, a preferencją wizualną?

Zdj. 25. Pocztówki bostońskie ze straganami kwiatowymi przed Faneuil Hall.

Pokaz slajdów na którym bazowało badanie, składał się z pięćdziesięciu fotografii przedstawiających wybrane widoki krajobrazu miejskiego Bostonu. Pokaz został zaprojektowany tak, aby każdy slajd, a co za tym idzie każde zdjęcie, widoczne było przez 10 sekund. Testy przeprowadzone przed właściwym badaniem wykazały, że jest to wystarczający czas, żeby zapoznać się z zaprezentowanym obrazem i dokonać intuicyjnej oceny jakości wizualnej widoku w pięciostopniowej skali (1 – widok nieatrakcyjny, 5 widok bardzo atrakcyjny).¹⁰² Spośród pięćdziesięciu fotografii, czternaście ukazywało stragany kwiatowe lub „tradycyjne” ozdobne elementy zieleni miejskiej (np. kwietniki, pojemniki, skrzynie kwiatowe), Stanowiły one pierwszą grupę fotografii. Do tych zdjęć dopasowane zostało czternaście ich „odpowiedników” („pary”), przedstawiających widoki tego samego fragmentu krajobrazu miasta, ale bez w/w elementów (grupa druga). Pozostałe slajdy (32) zawierały zdjęcia widoków z centrum Bostonu, wiele z nich prezentowało rozpoznawalne, popularne wśród mieszkańców jak i turystów miejsca (grupa trzecia). Te kluczowe czternaście zdjęć z grupy pierwszej, zostało dodatkowo podzielone na trzy kategorie:

- A/ 4 zdjęcia kwietników i pojemników (trzy z nich prezentowały kwietniki w pojemnikach, jedno niewielką rabatę kwiatową), typowych dla centrum Bostonu;
- B/ 6 zdjęć straganów kwiatowych, zaobserwowanych na ulicach Bostonu;
- C/ 4 zdjęcia prezentujące stragany kwiatowe z ulic Warszawy, które zostały za pomocą programu komputerowego bardzo precyzyjnie „wklejone” (nałożone) na widoki krajobrazu miejskiego Bostonu.

Dodatkowo, w niektórych przypadkach, jedno ze zdjęć połączonych w „pary” (z grupy 1 i 2), zostało obrócone wokół ułożonej wertykalnej osi (zostało stworzone „lustrzane odbicie”), tak aby występowanie dwóch zdjęć prezentujących bardzo podobny widok było mniej oczywiste, mniej widoczne. Zdjęcia, które miały swoje odpowiedniki, zostały ułożone w ramach pokazu slajdów tak, aby zachować znaczny dystans pomiędzy nimi (np. zdjęcie widoku „ze straganem” występowało jako 35-te w kolejności, a zdjęcie „bez straganu” jako 5-te). Średnia odległość pomiędzy „sparowanymi” zdjęciami w prezentacji wynosiła 27,5 slajdu. Przeprowadzone po badaniu właściwym analizy wskazały brak oczywistej korelacji pomiędzy ową odległością pomiędzy „sparowanymi” zdjęciami, a wielkością różnicy w ocenie obu zdjęć ($r = 0,5$). Taki wynik świadczyć może o tym, że ankietowani w trakcie trwania pokazu, nie byli w stanie skorelować „sparowanych” zdjęć, lub nie pamiętali jaką ocenę przyznali podobnie wyglądającemu widokowi dwa-

¹⁰² Ankietowani mieli też szanse zapoznania się z systemem prezentacji, jej charakterem w trakcie „przedprezentacji” (prezentacji testowej), w ramach której pokazane zostały 3 slajdy (bezpośrednio przed właściwą prezentacją).

dzieścia slajdów wcześniej. Wniosek ten został także potwierdzony w trakcie rozmów przeprowadzonych po badaniu właściwym z kilkoma ankietowanymi.

Fotografie, które zostały wykorzystane w pokazie slajdów, zostały wykonane w czasie słonecznego dnia we wrześniu 2008 roku w centrum Bostonu, w obszarach o najgęstszej zabudowie (okolice Government Center, Quincy Market, Financial District, Chinatown i Theater District). Dwie dodatkowe fotografie zostały wykonane wieczorem w dzielnicy North End.

Próba badawcza

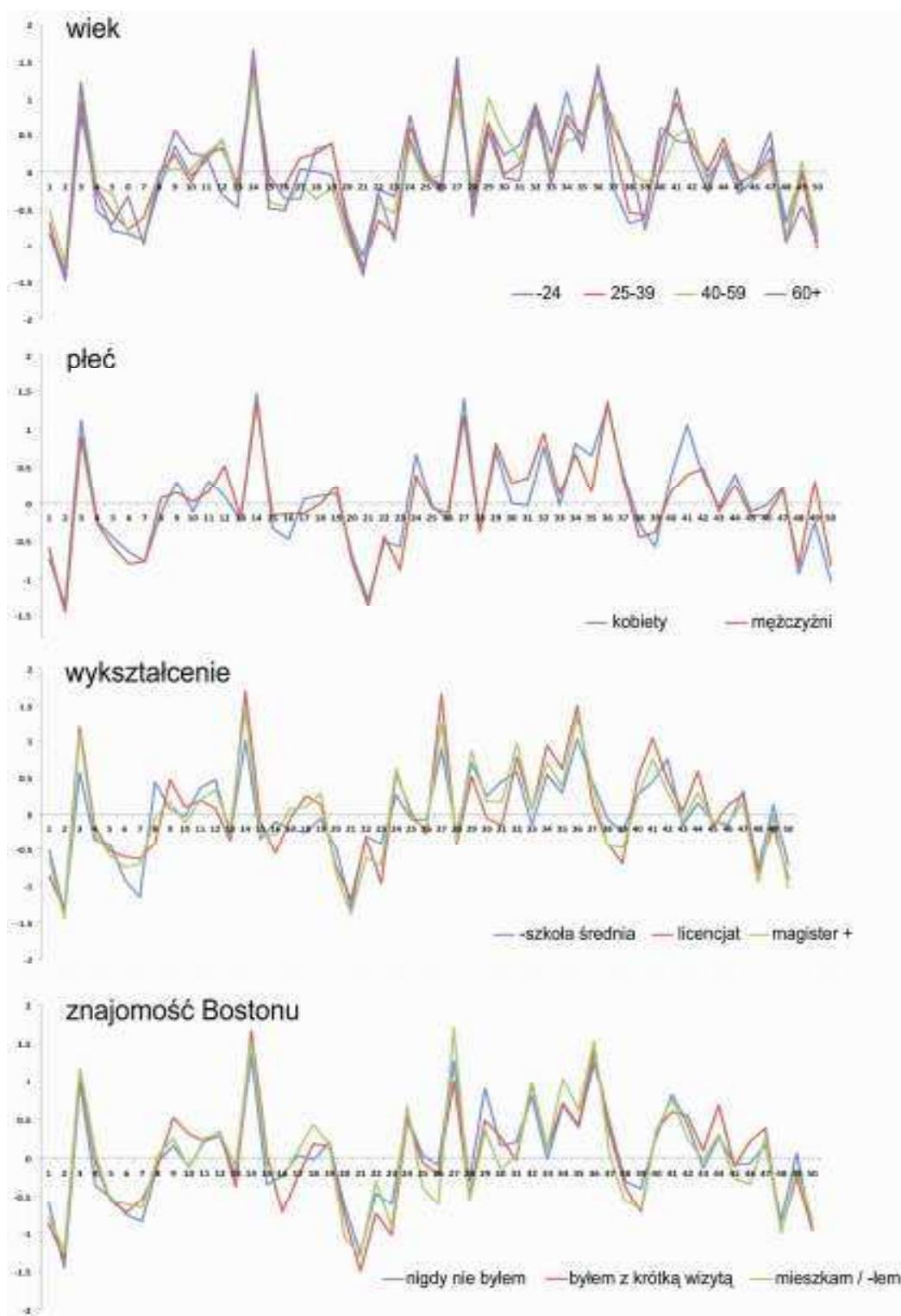
Omawiany pokaz slajdów wraz z objaśnieniami i instrukcjami, został rozdyskrybuowany za pomocą internetu (e-mail w języku polskim i angielskim). Stu pięciu respondentów odesłało zwrotnie dołączoną do pokazu slajdów ankietę (aneks 12.1). Pośród nich 54 procent stanowiły kobiety a 46 procent to mężczyźni. W większości były to osoby, które nigdy w Bostonie nie były (69%), część z nich było w mieście z krótką wizytą (nie dłużej niż 2 miesiące – 17%), niektórzy są jego mieszkańcami (14%)¹⁰³. Prawie połowa respondentów jest w wieku 25-39 lat, 16 procent to młodzież w wieku poniżej 24 lat, 25 procent to osoby pomiędzy 40-tym a 59-tym rokiem życia. 10 procent respondentów należało do grupy wiekowej 60 i powyżej. 18 procent posiada wykształcenie średnie lub niższe, 25 procent posiada tytuł licencjata lub inżyniera (wykształcenie wyższe 1-ego stopnia), a 57 procent tytuł magistra lub wyżej. Pomimo tego, że respondenci to osoby 21 różnych narodowości (65% Polaków; 7% Kanadyjczyków, 4 % obywateli USA, 24% pozostałe 18 nacji) i 6 kontynentów, jest to próba niereprezentatywna. Wielu badaczy twierdzi, że w przypadku tego typu badań (także w przypadku badań metodą SBE), nie jest konieczne prowadzenie ich na próbie reprezentatywnej (por. opis metody, rozdział 2.3). Podobnie badania preferencji wizualnych w krajobrazie miejskim Bostonu pokazują, że średnie różnice pomiędzy grupami respondentów były bardzo subtelne, nie bardzo istotne, choć możliwe do zaobserwowania. Uogólniając, widoki, które zawierały więcej zieleni miejskiej, otrzymały wyższe oceny od starszych, lepiej wykształconych kobiet, a widoki charakterystyczne dla centrum miasta (z samochodami, wieżowcami itp.) były preferowane przez gorzej wykształconych, młodszych mężczyzn. Te niewielkie różnice pomiędzy grupami, najprawdopodobniej jednak nie miały żadnego znaczenia przy ocenianiu tych najważniejszych dla badania par widoków, które zawierały stragany oraz kwietniki.

¹⁰³ Jakość wizualna krajobrazu miasta jest istotna zarówno dla osób, które mieszkają w danym mieście, turystów i osoby przebywające w nim przez ograniczony czas jak i dla tych, którzy nigdy w nim nie byli, ale stanowią grupę potencjalnych gości. Osoby z tej ostatniej grupy swoje wyobrażenie dotyczące krajobrazu miasta budują bazując na obrazach, filmach, zdjęciach, na które się natknęli. Turysty i osoby odwiedzające miasto, utrwalają pamięć o owym krajobrazie także poprzez wykonane w czasie pobytu zdjęcia oraz zakupione pamiątki.

Wykres 3 pokazuje średnie oceny nadane wszystkim 50-ciu widokom przez respondentów, podzielonych na podgrupy ze zróżnicowaną znajomością miasta Bostonu, o odmiennej płci, posiadających zróżnicowane wykształcenie i w różnym wieku. Natomiast tabela 11 ilustruje korelacje zachodzące pomiędzy ocenami preferencji widoków krajo-brazu dla każdej z podgrup badania. Korelacje te są istotne (wszystkie powyżej 85 procent, w większości powyżej 90 procent). Przypuszczalnie jeszcze istotniejsze korelacje uzyskane zostałyby w przypadku badań na większej próbie respondentów.

płeć	kobieta (57)											
	mężczyzna (46)	0,94										
w Bostonie	nigdy nie byłem (72)	0,98	0,98									
	krótka wizyta (18)	0,96	0,94	0,94								
	mieszkam / -łem (15)	0,96	0,93	0,94	0,94							
wiek	-24 (17)	0,93	0,96	0,94	0,94	0,95						
	25-39 (51)	0,98	0,97	0,98	0,96	0,97	0,95					
	40-59 (26)	0,93	0,95	0,96	0,91	0,86	0,86	0,91				
	60+ (11)	0,96	0,89	0,94	0,91	0,91	0,87	0,92	0,89			
edukacja	szkoła średnia (19)	0,90	0,95	0,95	0,88	0,85	0,89	0,91	0,95	0,87		
	licencjat (27)	0,98	0,93	0,95	0,97	0,96	0,95	0,97	0,88	0,94	0,85	
	magister + (59)	0,98	0,98	0,99	0,96	0,96	0,95	0,99	0,95	0,93	0,93	0,96
		kobieta	mężczyzna	nigdy nie byłem	krótka wizyta	mieszkam / mieszkalem	-24	25-39	40-59	60+	szkoła średnia	licencjat

Tab. 11. Tabela korelacji pomiędzy ocenami wystawianymi w badaniu przez poszczególne grupy respondentów (podzielone ze względu na płeć, znajomość miasta, wiek i edukację (tabela oparta na wzorze stworzonym przez Steinitza, 1990)

Wykres 3. Wykresy korelacji pomiędzy ocenami (oś Y) nadawanymi kolejnym zdjęciom (oś X, 1-50) przez respondentów podzielonych na grupy względem: wieku, płci, wykształcenia oraz znajomości Bostonu.

Rezultaty badań i konkluzje

Rezultatem badania preferencji wizualnych w krajobrazie miejskim Bostonu jest ranking pięćdziesięciu fotografii reprezentujących wybrane widoki tego krajobrazu (zdj. 57).

Oceny nadane poszczególnym widokom zostały poddane standaryzacji, co powoduje, że są one dopasowane do subiektywnej skali każdego z respondentów. Dlatego też ostateczne oceny nie są prezentowane w pierwotnej skali (1-5) ale w nowej skali, w której zero jest oceną neutralną, oceny minusowe określają widoki mniej atrakcyjne, a te dodatnie – widoki bardziej atrakcyjne.

Przyglądając się średnim ocenom nadanym poszczególnym widokom, można zauważyć, że dodanie elementu takiego jak stragan kwiatowy czy kwietnik wpływa pozytywnie na pozycję zdjęcia w rankingu, co oznacza, że taki widok uważany jest za bardziej atrakcyjny. Pośród wszystkich 50-ciu fotografii znajdowało się 14 wcześniej wspomnianych par widoków („z” i „bez” straganu/kwietnika) – oceny nadane tym widokom zostały porównane w tych parach (wykres 4), i tak:

- średnia różnica jaką wywarł kwietnik, pojemnik z zielenią na widok krajobrazu miasta to +0,51 punktu (w nowej, standaryzowanej skali),
- średnia różnica jaką wywarł stragan kwiatowy na dany widok krajobrazu miasta to +0,57 punktu, w tym:
 - średnia różnica jaką wywarł stragan kwiatowy, zaobserwowany na ulicach Bostonu, na dany widok krajobrazu tego miasta to +0,75 punktu
 - średnia różnica jaką wywarł stragan kwiatowy z ulic Warszawy, „wklejony” (nałożony) na dany widok krajobrazu to +0,25 punktu.

Warty odnotowania jest fakt, że widoki z „wklejonymi” straganami, nie zostały tak wysoko ocenione jak te, zawierające stragany kwiatowe, które w rzeczywistości w krajobrazie Bostonu występują. W wywiadach przeprowadzonych po właściwym badaniu udało mi się ustalić, że nie wynikało to ze słabej jakości albo nierealistycznego wyglądu zmianulowanych fotografii, a zjawisko to można tłumaczyć raczej mówiąc o tym, że warszawskie stragany kwiatowe, po prostu wydawały się „nie pasujące” do krajobrazu północnoamerykańskiego miasta. Można przypuszczać, że ich cechy lokalne sprawiają, że odbierane są jako dysharmonijne z charakterem przestrzeni miejskiej Bostonu.

Ostatnie, pomocnicze, pytanie badawcze odnosiło się do problemu zależności pomiędzy wielkością obszaru pokrytego przez zielen (w tym kwiaty) w ramach płaskiej płaszczyzny zdjęcia, reprezentującego wybrany widok krajobrazu miasta (linia niebieska na wykresie 5), a preferencją wizualną – a co za tym idzie średnią oceną nadaną konkretnemu widokowi (linia czerwona). Korelacja ta występuje, nie jest jednak bardzo silna ($r = 0,7$), zaobserwować ją można głównie w przypadku skrajnie wysokich ocen i wido-

ków z dużą ilością zieleni oraz bardzo niskich ocen i widoków bez elementów zieleni miejskiej. Dla kluczowych 28 widoków (14 par zdjęć „z” i „bez” straganu/kwietnika) ta korelacja już była bardzo słaba, w zasadzie nieistniejąca ($r = 0,43$), co wskazuje na to, że respondenci przy ocenie zdjęć ze straganami kwiatowymi i kwietnikami kierowali się innymi przesłankami niż ilość zieleni i kwiatów widocznych na zdjęciu (np. wartością estetyczną).

Konkludując, badanie preferencji wizualnych w krajobrazie miejskim Bostonu wykazało, że stragany kwiatowe mogą mieć podobny wpływ na poprawę jakości wizualnej widoków do „standardowych” elementów zieleni miejskiej takich jak kwietniki i pojemniki kwiatowe. Ponadto można zaryzykować stwierdzenie, że w tym kontekście, stragany kwiatowe mają nawet większe pozytywne oddziaływanie na ocenę estetyki wizualnej przestrzeni. Cecha ta sprawia, że stragany kwiatowe powinny być rozpatrywane jako element krajobrazu miasta, który może być wykorzystywany w projektach architektury krajobrazu także jako narzędzie potencjalnej poprawy jakości estetycznej przestrzeni.

KWIETNIKI Z BOSTONU

-0.49

-0.07

różnica: +0.42

RZECZYWISTE STRAGANY KWIATOWE Z BOSTONU

-1.32

-0.74

różnica: +0.58

WKLEJONE STRAGANY KWIATOWE (Z WARSZAWY)

-0.94

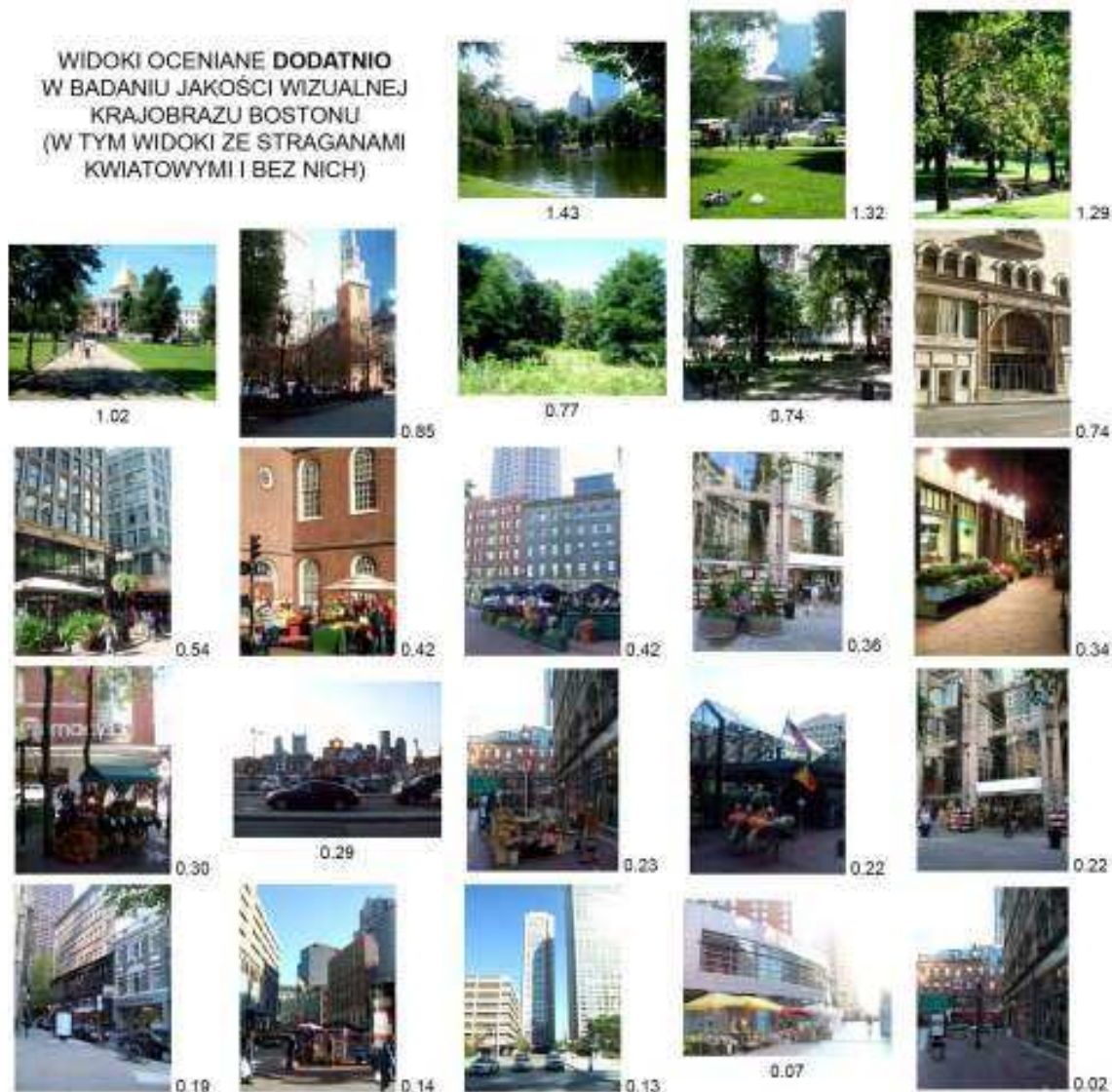

-0.49

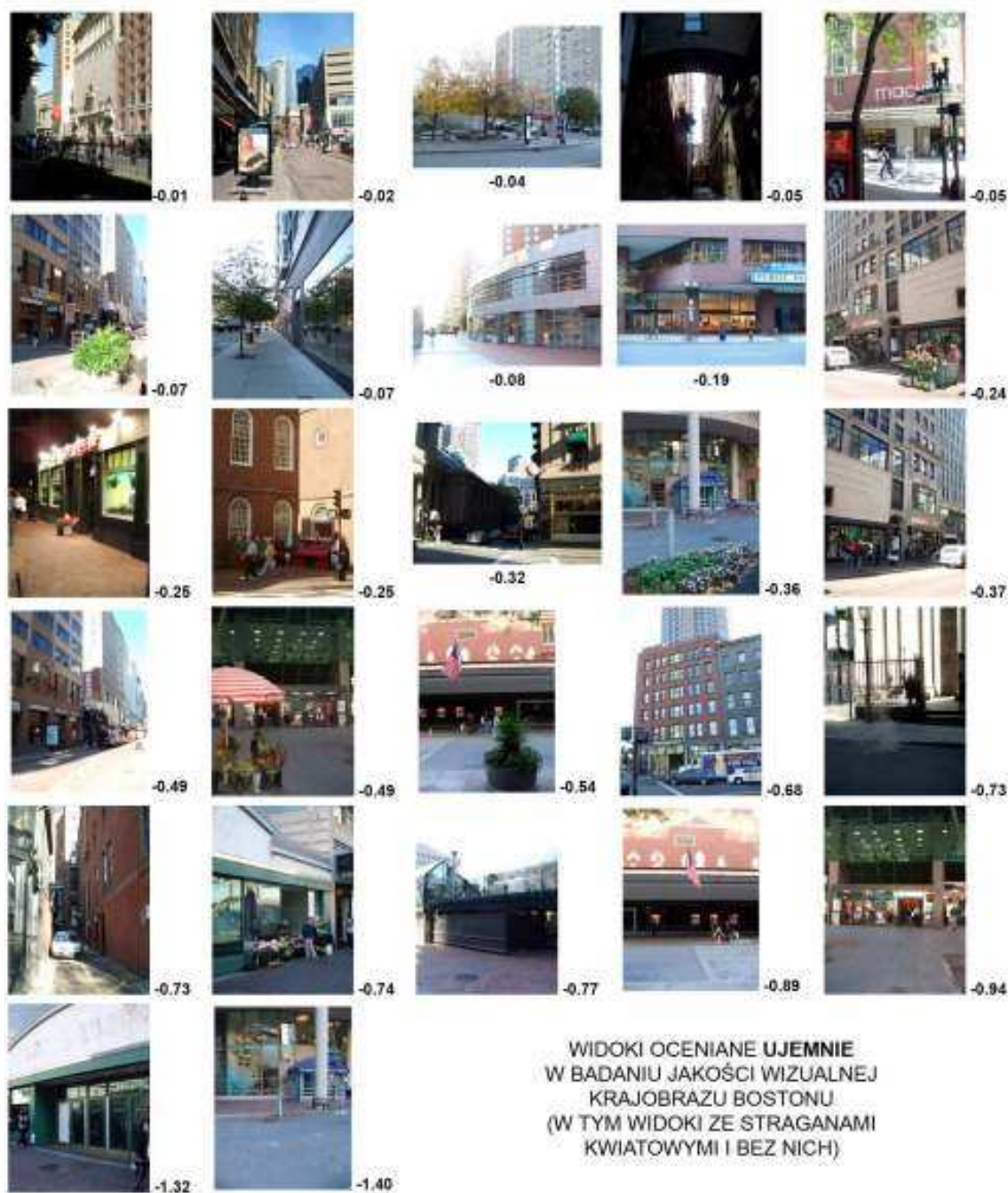
różnica: +0.45

Zdj 26. Porównanie średnich ocen nadawanych przez respondentów trzem przykładowym widokom zestawionym w parach – bez i ze straganami lub kwietnikami.

WIDOKI OCENIANE DODATNIO
W BADANIU JAKOŚCI WIZUALNEJ
KRAJOBRAZU BOSTONU
(W TYM WIDOKI ZE STRAGANAMI
KWIATOWYMI I BEZ NICH)

Zdj. 27A. Wynik badania jakości wizualnej - ranking atrakcyjności pięćdziesięciu widoków Bostonu, od najwyższej ocenianych (atrakcyjne) do najniższej ocenionych w badaniu (nieatrakcyjne). Widoki oceniane dodatnio.

Zdj. 27B. Wynik badania jakości wizualnej - ranking atrakcyjności pięćdziesięciu widoków Bostonu, od najwyższej ocenianych (atrakcyjne) do najniższej ocenionych w badaniu (nieatrakcyjne). Widoki oceniane ujemnie.

Wykres 4. Porównanie wpływu straganów kwiatowych oraz kwietników na ocenę jakości wizualnej krajobrazu Bostonu

Wykres 5. Wykres korelacji pomiędzy oceną nadaną widokom (zdjęciom) a wielkością obszaru pokrytego przez zieleni, w tym kwiaty, w ramach płaszczyzny zdjęcia, reprezentującego dany widok krajobrazu miasta.

Znaczenie straganów kwiatowych w kształtowaniu widoku barwnego (na podstawie straganów z kwiatami na ul. Wałbrzyskiej w Warszawie i Rynku Głównym w Krakowie).

Analiza znaczenia straganów kwiatowych jako elementów barwnych w przestrzeniach kolektywnych, nie wiąże się z żadną wypracowaną do tej pory metodą.¹⁰⁴ Analizy przedstawione na zdjęciach 28 i 29 są jedynie narzędziem pomocniczym zastosowanym w analizie wizualnej konkretnych widoków. Z przeprowadzonych wcześniej badań dotyczących wpływu straganów kwiatowych na jakość wizualną krajobrazu miasta, trudno wyciągać szczegółowe wnioski dotyczące znaczenia ich barwności.

Celem analizy jest porównanie wpływu jaki na dwa wybrane widoki mają stragany kwiatowe. W tym celu zostały wybrane dwie fotografie, podobne pod względem kompozycyjnym – obydwie prezentują stragany kwiatowe na pierwszym planie oraz tło w postaci budynku o charakterze handlowym (w przypadku krakowskich Sukiennic, jest to budynek zabytkowy, historyczny; w przypadku sklepu z ul. Wałbrzyskiej – budynek współczesny). Zarówno krakowskie jak i warszawskie stragany posiadają prowizoryczne zadaszenie, w postaci kolorowych, w obu przypadkach głównie żółtych, parasoli. Zarówno parasole jak i sprzedawane kwiaty stanowią wyrazisty element barwny – te pierwsze są znacznie bardziej widoczne ze względu na dużą płaszczyznę o jednolitym, jaskrawym kolorze, te drugie są natomiast mniej wyraziste, ale bardziej zróżnicowane barwnie, ze względu na ilość różnych roślin, kwiatów, a także innych elementów jak wazon, lada, skrzynie itp.

W przypadku widoku straganów przy ul. Wałbrzyskiej zarówno parasole jak i ekspozycja straganów wkomponowana jest w barwne tło fasady budynku – fototapety na oknach supermarketu i olbrzymiego szyldu sklepu – nieomal „zlewając” dwa plany. W sposób niezaplanowany powstała spójna kompozycja barwna, o spójnym charakterze. Osobnym, nie omawianym w tym przypadku problemem jest jakość wizualna, estetyczna czy artystyczna zarówno budynku sklepu jak i samych straganów.

Rozpatrując widok Rynku Głównego w Krakowie widzimy natomiast zdecydowanie inną relację pomiędzy kolorystyką pierwszego planu i tła. W tym przypadku jaskrawe pa-

¹⁰⁴ Powyższe rozważania na temat znaczenia barwy w kompozycji przestrzennej odnoszą się do zagadnień poruszonych przez Wejcherta (1981), który twierdzi, że: „Barwa jest tłem wielu doznań estetycznych, a jednocześnie tłem doznań przestrzennych, to. warzyszących stale człowiekowi. Tworzy ona charakterystyczne cechy środowiska – dodatnie lub ujemne – wpływające na przeżycia psychiczne użytkowników lub przygodnych obserwatorów” (Wejchert 1984, str. 207). Analizy barw towarzyszące zdjęciom stworzone zostały przy pomocy programu Adobe Illustrator i narzędzia „pipeta”, które pozwala na pobieranie („próbki”) kolorów ze zdjęcia i przeniesienie ich w inne miejsce, zabarwienie nimi innego obszaru. W obydwu przypadkach zdjęcie zostało podzielone na kilka stref obejmujących: posadzkę, pierwszy plan, tło w postaci budynku i tło nieba. Następnie fragmentom obszarów (w ramach tych stref) nadano pobrane barwy – powierzchnia tych obszarów odpowiada ilości danej barwy na danym planie.

rasole tworzą wyrazistą linię, granicę oddzielającą plany. Spełniające funkcję baneru reklamowego parasole są najbardziej wyrazistym elementem widoku, konkurując zarówno ze stonowaną fasadą Sukiennic jak i bardziej rozproszoną, mniej rządzącą barwną plamą kwiatów na straganie. Sprawiają, że same stragany, jako cały obiekt są bardzo widoczne, ale także „tłumią” potencjalne oddziaływanie kolorystyki kwiatów.¹⁰⁵

Zdj. 28. Analiza zróżnicowania barw na zdjęciu (widoku) Rynku Starego Miasta w Krakowie.

Zdj. 29. Analiza zróżnicowania barw na zdjęciu (widoku) ul. Wałbrzyskiej w Warszawie.

¹⁰⁵ Zdjęcia historyczne straganów na krakowskim rynku (rozdział 3.5.1) ukazują, że w przeszłości stragany kwiatowe chronione były przed słońcem i deszczem dzięki parasolom w stonowanych barwach: beżowej lub białej. Od około 15 lat stragany posiadają charakterystyczne żółte parasole, które stały się symbolem stoisk z kwiatami, na co wskazują głosy mieszkańców Krakowa¹⁰⁵: „żółte parasole urosły wręcz do znaku rozpoznawczego... żadnych tam kremowych :P dobrze, że kolor zostaje” (użytkownik forum portalu MM Kraków: Livia - Anna Kowalska, wpis zamieszczony na forum Moje Miasto Kraków, pod artykułem “Kwiaciarki będą miały nowe stoiska” z dn. 03.04.2008), „Krakowianie przywykli do kwiaciarek z żółtymi parasolami i dobrze, że takie zostaną” (użytkownik forum portalu MM Kraków: Marek Ciula). Żółte parasole okazują się także wyjątkowo korzystne dla ekspozycji kwiatów, co podkreśla Kazimiera Rogozińska, dyrektor spółki Krakowskie Kwiaciarki: “Były próby z różnymi kolorami. Pod zielonymi i białymi parasolami kwiaty źle wyglądały. Nawet kremowy się nie nadawał” (Pękała 2008).

3.2.2 Stragany z choinkami

W okresie przedświątecznym, zwykle w pierwszym tygodniu grudnia, w polskich miastach pojawiają się stragany z choinkami, jemiolą i bożonarodzeniowymi ozdobami. Na okres prawie całego grudnia fragmenty miejskich przestrzeni zmieniają swój charakter, stając się czymś na kształt „tymczasowych lasów” wypełnionych drzewkami iglastymi różnej wielkości - ciętymi i w donicach.

W trakcie badań terenowych nad przedświątecznymi straganami z choinkami przeprowadzono inwentaryzację 68 obiektów w dzielnicach Ursynów (34) Mokotów (31) i Śródmieście (3). Badania te odbyły się w ciągu kilku dni w grudniu 2006, 2007 i 2009 roku.

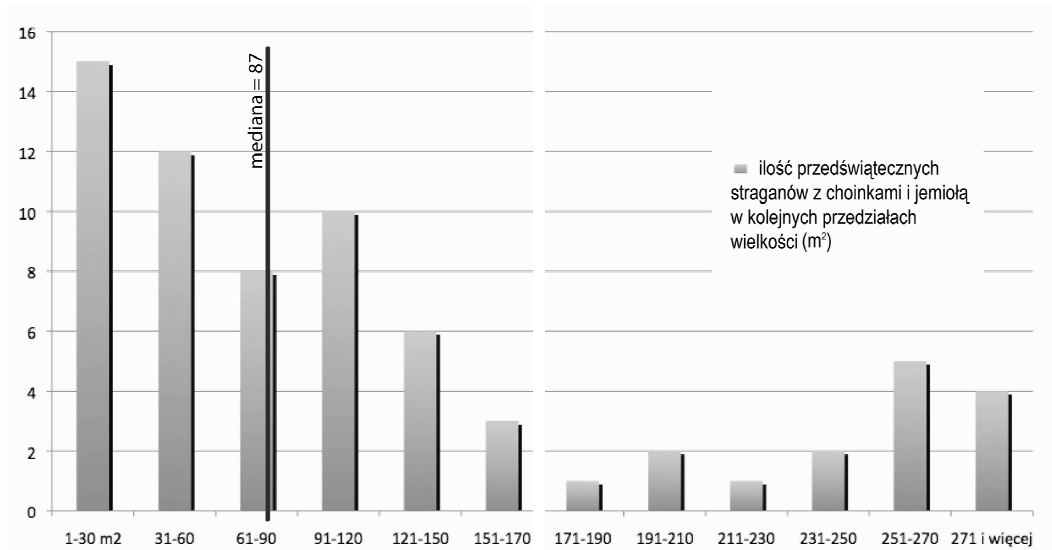
Wielkość i ilość straganów z choinkami w odniesieniu do konkretnego wnętrza architektonicznego, a także w odniesieniu do dzielnicy i miasta oraz lokalizacja straganów (występowanie w konkretnym typie przestrzeni kolektywnej)

Znaczne zróżnicowanie rozmiarów badanych straganów (od 3 do 1050 m²) przedstawione na histogramie¹⁰⁶ oraz brak rozkładu zbliżonego do normalnego wśród wartości wielkości przedświątecznych straganów sprawia, że należy przyjąć, że występuje zróżnicowanie typów straganów. Cecha wielkości jest natomiast powiązana z typem straganu, co także potwierdzają obserwacje. Na wielkość wpływ ma lokalizacja, a także rodzaj oferowanego towaru. Biorąc pod uwagę lokalizację, stragany z choinkami na parkingach przed supermarketami i galeriami handlowymi (7 obiektów $\bar{x}$, (średnia) = 255 m², $\tilde{x}$ (mediana) = 120 m²) oraz te umiejscowione w przestrzeniach wzdłuż chodników lub na trawniku obok chodnika (54 obiektów, $\bar{x}$ = 123 m², $\tilde{x}$ = 93 m²) są dużej i średniej wielkości, natomiast te zlokalizowane na bazarach są stosunkowo małe (7 obiektów, $\bar{x}$ = 37 m², $\tilde{x}$ = 40 m²). Najmniejszymi straganami są te spontaniczne, nierejestrowane powstające często wokół samochodu lub nawet na nim. Na tych straganach, częściej niż same „choinki”, sprzedawana jest jemiola oraz dekoracje stworzone z gałęzi drzew iglastych, a także inne towary np. owoce lub kwiaty. Średnia wielkość 10 przebadanych takich straganów to $\bar{x}$ = 11 m² a mediana $\tilde{x}$ = 8,5 m². Wykres 5 (histogram) przedstawia zróżnicowanie wielkości straganów z choinkami, jemiolą i ozdobami świątecznymi. Zauważalna jest przewaga małych (27 straganów poniżej 60 m²) i średnich straganów. Jako, że mediana dla całej populacji badanych straganów wynosi $\tilde{x}$ = 87 m², za obiekty średniej wielkości uznano stragany w przedziale od 60 do 120 m², których zbadano osiemnaście¹⁰⁷.

¹⁰⁶ szereg rozdzielczy przedziałowy co 30 m²

¹⁰⁷ założono także, że małe stragany to obiekty poniżej 60 m², a duże to te powyżej 121 m²

Handel obwoźny w Warszawie, w tym lokalizacja i wielkość sezonowych straganów kwiatowych oraz tych z choinkami regulowany jest przez zarządzenie nr 1153/2008 Prezydenta m.st. Warszawy z dnia 10 stycznia 2008 roku. Informacje te szczegółowo określone są w „Zbiorczym wykazie miejsc na których dopuszcza się prowadzenie handlu obwoźnego na terenie m. st. Warszawy wraz z wykazem zarządców i zarządzanych terenów”¹⁰⁸.

Wykres 6. Wykres szeregu rozdzielczego wielkości (m², oś X) badanych straganów z choinkami (ilość straganów oś Y) wraz z medianą wielkości tych straganów.

W kolejnej analizie (tab. 12) porównano ilość straganów z choinkami i świątecznymi ozdobami utworzonych w miejscach wyznaczonych przez „Zbiorczy wykaz”¹⁰⁹ i tych niezarejestrowanych. Dokonano porównania zbiorczego, które wykazało, że 62% badanych stoisk było niezarejestrowanych, a także porównania w trzech przedziałach wielkości straganów. To drugie dowiodło, że rejestrowane są głównie stoiska duże – 65% obiektów większych niż 121 m² zostało utworzonych w miejscach wskazanych przez „Zbiorczy wykaz”.

¹⁰⁸ dalej w tym rozdziale zwanym „Zbiorczym wykazem”

¹⁰⁹ „Zbiorczy wykaz” powołany do życia przez rozporządzenie z 2008 roku może bezpośrednio odnosić się jedynie do straganów przebadanych w grudniu 2009 roku. Uznano jednak, że wykaz ten został tworzony na podstawie miejsc, w których istnieje pewna „tradycja”, ciągłość lokalizowania stoisk ze sprzedażą choinek. Dlatego też sformułowanie - stragany z choinkami i świątecznymi ozdobami utworzonych w miejscach wyznaczonych przez „Zbiorczy wykaz” – odnosi się także do stoisk pojawiających się w takich miejscach w latach poprzednich (2006 i 2007).

stragany z choinkami lokalizacja/wielkość	1-60 m ²	61-120 m ²	121 m ² i więcej	wszystkie wielkości
w miejscach wyznaczonych w „Zbiorczym wykazie”	6 (22%)	5 (28%)	15 (65%)	26 (38%)
niezarejestrowane	21 (78%)	13 (72%)	8 (35%)	42 (62%)
ogółem (100%)	27	18	23	68

Tab. 12. Ilość przebadanych straganów (ustawionych w miejscach wyznaczonych w „Zbiorczym wykazie”, niezarejestrowanych oraz wszystkich ogółem) w trzech przedziałach wielkości.

W 2009 w Warszawie, według „Zbiorczego wykazu” powstało 151 oficjalnie zgłoszonych straganów na których odbywała się sprzedaż choinek, ozdób choinkowych i świątecznych. Całkowita suma ich powierzchni to 5110 m², co daje średnią wielkość straganu $\bar{x} = 33,9$ m².

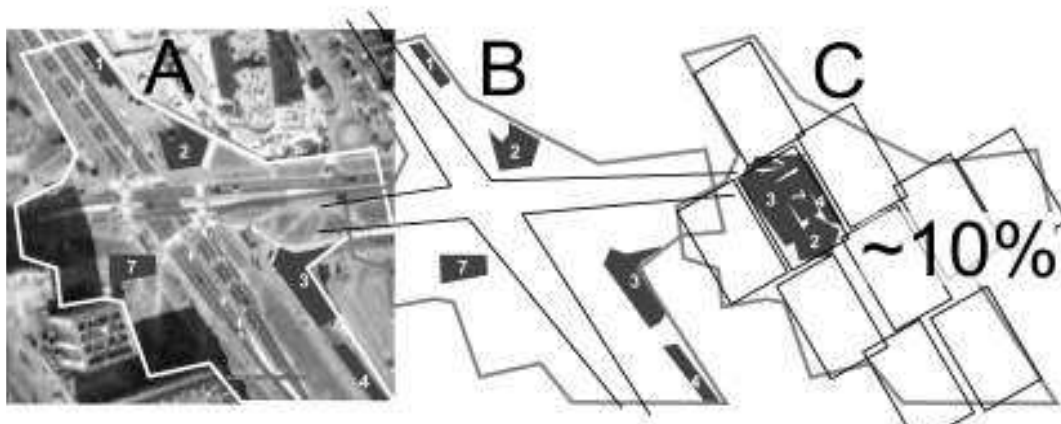
Badania terenowe wykazały, że rzeczywista średnia wielkość wszystkich zinwentaryzowanych stoisk utworzonych w miejscach wyznaczonych przez „Zbiorczy wykaz” to $\bar{x} = 164,6$ – wartość 4,6 raza większa od tej wykazanej w oficjalnym rozporządzeniu. Analizując inne dane, ograniczając się jedynie do zinwentaryzowanych w 2009 roku stoisk na Ursynowie, okazuje się, że całkowita powierzchnia przebadanych obiektów, która zgodnie ze „Zbiorczym wykazem” powinna wynosić 413 m², rzeczywiście wynosi ok. 2240 m² (5,4 raza więcej).

Zakładając, że to zjawisko około pięciokrotnego zwielokrotnienia rzeczywistej powierzchni stoisk z chodnikami w stosunku do wartości opisanych w dokumentach Urzędu Miasta występuje także w przypadku innych, niebadanych rejonów Warszawy to realny całkowity obszar zajęty pod okolicznościowy handel mógłby wynosić ok. 2,5 ha. Wielkość takiego rozproszonego „tymczasowego lasu” jest porównywalna, w takim wypadku, do powierzchni warszawskich parków - Parku Żnicza (1,9 ha) czy Parku Sieleckiego (3,16 ha).

Trudno oszacować jak znaczny obszar zajmują stragany zlokalizowane na terenach będących pod władaniem spółdzielni mieszkaniowych, czy też w rękach prywatnych (choćby przy galeriach handlowych i supermarketach). Realnie, ten obszar tymczasowo zajmowany przez osoby handlujące drzewami iglastymi, jemiolą itp. może być kilkakrotnie większy.

Poza dociekaniem dotyczącymi przypuszczalnej ilości i wielkości straganów z choinkami w skali miasta, ważna, a nawet ważniejsza wydaje się skala pojedynczego wnętrza urbanistycznego. Stragany lokalizowane są zwykle przy skrzyżowaniach ulic w sąsiedztwie przystanków autobusowych i wyjść z metra – w tym przypadku, jeżeli w danym wnętrzu urbanistycznym pojawia się więcej niż jeden stragan są one z reguły rozproszone, zlokalizowane po różnych stronach skrzyżowania. Bardziej skupione stragany,

tworzące grupę obiektów, pojawiają się one przy bazarach (np. bazarek „Sadyba”, ursynowski bazar „Na Dołku”, bazar na rogu ul. Nehru i ul. Czerniakowskiej), usytuowane wzdłuż np. płotu takiego targowiska. Na skrzyżowaniu ulic KEN i Wąwozowej, wnętrzu urbanistycznym, o wielkości ok. 14000 m² wszystkie stragany utworzone tam w grudniu 2007 roku zajmowały powierzchnię 1156 m², czyli 8,3 % tej powierzchni (dla porównania obszar trawników i nasadzeń roślinnych w tym wnętrzu to ok. 32%)

Rys. 14. Schematyczne przedstawienie ilości przestrzeni w ramach wnętrza urbanistycznego (skrzyżowanie ulic Wąwozowej i KEN w Warszawie) zajmowanej przez stragany choinkowe na kilka dni przed świętami Bożego Narodzenia (w 2007 roku).

Forma i przestrzenna organizacja wewnętrzna straganów z choinkami

W przypadku każdego z 68 przebadanych straganów inwentaryzacja, obok pomiarów wielkości oraz dokumentacji fotograficznej, opierała się na tworzeniu szkicu wewnętrznej organizacji przestrzennej poszczególnych obiektów. Szkice te zawierały:

- oznaczenia punktowe : wejścia, reklam i większych dekoracji miejsca w którym pakowane są choinki (obwijane w siatkę za pomocą specjalnego urządzenia „tuby”, które pojawia się w większości straganów) i przeprowadzana transakcja handlowa. Punktowo oznaczane były też pojedyncze, wystawiane „na pokaz” choinki, które nie stanowiły części zwartej grupy oraz „schronienie” – miejsce, punkt bazowy, w którym przesiaduje sprzedawca, gdy nie jest zajęty obsługiwaniem klientów (najczęściej jest to samochód);
- oznaczenia obszarowe: przestrzeń zajęta przez towar – krzewy iglaste w zwartej grupie oraz fragment straganu, w którym składowane są śmiecie, odpady, martwe drzewka itp.;
- oznaczenia liniowe: ogrodzenie straganu oraz przebieg ulicy lub chodnika przy którym zlokalizowany jest stragan.

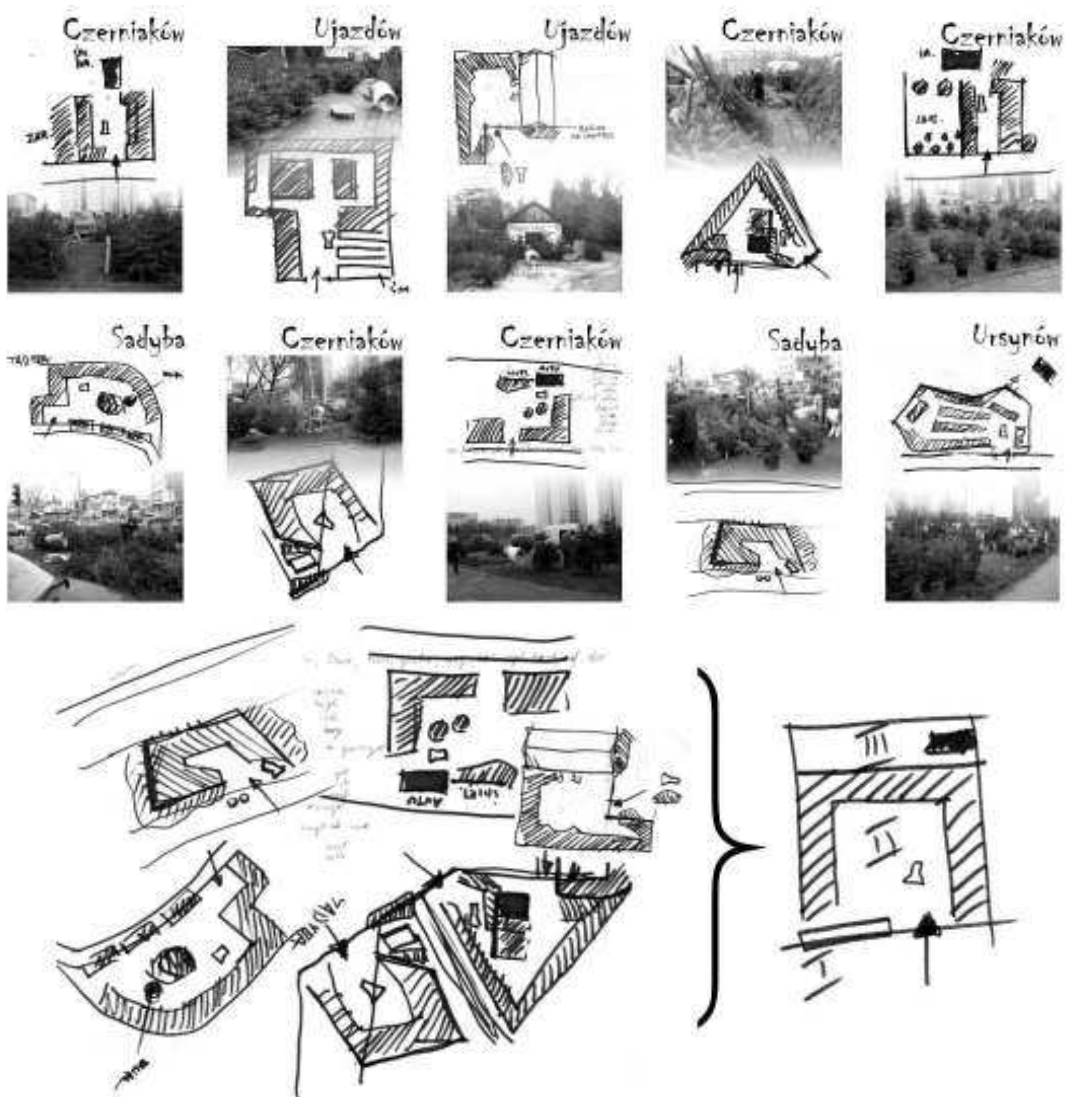
Analiza relacji przestrzennych powyższych elementów pozwoliła na stworzenie uproszczonego schematu struktury przestrzennej straganu z choinkami (rys.15).

Bardzo małe stragany, o wielkości kilku – kilkunastu m² mają nieurozmaiconą, jednorodną strukturę przestrzenną bez wyraźnych podziałów wewnętrznych. Towar – choinki, jemiola ułożone są koncentrycznie zajmując fragment posadzki chodnika czy trawnika. Stragany są na tyle niewielkie, że nie zachodzi potrzeba wchodzenia „do środka” takiego obiektu. Przy większych straganach taka potrzeba powstaje – większa ilość towaru wymusza konieczność większej powierzchni ekspozycji, za czym idzie stworzenie możliwości penetracji w głąb straganu.

Zdecydowana większość straganów tworzonych jest na planie zbliżonym do prostokąta, lub kwadratu (może to być inny rodzaj czworoboku – romb, trapez¹¹⁰). Często są ogrodzone - za pomocą metalowej siatki lub drewnianych bali, a w innych przypadkach same sprzedawane drzewa ułożone są w ten sposób, żeby odgradzać fragment przestrzeni pozostawiając wyraźną sugestię z której strony znajduje się wejście. Wejście może być wąskim przejściem, może być też szerokie, stworzone poprzez rezygnację z jednej ze ścian budujących ogrodzenie. To właśnie przy wejściu ustawiane są pokazowe egzemplarze choinek, pozostałe, w głębi straganu bywają zapakowane, owinięte siatką, w takiej formie w jakiej zostały pakowane do transportu. Nie ma wyraźnej reguły co do miejsca ekspozycji baneru czy innego rodzaju informacji o prowadzonej sprzedaży choinek, po za tym, że umieszczane są one w miejscu widocznym, a zwrócone są w stronę ulicy czy chodnika. Często takie banery wywieszone są na płocie, raczej od strony wejścia. W łatwo dostępnym, widocznym miejscu, ale już raczej w środku straganu ustawiana jest też „tuba” – to tu odbywa się transakcja handlowa, tu jest pakowane i przekazywane klientowi drzewko. Jest to jakoby centrum straganu. Przed samą sprzedażą należy oczywiście drzewko wybrać – dokonujemy tego oglądając drzewka ustawione wokół centralnego wnętrza straganu, niższe drzewka zwykle stoją bliżej środka straganu, wyższe stanowią wraz z ogrodzeniem wspomnianą zewnętrzną ścianę. Przy tej czynności asystuje nam zwykle sprzedawca, prezentując kolejne drzewka. Największe stragany, te o powierzchni kilkuset metrów kwadratowych mogą posiadać system kilku wewnątrz oraz przejść – „korytarzy”. Po za wewnątrz straganu, zwykle za ogrodzeniem znajduje się jeszcze jedna ważna przestrzeń powiązana z samym straganem – zaplecze. Tu przechowywane są drzewka, które nie są przeznaczone do sprzedaży – obumarłe, wyschnięte, nieatrakcyjne, a także odpady, śmieci oraz inne przedmioty, które powinny być schowane przed wzrokiem klienta. Przestrzeń ta często znajduje się koło samochodu czy przyczepy, które są nieodzownym elementem każdego średniego czy dużego stoiska (w przypadkach, gdy stragan nie jest wyposażony w samochód, mogą się pojawić prowizoryczne tymczasowe „schronienia”, takie jak na zdj. 31B). Wywiady swobodne prowadzone ze sprzedawcami wykazały, że zdecydowana większość z nich to osoby spoza stolicy, przyjeżdżające do

¹¹⁰ Jedynie w trzech przypadkach rysunek planu straganu zbliżony był do trójkąta.

miasta właśnie w celu prowadzenia stoiska handlowego. Ich samochód, który służył do przetransportowania towaru, na czas kilku dni, lub nawet 2-3 tygodni staje się domem, w którym niektórzy sprzedawcy nocują. Wynika to z potrzeby maksymalnego zwiększenia zysków finansowych prowadzonego przez bardzo ograniczony czas przedsięwzięcia, a także z konieczności pilnowania drzewek w nocy. Rozłożone przed samochodem „choinki” stają się przestrzennym odpowiednikiem przydomowego ogrodu.

Rys. 15 Przestrzenna organizacja wewnętrzna 10 z badanych straganów z choinkami oraz schematyczne przedstawienie ogólnej przestrzennej organizacji wewnętrznej straganów z choinkami.

Tymczasowość i cykliczność

Zarejestrowane w „Zbiorczym wykazie” z 2009 roku stragany z choinkami i ozdobami świątecznymi, opisane są jako funkcjonujące w następujących okresach: 3.XII – 24.XII; 3.XII – 1.I; 10.XII – 24.XII; 17.XII – 23.XII.

Te przedziały czasowe wydają się być zgodne z rzeczywistością – rzadko można spotkać stragany pojawiające się w krajobrazie miasta przed początkiem grudnia, a 23-24.XII to zwykle ostatni dzień funkcjonowania takich stoisk. Można przyjąć, że większość straganów istnieje przez 2-3 tygodnie. Większe stragany nie są składane na noc i w cyklu dobowym są elementami stałymi w krajobrazie. Stoiska małe są natomiast zwykle demontowane, składane do samochodów – wykazują też większą mobilność, mogą być przenoszone w inne miejsce (jest to cecha stoisk niezarejestrowanych). Prowadzone przez 3 lata obserwacje straganów na warszawskim Ursynowie i Mokotowie pozwoliły stwierdzić, że każdorazowo (co roku) stragany z choinkami pojawiają się w tych samych lokalizacjach. Dotyczy to zarówno stoisk zarejestrowanych (w tych dwóch dzielnicach zgodnie ze „Zbiorczym wykazem” funkcjonowała dokładnie ta sama ilość straganów w tych samych miejscach w roku 2009 i 2010) jak i w dużej mierze stoisk nierejestrowanych.

Potencjał tymczasowej zmiany percepcji krajobrazu miasta

Znaczenie straganów z choinkami w krajobrazie miasta polega przede wszystkim na transformacji jaka dokonuje się w przestrzeni, w której pojawia się taki obiekt. Zmiana ta polega na przeobrażeniu odczuwalnego charakteru miejsca w podobny sposób w jaki dokonują tego dekoracje bożonarodzeniowe – wprowadzając świąteczną atmosferę w przestrzeniach kolektywnych miasta. Zmiana ta odczuwalna jest przy pomocy wszystkich zmysłów. Stragany są także miejscem, które dla kupującego stanowi przestrzeń pewnego rytuału związanego z tradycją i religią, a zarazem dość płytkiej i jednotorowej interakcji z drugą osobą (sprzedawcą) oraz dużo bardziej rozbudowanej i naznaczonej symboliką interakcji z rośliną, wybranym drzewkiem. Stragan dla sprzedających stanowi natomiast miejsce pracy, a nawet tymczasowy dom i ogród. Stragany z choinkami nie są oglądane jedynie z zewnątrz, są obiektami, które można „penetrować”, wchodzić do ich „środka”. Gdy poddamy stragany z choinkami analizie percepcyjnej Skalskiego (2007), na ostatnim jej etapie, po przejściu „bramy” i zbadaniu struktury wewnętrznej obiektu, należy opisać widoki, jakie dostrzegamy na zewnątrz owego straganu. Będąc w jego „środku”, na bardzo krótką chwilę odnajdujemy się w sytuacji, w której widok „na zewnątrz” jest częściowo blokowany przez „zieloną kurtynę” drzew iglastych, podobną do wysokiego żywopłotu (Zdj 31 A i D). Przez kilka minut jesteśmy otoczeni bujną roślinnością („tymczasowy las”) o natężeniu niespotykanym w żadnych innych okolicznościach

napotykanym zimą w przestrzeni codziennej miasta. W grudniu trawniki, miejskie kwietniki są nieatrakcyjne lub pokryte warstwą błota i śniegu, przyuliczne drzewa i większość żywopłotów jest bezlistnych, dlatego też w takim kontekście nagromadzenie dziesiątek lub setek drzewek iglastych w jednym miejscu stanowi pewnego rodzaju alternatywną zielenią miejską. Kontrast białego śniegu i intensywnie zielonych świerków i jodeł przyciąga wzrok tworząc swoistą anomalię krajobrazową.

Przez niecały miesiąc stragany z choinkami tworzą pewnego rodzaju symboliczne, ale także fizyczne połączenie miasta i terenów pozamiejskich. Młode drzewa przyjeżdżają do Warszawy z najróżniejszych, często odległych rejonów Polski. Ten transport lasu do miasta staje się przyczyną bezpośredniego kontaktu mieszkańców miasta z naturą. Kontakt ten przebiega na płaszczyźnie wszystkich zmysłów - zapach świeżo ściętych młodych drzew, dotyk ostrych igieł i klejącej żywicy, dźwięk giętych i łamanych gałęzi. Dla osoby spędzającej większość swojego życia w krajobrazie miejskim oglądanie, wybieranie drzewka, niesienie go do domu i rozpakowywanie z owijającej je siatki stanowi zupełnie niecodzienną interakcję z rośliną. W tym kontekście niezwykle ważne staje się analizowanie, ocenianie atrakcyjności drzewka przy jego zakupie. Takie zachowanie stanowi bardzo osobiste podejście nie tylko do wybranej choinki, jako tej najładniejszej, ale także tej, która najlepiej pasuje (wielkością, wyglądem, gatunkiem) do miejsca w którym ma zostać ustawiona w przestrzeni prywatnej naszego mieszkania czy ogrodu (choinki zwykle ustawiane są na „honorowym” miejscu w domu). Przyjęcie choinki pod dach stanowi tylko połowę drogi, wspomnianego transportu, który odbywa się na linii: przestrzeń nieświadomości, niebytu (równie odległy pozamiejski las oraz śmietnisko) – przestrzeń kolektywna – przestrzeń prywatna i z powrotem. Z lasu przez stragan, mieszkanie i śmietnik przy domu, choinka (jeżeli jest drzewem „ciętym”) trafia w końcu na, oddalone od mieszkańca miasta, śmietnisko.

Zdj. 30. Zróżnicowana wielkość straganów z choinkami w Warszawie: bardzo małe obiekty, oferujące głównie jemiolę i niewielkie drzewka – stragan na rogu ulicy Gagarina i Czerniakowskiej (A); stragany średniej wielkości - przy wejściu do metra Ursynów (B) i na skrzyżowaniu ulic KEN i Przy Bażantarni (C); duże stragany – stragan na skrzyżowaniu ulic Ken i Płaskowickiej.

Zdj. 31. Stragany z choinkami w Warszawie: stragan na skrzyżowaniu ulic Ken i Płaskowickiej (A); strefa zaplecza straganu przy ul. Nehru (B); pakowanie drzewka na straganie przy ul. Nehru (C); stragan w nocy z oświetlonymi drzewkami – ul. Ciszewskiego (D).

Stragany z choinkami na Ursynowie w Warszawie na tle mapy mentalnej dzielnicy

Analiza lokalizacji straganów z choinkami na Ursynowie (rys. 16) została przeprowadzona przy wykorzystaniu mapy mentalnej dzielnicy, stworzonej na tę potrzebę przez autora poniższej pracy¹¹¹. Mapa ta zawiera standartowe, opisane przez twórcę metody (Lynch 1960) elementy: obszary, krawędzie, drogi, punkty orientacyjne oraz węzły. Dla warszawskiego Ursynowa są to (w nawiasie liczba elementów):

Obszary (7): osiedla: Ursynów, Stokłosy, Imielin, Natolin, Kabaty, „Na Skraju”, kampus SGGW;

Węzły (8): powiązane z ważnymi skrzyżowaniami ulic, stacjami metra (Ursynów, Stokłosy, Imielin, Natolin, Kabaty), ważnymi punktami orientacyjnymi. W trzech przypadkach (Kabaty, Ursynów, Imielin) obszar ma jeden, główny węzeł, na skrzyżowaniu z ul. KEN i związany z lokalizacją wyjść ze stacji metra. obszar Stokłosy jako jedyny posiada dwa istotne węzły, jeden związany ze stacją metra i skrzyżowaniem Herbsta/KEN, drugi związany z dużym centrum handlowym E.Leclerc i skrzyżowaniem Ciszewskiego/KEN. Kampus SGGW i osiedle „Na Skaju” współdzielą węzeł na skrzyżowaniu dużych ulic Rosoła/Ciszewskiego (przy centrum sportowym SGGW). Kolejny węzeł powiązany jest z niezwykle istotnym punktem orientacyjnym o charakterze ogólnomiejskim jakim jest Centrum Onkologii.

Punkty orientacyjne (11): punkty komercyjne, handlowe: Tesco, E.Leclerc, Galeria Ursynów, Multikino; rekreacyjne: Centrum sportowe SGGW; kościoły: Św. Tomasza, Ofiarowania Pańskiego, Wniebowstąpienia, bł. Władysława; naturalne: górka ursynowska „Kopa Cwila”; oraz Centrum Onkologii.

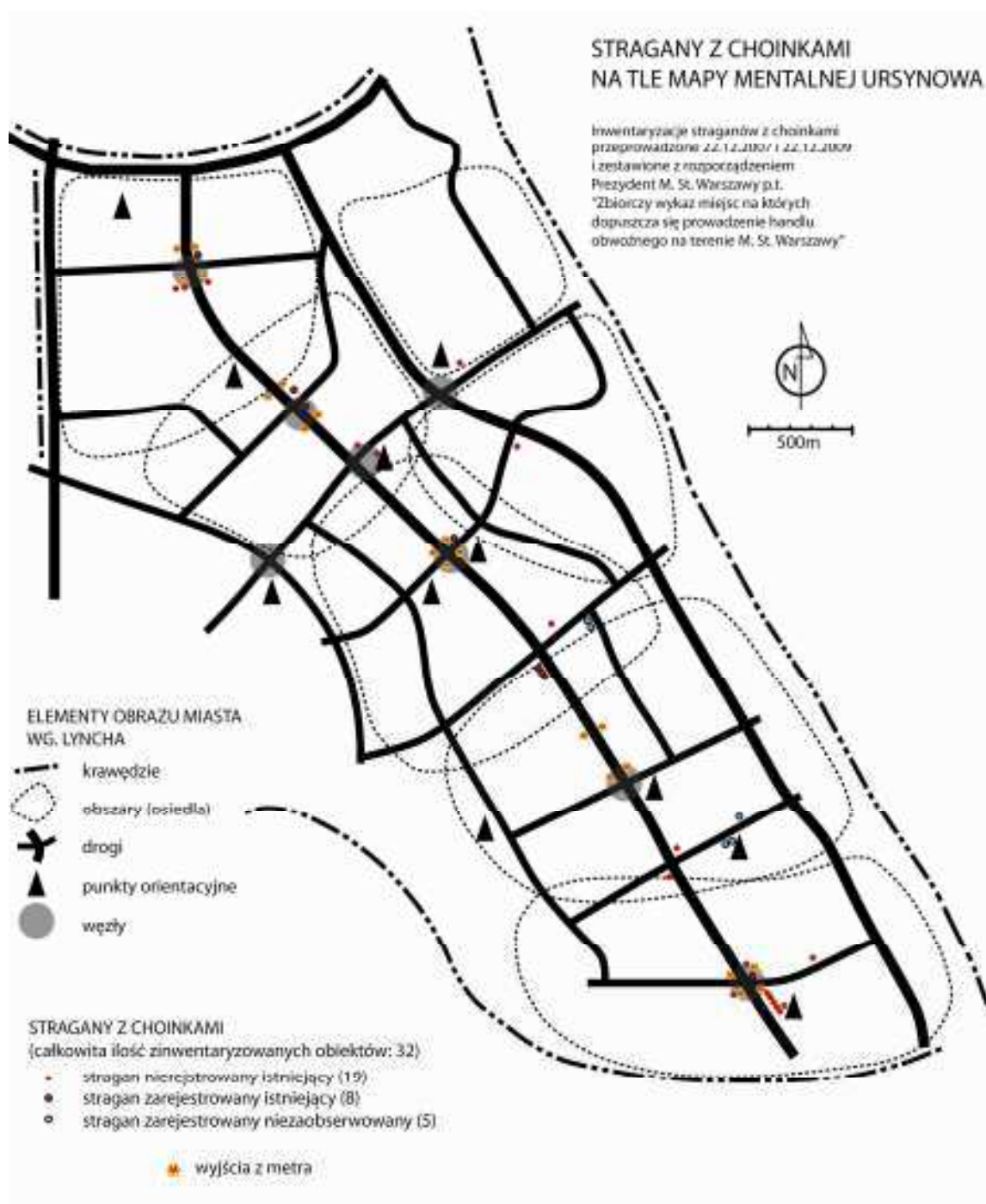
Krawędzie: mur wyścigów konnych, ulica i park Dolinka Służewiecka, skarpa warszawska, las kabacki.

19 z 27 (70%) zinwentaryzowanych straganów znajdowało się w zasięgu 200 metrów od centrum węzła (3 minuty dla pieszego idącego z prędkością 4km/h). Osiemnaście z nich w takiej też odległości od wyjścia z metra. Wiele ze straganów zlokalizowanych zostało także bezpośrednio przy ważnym punkcie orientacyjnym o charakterze komercyjnym (Tesco E.Leclerc, Multikino). Jeżeli za punkt orientacyjny uznać także bazar „Na Dołku” oraz Galerię Handlową „Metro” na Stokłosach to 19 z 27 straganów znajduje się w odległości około 200 metrów od ważnych obiektów handlowych. Wszystkie pozostałe stragany usytuowane są przy skrzyżowaniach ulic (m.in. ul. Przy Bażantarni/KEN i Rosoła/Indiry Ghandi).

¹¹¹ Autor pracy mieszkał w warszawskiej dzielnicy Ursynów przez 25 lat, stąd przedstawiona mapa mentalna jest dość precyzyjnym odwzorowaniem rzeczywistego układu ulic, lokalizacji ważnych obiektów itp.

W „Zbiorczym wykazie miejsc na których dopuszcza się prowadzenie handlu obwoźnego na terenie M. St. Warszawy” zarejestrowanych zostało także pięć straganów, które nie zostały zaobserwowane w czasie badań terenowych, w tym trzy z nich przy ważnym punkcie orientacyjnym jakim jest kościół bł. Władysława na Natolinie.

Zestawienie mapy mentalnej Ursynowa i lokalizacji straganów z choinkami wykazuje, że stragany te tworzone są zwykle w miejscach o dużym natężeniu ruchu, miejscach o znacznej dostępności komunikacyjnej, w pobliżu obiektów o charakterze handlowym. Stragany z choinkami tymczasowo zajmują najczęściej uczęszczane fragmenty przestrzeni egzystencjalnej mieszkańców danych obszarów, są zwykle lokalizowane tak, aby znajdować się na drodze między przystankiem komunikacji miejskiej, sklepem a domem.

Rys. 16. Stragany z choinkami na tle mapy mentalnej dzielnicy Ursynów w Warszawie.

3.3 Sezonowe ogródki gastronomiczne

Sezonowe ogródki gastronomiczne¹¹², potocznie często zwane ogródkami piwnymi są typem tymczasowych konstrukcji, które są bardzo widoczne i często spotykane w przestrzeni miejskiej. Stanowią one, w większej mierze niż inne opisywane w tej pracy obiekty, przedmiot zainteresowania ustawodawców, władz lokalnych, a także specjalistów, a szczególnie konserwatorów zabytków. Jedną z najważniejszych ich cech jest powiązanie z architekturą budynku, występują w bezpośrednim sąsiedztwie architektury – mając wpływ na wygląd fasady, często zniekształcając ich oryginalny wygląd. Ogródki gastronomiczne lokalizowane są najczęściej przed wejściem do lokalu (kawiarni, baru, restauracji itp.) i przez to powiązane są także z dynamiką przestrzeni kolektywnych (choć oczywiście pojawiają się one także od strony „tylnej” np. podwórka, w takim wypadku mając mniejszy wpływ na postrzegany przez większość mieszkańców, krajobraz miasta). Fortuna-Antoszkiewicz (2002) opisuje je („sezonowe ogródki uliczne”, bo na takie nazewnictwo zdecydowała się autorka) jako wydzielone fragmenty miejskiej przestrzeni publicznej o funkcji rekreacyjnej i usługowej, w oprawie roślinnej, charakterystyczne dla strefy komunikacyjnej przeznaczonej dla ruchu pieszego i której towarzyszą obiekty usługowe, głównie gastronomiczne. Jest to definicja, która wydaje się być trafną w większości przypadków, charakteryzując znaczną ilość obiektów tego typu. Jednak odnajdziemy z łatwością też wiele odstępstw od niej: ogródki te pojawiają się nie tylko w ciągach pieszych (chodnikach, placach) ale również na tarasach, podwórkach oraz na fragmentach ulic, wyłączonych z ruchu np. miejscach parkingowych (rys. 17, zdj. 32). Sama nazwa ogródek nie zobowiązuje – wiele z ogródków gastronomicznych nie posiada „oprawy roślinnej”, jednak wydaje się, że mogą one być klasyfikowane jako obiekty architektury krajobrazu i pozostawać w kręgu zainteresowania projektantów związanych z tą dyscypliną.¹¹³

Rośliny, które pojawiają się w sezonowych ogródkach gastronomicznych najczęściej tworzą, wraz z ogrodzeniem, strefę „buforową” pomiędzy tym co w ogródku i tym co poza nim. Wydzielają miejsce, w którym przebywamy w sposób dość statyczny (np. siedząc przy stoliku) od chodnika, ulicy itp. Dlatego też, pomimo często niewielkiego udziału

¹¹² „ogrodki gastronomiczne” jest to sformułowanie pojawiające się w ustawach m.in. omawianym poniżej rozporządzeniu zawartym w Załączniku nr 1 do zarządzenia Prezydenta m.st. Warszawy nr 4022/2009 z dnia 31.12.2009. Obok „Sezonowych ogródków gastronomicznych” funkcjonują w ustawach polskiego prawa także „Całoroczne ogródki gastronomiczne” – np. w przypadku ubiegania się o zezwolenie o zajęcie pasa ruchu od warszawskiego ZDMu spotkamy się zarówno z wnioskami o wydanie zezwolenia na lokalizację całorocznego jak i sezonowego ogródka gastronomicznego w pasie drogowym. W poniższym rozdziale opisywane są cechy sezonowych ogródków gastronomicznych.

¹¹³ Co wydaje się istotne, do tej pory nie obserwuje się dużego zainteresowania wśród architektów krajobrazu tematem ogródków gastronomicznych – nie doczekaliśmy się do tej pory podręcznika architektury krajobrazu, czy też profesjonalnego katalogu przedstawiającego problematykę projektowania tego typu obiektów.

tu roślin w budowie całej przestrzeni sezonowego ogródka gastronomicznego, obserwując te obiekty z zewnątrz może powstawać złudzenie „zielonej wyspy” – możemy odbierać taki ogródek jako obiekt wręcz wypełniony roślinnością. Z drugiej strony, będąc już w środku obiektu, wiemy, że ogródek to przede wszystkim krzesła, stoły, a roślinność tworzy tylko wspomniany już „bufor”.

„W przypadku, gdy przy aranżacji ogródków wykorzystano roślinność, mogą one tworzyć nowy wizerunek wnętrza urbanistycznego, w którym nie występują stałe elementy przyrodnicze (...); taki układ, pozostając bez większego wpływu na znaczącą poprawę warunków środowiska, wyraźnie działa na sferę psychiczną – podnoszenie estetyki przestrzeni publicznej oraz zwiększenia komfortu przebywania w uciążliwych warunkach śródmiejskiej przestrzeni komunikacyjnej” (Fortuna-Antoszkiewicz 2002).

Nie należy jednak przeceniać roli roślin w tworzeniu zarówno kompozycji jak i wspomnianej „zewnętrznej prezencji” ogródków gastronomicznych. Podobnie jak w przypadku straganów kwiatowych o całości wyglądu w znacznej mierze decyduje tymczasowe zadaszenie. Parasole, markizy i inne formy zadaszenia, stanowią wyraźny akcent kubaturowy i kolorystyczny - znajdując się niewiele ponad poziomem wzroku blokują widok elewacji, są łatwo dostrzegalne, co sprawia, że ich płaszczyzna skrupulatnie wykorzystywana jest jako powierzchnia reklamowa. Ogrodzenie, dekoracje roślinne i zadaszenie stanowią o wyglądzie sezonowego ogródka gastronomicznego obserwowanego z dużego i średniego dystansu. Meble – stoły, krzesła oraz detale takie jak np. obrusy dostrzegamy będąc w pobliżu obiektu, lub w jego środku.

Wiele z polskich miast w ostatnim czasie wprowadziło zapisy prawne regulujące funkcjonowanie ogródków gastronomicznych, szczególnie w przestrzeniach reprezentacyjnych. Przykładem takiej regulacji prawnej jest obowiązująca na terenie M. St Warszawy, spisana w załączniku nr. 1 do zarządzenia nr 4022/2009 z dnia 31.12.2009¹¹⁴. Rozporządzenie to w kilkunastu punktach opisuje zasady tworzenia sezonowych ogródków gastronomicznych, sytuowanych przez restauratorów w sezonie letnim, poza pomieszczeniami lokalu gastronomicznego (ale nie dalej niż 30 metrów od niego). Zapisy dotyczą funkcjonowania, lokalizacji oraz aranżacji i wystroju. Co istotne, rozporządzenie to wyraźnie określa jakie elementy mogą znajdować się w obrębie ogródka gastronomicznego – są to: stoliki, siedziska, parasole, kompozycje kwiatowe oraz nagrzewnice. W strefie „buforowej” znaleźć się może ażurowe, metalowe lub drewniane ogrodzenie (do 80 cm wysokości) oraz donice z roślinami (do 100 cm wysokości) ustawione w odległości min.

¹¹⁴ Załącznik nr 1 do zarządzenia Prezydenta m.st. Warszawy nr 4022/2009 z dnia 31.12.2009 „Zasady wprowadzania czasowych zmian w zagospodarowaniu przestrzeni publicznej nieruchomości wchodzących w skład zasobu nieruchomości miasta stołecznego Warszawy i wchodzących w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa, którymi gospodaruje Prezydent m.st. Warszawy, w tym dla części obszaru uznanego za pomnik historii oraz obszaru wpisanego na Listę dziedzictwa światowego, zwane dalej Zasadami.”

40 cm od siebie. Dość szczegółowo opisana jest także kwestia eksponowania nazwy lokalu i reklam, które na ogrodzeniu nie powinny zajmować więcej niż 15% powierzchni a na parasolach i markizach mogą pojawiać się jedynie w obrębie obrzeży, otoków i falbanek.

Kontrowersyjne wydają się natomiast zapisy mówiące o tym, że projekt winien uwzględniać kontekst historycznej architektury. Jest to sformułowanie bardzo ogólne, zostawiające dużo swobody interpretacji i rodzi zagrożenie bezmyślnego i tandetnego „historyzowania” przy projektach elementów poszczególnych ogródków. Podobnie dużą dowolność interpretacji i pewne kłopoty mogą budzić sformułowania: *„Zaleca się, aby parasole oraz markizy były w kolorystyce pastelowej i harmonizowały z całością fasady”* oraz *„wyklucza się stosowanie mebli, parasoli i wygrodzeń z tworzyw sztucznych z wyjątkiem mebli, które wiernie imitują materiały naturalne”*. W tym względzie duża odpowiedzialność ciąży na osobie pełnomocnika Prezydenta m. st. Warszawy, oraz ewentualnie (dla terenów objętych wpisem do rejestru zabytków) na konserwatorze zabytków, którzy opiniują wnioski o lokalizację ogródków gastronomicznych. Inne miasta, w tym m.in. Wrocław, Łódź (specjalne rozporządzenie dotyczy okolic ul. Piotrkowskiej) i Kraków również dość precyzyjnie regulują zasady tworzenia ogródków gastronomicznych oraz dopuszczalny okres ich funkcjonowania. Tego typu rozporządzenia i wymóg załączania projektów do wniosków o wydanie zezwolenia na lokalizowanie sezonowych ogródków gastronomicznych może niewątpliwie prowadzić do częstszego udziału profesjonalnych projektantów (architektów, architektów krajobrazu, architektów wnętrz, scenografów) przy tworzeniu tego typu obiektów.

Miasto	Dopuszczalny okres funkcjonowania sezonowych ogródków gastronomicznych
Warszawa	Sezon letni do 31 października
Wrocław	1 kwietnia do 31 października
Kraków	1 marca do 15 listopada
Łódź	25 kwietnia do 31 października

Tab. 13. Dopuszczalny okres funkcjonowania sezonowych ogródków gastronomicznych w wybranych polskich miastach (na podstawie rozporządzeń Prezydentów poszczególnych miast dotyczących okresu podpisywania umów na lokalizację sezonowych ogródków gastronomicznych).

Ważną ideą w kontekście lokalizowania sezonowych ogródków gastronomicznych jest popularyzowana m.in. przez biuro architektoniczne „Public Architecture” z San Francisco (USA). Jest to idea dotycząca poszerzania fragmentów chodników o miejsca parkingowe. Proponują oni aby na tych „odzyskanych” przestrzeniach tworzyć publicznie dostępne obiekty rekreacyjne m.in. mini-parki dla psów, siłownie na powietrzu, skate-parki czy właśnie ogródki gastronomiczne. W tym ostatnim przypadku znaczna część

tego poszerzonego chodnika miałyby być porośnięta roślinnością (zdz. 33). Wydaje się, że tego typu projekty mogą katalizować pozytywne zmiany w krajobrazie miasta. Dobrze zaprojektowane sezonowe ogródki gastronomiczne, dzięki wykorzystanej zieleni w strefie „buforowej” i możliwości uzyskania efektu „zielonej wyspy” stanowią atrakcyjny wizualnie element kompozycji wnętrza urbanistycznych, ciągów komunikacyjnych itp. Są miejscami spotkań, nadają „miejski” charakter ulicy i ożywiają krajobraz miasta.

Przestrzenna organizacja wewnętrzna sezonowych ogródków gastronomicznych

Typową poziomą strukturę przestrzenną sezonowego ogródka gastronomicznego tworzą podstawowe elementy wyposażenia: meble (siedziska i stoły) oraz strefa „buforowa”¹¹⁵ – najczęściej ażurowe ogrodzenie wraz z roślinnością w pojemnikach. Strefa „buforowa” może być stworzona przy wykorzystaniu samych roślin, zawierać rośliny oraz ogrodzenie lub składać się jedynie z ogrodzenia bez, chociażby tylko ozdobnych, roślin. Elementem często występującym w sezonowych ogródkach gastronomicznych jest zadaszenie tymczasowe w postaci parasoli lub markiz – gdy jest obecne to tworzy istotny element struktury pionowej obiektu.

Wielkość ogródków gastronomicznych

Na podstawie zdjęć satelitarnych¹¹⁶ dokonano pomiaru powierzchni 52 ogródków gastronomicznych w 4 lokalizacjach (tab. 14): Rynek Starego Miasta w Warszawie (8 obiektów), ul. Nowy Świat w Warszawie – na odcinku od Al. Jerozolimskich do ul. Świętokrzyskiej (12), ul. Piotrkowska w Łodzi – na odcinku od Al. Piłsudskiego do ul. Tuwima (13), Rynek Główny w Krakowie (19). Ustalono zakres (przedział) wielkości ogródków gastronomicznych oraz ich średnią wielkość dla każdej z tych lokalizacji. W przypadku obu rynków, pomimo znacznej różnicy w powierzchni tych dwóch przestrzeni, wielkość pojawiających się w nich ogródków gastronomicznych jest podobna – średnio 84 m² dla rynku krakowskiego i 87 m² dla warszawskiego. Inaczej niż w tym przypadku, dużą różnicę wielkości powierzchni ogródków gastronomicznych odnotowujemy, gdy porównamy dwie reprezentacyjne ulice Warszawy i Łodzi. Są to trakty komunikacyjne o bardzo podobnych wymiarach, niemal identycznej szerokości pasa jezdni i chodników. Ogródki gastronomiczne lokalizowane na ul. Piotrkowskiej są jednak wyraźnie większe od tych z Nowego Świata – pierwsze mają średnio 56 m² (przy szerokości od 4 do 7,5 m), natomiast

¹¹⁵ Istotna rola strefy „buforowej” wyraża się w zmianie możliwych zachowań „wewnątrz” i „na zewnątrz” ogródka. Fakt, że znajdujemy się w ogródku upoważnia nas do spożywania alkoholu, co jest niedozwolone w przestrzeni publicznej polskich miast.

¹¹⁶ Analizowano zdjęcia satelitarne udostępniane w ramach programu Google Earth (3 różne daty wykonania analizowanych zdjęć satelitarnych, por. tab. 13).

drugie ok. 17,5 m² (szerokość 2-3 m). Różnica ta wynika z charakteru ulic – ul. Piotrkowska ma znacznie bardziej ograniczony ruch kołowy¹¹⁷, co pozwala na sytuowanie ogródków gastronomicznych częściowo także na pasie jezdni, co nie jest stosowane na ul. Nowy Świat (ogródki gastronomiczne tworzone na pasie chodnika). Ze względu na lokalizację w ramach układu komunikacyjnego (rys. 17) wszystkie analizowane ogródki gastronomiczne na ul. Nowy Świat to obiekty typu A, natomiast te z ul. Piotrkowskiej to obiekty typu B lub C (albo łączonego – ogródki lokalizowane częściowo na chodniku i jezdni).

lokalizacja	wymiary poszczególnych ogródków gastronomicznych (m)	przedział wielkości ogródków (m)	średnia wielkość ogródków (m ²)	wymiary, wielkość przestrzeni, w której sytuowane są ogródki	data wykonania analizowanego zdjęcia satelitarnego
Rynek Starego Miasta w Warszawie	6,5x10; 5x14; 8x10; 14x5 ¹¹⁸ ; 10x10; 10x15; 10x9; 14x5t	65 - 150	87	90x73 m = 6570 m ²	01.04.2009
ul. Nowy Świat w Warszawie – na odcinku od Al. Jerozolimskich do ul. Świętokrzyskiej	7x2,5; 7,5x2; 5x2,5; 7x2,5; 6x2,5; 5,5x3; 8x3; 11x2,5; 8,5x2; 6,5x2; 6x2; 7,5x3	12 - 27,5	17,5	szerokość ulicy: 18 – 24 m; szerokość pasa jezdni: 7-9 m; szerokość chodników 5-8 m	23.07.2009
ul. Piotrkowska w Łodzi – na odcinku od Al. Piłsudskiego do ul. Tuwima	10x4; 12x4; 11x4; 15x5; 17x4,5; 10x5; 12x5; 11x5; 7,5x7,5; 11x5,5; 14x3; 12x5,5; 12x4,5	40 - 76,5	56	szerokość ulicy: 25 m; szerokość pasa jezdni: 10 m; szerokość chodników 7,5 m	31.08.2009
Rynek Główny w Krakowie	10x10; 9x13; 8x6; 8x7t; 8x7t; 14x9; 6x8; 7x8,5; 8x8; 18x7,5; 7x13; 7x10; 7x17; 7x16; 7x11; 7x14,5; 7x12; 7x13; 6x6	36 - 135	84	ok. 200x200 m = 40000 m ² (w tym ok. 3500 m ² zabudowanej przestrzeni – Sukiennice)	01.04.2009
Neuchatel (Szwajcaria), ul. Fauburg du Lac	2,5x10; 2,5x10; 17x3; 4x6; 3x8	24 - 51	30	szerokość ulicy: ok. 13 m	01.07.2009

Tab. 14. Wielkość badanych ogródków gastronomicznych.

¹¹⁷ co najistotniejsze, na ul. Piotrkowskiej inaczej niż na ul. Nowy Świat nie ma ruchu kołowej komunikacji miejskiej (autobusów)

¹¹⁸ oznaczenie "t" stanowi informację o tym, że obiekt zajmuje powierzchnię o kształcie zbliżonym do trójkąta (inaczej niż większość ogródków gastronomicznych, zbliżonych do prostokąta lub kwadratu)

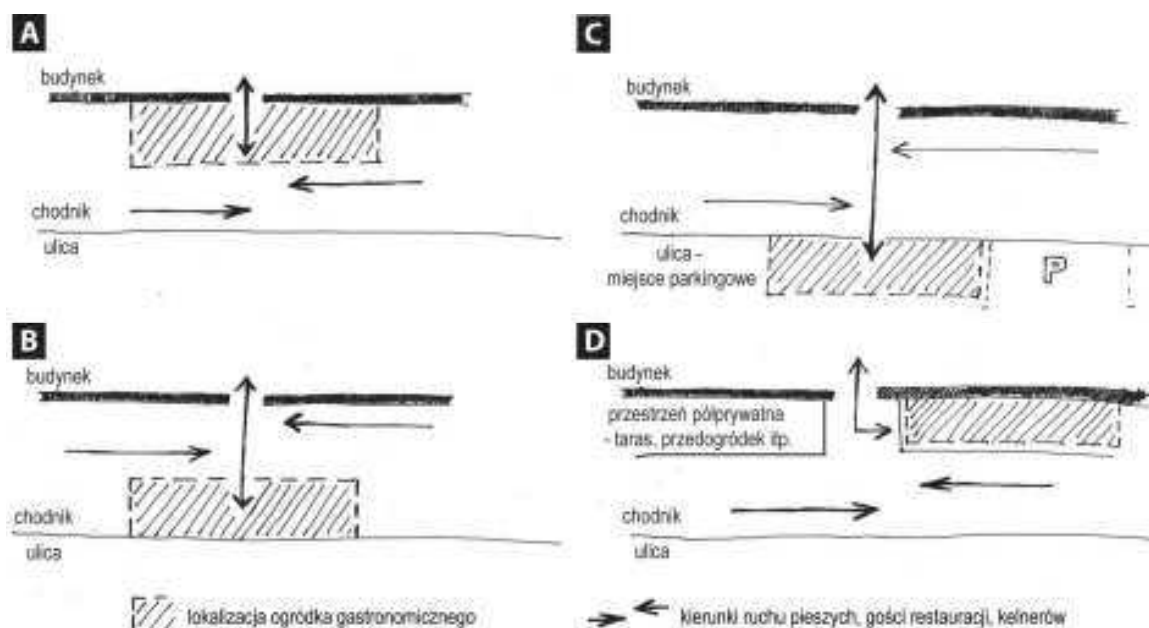
Zdj. 32. Sezonowe ogródki gastronomiczne stworzone na miejscach parkingowych (Neuchâtel, Szwajcaria). A, B – widoki z chodnika od strony lokalu; A1, B1 – widoki z chodnika po przeciwnej stronie ulicy.

Zdj. 33. Propozycje biura architektonicznego Public Architecture z San Francisco (USA) dotyczące wykorzystywania miejsc parkingowych dla zwiększenia powierzchni przestrzeni dostępnej dla pieszych. A/ Rzut z góry jednej z propozycji projektowych (siłownia na świeżym powietrzu) pokazujący zasadę tworzenia „rozszerzenia” dla mikro-parków; B/ Szkic ideowy koncepcji (ogródek gastronomiczny w swojej typowej formie); C i D/ Wizualizacje projektu ogródka gastronomicznego. (Chase Crawford Kaliski 2008)

Zdj. 34. A/ Ogródek gastronomiczny w Krakowie ze znacznym udziałem roślinności w donicach, która zastępuje ogrodzenie w strefie „buforowej”; B/ Efekt „zielonej wyspy” – z zewnątrz widoczna tylko strefa „buforowa” – żywopłot oraz parasole, niedostrzegalne są elementy struktury wewnętrznej ogródka gastronomicznego, Kraków; C/ Ogródek gastronomiczny z typową, prostą strukturą – pojawiają się 4 podstawowe elementy: siedziska, stoliki, ogrodzenie i rośliny w donicach (dwa ostatnie elementy tworzą strefę „buforową”), Kraków; D/ Ogródek gastronomiczny z wyjątkowo rozbudowaną i zróżnicowaną oprawą roślinną wejścia, Rynek Starego Miasta, Warszawa; E/ Ogródek gastronomiczny „ogródek” z wyjątkowo wysokimi krzewami iglastymi i sztuczną trawą, Łódź, ul. Piotrowska; F/ Ogródek gastronomiczny w przestrzeni półprywatnej tarasu, bujnie porośnięty roślinnością, Neuchatel, Szwajcaria.

Rys 17. Różne lokalizacje ogródków gastronomicznych w ramach układu komunikacyjnego (chodnik/ulica): A/ ogródek bezpośrednio przy fasadzie budynku; B/ ogródek oddalony od fasady budynku (oddzielony) – ruch pieszych odbywa się pomiędzy ogródkiem a wejściem do lokalu gastronomicznego; C/ ogródek zlokalizowany na fragmencie ulicy lub na miejscu parkingowym, poboczu; D/ ogródek umiejscowiony w przestrzeni półprywatnej np. tarasu czy przedogródka.

3.4 Tymczasowe ogrody pokazowe na festiwalach ogrodowych

W ramach festiwalu ogrodowych tworzonych jest wiele tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym: ogrodów pokazowych, stoisk wystawienniczych z materiałem roślinnym, czy „zielonych” instalacji artystycznych. Festiwale ogrodowe nie są zjawiskiem jednorodnym, dlatego też, już na wstępie należy wyjaśnić, że charakter tych festiwalu, organizowanych z powodzeniem na całym świecie bywa różny. Można wśród nich wymienić co najmniej cztery typy wydarzeń, które często są opisywane lub występują pod tą samą nazwą „festiwal ogrodowy” („garden festival”): wystawy ogrodnicze, pokazy kwiatowe (florystyczne), festiwale ogrodów (pokazowych), festiwale interwencyjnych ogrodów tymczasowych.

Wystawy ogrodnicze (horticultural exhibitions).

Najważniejsze z wystaw ogrodniczych odbywają się pod patronatem AIPH (Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodnictwa)¹¹⁹, która to organizacja nadaje konkretnym wystawom, odpowiednią kategorię (jedną z czterech od A1, A2, B1, B2)¹²⁰. Największe i najważniejsze festiwale o najwyższej kategorii (A1) są dodatkowo uznawane przez BIA (Międzynarodowe Biuro Wystaw)¹²¹ i mają charakter wystawy międzynarodowej. Powiązanie z BIA jest tu niezwykle istotne, jako, że jest to organizacja zajmująca się od 1931 roku nadzorowaniem Wystaw Światowych (World Expo), co nadaje wysoką rangę, wszystkim firmowanym przez nie wydarzeniom. Do tej pory odbyło się osiemnaście Międzynarodowych Wystaw Ogrodniczych (International Horticultural Exhibition), ponad połowa z nich zorganizowanych w Niemczech (IGA) i Holandii (Floriady). Także pierwszy z serii angielskich festiwalu ogrodowych – Liverpool International Garden Festival z 1984, był w tej samej kategorii (pozostałe: Stoke-on-Trent’86, Glasgow’88, Gateshead’90, Ebbw Vale’92 miały już charakter narodowy, nie międzynarodowy). Niemieckie IGA są natomiast powiązane z narodowymi pokazami ogrodniczymi BUGA (Bundesgartenschau), które w związku z regułami narzuconymi przez AIPH, tylko co dziesięć lat mogą ubiegać się o status Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej, dlatego też IGA miały miejsce tylko 6 razy (Hamburg’53, Hamburg’63, Hamburg’73, Monachium’83, Stuttgart’93 i Rostock’03). Wystawy ogrodnicze pod patronatem BIA są wydarzeniami o dużej skali (IGA w Monachium w roku 1983 odwiedziło 11 milionów gości)

¹¹⁹ tłum. aut. - IAPH - International Association of Horticultural Producers.

¹²⁰ za: strona internetowa International Association of Horticultural Producers www.aiph.org

¹²¹ tłum. aut. - BIA - Bureau International des Expositions, www.bie-paris.org

trwają ok. 6 miesięcy (zwykle od połowy kwietnia do połowy października). Te ogromne wystawy ogrodnicze, mimo swojego tymczasowego charakteru, mają na celu trwale wpłynąć na konkretne przestrzenie w miastach: przywracając zniszczony przez działania wojenne park (IGA Hamburg 1953), tworząc nowy park miejski (IGA Monachium 1983), poprzez rewitalizację terenów poprzemysłowych (Liverpool 1984), rewaloryzację historycznego ogrodu (BUGA Schwerinn 2009) czy projekty kreacji krajobrazu holenderskich polderów (Floriada Haarlemmermeer 2002). **Obok trwałych struktur, które po wystawie ogrodniczej wpisują się w miejscowy krajobraz, w ramach takich festiwali tworzone są dziesiątki tymczasowych ogrodów, instalacji, budynków, które stanowią swoistą reklamę firm, biur projektowych, prezentujących swoje produkty w ramach wystawy.**

Duża część Międzynarodowych Wystaw Ogrodniczych okazała się sukcesem, zarówno organizacyjnym, komercyjnym jak i pod względem jakości projektów i zmian zaistniałych w krajobrazie. Niestety niektóre, tak jak IGF w Liverpoolu, pomimo niewątpliwej popularności wyrażającej się w znacznej frekwencji, były mocno krytykowane za słabą jakość poszczególnych ogrodów pokazowych, a także architektoniczną jakość tymczasowych budynków (Theokas 2004), a tereny na których się odbywały są dziś zapomniane i zdegradowane. Szerzej tematyką wystaw ogrodniczych, ich wpływem na kształt urbanistyczny poszczególnych miast oraz problematyką organizacji tych wydarzeń, zajmuje się Andrew C. Theokas (2004) w swojej publikacji „Grounds for review: The garden festival in urban planning and design”¹²². W Polsce nie doczekaliśmy się wydawnictw tak kompleksowo zajmujących się tym tematem, wyrywkowe informacje dotyczące, szczególnie niemieckich festiwali BUGA, pojawiają się w artykułach popularnonaukowych (Rylke 2010) oraz publikacjach pokonferencyjnych (Kuc 2007).

Pokazy kwiatowe, florystyczne (flower shows) oraz szkółkarskie. Targi roślin ozdobnych.

Pokazy florystyczne i targi roślin ozdobnych są niezwykle popularne na całym świecie. Większość z nich odbywa się wewnątrz hal ekspozycyjnych i innych obszernych budowli, a celem nadrzędnym jest prezentacja i sprzedaż materiału roślinnego, szkółkarskiego, sprzętów ogrodniczych, materiałów budowlanych. Instalacje, które można oglądać na Philadelphia Flower Show¹²³ czy Singapore Flower Show, mają więcej wspólnego ze sztuką wystawienniczą i sztuką układania kwiatów, niż architekturą krajobrazu i sztuką ogrodową. **Zwykle tylko niewielka część tego typu pokazów jest przeznaczona na tworzenie tymczasowych ogrodów pokazowych.** Także niewiele ekspozycji jest sytuowa-

¹²² „Tereny do rewizji. Festiwal ogrodowy w planowaniu urbanistycznym i projektowaniu.”, tłum. aut.

¹²³ Wystawa w Filadelfii jest najstarszym amerykańskim pokazem florystycznym, zorganizowanym przez The Pennsylvania Horticultural Society w 1829 roku

nych na zewnątrz budynków, stąd znikomy jest przeważnie wpływ tychże pokazów na krajobraz miasta. Wyjątkiem jest niezwykle popularny wśród architektów krajobrazu angielski festiwal Chelsea Flower Show, wydarzenie o długiej tradycji, organizowane przez Royal Horticultural Society od lat 1820-tych, które w swojej długiej historii ewoluowało od typowego pokazu florystycznego, do festiwalu ogrodowego, łączącego kilka funkcji - prezentującego nowe materiały produkcji ogrodniczej oraz nowe trendy w projektowaniu ogrodów przydomowych (por. Geddes-Brown 2000). Od roku 1913 pokaz odbywa się na terenie Royal Hospital w londyńskiej dzielnicy Chelsea¹²⁴. Część ekspozycji prezentowana jest w pawilonach wystawienniczych, część w otaczającym go parku. Tymczasowe, bo istniejące zaledwie przez 5-6 dni, ogrody pokazowe, co roku oceniane są w kilku kategoriach (w 2009 roku były to m.in.: najlepszy ogród pokazowy, najlepszy ogród miejski, najlepszy ogród dziedzińcowy).

Organizowane w Polsce pokazy, mają charakter targów ogrodniczych, targów roślin ozdobnych. Dość długą tradycję ma warszawska „Zieleń to życie”, po raz pierwszy zorganizowana w 1993 roku w Auli Kryształowej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego jako Wystawa Szkółkarska Drzew i Krzewów Ozdobnych oraz Owocowych „Zieleń jest życiem”¹²⁵. Popularna są również poznańskie targi ogrodnicze „Gardenia” oraz katowickie Targi Roślin Ozdobnych i Architektury Ogrodów „Flowertarg”.

Festiwale ogrodowe (garden festivals)

Festiwale ogrodowe są zjawiskiem stosunkowo nowym - te najbardziej popularne i prestiżowe, takie jak Festival des Jardins Chaumont-sur-Loire we Francji oraz International Garden Festival Jardins de Metis w Kanadzie – powstały odpowiednio w 1992 i 2000 roku¹²⁶. Ich skala, zarówno w odniesieniu do terenu festiwalu jak i frekwencji jest zdecydowanie mniejsza w porównaniu do wystaw ogrodniczych oraz większości pokazów florystycznych: dwa odbywające się w Kanadzie festiwale ogrodowe, w ciągu 3 letnich miesięcy 2006 roku, odwiedziło ponad 300 tysięcy widzów (Flora – ok. 175 tys. / Jardins de Metis – ok. 140 tys.), natomiast niemiecką IGA w Rostock w 2003 roku odwiedziło 3 miliony ludzi (w przeciągu 5 miesięcy)¹²⁷. Dla porównania, niezwykle popularny Chelsea Flower Show w ciągu 5 dni trwania wystawy ma 157 tysięcy gości¹²⁸.

¹²⁴ za: strona internetowa Royal Horticultural Society, <http://www.rhs.org.uk/About-Us/Who-we-are/History> [dostęp: 15.04.2010]

¹²⁵ za: strona internetowa wystawy „Zieleń to Życie”, <http://www.zielentozycie.pl/historia.htm> [dostęp: 15.04.2010]

¹²⁶ Od tamtej pory w Festiwalu Jardin de Metis uczestniczyło około 100 projektantów z 8 krajów, tworząc 50 ogrodów (stan na rok 2007) (Herman 2007).

¹²⁷ Dane za: www.jardinsdemetis.com [dostęp 20.04.2010], Flora (Schink 2006), IGA Rostock (Theokas 2004)

¹²⁸ Dane za: Chelsea Flower Show - http://en.wikipedia.org/wiki/Chelsea_Flower_Show [dostęp 20.04.2010]

W tym przypadku „festiwal ogrodowy” można określić jako wydarzenie, organizowane sezonowo w konkretnym miejscu¹²⁹, w ramach którego zaproszeni artyści i architekci krajobrazu „otrzymują” przestrzeń pod realizację projektów pokazowych ogrodów tymczasowych. Projekty te wybierane są najczęściej na zasadzie konkursu, ilość oferowanych miejsc jest ograniczona, a przestrzeń wcześniej podzielona na parcele przeznaczone na pojedyncze ogrody (Herman 2007). I tak na przykład areną festiwalu Jardin de Metis (Kanada) jest teren sąsiadujący z historycznymi ogrodami Elsie Reford. Teren festiwalu w Chaumont (Francja) jest parkiem, zaprojektowanym specjalnie na potrzeby tego typu wydarzenia, przez Jacquesa Wirtza (Jones 2003). W otoczeniu pięknego zamku nad Loarą wyznaczonych jest 28 parceli w kształcie „kielicha” czy „dzwonka”, każda o wielkości ok. 210 m² (przy zupełnie innym kształcie, wielkość bardzo podobna do ogrodów na festiwalu Jardin de Metis), każda otoczona żywopłotem o wysokości ok. 1,8 m.

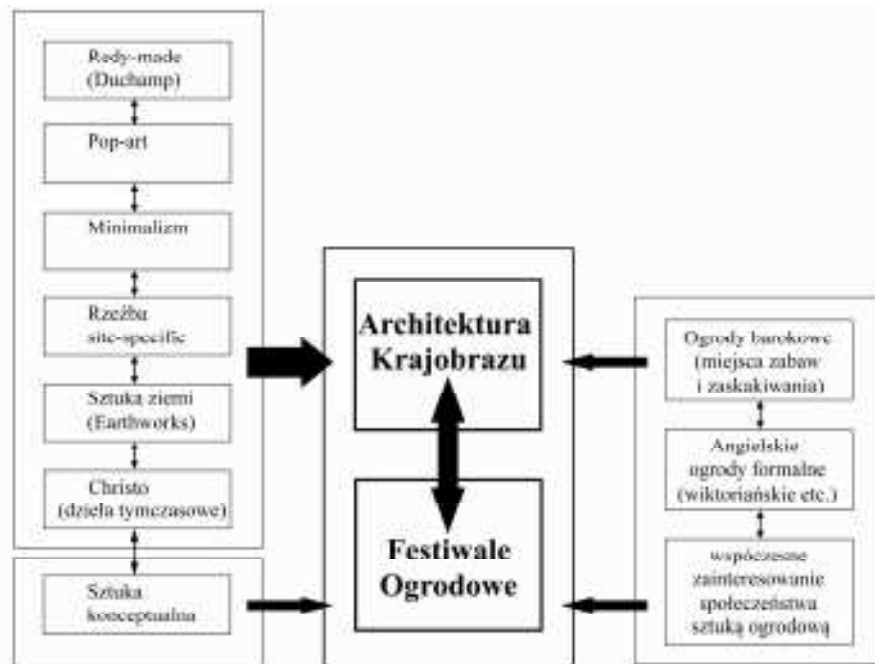
Te dwa festiwale różnią się natomiast czasem trwania: „francuskie” ogrody pokazowe funkcjonują przez prawie 6 miesięcy (edycja 2010 – 29 kwietnia do 17 października) natomiast ich „kanadyjskie” odpowiedniki można podziwiać przez ok. 3 miesiące (edycja 2010 – 26 czerwca do 3 października).

Pomimo komercyjnego charakteru, festiwale ogrodowe są ważnym zjawiskiem we współczesnej architekturze krajobrazu, nie tylko kształtującym sezonowe trendy, ale przede wszystkim wyznaczającym nowe drogi w projektowaniu. Festiwale promują architekturę krajobrazu jako dyscyplinę, dają projektantom możliwość testowania i wdrażania nowych pomysłów, idei oraz przeprowadzania formalnych eksperymentów w ramach dyskursu nad możliwościami wizualnej ekspresji. To właśnie przeobrażenie abstrakcyjnej idei w fizyczną formę jest szkieletem conceptualistycznych projektów powstających w ramach festiwali ogrodowych. *„Prawdopodobnie najbardziej kontrowersyjną kwestią w przypadku większości ogrodów tymczasowych jest odrzucenie romantycznej i naturalistycznej tradycji projektowania ogrodów Zachodu. Wielu projektantów, zajmujących się delikatnym kształtowaniem krajobrazu w ramach maksymy 'pracuj z naturą, nie przeciwko niej', odczytuje takie podejście jako herezję. Podobnie kontrowersyjny jest fakt ograniczonego używania [w ogrodach tymczasowych – przyp. aut.] materiału roślinnego, opierając projekty raczej na elementach z tworzyw sztucznych”* (Albrecht 2006)¹³⁰. Innymi charakterystycznymi cechami powstających w ramach festiwali ogrodów tymczasowych są: używanie kontrastowych i nasyconych barw (w przeciwieństwie do szarości, beżów i brązów naturalnych materiałów, a także tych używanych w projektach modernistycznych, np. betonu) oraz doza humoru, ironii i zaskakującego dowcipu przejawiająca się w wielu z nich. (Herman 2007)

¹²⁹ Np. Montreal – Parc des Ecluses, nabrzeże starego portu, Chaumont-sur-Loire – ogrody przy zamku w Chaumont, Metis – Ogrody Reford itd.

¹³⁰ Tłum. aut.

Przypuszczalnie ten zwrot niektórych projektantów w kierunku festiwali ogrodowych i kreatywnej ekspresji pokazowych ogrodów tymczasowych, wynikał z braku możliwości tak nieskrępowanego wyrazu w codziennej praktyce zawodowej. Ogrody przydomowe czy te realizowane w przestrzeni publicznej są zawsze pewnym kompromisem, pomiędzy wizją projektanta a klienta, założeniami początkowymi a możliwościami realnego ich wdrożenia.

Schemat 3. Benj Albrecht (2006) opisuje ogrody tymczasowe jako awangardę, jako kierunek we współczesnej sztuce ogrodowej, który podobnie jak awangarda w sztuce XX wieku wykracza poza schematy, naznaczając alternatywną ścieżkę rozwoju dyscypliny.

Festiwal interwencyjnych ogrodów tymczasowych

Festiwal interwencyjnych ogrodów tymczasowych stanowią najmniej liczną grupę spośród wyróżnionych rodzajów festiwali ogrodowych. Realizowane w ich ramach projekty, nawet w większej mierze niż w przypadku opisywanych powyżej „garden festivals”, są bliskie instalacji, sztuce konceptualnej czy rzeźbie site-specific. Interwencyjne ogrody tymczasowe są artystyczną wypowiedzią powiązaną z tematem ogrodu, niedosłowną, często metaforyczną lub symboliczną. **W odróżnieniu od realizacji powstających na pokazach florystycznych czy festiwalach ogrodów pokazowych interwencyjne ogrody tymczasowe tworzone są w ścisłym powiązaniu z otaczającym je krajobrazem (najczę-**

ściej krajobrazem miasta). Ta nowatorska forma obiektów architektury krajobrazu tworzona jest często w odpowiedzi na istniejącą sytuację, lokalizację, która wymaga zmian, potrzebuje szybkiego, zauważalnego efektu (Skonieczna 2007).

Schemat 4. Schemat ilustrujący ideowe pojmowanie pojęcia „interwencyjny ogród tymczasowy” (Skonieczna 2007)

Festiwale interwencyjnych ogrodów tymczasowych, to wydarzenia, w ramach których zaproszeni artyści, architekci krajobrazu i inni tworzą ogrody tymczasowe w wybranych miejscach w mieście – te miejsca są połączone ze sobą festiwalową „ścieżką”, najczęściej rozrysowaną czy opisaną w katalogu, informatorze, festiwalowej stronie internetowej etc.¹³¹ Projektanci w czasie trwania festiwalu wspierają się przy tworzeniu pojedynczych instalacji, które zwykle ogniskują się wokół pewnego nadrzędnego przekazu, idei (np. rewitalizacja przestrzeni „niczyich”) w rezultacie stanowiąc pewną koncepcyjną całość. Są to przedsięwzięcia niekomercyjne, organizowane przez entuzjastów, artystów, często we współpracy ze społecznością lokalną.

Pierwszym i najważniejszym tego typu festiwalem był niemiecki Temporäre Gärten, którego pierwsza edycja odbyła się w 1997 roku w Berlinie, a ostatnia w 2008 roku w Aachen. Jego organizatorzy, Daniel Sprenger i Mark Pouzol, prawdopodobnie jako pierwsi odnosili się do scharakteryzowanych powyżej efemerycznych instalacji jako „ogrodów tymczasowych”: *„Miejsca w normalnych warunkach niezauważalne dla szerszej publiczności, na cztery dni zostają podkreślone pobudzającymi wyobraźnię instalacjami, interakcjami, performansem, które oferują inne spojrzenie na ową lokalizację. Wybierane na realizację miejsca mają często negatywny wizerunek lub są punktami politycznych dyskusji i sporów. Ogrody Tymczasowe*

¹³¹ Przykładem takiego „przewodnika” jest publikacja wydana przez organizatorów festiwalu „Lausanne Jardins” (Casa, Hohler 2009)

we interpretują zaistniałą sytuację, próbują zachęcić do odmiennego spojrzenia na miejsce, podkreślając jego charakter. Ogrody Tymczasowe są zaproszeniem do przeżywania nowych doświadczeń¹³²”.

Na niemieckim festiwalu Temporäre Gärten wzorowali się organizatorzy festiwalu Les Jardins Temporaires, który odbył się dwukrotnie, w 2000 i 2001 roku w Le Havre (Francja). W czasie jego trwania powstało ponad dwadzieścia realizacji, stworzonych przez architektów, architektów krajobrazu, artystów i projektantów, wyznaczając i transformując miejsca w portowej części miasta. To wydarzenie miało na celu pogłębianie w ludziach świadomości środowiskowej i krajobrazowej, pokazując, że miasto jest przedmiotem wspólnej troski jego mieszkańców. Jest to także sposób na katalizację dyskusji o zmieniającej się roli jaką spełniają ogrody w mieście, pomysłach na współczesny ogród. Podobny charakter ma festiwal Lausanne Jardins, który odbył się dotychczas czterokrotnie (1997, 2000, 2004, 2009) w Lozannie (Szwajcaria). Głównymi jego założeniami było nadanie nowej wartości, rewitalizacja zapomnianych przestrzeni, popularyzacja ogrodowego dziedzictwa miasta i promocja sztuki projektowania ogrodu i krajobrazu. Na festiwalu w 2009 roku zaprezentowano 30 ogrodów tymczasowych, które stworzyli architekci krajobrazu wyłonieni w ramach międzynarodowego konkursu. Jako, że instalacje rozrzucone były na znacznym obszarze miasta, organizatorzy wyznaczili cztery trasy łączące miejsca działań. *„Festiwal Lausanne Jardins tworzony jest wokół koncepcji ‘tymczasowości’ (...). Te ogrody są prototypami, które mogą testować sytuacje, postrzeganie oraz nowe nawyki. Ich celem jest zmiana tego w jaki sposób widzimy miasto, mogą nawet służyć jako preludium do jego modyfikacji”*¹³³

Innymi festiwalami, które można sklasyfikować w tej kategorii była słoweńska inicjatywa „Atriums” grupy „Prosto Roz” (rok 2004, interwencyjne ogrody tymczasowe w podwórkach w Ljublanie), Międzynarodowy Festiwal Sztuki Krajobrazu „Between two waters” w estońskim mieście Tartu (rok 2005, instalacje na wyspie pomiędzy rzeką Emajõgi i kanałem Anny). Także instalacje powstałe w ramach wydarzenia „Wo ist der garten?” („Gdzie jest ogród?”¹³⁴) miały charakter mobilnych ogrodów o różnym charakterze, np. ogród książek czy ogród stołów, zmieniających swoje wzajemne położenie w czasie trwania wystawy (Skonieczna 2007). Za ich projekt odpowiedzialni są członkowie Atelier le Balto, którzy związani są także ze wspomnianym festiwalem „Temporäre Gärten”.

Pomimo, że tak różny jest charakter opisanych powyżej wydarzeń, festiwali, pokazów czy wystaw, często pojawia się to samo określenie, stosowane wobec ich wszystkich:

¹³² Za: www.temporarygardens.de, tłum. aut.. [dostęp 01.03.2010]

¹³³ za: Informacja prasowa „Official opening of the Lausanne Jardins 2009 Festival” www.lausannejardins.ch [dostęp: 22.04.2010]

¹³⁴ tłum. Skonieczna (2006)

„festiwal ogrodów”, „festiwal ogrodniczy”. W ramach tych festiwali tworzone są ogrody pokazowe lub instalacje ogrodowe o charakterze tymczasowym. Struktury te w różny sposób powiązane są z charakterem trwałego, „standardowego” ogrodu: tymczasowe ogrody na pokazach florystycznych to atrakcyjne kompozycje z materiału roślinnego, w ramach festiwali ogrodowych prezentowane i kształtowane są trendy we współczesnej architekturze krajobrazu, a interwencyjne ogrody tymczasowe stanowią wypowiedź artystyczną, bazującą na idei ogrodu, komentującą zastany krajobraz.

Ogrody pokazowe na festiwalach ogrodowych

Na potrzeby określenia cech tymczasowych ogrodów pokazowych badaniom poddano obiekty realizowane w ramach dwóch festiwali:

- ogrody pokazowe z festiwalu w Chaumont-sur-Loire (badania terenowe przeprowadzone w 2010 roku);
- ogrody pokazowe z festiwalu BUGA w Schwerin (badania terenowe przeprowadzone w 2009 roku).

Dodatkowo opierano się na informacjach o innych festiwalach (Chelsea Flower Show, Jardin de Metis, Flora Festival) uzyskanych w wyniku badań kameralnych i analizy źródeł.

Powierzchnia każdego z dwudziestu ośmiu ogrodów pokazowych na festiwalu w Chaumont jest zbliżona do 210 m². Szesnaście ogrodów prezentowanych w ramach części festiwalu BUGA nazwanej Garten am Marstall¹³⁵ to osiem okręgów o średnicy 11 m (95 m²), pięć ogrodów o średnicy 14 m (176 m²) i trzy o średnicy 17 m (227 m²). Ogrody prezentowane na Chelsea Flower Show są także podzielone na trzy typy o różnej powierzchni: ogrody podwórkowe o wymiarach 5x4 m (20 m²), ogrody miejskie (7x5 m = 35 m²) oraz ogrody pokazowe (od wielkości 10x10 m = 100 m² do 10x22 m = 220 m²).

Na kanadyjskim festiwalu Jardin the Metis wzdłuż dwóch prostopadłych osi wyznaczono 12 parceli na których realizowane są ogrody pokazowe. Siedem z nich (oś północ-południe) to prostokąty o wymiarach 10 na 20 metrów (200 m²), poprzedzielane są one pasami trawy, żwiru i żywopłotami. Pozostałe pięć, na osi wschód-zachód to, dla odmiany, to parcele wydzielone w lesie, o nieregularnych kształtach i zróżnicowanych wymiarach, część z nich z atrakcyjnym widokiem na rzekę św. Wawrzyńca (por. Johnstone 2007).

Chociaż prezentowane w ramach festiwali ogrody pokazowe są różnej wielkości to analiza powyższego zestawienia może prowadzić do konstatacji, że optymalna wielkość ogrodów pokazowych to ok 200 m² lub nieco więcej (największe badane obiekty tego ty-

¹³⁵ „Ogrody stajenne” – nazwa pochodząca od lokalizacji w fragmencie parku właśnie przy pałacowych stajniach.

pu mają powierzchnię 227 m²). Kształt parceli na których realizowane są ogrody pokazowe to prostokąt (Jardin de Metis, Chelsea), koło (BUGA 2009 - Garten am Marstall) lub formy nieregularne, takie jak kielich (Festiwal w Chaumont).

Układ ogrodów pokazowych uzależniony jest od pomysłu projektanta na sytuowanie widza w danym ogrodzie. Można zaobserwować trzy typy ogrodów pokazowych: po pierwsze te w których widz prowadzony jest po ustalonej przez projektanta ścieżce, w konkretnym kierunku, do lub od konkretnego obiektu, przestrzeni; po drugie te w których widz ma swobodę poruszania się w stosunkowo otwartej, nie sugerującej trasy i kierunku przestrzeni; po trzecie – sytuowanie widza jako obserwatora i niedopuszczenie go do bycia „w ogrodzie” (widz ogląda ogród pokazowy z wyznaczonego „punktu widokowego”).

Przekaz znaczeniowy poszczególnych ogrodów pokazowych uzależniony jest od tematu przewodniego festiwalu i wizji projektanta. Można doszukiwać się pewnych powtarzających się, często eksplorowanych obszarów tematycznych takich jak np. ekologia, recycling, ogrody zmysłów, ogrody warzywne i zdrowa żywność czy zmiana postrzegania i odchylenia od codziennej percepcji przedmiotów. Przekaz znaczeniowy ogrodów i intencje ich twórców są zwykle opisywane w katalogach wydawanych w ramach festiwali. Ich szczegółowe omawianie nie wydaje się być tutaj konieczne.

Rola ogrodów pokazowych w kompozycji wyodrębnionych, urządzonych fragmentów przestrzeni kolektywnej (na podstawie festiwali ogrodowych w Chaumont-sur-Loire, Jardin de Metis, BUGA Schwerinn).

Ogrody pokazowe realizowane w ramach festiwali ogrodowych tworzone są w wyznaczonych parcelach, a całość terenu takiego festiwalu to zaprojektowana, skończona kompozycja: parcele połączone są ze sobą siecią ścieżek, wzdłuż nich tworzone są rabaty, sytuowane ławki. Obszar festiwalu, a zatem także wszystkie tworzące go ogrody, stanowią zwykle część jakiegoś większego, nadrzędnego układu przestrzennego: kompozycji urbanistycznej (Festiwal Flora w Montrealu, Festiwal w Ponte de Lima, Portugalia), parku jako części kompozycji urbanistycznej (BUGA Schwerinn), parku jako obiektu dominującego w przestrzeni miejscowości (Chaumont-sur-Loire), czy założenia ogrodowego jako niezależnej, osobnej kompozycji krajobrazowej (Jardin de Metis).

Jardin de Metis odbywający się w ogrodach Elsie Reford, oraz Festiwal w Chaumont, przy zamku i parku o tej samej nazwie, obrazują podobną sytuację, kiedy to obszar festiwalu ujęty jest w granice historycznego założenia ogrodowego. W obydwu przypadkach – krajobrazowej kompozycji parku w Chaumont oraz ogrodu w stylu Arts & Crafts Elsie Reford – teren festiwalu jest odseparowany od historycznego założenia. Mimo, że formalnie stanowi obecnie część całości obszaru założenia (wyznaczonego m.in. przez

ogrodzenie), nie jest powiązany kompozycyjnie z historyczną częścią ogrodu. W dwóch omawianych przypadkach brak jest połączeń pomiędzy centralną częścią założenia z dominantą architektoniczną (zamek, dworek), a terenem festiwalu. W Chaumont (rys. 18) odizolowanie festiwalu od parku jest bardzo wyraźne - nie tylko grupy wysokich drzew, ale także ukształtowanie terenu (wąwóz, na którego drugą stronę przedostać się można przez niewielki most) tworzą granicę pomiędzy dwiema częściami parku. Dodatkowo wysokie żywopłoty każdego pojedynczego ogrodu pokazowego pogłębiają wrażenie izolacji. Z wnętrza zaledwie jednego z dwudziestu ośmiu ogrodów pokazowych dostrzec można sylwetę dachu zamku i jego najwyższe wieże (zdj. 35).

Podobnie część terenu festiwalu BUGA 2009 w Schwerinn, w której prezentowane były typowe ogrody pokazowe (Garten am Marstall – ogrody stajenne) – jest to przestrzeń na uboczu głównych osi kompozycyjnych zabytkowego ogrodu. Festiwal Flora w Montrealu zorganizowany został na wyspie w opuszczonych, nieużytkowanych dockach portu, a Festiwal Ponte de Lima na dotychczas niezagospodarowanym fragmencie nadbrzeża po przeciwnej stronie rzeki niż centrum miasteczka.

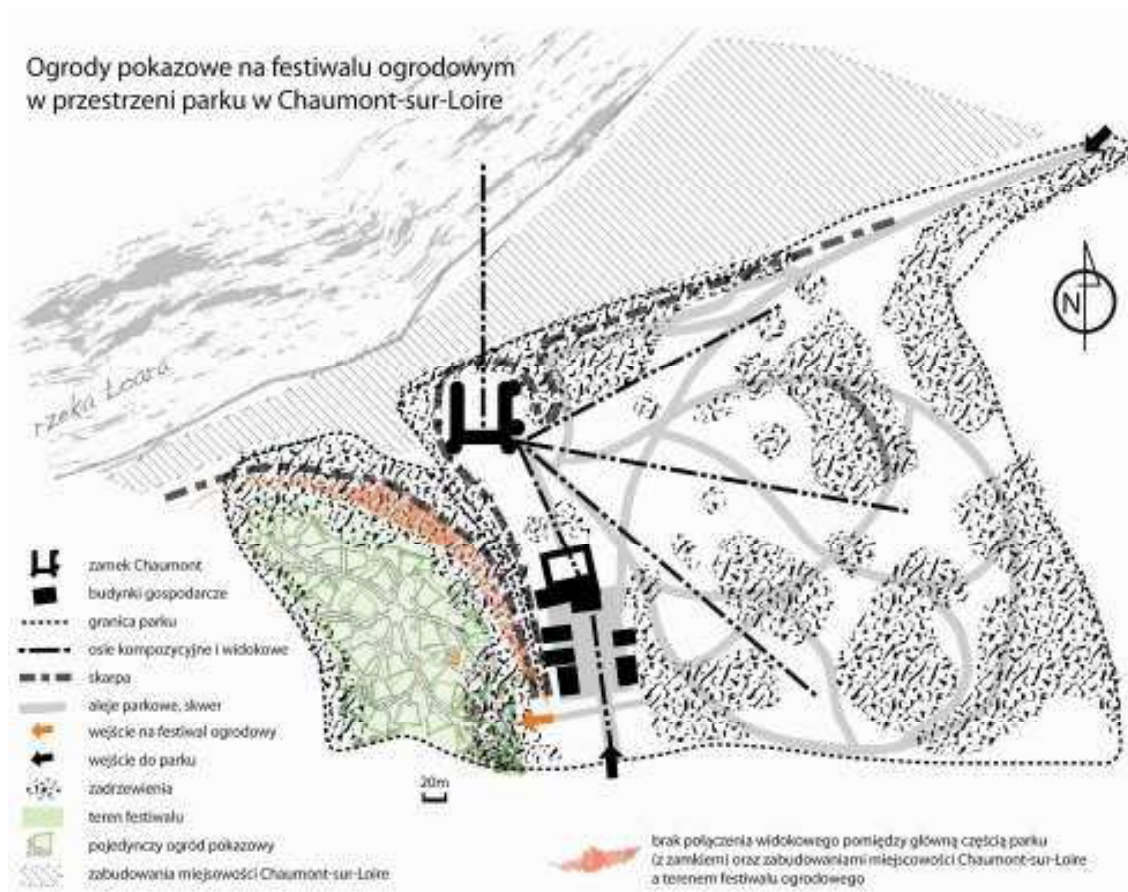
Festiwal ogrodów i prezentowane na nich ogrody pokazowe, organizowane są w celu zwiększenia potencjału – turystycznego, estetycznego, widokowego danego obszaru. Są to zwykle przestrzenie „wymyślane” na nowo – nowy jest projekt aranżacji terenu, nowa, niepowiązana historycznie z konkretną lokalizacją¹³⁶ jest jego forma. W tym celu, w ramach większej jednostki kompozycyjnej (ogrodu, parku, miasta) na teren festiwalu wybierane są zwykle przestrzenie niedoinwestowane, będące na uboczu, przestrzenie, w które można wyraźnie ingerować, zmieniając ich charakter. Dodatkowo, interesującą cechą wszystkich pięciu omawianych powyżej festiwali jest lokalizacja w pobliżu zbiorników wodnych (jezioro, rzeka).

Festiwal ogrodowy w Chaumont daje także możliwość porównania relacji z krajobrazem w jakiej występują ogrody pokazowe i realizacje z nurtu sztuki krajobrazu (w parku przy zamku eksponowane są dzieła wybitnych przedstawicieli sztuki ziemi czy sztuki środowiskowej). Inaczej niż w przypadku ogrodzonych wysokim żywopłotem ogrodów, instalacje artystyczne i rzeźby powiązane są z miejscem, w którym są prezentowane, wykorzystują one daleki widok, swoje usytuowanie w krajobrazie. Ich podstawą jest relacja z zastaną przestrzenią (są to w dużej mierze obiekty tzw. sztuki „site specific”). Ogrody pokazowe są natomiast odizolowane nie tylko od siebie nawzajem, ale także od krajobrazu, nie odnoszą się one także w żaden znaczący sposób do uwarunkowań lokalnych.

¹³⁶ Wszystkie omawiane tu festiwale mają dość krótką tradycję – sięgającą, w przypadku Chaumont (z festiwali ogrodowych realizowanych w jednej lokalizacji, inny przypadek stanowi BUGA) 1992 roku. Inną grupę wydarzeń stanowią wystawy ogrodnicze oraz pokazy florystyczne (np. Chelsea Flower Show)

Zdj. 35. Jeden z nielicznych ogrodów pokazowych na festiwalu w Chaumont, który posiada połączenie widokowe z zamkiem.

Rys. 18. Analiza kompozycyjna i widokowa parku oraz terenu festiwalu ogrodowego w Chaumont.

3.5 Tymczasowe interwencje artystyczne z komponentem roślinnym (interwencyjne ogrody tymczasowe)

Instalacje artystyczne, eksperymenty przestrzenne powiązane z ideą ogrodu powstają zarówno w ramach festiwalu, warsztatów i innych zorganizowanych wydarzeń, a także jako pojedyncze niezależne działania. W odniesieniu do tej grupy obiektów, stosowane będzie w tej pracy określenie „tymczasowe ogrody interwencyjne”, zaproponowane przez Karolinę Skonieczną (2007) i przedstawione w rozdziale 3.7. W tymże rozdziale opisany został także charakter festiwalu interwencyjnych ogrodów tymczasowych¹³⁷. Skonieczna (2007) opisuje instalacje powstające w ramach tego typu festiwalu¹³⁸, oznaczając m.in. czas istnienia instalacji, rodzaj przestrzeni publicznej w której została ona zlokalizowana, głównego użytego materiału oraz funkcji / misji przewodniej. Opisy poszczególnych realizacji są dostępne w katalogach festiwalu (Casa, Hohler 2009) i na stronach internetowych festiwalu (www.temporaeregaerten.de) dlatego też w tym rozdziale skupiono się na inicjatywach nie związanych z festiwalami, a także interwencyjnych ogrodach tworzonych w ramach innych wydarzeń.

Analizowane były interwencyjne ogrody tymczasowe realizowane na całym świecie, informacja o nich pochodziła z literatury, artykułów publikowanych w internecie i katalogów festiwalu, wystaw. Część realizacji była bezpośrednio obserwowana i zinwentaryzowana („Dotleniacz”, „AKUKU!”), w niektórych z projektów autor powyższej pracy miał możliwość być zaangażowany jako twórca lub konsultant („Park (ing) Day”, „Uprawiaj Pasaż”, „Ucztajaj”).

W przypadku wszystkich trzydziestu siedmiu analizowanych realizacji, niezależnie od tego, czy ich opisy powstały jako wynik badań kameralnych czy obserwacji uczestniczącej, brano pod uwagę te same cechy. A zatem, rozpoznano:

1. rok powstania;
2. tymczasowość (trwałość) obiektów;
3. autora lub autorów i jego (ich) narodowość;
4. lokalizację obiektów
5. ideę, intencję autora i przekaz znaczeniowy;
6. wykorzystane elementy, materiały;
7. formę, układ i wielkość;
8. walor dekoracyjny i efekt estetyczny.

¹³⁷ Nazwa „interwencyjne ogrody tymczasowe” nie sugeruje, że wszystkie te obiekty mają charakter i cechy ogrodu.

¹³⁸ Skonieczna (2007) dość trafnie opisuje „interwencyjne ogrody”, badając jednak tylko wąskie zjawisko festiwalu ogrodów interwencyjnych, bazując głównie na festiwalach Temporäre Garten i Prostoroz. To zawężenie było podyktowane zakresem pracy i charakterem projektu, który był wynikiem pracy.

1. Najstarsze analizowane obiekty to tymczasowe ogrody Marthy Schwartz – realizacje z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych.¹³⁹ Realizacje stworzone w latach dziewięćdziesiątych reprezentuje instalacja „Costermonger’s stall” Michaela Landy’ego, która jest prawdopodobnie najdalsza definicji interwencyjnego ogrodu tymczasowego, została uwzględniona w wykazie jako wyjątek, który stanowi istotne nawiązanie tematyczne do obszaru badań zawartego w poniższym opracowaniu. Poza czterema projektami, wszystkie inne zostały stworzone w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku (lata 2000 - 2010). W pięcioleciu (2005-2009) powstało 23 z 36¹⁴⁰ badanych obiektów (64%). Dla porównania w poprzedzającym je pięcioleciu (2000-2004) powstało jedynie 5 z 36 badanych obiektów (14%).¹⁴¹

2. Czas trwania interwencyjnych ogrodów tymczasowych jest niezwykle zróżnicowany, często bywa także nieprzewidywalny, zależny nie tylko od założeń projektowych, ale także warunków zewnętrznych. Realizacje, które mają charakter wybitnie eksperymentalny, towarzyszą performance czy innym akcjom artystycznym są bardzo efemeryczne - trwają kilka minut, godzin. Ogrody powstające na cykliczny, coroczny Park (ing) to ogrody jednodniowe, podobnie ogrody związane z innymi wydarzeniami (wykłady, pokazy mody), a także festiwalami funkcjonują zwykle jeden lub kilka dni. Wśród realizacji stanowiących tymczasową interwencję w przestrzeni najtrwalszymi są te, których celem jest stworzenie pewnych więzi międzyludzkich, partycypacja społeczna, a także w ramach których uprawiane są rośliny. Trwałość tego typu tymczasowych ogrodów to co najmniej miesiąc (np. projekt „Uprawiaj Pasaż”), a częściej 3 miesiące lub nawet cały sezon – od wiosny do późnej jesieni (np. „Jardin Temporaire” projektu R. Hegnauer). Zdecydowana większość realizacji istniała nie dłużej niż pojedynczy sezon (wiosna-jesień), wyjątkiem od tej reguły są trzy analizowane projekty:

- „Under Heaven” – zielona „oaza” stworzona ze sztucznych roślin w 2009 przez Leoarda van Munstera pod jednym z amsterdamskich wiaduktów zaplanowana została na 6 lat (do 2015). Projekt ten został zakwalifikowany do analizowanej tu grupy obiektów tymczasowych ze względu na fakt, że jego trwałość jest krótsza niż „trwałość techniczna” tworzywa z którego został wykonany, niewątpliwie „interwencyjny” charakter i bezpośrednie nawiązanie do formy ogrodu (w tym przypadku wyobrażenia idealnego, „rajskiego” ogrodu).

¹³⁹ W rozdziale 2.4.5 opisano dokładnie „Bagel Garden” z 1979 roku, jako realizację uznawaną za pierwszy ogród postmodernistyczny.

¹⁴⁰ Nieznana jest data powstania jednej z badanych instalacji („UrbanBuds”)

¹⁴¹ Nie jest to oczywiście badanie całkowicie miarodajne, należy uwzględnić, fakt zwiększonej dostępności do informacji na temat tego typu realizacji, szczególnie w Internecie, a także okres przypadający na badania związane z powstawaniem poniższej pracy (2006-2010).

- „Ecobox” – ogród mobilny, który przenoszony jest w miejsca dostępne, niewykorzystywane, zapomniane, zaniedbane. Mimo, że istniał przez kilka lat (2001-2009) to zmieniał lokalizację i przez twórców nazywany był ogrodem tymczasowym.
- „Costermonger’s stall” – instalacja artystyczna stworzona w 1992 roku, wykorzystująca formę straganu kwiatowego i pojawiająca się w przestrzeniach kolektywnych wielu galerii, zmieniała nie tylko miejsce (mobilność), ale także wgląd (wymieniane każdorazowo, żywe kwiaty).

3. Autorzy analizowanych obiektów reprezentują Europę (w tym kilku Polaków) i Amerykę Płn. (USA i Kanada). Są to osoby reprezentujące różne profesje: artyści, architekci krajobrazu, architekci, rzeźbiarze, aktywiści, biura projektowe a także urzędy miasta. Analizowano realizacje uznanych (Martha Schwartz, Michael Landy, Jan Rylke) oraz początkujących twórców.

4. Lokalizacje dla interwencyjnych ogrodów tymczasowych są również niezwykle zróżnicowane, choć można zauważyć dwie ważne tendencje. Mogą być one lokalizowane w widocznych, ważnych, reprezentacyjnych przestrzeniach gdy twórcy chcą aby ich obiekty zostały zauważone, rozpoznane przez konkretne gremium, np. fachowców z danej dziedziny, współpracowników (wcześniejsze realizacje Marthy Schwartz, projekty prezentowane w galeriach i w ramach festiwali) albo były kojarzone z istotnym, symbolicznym miejscem (ogrody przed ratuszem w San Francisco czy Paryżu, instalacja Teresy Murak na rynku w Zamościu, „Dotleniacz” na pl. Grzybowski). Gdy istotą projektu jest integracja i współdziałanie z wspólnotą lokalną interwencyjne ogrody tymczasowe lokalizowane są w przestrzeni bliskiej i dostępnej tym osobom. Wtedy pojawia się aspekt rewitalizacji przestrzeni zaniedbanej, instalacje przenoszą się do uboższych dzielnic, a artyści wybierają aktualnie, tymczasowo dostępne skrawki ziemi (np. „Ecobox”, „Jardin Temporaire”).

W przypadku większości realizacji, kwestia lokalizacji, wyboru miejsca, jest być może najistotniejszym jej aspektem. Wiele z projektów nawiązuje do problemu braku przestrzeni dla tworzenia terenów zieleni, ogrodów czy miejsc przyjaznych ludziom – stąd poszukiwanie takich fragmentów przestrzeni: w trakcie Park(ing) Day miejsca parkingowe zamieniane są na parki; ogrody stają się mobilne, nieprzywiązane do miejsca, ale tworzone na np. przyczepach kempingowych; proponowane są „zielone” ściany, wiaty przystankowe; projektowane są pojazdy i inne konstrukcje, które pozwalają na częstszy, bardziej bezpośredni kontakt z naturą, czy to w formie trawy czy innej rośliny (np. wazliki „UrbanBuds”, pojazd „ParkCycle” czy „Grass Wheel”).

5. W przypadku projektów o charakterze interwencyjnym niezwykle istotna, a może wręcz najistotniejsza (obok lokalizacji) jest treść owej interwencji, jej cel. Przekaz znaczeniowy analizowanych obiektów można zakwalifikować do kilku grup tematycznych:

A/ Tworzenie nowych lub dodatkowych terenów zieleni w mieście, jako, że zbyt duża ilość przestrzeni zajmowana jest przez beton, samochody itp.;

B/ Tworzenie nowej lub dodatkowej przestrzeni publicznej, miejsc spotkań, wydarzeń (wykładów, koncertów itp.);

C/ Praca ze społecznością lokalną, aktywizacja mieszkańców, edukacja młodzieży i dzieci;

D/ Ekologia, wykorzystanie materiałów z odzysku (recycling) , zdrowa żywność, farmy miejskie (lokalna produkcja żywności), ogrodnictwo organiczne;

E/ Eksperyment przestrzenny, zabawa formą, poszukiwanie nowych form wyrazu w sztuce i architekturze krajobrazu, nowatorstwo materiałów;

F/ Promocja wydarzeń, wystaw, organizacji, ale także całego miasta, reklama;

G/ Mobilność, ruchome, przenośne obiekty, ale także przepływ wiedzy i idei. Tworzenie równych szans i dostępu do ogrodu, terenów zieleni itd. poprzez ich mobilność, udostępnianie ich w różnych miejscach. Przenośne ogrody dla osób mieszkających w centrach miast.;

H/ Upamiętnianie wydarzeń – funkcja tymczasowego miejsca pamięci, pomniku.

W wielu przypadkach znaczenia nakładają się na siebie, co zresztą jest dość typową cechą obiektu artystycznego, a w szczególności sztuki postmodernistycznej. Wieloznaczność objawia się w projektach takich jak „Dotleniacz” (A, B, C), „Medical Herberman Cafe” (D, E, F, G), „Uprawiaj Pasaż” (B, C, D) czy ogród pamięci przy pałacu Hofburg w Wiedniu (C, D, H) i wielu innych.

6. Analizowane obiekty ze względu na zróżnicowaną formę i trwałość tworzone są z materiałów o różnym charakterze. Niezwykle istotne są elementy lekkie, przenośne, łatwe w transporcie, ale także efektowne, dające natychmiastowy rezultat. W wielu przypadkach kluczową cechą charakteryzującą stosowane w tymczasowych interwencyjnych ogrodach jest niska cena oraz dostępność materiałów, co sprawia, że popularne są elementy z odzysku (recyclingu, wiąże się to także z filozofią ekologiczną wielu projektów). Dlatego też powszechnie stosowane są materiały takie jak: trawa z rolki, rośliny w pojemnikach lub torbach, drewniane palety czy kontenery wykorzystywane jako tymczasowe budynki (np. altany). W przypadku ogrodów o charakterze mobilnym wykorzystywane są przyczepy, rowery, samochody i inne pojazdy. Oczywiście niezbędne są także podstawowe materiały ogrodnicze m.in. ziemia, kompost. W przypadku kilku realiza-

cji (m.in. „Under Heaven”, „Flower by Kenzo”, „The Flying Grass Carpet”) wykorzystane były sztuczne rośliny w tym sztuczna trawa (murawa).

7. Forma i przestrzenna organizacja wewnętrzna interwencyjnych ogrodów tymczasowych są w dużej mierze nieprzewidywalne, niejednolite – od obiektów geometrycznych, rytmicznie uporządkowanych po realizacje wykorzystujące swobodnie prowadzone linie i organiczne kształty. Forma i układ tych obiektów ograniczona jest lokalizacją i warunkami zastanymi (także budżetem projektu), ale głównie wyobraźnią i kreatywnością twórcy.

Są to obiekty o różnych rozmiarach uzależnionych od wielkości dostępnej przestrzeni, a także od samych założeń projektowych twórcy. Są to zarówno eksperymenty kompozycyjne na 1 m², ogrody w walizce, mini-parki na miejscu parkingowym (o powierzchni ok. 10-15 m²), ale także duże ogrody warzywne o powierzchni kilkuset metrów kwadratowych.

Pośród czterdziestu badanych obiektów, przeważają te małe, poniżej 30 m² powierzchni (21 obiektów – 53%). Poniżej 350 m² powierzchni mają 32 obiekty (80%), a jedynie 8 to obiekty powyżej 800 m² (20%). W tej ostatniej grupie przeważały (5 z 8) realizacje wykorzystujące głównie lub wyłącznie elementy nienaturalne, sztuczne rośliny, murawę. Nie odnotowano żadnych obiektów o powierzchni zawierającej się w przedziale 350 – 800 m².

8. Elementem ozdobnym, dekoracją bywa najczęściej sama roślinność oraz kontrast jaki uzyskuje się wprowadzając elementy naturalne (lub roślinność sztuczną, udającą naturalną) pomiędzy zielenią i innymi kolorami trawy, krzewów, kwiatów a szarym tłem betonowej, kamiennej nawierzchni czy elewacji (zakładając, że obiekt znajduje się w krajobrazie miasta). Często sama forma lub układ jest atrakcyjna, wpisując się w miejsce lub tworząc element wyróżniający się w krajobrazie (choćby zwykle są to obiekty zauważalne, wyraziste). Istotnym aspektem realizacji tymczasowych, nietrwałych jest możliwość zaskoczenia widza, zaciekawienia go nową formą, świeżym spojrzeniem na dane miejsce.

Typy interwencyjnych ogrodów tymczasowych

Klasyfikacja podtypów interwencyjnych ogrodów tymczasowych została utworzona w oparciu o ich przekaz znaczeniowy, reprezentowaną tematykę i idee. Jest to najistotniejsza cecha wyróżniająca rodzaje takich obiektów, najlepiej oddaje zróżnicowanie w obrębie zbioru realizacji interwencyjnych ogrodów tymczasowych. Wyróżniono więc trzy podtypy, są to instalacje o charakterze:

1. Artystyczno – eksperymentalnym i mobilnym (nawiązują do obszarów znaczeniowych E i G). Przykłady: „Bagel Garden”, „Necco garden”, „Ogród na 1m²”, „Garden of Babel”. Do tej grupy można sklasyfikować co najmniej 14 analizowanych obiektów.¹⁴²
2. Partycypacyjnym, edukacyjnym i ekologicznym (C, D) – jako, że ekologia jest zwykle tematem owej edukacji w ramach ogrodu, a partycypacja społeczna skoncentrowana jest najczęściej wokół uprawianego, ekologicznego, organicznego ogrodu. Przykłady: „Uprawiaj Pasaż”, „Medical Herberman Cafe”, „The Civic Center Victory Garden”, „Eco-box”, „Jardin Temporaire”. Do tej grupy można sklasyfikować co najmniej 12 analizowanych obiektów.
3. Przestrzeni nawiązujących do „zielonej estetyki” – realizacje oferujące nowe tereny zieleni i dodatkową przestrzeń publiczną (A, B). Przykłady: „Park(ing) Day”, „Under Heaven”, „Wo ist der garten?”. Do tej grupy można sklasyfikować co najmniej 16 analizowanych obiektów.

¹⁴² Niektóre z obiektów mogą być sklasyfikowane w dwóch grupach, stąd suma obiektów wszystkich typów jest większa niż ilość analizowanych obiektów (37).

	działo	rok powstania	Czas trwania	Autor/narodowość	Miejsce / lokalizacja	Idea / intencja / przekaz znaczeniowy	wykorzystane elementy, materiały	forma, układ, wielkość	dekoracja/efekt estetyczny
1	Park(ing) day	2005-2010 (co-roczna)	Jeden dzień w roku (wrzesień)	Rebar Group, San Francisco (USA)	San Francisco / centra miast na całym świecie	Stworzenie tymczasowych parków na miejscach parkingowych w centrach miast jako protest przed opanowaniem krajobrazu miasta przez samochody.	Rozkładany trawnik, siedziska, rośliny w pojemnikach	Zróżnicowany – w ramach jednego lub kilku miejsc parkingowych (2,5x5m = 12,5m ²)	Zieleń w kontraście do asfaltu ulicy
2	The Civic Center Victory Garden	2008	Lipiec – listopad 2008	Rebar Group, San Francisco (USA)	San Francisco, Civic Center Plaza	Propagacja miejskiego ogrodnictwa i lokalnej produkcji żywności.	Rabaty warzywne, wały ziemne	Regularny układ kolistych rabat o zróżnicowanej średnicy. Wymiary 70m x 12m (840m ²)	Kwiaty, nieformalny ogród warzywny w przestrzeni i reprezentacyjnej
3	Pocket park	2006	Jeden dzień	Studentsi Univ. of Waterloo - S. Singh, K. Bowman, L. Kim, R. Olson, C. Sin, K. Wung (Kanada)	Cambridge, Ontario, Kanada	Możliwość prowadzenia wykładów na zewnątrz i rewitalizacja patia w budynku szkoły.	Rozkładany trawnik, ławy damiowe, post, wizualizacje na ścianie budynku	Geometryczny, dostosowany do kształtu patia. Wymiary ok. 5m x 20m (100m ²)	Murawa, oświetlenie - kolor, ławy damiowe
4	Walking the park (Grass Wheel)	2006	Kilka dni	Asher DeGroot, David Gallagher, Kevin James, Jacob Lebailey (Kanada)	Halifax, Nowa Szkocja, Kanada	Stworzenie możliwości ciągłego chodzenia po trawie w czasie spaceru po ulicach miasta. Protest przeciw zakazom korzystania z miejskich trawników.	Trawa z rolki, koło z listw drewnianych	Prosta forma koła. Koło o średnicy ok. 2,3m	Prosty kształt, zaskakujący element
5	Small things I	2008	Czas nieokreślony (wernisaż 18 maja)	Marikka Trotter, The Department of Micro-Urbanism (USA)	Chinatown, Boston (USA)	Praca z lokalną społecznością, integracja, wzórne wykorzystanie śmieci. Oswajanie ulicy przy szkole przy udziale dzieci.	Kolorowa folia, butelki plastikowe, kolorowa farba, karmniki dla ptaków	Regularny – wykorzystany prostokątny fragment chodnika wraz z przyległym murem i ogrodzeniem. Podział tego fragmentu przestrzeni za pomocą kolorowych, kwadratowych modułów wyprowadzanych na posadzkę. Wymiary ok 2x8m (16m ²)	Kolor, kwiaty z fragmentów butelek, kwiecisty ornament na murze i ogrodzeniu
6	Small things II	2008	Kilka miesięcy (lato – jesień)	Marikka Trotter, The Department of Micro-Urbanism (USA)	Chinatown, Boston (USA)	Praca z lokalną społecznością, integracja, wzórne wykorzystanie śmieci. Rewitalizacja przestrzeni niczyjej.	Plastikowe butelki, zastana roślinność, metalowa siatka	Przypadkowe, równomierne rozmieszczenie elementów dekoracyjnych (kolorowe kwiaty z butelek) na horyzontalnie ułożonej siatce metalowej. Wymiary ok. 15x8m (120m ²)	Kolor, kwiaty z fragmentów butelek
7	Costermonger's stall	1992	b/d (instalacja pojawiała się w kilku galeriach, obecnie w prywatnej kolekcji)	Michael Landy (Wlk. Brytania)	Royal Academy of Art, London, Wielka Brytania (oraz inne galerie)	Zauważenie elementu codziennego krajobrazu i pokazanie go w kontekście dzieła sztuki. Wyowiedź na temat kultury konsumpcji i komercjalizacji życia.	Stragan kwiatowy, żywe kwiaty cięte, oświetlenie	Obwózný stragan kwiatowy. Wymiary: szer. ok. 1,5, głębokość ok 1m, wys. ok. 2m	Kwiaty, barwa i forma straganu na kółkach.

	działo	rok powstania	Czas trwania	Autor/narodowość	Miejsce / lokalizacja	Idea / intencja / przekaz znaczeniowy	wykorzystane elementy, materiały	forma, układ, wielkość	dekoracja/efekt estetyczny
8	Ogród na 1m ²	2009	Kilkadziesiąt minut (11.06.2009)	Anna Komorowska, Pracownia k (Polska)	Ojców, Polska	Eksperyment przestrzenny, ćwiczenie kompozycyjne	Liście, kwiaty, szyszki	Minimalistyczna - wysypany na drewnianym pomoście kwadrat o boku 1m	Geometria i porównania elementów roślinnych
9	Ecobox	2001	2001-2005 (lokalizacja: Chapelle Sud) 2005-2009 (Pole Sud)	Eco-Urban Network (Francja)	La Chapelle, Paryż, Francja	Revitalizacja przestrzeni zdegradowanych, nieużywanych, zapomnianych. Ekologia, recykling. Miejsce interakcji społeczności lokalnej z artystami i ludźmi o odmiennych stylach życia.	Surowce wtórne, rośliny, drewniane palety, przedmioty codziennego użytku	Regularny układ drewnianych „pomości” i kwater ogrodowych. Powierzchnia ok. 300 m ²	Zieleń bujnej roślinności, drewno, graffiti
10	Garden of Babel	2000	Sezon letni	Klahn + Singer + Partner (Niemcy)	Gartenfestival Schloss Ippenburg 2000	Inspirowany obrazem Świętego Jana Chrzcziciela pędzla Geertgen tot Sint Jansa, przedstawiającym w tle miękkie, zielone wzgórza, a także przypowieścią o wieży Babel ogród ten jest w stanie ciągłego rozpadu. Ułożone na sobie, obłożone kompostem stogi siana, zarastają trawą i mchem. Początkowo równe, wyodrębnione i jednokolorowe zaczynają się „walić”, zarastać w jedną całość tworząc miękkie, zielone wzgórza.	Trawa, kompost, słoma	Przestrzeń o powierzchni ok 200m ² zajęta przez nieregularnie ułożone na sobie wałki, stogi siana.	Miękkie formy porośniętych trawą i mchem stogów, wachlarz barw od brązów do soczystej zieleni
11	Caravan garden	2004	b/d (w różnych miejscach w sezonie letnim)	Kevin van Braak (Holandia)	Amsterdam (Holandia), mobilny	Stworzenie mobilnego i rozkładanego parku na potrzeby współczesnego miasta.	Przyczepa kempingowa, sztuczna trawa i kwiaty, sztuczne ognisko, instalacja dźwiękowa	Przyczepa kempingowa - rozkładana tworzy ogród o wymiarach 4 x 5 x 2,3 m	Zaskakujący element: sztuczna trawa i kwiaty
12	Dotleniacz	2007	dwa miesiące	Joanna Rajkowska (Polska)	Plac Grzybowski, Warszawa, Polska	Revitalizacja przestrzeni „niczyjej”, stworzenie miejsca spotkań lokalnej społeczności i centrum, charakterystycznego punktu w nieuporządkowanym krajobrazie placu.	Ślaw, urządzenia emitujące parę wodną, rośliny wodne, krzewy, siedziska	Centralny zbiornik wodny – elementy skupione wokół okrągłego stawu o powierzchni 150 m ²	Woda, mgła tworząca się nad stawem, roślinność, kolorowe siedziska
13	Mobile Landscape Intervention Unit	2006	15 - 24 września	Mousse architecture de paysage - Charlotte Gaudette, Emmanuelle Tittley (Kanada)	Don Valley Brick Works, Toronto Kanada	Mobilne centrum ekologicznego ogrodnictwa – kontener transportowy przetworzony na tymczasowe miejsce pracy i zamieszkania, kilku ogrodników. Zawiera narzędzia potrzebne do stworzenia ogrodu nawet w bardzo niekorzystnych warunkach. Edukacja ekologiczna.	Kolorowy, rozkładany metalowy kontener, ziemia, rośliny	Nieregularny, rozlewająca się „zieleni” o powierzchni nie większej niż 40-50 m ²	Kontrast pomiędzy naturalną roślinnością a przemysłowym krajobrazem cegielni, bujna roślinność
14	Garden plots, w ramach TransFORM - festiwalu Przemiany	2009	2-3 miesiące	Małgorzata Łuczyna (Polska)	Bulwar nad Wisłą, Warszawa, Polska	„Oswajanie” przestrzeni publicznej, tymczasowe anektowanie jej dla własnych potrzeb, nadawanie jej cech indywidualnych. Nauka dbania o przestrzeń wspólną. Fragmenty trawnika przyulicznego oddane pod uprawę ochotnikom.	Rośliny ozdobne, warzywa, niskie ogrodzenie	Kilka małych parceli wydzielonych w pasie trawnika, powierzchnia kilku-nastu m ²	Kolorowe ogrodzenie, kwiaty, rośliny

	działo	rok powstania	Czas trwania	Autor/ narodowość	Miejsce / lokalizacja	Idea / intencja / przekaz znaczeniowy	wykorzystane elementy, materiały	forma, układ, wielkość	dekoracja/efekt estetyczny
15	Mój ogród	2000	cały sezon, od lipca 2000 do lipca 2001	Julita Wójcik (Polska)	ul. Władysława IV w Gdyni	Założenie i prowadzenie ogrodu warzywno-kwiatowego w centrum miasta na trawniku między jezdniami, jako akt twórczy. Organizacja pikników, interakcja, rozmowy z przechodniami.	Rosliny ozdobne, warzywa, niskie ogrodzenie	Niewielka, kwadratowa parcela wydzielona w pasie trawnika między jezdniami. Powierzchnia ok 15 m²	Kolorowe ogrodenie, kwiaty, rośliny
16	De mobiele volkstuin I	2006	sezon letni	Annechien Meier (Holandia)	Ypenburg, Den Haag, Holandia, mobilny	Badania dotyczące potrzeb mieszkańców wobec ogrodów miejskich i "działek". Mobilny ogród działkowy pozwalał na interakcje i rozmowy z mieszkańcami osiedli – był on oddawany do użytkowania przez nich w ciągu całego sezonu wiosna - jesień.	Przyczepa z mini-alią, ziemia, rośliny ozdobne i warzywa	Prostokątna parcela na przyczepie, powierzchnia ok 30m²	Obsadzona roślinnością, obudowana w drewno, nie przyczepa
17	Rzeźba dla Zamościa. Rzeźba dla Ziemi. Projekt w procesie. Osiem i pół. Miasto idealne. Hyzop – partytura na czas i miejsca,	2006	od czerwca do sierpnia 2006	Teresa Murak (Polska)	Zamość, Polska	"Pęknięcie w ziemi" nawiązujące do wcześniejszych instalacji i performance artystki. Stworzenie atrakcyjnego wizualnie, zielonego miejsca w centrum zamojskiego rynku, centrum miasta idealnego. Wykorzystanie symboliki roślin (Hyzop).	Ziemia, kwiaty, pleksi.	Kwadratowa rabata, o załamanej płaszczyźnie w centrum placu. Wymiary 12 x 16 m (ok. 190 m²)	Geometria, charakterystyczne, rzeźbiarskie „pęknięcie” płaszczyzny, kwiaty
18	Francoski vrt (francuski ogród)	2007	12 dni do 09 - 21.05.2007	Prostroz: Maša Cvetko, Ana Grk Alenka Korenjak, Katja Florjanc (Słowenia)	Plac rewolucji francuskiej, Ljubljana, Słowenia	Stworzenie miejsca spotkań, rewitalizacja placu, gra z nazwą placu.	Plastykowe „kraty” – opakowania na butelki	Forma barokowego parteru, o szerokości ok. 15m i znacznej długości (ponad 100m)	Zielone, plastyczne „kraty” ułożone w geometryczny kształt francuskiego parteru ogrodowego
19	ParkCycle	2007	1 dzień	Rebar Group, San Francisco (USA)	San Francisco, Kalifornia, USA (mobiny)	Stworzenie mobilnego miejskiego parku, możliwość odpoczynku na zaparkowanym pojeździe	Pojazd napędzany pedałami, trawa, drzewo, kwiaty	Pojazd o wymiarach zbliżonych do samochodu, porośnięty trawą i z centralnie ustawionym niewielkim drzewem. Powierzchnia „zieleni” to ok.5m²	Trawa, kwiaty, drzewo, kształt pojazdu
20	Środek Świata	2008	1 dzień	Jan Ryke, Beata Gawyszewska (Polska)	Mazowieckie Centrum Sztuki Współczesnej Elekrownia, Radom, Polska	Tło dla performance dot. tematyki Powstania Warszawskiego	Obrazy olejne, miska z wodą, trawa, kwiaty	Forma „dioramy” – obraz namalowany na murze i niewielki ogród (kilka m²) stanowiący jego pierwszy plan	Barwy, kwiaty, malowidło słońce

	dzieło	rok powstania	Czas trwania	Autor/ narodowość	Miejsce / lokalizacja	Idea / intencja / przekaz znaczeniowy	wykorzystane elementy, materiały	forma, układ, wielkość	dekoracja/efekt estetyczny
21	Under heaven	2009	6 lat (do 2015)	Leonard van Munster (Holandia)	pod wiaduktem na Wilt-zagblaan, Bos & Lommer w Amsterdamie, Holandia	Stworzenie zielonej oazy, wyjątkowego, ciepłego i pozytywnie nastrojającego obiektu w ciemnym, nieprzyjemnym miejscu (pod wiaduktem)	Sztuczne rośliny (m.in. palmy) oraz materiały imitujące wodę i piasek	„Oaza” z palmami, stawem, skałami, piaskiem, powierzchnia ok 20-30 m²	„Idealny krajobraz z pocztówek” – kontrast pomiędzy egzotyczną bujną roślinnością (sztuczną), a betonowym, zimnym wiaduktem.
22	UrbanBuds	b/d	b/d	Gionatta Gionno (Włochy/Holandia)	mobilny/przenośny, niezwiązany miejscem	Stworzenie możliwości uprawiania roślin w miastach, na małych balkonach, w osiedlach gdzie nie ma do tego celu przestrzeni itp. Przenośny ogród warzywny dla mieszkańca.	Specjalnie zaprojektowana walizka, ziemia, juta, warzywa	walizka o wymiarach ok. 0.5x1m – prostopadłoscian wypełniony ziemią z roślinami mogącymi wyrosnąć z dowolnego jego boku	zaskakujący element, prosta geometria walizki kontrastuje z zielonymi wystającymi na różne strony roślinami
23	Jardin temporaire	2006	3 miesiące (01.07.2006-30.09.2006)	Rahel Hegnauer (Szwajcaria)	7 rue Laghouat, Paryż	Stworzenie miejsca spotkań, rewitalizacja przestrzeni niczyjej, popularyzacja ogrodnictwa miejskiego i edukacja ekologiczna	Ziemia, tkanina, sznury, rośliny (głównie warzywa)	Kilkadziesiąt małych kolistych rabat, nieregularnie rozłożonych na placu (o pow. ok. 300m²) między budynkami	Bujna roślinność w kontraście do betonowej nawierzchni i ścian budynków
24	Les Boutons Verts	2007	Od 26 czerwca do września 2, 2007	Thomas Balaban, Kanada	Paysages Épiénères (Festival), Montreal, Kanada	Szerzeg „zielonych guzików” w okolicach stacji metra Mont-Royal - trawiasie pagórki dokonują podziału przestrzeni na szereg małych „pomieszczeń”. Projekt stanowi ironiczne spojęcie na naszą niedochość do łączenia krajobrazu i powierzchni handlowej. „Zielone guziki” oferują możliwość odpoczynku ale także innego spojęcia na otaczającą nas przestrzeń.	Ziemia, trawa, kamienna obwódka	Kilka trawiastych, okrągłych (średnica ok. 4m), niewielkich wzgórz, kopców.	Kontrast zielonych kopców – „guzików” i betonowej nawierzchni, prosty geometryczny kształt, symetria
25	Ogród pamięci przy pałacu Hofburg	2005	sezon letni	b/d	plac przy pałacu Hofburg, Wiedeń, Austria	Upamiętnienie 60 rocznicy zakończenia wojny i 50 rocznicy traktatu o państwowości Austrii. Przypomnienie wydarzeń z okresu wojny i nie-długo po wojnie, gdy teren przed pałacem zagospodarowany był jako ogród warzywny. Ukazanie kontrastu ubóstwa i bogactwa.	Alliana ogrodowa, plot zrobione z różnych materiałów codziennego użytku, śmieci, starych rowerów, sanek itp. Ziemia pod uprawę.	Układ typowego ogrodu użytkowego, warzywnego – proste alejki pomiędzy prostokątnymi parcelami obsianej ziemi, powierzchnia ok 1200m²	Niechlujny, prosty, zwykły ogród warzywny w najbardziej reprezentatywnym miejscu miasta, kraju – przed pałacem cesarskim, zaskakujące ze względu na obiektywny charakter o skrajnie odmiennym charakterze

	działo	rok powstania	Czas trwania	Autor/narodowość	Miejsce / lokalizacja	Idea / intencja / przekaz znaczeniowy	wykorzystane elementy, materiały	forma, układ, wielkość	dekoracja/efekt estetyczny
26	10 yard garden	2002	b/d	Michael Bernstein (USA)	kilka lokalizacji m.in. Sculpture Center L.I.C., Nowy Jork, USA	Mobilny, przenośny ogród (możliwy do transportowania za pomocą ciężarówki) dla osiedli, które potrzebują zieleni. Idea recyklingu i wykorzystywania lokalnych materiałów, kompostowanie odpadów.	Kontener na śmieci, ziemia, kompost, rośliny – głównie wielkie drzewa i krzewy iglaste (autor projektu mówi o „Jokalnych” sosnach)	Kwietnik skomponowany z małych drzew i krzewów w ramach prostokątnego kontenera (pow. ok. 8m²)	Pomysł na „rośliny wyrastające ze śmieci” kontenera twardego, brudnego kontenera na śmieci i zieleni roślin
27	Medical Herbsman Café	2009	ok. 2-3 miesięcy w jednym miejscu	EARTHSCAPE (Japonia)	3 lokalizacje w ciągu roku (w 2009 tylko w Japonii)	Mobilny ogród ziołowy połączony z kawiarnią / herbacianią, promocja organicznego ogrodnictwa, zdrowej żywności, działalność charytatywna	Rosliny zioła, altana ogrodowa – mobilna kawiarnia z kilku kontenerów	Układ płaski tworzący rysunek człowieka – odpowiednie zioła uprawiane w miejscach ciała, na które mają zdrowotny wpływ (pow. ok. 200m²)	Ciekawy układ (wzór), atrakcyjna architektonicznie altana / kawiarnia, rośliny
28	Bagel garden	1979	kilka dni	Martha Schwartz (USA)	ogród frontowy domu w Bostonie, USA	Żart, eksperyment wykorzystujący ciekawe materiały, nawiązanie do sztuki współczesnej, nawiązanie do kultury żydowskiej i kulinarnych przypraw zajeżdżających zamożnych mieszkańców osiedla	Fioletowy żwir akwarelowy, białe (pieczywo), kwiaty geranium	Układ wpisany w zastany ogród frontowy - białe ułożone regularnie w równych odstępach wokół stróżownego żywopłotu, powtarzając jego kształt i nawiązując do rytmu ogrodu (pow. ok. 25m²)	Geometria, rytm, kolor -fioletowy kolor skomponowany z głęboką zielenią żywopłotu, a także z różowym kolorem kwiatów bodziszałka i cenną cegłą budynku
29	Necco Garden	1980	jeden dzień	Martha Schwartz (USA)	dzielnica przed jednym z budynków uczelni MIT, Cambridge, Massachusetts, USA	Zabawa formą, kształtem cukierka z pobliskiej fabryki słodczy, gra formą, nakładaną geometryczną siatką, skalą, eksperyment przestrzenny. Miejsce pikniku, przestrzeń dla gry i zabawy	Tysiąc „o” kształtujących cukierków, kolorowe opony	Układ geometryczny dwie siatki na planie prostokątów nałożone na siebie z nieznacznym przesunięciem (pow. ok. 1800m²)	Pastelowe kolory cukierków i opon, rytmiczny geometryczny układ
30	Turf Parterre Garden	1988	b/d (opisywany jako instalacja tymczasowa)	Martha Schwartz (USA)	Cesar Pelli's World Financial Centre, Nowy Jork, USA	Instalacja tymczasowa w ramach wystawy "New Urban Landscape". Ogród na dwóch płaszczyznach poziomej i pionowej. Gra nakładającymi się płaszczyznami geometrycznymi i ułożonym odbiciem płaszczyzn – eksperyment przestrzenny	Fragmenty murawy (także sztucznej trawy), ściana budynku, okna	Geometryczny – kwadratowe fragmenty murawy zawieszono na ścianie budynku – wzór będący odbiciem wzoru powstałego przez usunięcie odcinków fragmentów murawy z trawnika przed budynkiem, układ nawiązujący do fasady budynku – nakładające się siatki geometryczne okien i kwadratów z murawy (powierzchnia na dwóch płaszczyznach ok. 900 m²)	Geometria, rytm, gra płaszczyznami i fakturą nawierzchni, kontenera z zieleni trawy i szarej fasady budynku

	działo	rok powstania	Czas trwania	Autor/narodowość	Miejsce / lokalizacja	Idea / intencja / przekaz znaczeniowy	wykorzystane elementy, materiały	forma, układ, wielkość	dekoracja/efekt estetyczny
31	Un jardin d'été	2008	ok. miesiąc (14.07 - 17.08)	b/d – współpraca wielu projektantów paryski urząd miasta (ratuś), (Francia)	na przeciwko ratusza w Paryżu, Francja	Promocja miasta i wystawy dotyczącej terenów zielonych w Paryżu	Wyniesione kwiatniki, różnicowane nawierzchnie, staw obrotowy roślinności wodnej, altana ogrodowa, rośliny ozdobne	Ogród oparty na prostokącie z 4 półkami i ścieżkami i jedną słupką prowadzącą wzdłuż boku prostokąta, układ dopasowany do wnętrza urbanistycznego placu przed ratuszem. Powierzchnia: 2600m²	znaczące nagrodzenie elementów ozdobnych, wielość barw i ozdobnych roślin, woda, rzeźby
32	Wo ist der Garten?	2005	jeden sezon letni	Atelier le Balto, (Niemcy)	Berlin, zaniebane atrium pomiędzy dwoma budynkami	Ogród – miejsce spotkań, stworzenie przestrzeni dla różnego rodzaju wydarzeń kulturalnych. Ogród w duchu Woltera, stworzony na zamówienie pobliskiej księżni. Aspekt społeczny, ogród tworzony przez wolontariuszy, studentów.	Ścieżki i „sofa” – podesty drewniane, podest gęstej roślinności (byliny, krzewy i małe drzewa w donicach), pnącza porastające tyłki.	Układ ograniczony przestrzenią atrium – prostokąt o jednym wyrażeniu dłuższym boku, ścieżki prowadzone pod kątem prostym wśród swobodnie uformowanej roślinności. Wymiary ok. 35x10 m (350 m²)	buja roślinność, drewniana nawierzchnia
33	The Flying Grass Carpet	2008	nieokreślony okres – od kilku dni do 2-3 miesięcy w każdej z lokalizacji	UNK-design (Bart Cardinaal & Nadine Roos) i ID Eddy (Eddy Kaijser), (Holandia)	kilka miejsc miast (m.in. Madryt, Berlin, Amsterdam, Budapeszt)	Idea mobilnego zieleńca, miejsca do gry, zabawy, pikników, atrakcyjnego i przyciągającego ludzi. Tworzenie nowych przestrzeni publicznych. Dywan podróżuje do różnych miast.	Dywan z kilkunastu rodzajów kolorowej, sztucznej trawy	Prostokątny sztuczny dywan z płaskim rysunkiem (wzorem) przypominającym układ ogrodowego parteru czy dywanu kwiatowego. Rozmiary 36x25 m (pow. 900 m²)	kolorowy atrakcyjny rysunek (wzór), wiele wyrazistych barw
34	Uprawiaj Pasaż	2010	ok. 3 tygodni (1-25.10)	Dallas Pierce Quintero (architekci, Anglia)	Pasaż Wiecha przy dawnym kinie Rejks, Warszawa, Polska	Partypacja lokalnych mieszkańców we wspólnym uprawianiu roślin, farma miejska, zielony zakątek w centrum miasta	Ok. 80 ludzkich toreb, dwie altany – platformy widokowe, ziemia, rośliny (warzywa i zioła), narzędzia ogrodnicze, także „torby-siedziska”	Torby rozłożone na fragmencie pasaży o długości ok. 30m pomiędzy altanami, układ taki, aby łatwy był dostęp do wszystkich toreb. Powierzchnia: ok. 60 m²	ciekawy układ, kontrast zieleni roślin i wyłożonego kamieniem pasaży, kolorowe altany i torby
35	AKUKU! - modyfikacje	2010	ok. 2 tygodni (15-31.10)	Gosia Lipińska, Marcin Ebert (Polska)	pasaż przy Muzeum Sztuki Nowoczesnej ul. Panska 3, Warszawa, Polska	Nowy sposób użytkowania starego samochodu, modyfikacja tymczasowe wzbogacenie miasta o zielony mini-park. Roślinność wypełniająca pojazd tworzy ukryte zakątki będące przyjemnym miejscem spotkań.	samochód, sklejka, krzewy iglaste, drabina	Labirynt stworzony z gęsto ustawionych w rzędach krzewów iglastych, na planie kwadratu ok. 1,5x1,5 m (2,25 m²) wpisującego się w wymiar wnętrza samochodu.	Zaskakujący element, obsadzony roślinnością samochód
36	Uczta	2008	2-3 tygodnie	Krzysztof Herрман (Polska)	galeria Heppen Transfer, Warszawa	Komentarz dotyczący współczesnego modelu użytkowania ogrodu na tle historycznego i symbolicznego rozumienia znaczenia ogrodu (w tym średnio-wiecznych i renesansowych hortus conclusus)	Grill, trawa z rolkami, zioła w doniach	Układ geometryczny, na planie prostokąta 2x2 m (4m²)	Prosta, czysta, symboliczna forma. Zaskakujące umiejscowienie realizacji we wnętrzu galerii

	działo	rok powstania	Czas trwania	Autor/ narodowość	Miejsce / lokalizacja	Idea / intencja / przekaz znaczeniowy	wykorzystane elementy, materiały	forma, układ, wielkość	dekoracja/efekt estetyczny
37	Gestrandeter Garten	1999	kilka dni	Atelier Lantent (Niemcy)	Berlin, Niemcy	Zanieczyszczenie środowiska, nadawanie znaczeń rzeczom porzuconym, śmieciom. Elementy i materiały odzyskane jako budulec ogrodu.	Obiekty „śmieci” wyłowione z rzeki, meble, rośliny w doniach	Ogród na baroe, wykorzystuje zastaną przestrzeń i formę, także meble dodając elementy dekoracyjne, powierzchnia ok. 25 m ²	Ciekawe wykorzystanie „śmieci” – zróżnicowanych elementów i materiałów jako dekoracji.

Tab. 15. Charakterystyka badanych tymczasowych ogrodów interwencyjnych.

1. Park(ing) Day

2. The Civic Center Victory Garden

3. Pocket park

4. Walking the park (Grass Wheel)

5. Small things I

6. Small things II

7. Costermonger's stall

8. Ogród na 1m²

9. Ecobox

10. Garden of Babel

11. Caravan garden

12. Dotleniacz

13. Mobile Landscape Intervention Unit

14. Garden plots

15. Mój ogród

16. De mobiele volkstuint I

17. Rzeźba dla Zamościa. Rzeźba dla Ziemi

18. Francoski vrt

19. ParkCycle

20. Środek Świata

21. Under heaven

22. UrbanBuds

23. Jardin temporaire

24. Les Boutons Verts

25. Ogród pamięci przy pałacu Hofburg

26. 10 yard garden

27. Medical Herbman Cafe

28. Bagel garden

29. Necco Garden

30. Turf Parterre Garden

31. Un jardin demain

32. Wo ist der garten?

33. The Flying Grass Carpet

34. Uprawiaj Pasaż

35. AKUKU! - modyfikacje

36. Ucztaigaj

37. Gestrandeter Garten

Zdj. 36.(1-37) Tymczasowe interwencje artystyczne z komponentem roślinnym. Numer zdjęcia (1-37) odpowiada numerowi porządkowemu obiektów opisanych w tabeli 14.

Zdj. 37. „Wegetatywne reklamy” na autostradach w Kanadzie (okolice Toronto, Ontario) oraz USA (okolice Los Angeles, Kalifornia)

3.6 „Zielone” reklamy zewnętrzne

Reklama wciąż poszukuje nowych środków wyrazu, zdobywa nowe terytoria i przestrzeń. W branży tej doceniany jest element nowatorstwa, niezwykle ważny jest też wizerunek firmy. Zieleń – ogród, park, niosą ze sobą niezwykle pozytywne skojarzenia (m.in. ekologia, zdrowie, naturalność, świeżość). Dlatego też coraz częściej agencje reklamowe sięgają po środki wyrazu związane z żywą (w odróżnieniu od obrazu, zdjęcia rośliny) roślinnością. Wykorzystywanie żywej zieleni, roślin, a w szczególności kwiatów, w reklamie zewnętrznej (z j. ang. „outdoor advertising”) nie jest zjawiskiem całkowicie nowym. Wzdłuż autostrad w USA i Kanadzie zaobserwować można „wegetatywne reklamy” – napisy lub obrazy tworzone wzdłuż jezdni przy wykorzystaniu roślin: barwnych liści, kwiatów, a także elementów nieroślinnych wkomponowanych w roślinne tło. Taka forma reklamy mimo swojej atrakcyjności i pozornych właściwości upiększania krajobrazu wzdłuż ciągów jezdnych, spotyka się z krytyką, jako syndrom procesu zawłaszczania krajobrazu, a w szczególności zieleni miejskiej i przydrożnej, przez firmy prywatne (najczęściej wielkie korporacje). Poprzez „ubieranie” reklamy w pozytywnie konotowaną zieleni i pozorną renaturalizację fragmentów przestrzeni przy autostradach, tworzenie tego typu reklam prowadzi do postępującego zakłócenia ładu krajobrazowego.

Za „zielone” reklamy uznać można również klomby kwiatowe na których tworzone są kompozycje układające się w rysunek np. herbów miast (współcześnie herb funkcjonuje jako logo i jest częścią strategii wizerunkowej i promocyjnej miasta). W takim kształcie „zielone reklamy” mają wiele wspólnego z „tradycyjnymi” formami zieleni (kwietniki, klomby) a także dywanami kwiatowymi. To jednak inne, nowsze, mniej standardowe pomysły na wykorzystanie zieleni w reklamie sprawiają, że należy rozpatrywać te struktury w kategorii ogrodów tymczasowych. Patric Blanc, światowej sławy botanik tworzący malownicze kompozycje roślinne na pionowych ścianach, nazywa swoje realizacje „wertykalnymi ogrodami”. Podobne w charakterze instalacje – pojawiają się jako elementy reklamy – zarówno w formie „billboardów” (wielkoformatowych tablic reklamowych na ścianach budynków) jak i „freeboardów” (wolnostojących tablic). W ten sposób „zielone” reklamy zewnętrzne wykorzystują znane już, opanowane przez reklamę miejsca, przestrzenie. Nowatorska jest tu forma: łączenia plakatu z żywą, rosnącą, trudniejszą w utrzymaniu i bardziej wymagającą, roślinnością.

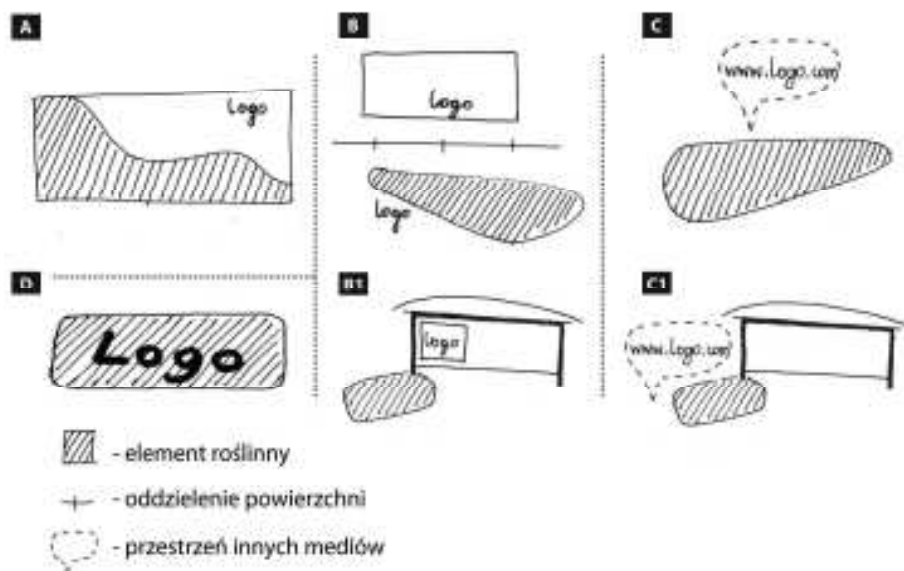
Gdy rozpatrujemy formę „zielonych” reklam zewnętrznych – ich kształt strukturę, budowę, najistotniejszy zdaje się aspekt eksponowania logotypu (graficznego znaku towarowego – rozpoznawalnego symbolu) lub nazwy danej firmy czy organizacji. Różny jest też sposób w jaki eksponowany jest sam materiał roślinny wykorzystywany w reklamie.

Ze względu na strukturę i sposób ekspozycji można podzielić przebadane „zielone” reklamy zewnętrzne na:

A/ Element roślinny oraz logotyp tworzą jeden element reklamowy, zespolone są w ramach jednego nośnika reklamowego (np. billboardu). Niezwykle często wykorzystywana jest tu technologia „zielonych ścian” („wertykalnych ogrodów”) o zróżnicowanej wielkości – od największej „zielonej ściany” w Ameryce Północnej – reklamie firmy PNC o powierzchni 220 m² po niewielkie postery, jak ten producenta odzieży „Columbia” (zdj. 41). Innymi przykładami „zielonych” billboardów są m.in. „green salads” korporacji McDonalds, Ford Escape Hybrid czy reklama butów Adidas „Grun”. Firma Adidas oprócz formowanych na płaskiej płaszczyźnie „roślinnych butów”, promowała się przez akcje partyzantki ogrodniczej („guerilla gardening”).

Tego typu „zielone billboardy” (lub „żyjące billboardy”) uznawane są za jeden z ważniejszych kierunków, w jakim rozwijał się będzie przemysł reklamy zewnętrznej. Świadczy o tym przyznanie głównej nagrody International Design Award (IDA LAND & SEA Competition) projektowi „Garden Spots” („Ogrodowe Punkty” lub „Ogrodowe Miejsca”) autorstwa TODO Design i Das Studio. Projekt ten zakłada tworzenie wertykalnych ogrodów na „tylnej” stronie nowojorskich freeboardów.

Obok żywych roślin wykorzystywane są także kwiaty cięte, tak jak w przypadku promującego ogród dziecięcy stowarzyszenia Children’s Society Garden (w ramach festiwalu ogrodowego w Chelsea) oraz sztuczne kwiaty. Sztuczne maki stały się centralnym elementem kampanii prowadzonej przez markę perfum Kenzo. Przytoczenie w tym miejscu instalacji stworzonej ze sztucznych kwiatów, bez udziału żywych roślin jest dyskusyjne, warto jednak wspomnieć o tej kampanii reklamowej ze względu na jej bezpośrednie nawiązania do sztuki ogrodowej, a w szczególności geometrycznych, ozdobnych parterów ogrodowych i kwiatnych dywanów. Jednolite kobierce czerwonych, plastikowych maków tworzone były w najbardziej ekskluzywnych przestrzeniach kilkunastu miast na świecie (m.in. Plac Czerwony w Moskwie, Plac Zamkowy w Warszawie oraz przed Centre Pompidou w Paryżu i Covent Garden w Londynie). Po okresie kilku dni instalacja była składana, a tysiące sztucznych kwiatów rozdawane przechodniom.

Rys. 19. Typy „zielonych” reklam zewnętrznych: A/ Billboard z komponentem roślinnym; B i B1/ Reklama z komponentem roślinnym osobnym formalnie ale powiązany koncepcyjnie; C i C1/ Reklamy wykorzystujące jedynie element roślinny, informacja o reklamodawcy pozostaje w „domyśle”; D/ „Zielona” reklama – kwietnik, klomb prezentująca informację o reklamodawcy (najczęściej logotyp).

B/ Reklamę tworzą co najmniej dwa elementy, element roślinny występuje obok plakatu, billboardu lub freeboardu (jest to typ reklamy niejako „pomiędzy” typami A i C). Może występować – tak jak w przypadku kampanii reklamowej „Eco store – green drinks” (spotkania eko-aktywistów w Auckland w Nowej Zelandii). W przypadku tych reklam „zielona plama” stworzone z trawy i kwiatów na poziomej płaszczyźnie posadzki chodnika współgrała z plakatem na billboardzie, który przedstawiał ten sam kształt w formie graficznej. Dość podobną formułę miała reklama hotelu Indigo w Londynie, gdzie, tym razem tylko na poziomej płaszczyźnie elewacji budynku pojawił się „wiszący ogród” (reklamowany jako największy kosz kwiatowy na świecie – co dodatkowo zwiększało zainteresowanie projektem), który zestawiony był z logiem hotelu, które znajduje się piętro niżej, nad wejściem do budynku.

W tej kategorii można także umiejscowić kampanię reklamową Kalifornijskiej Akademii Nauk (jako podtyp – B1). Projekt mający na celu m.in. zachęcenie mieszkańców San Francisco do odwiedzania nowego muzeum – budynku projektu architekta Renzo Piano, z charakterystycznym ogrodem na dachu. Pomysł na reklamę opierał się na połączeniu wizerunków prezentowanych na innych nośnikach – billboardach, freeboardach i „citilightach” (panelach reklamowych na wiatrach przystankowych) ze zazielenieniem dachów wiat przystanków (zdj. 39).

C/ Za najbardziej nowatorską formę „zielonej” reklamy zewnętrznej należy uznać reklamy, które nie działają na odbiorcę bezpośrednio za pomocą logotypu jednoznacznie kojarzonego z daną marką (tzw. „logo-free advertising”¹⁴³). Skuteczność tych reklam opiera się na towarzyszącej danemu obiektowi (w przypadku „zielonych” reklam zewnętrznych tym obiektem często bywa klomb, kwietnik czy dywan kwiatowy) kampanii prowadzonej poprzez inne, głównie elektroniczne, media.

Na takiej zasadzie oparta była koncepcja reklamy „floralscapes” (z j. ang. „kwiatobrazy”) – reklama samochodu hybrydowego Toyota Prius. W kampanii tej, inaczej niż np. w kampanii billboardowej Adidas Grun, nie pojawiało się rozpoznawalne logo firmy. O tym, że obraz stworzony z kwiatów, przedstawiający np. samochód na tle zachodzącego słońca, jest reklamą Toyoty odbiorcy dowiadywali się z telewizji, radia, internetu. Brak logotypu może u widza wzmacniać zainteresowanie obiektem, wiedziony ciekawością, chce sprawdzić, dowiedzieć się dlaczego powstała taka instalacja, kto ją stworzył i dlaczego.

Podobny koncept wykorzystywały kampanie społeczne – warszawska Miejska Strefa NIEpalenia oraz Zielone Dachy Sheffield (j. ang: „Green Roofs Sheffield”). Obydwa projekty reklamowe zakładały, podobnie jak w przypadku reklam Kalifornijskiej Akademii Nauk, wykorzystanie wiat przystanków autobusowych. Pierwszy z nich promował niepalenie w przestrzeniach kolektywnych okolic przystanków autobusowych i wejść do stacji metra, drugi natomiast miał na celu rozpowszechnienie idei stosowania zielonych dachów. W obu przypadkach nie stosowano reklam na innych nośnikach zewnętrznych (plakatów itp.) – przekaz był nagłaśniany głównie poprzez stronę internetową.

Tego typu kampanie społeczne, pomimo, że są niewątpliwie formą reklamy, ze względu na swój charakter bliskie są także tymczasowym interwencjom artystycznym z komponentem roślinnym (tymczasowe ogrody realizowane w ramach Park(ing) Day mogłyby być uznane zarówno za reklamę społeczną jak i interwencyjny ogród tymczasowy – czyli wydarzenie związane z działalnością artystyczną).

D/ Prawdopodobnie najbardziej rozpowszechnioną formą „zielonej” reklamy zewnętrznej są nadal, wspomniane już wcześniej, kwiatowe klomby, dywany czy kwietniki komponowane tak, aby utworzyć kształt logotypu firmy, herb miasta itp. Tworzone są na dobrze eksponowanych miejscach (na zboczach nasypów, skarpach) wzdłuż często uczęszczanych dróg, autostrad, a także (w przypadku herbów) przy trasach wjazdowych do miasta. Rysunek na reklamie „dywanowej” uzyskiwany jest poprzez zastosowanie roślin

¹⁴³ termin „logo-free advertisement” (z j. angielskiego – „reklama bez logo”, tłum. aut.) został użyty w artykułach „Buyology – marketing bez logo?” (Frontczak 2009) oraz „Why unbranded is sexy” (McCully 2009) (z j. ang. – „Dlaczego brak marki jest seksowny”, tłum. aut.)

o różnych barwach kwiatów lub liści, poprzez malowanie specjalną farbą na jednolitej płaszczyźnie np. trawy (tak jak malowane są linie na boisku piłkarskim), a także poprzez połączenie elementów sztucznych (np. plastikowych) z roślinnością.

W stosunku do „zielonych reklam można także zaproponować uproszczoną klasyfikację ze względu na formę reklamy:

- „Zielone” billboardy i ściany – reklamy które wykorzystują płaszczyzny wertykalne (przede wszystkim obiekty opisane powyżej w punkcie A). Reklamy w formie zielonych ścian i billboardów mogą być zarówno tymczasowe jak i wielosezonowe.
- „Zielone” interwencje promocyjne – podobne w formie do interwencyjnych ogrodów tymczasowych, przeważnie bardzo efemeryczne, oryginalne i zaskakujące (obiekty opisane w punktach C i B, ale także w wyjątkowych sytuacjach te z punktów A i D)
- Reklamy „dywanowe” – podobnie jak „zielone” billboardy i ściany, są zasadniczo płaskie, formowane jednak na płaszczyznach horyzontalnych lub tylko lekko nachylonych (reklamy typu C i D).

Zdj. 38. Kampania reklamowa Eco Store „Green Drinks”, Nowa Zelandia

Zdj. 39. Kampania reklamowa Kalifornijskiej Akademii Nauk – zielone dachy na wiatrach przystanków połączone z kampanią billboardową (San Francisco, USA).

Zdj. 40. Kampania reklamowa „Miejska strefa NIEpalenia” w Warszawie (2008 rok)

Zdj. 41. „Zielone” billboardy, reklamy firm: Adidas, McDonalds, PNC, Columbia, Ford, miasta Marsylia oraz festiwalu ogrodowego w Chelsea.

Kampania społeczna Miejska Strefa NIEpalenia

Kampania ta miała na celu zwrócenie uwagi na problem biernego palenia w miejscach publicznych. Organizatorem akcji było Centrum Komunikacji Społecznej m. st. Warszawy we współpracy z Miejskim Przedsiębiorstwem Robót Ogrodniczych - pierwotnie planowana jedynie na dni 12.05.2008 - 16.05.2008 jednak niektóre z „zielonych” reklam na przystankach pozostały nawet do 26.05.2008.

Niewielkie kwietniki stworzone były z trawy i kilku gatunków bylin i krzewów: berberysy (czerwone liście), tawuły (liście zielone i żółte), pęcherznice (liście żółte), dereń (liście zielono-białe), trzmieliny (żółto-zielone i zielono-białe liście), czerwone i fioletowe werbeny oraz żółte dimorfetki. Są to gatunki popularne, często stosowane w miejskich projektach architektury krajobrazu – stosunkowo tanie sadzonki, wytrzymałe i atrakcyjne. Samo wykonanie projektu było bardzo proste: trawa z rolki, rozłożona bezpośrednio na posadzce chodnika przycinana była tak, aby formować nieregularny, obły kształt. Na trawie ustawiano kilka donic z wyżej wymienionymi roślinami, które następnie przysypywano korą ogrodniczą, tak aby donice nie były widoczne. Dodatkowo na ściankach wiaty podwieszony został sztuczny bluszcz.

Wielkość kompozycji została ograniczona z uwagi na bezpieczeństwo pasażerów, zachowanie swobodnego dojścia do autobusu, dostępu do ławek pod wiatami oraz koszy na śmieci. Rozmiar rozłożonego na posadzce chodnika „kwietnika” nie przekracza 2-3 m², a wysokość roślin jest była mniejsza niż 1 m. Pojawiające się na ścianie wiat przystanku sztuczne pnącza zajmowały nie więcej niż 1 m² powierzchni płaszczyzny. Zgodnie z wymaganiami kompozycje nie mogły zakrywać reklam zamieszczonych na wiatkach oraz przesłaniać oznaczeń przystanków.

Ta społeczna kampania reklamowa realizowana była w jedenastu lokalizacjach w Warszawie. Utworzono dziesięć „kwietników” przy przystankach autobusowych: sześć umiejscowionych było w obrębie dzielnicy Śródmieście, oraz po jednym na Mokotowie, Ochocie, Pradze Półn i Pradze Półd.¹⁴⁴ Dodatkowo, oprócz przystanków, zielenią ozdobione zostało wejście do metra Pl. Wilsona. Jeżeli przyjąć rondo Dmowskiego za punkt centralny Warszawy (w jego okolicy znajduje się stacja Metra Centrum) to pięć z dziesięciu „zielonych” przystanków znajdowało się bliżej niż 1 km od tego miejsca (dwa w odległości poniżej 100 metrów) a pozostałe pięć w odległości poniżej 3 km. Najdalszą od cen-

¹⁴⁴ Lokalizacja wszystkich 11 miejskich stref NIEpalenia (dokładny cytat opisu ze strony internetowej Miejskiego Przedsiębiorstwa Robót Ogrodniczych – www.mpro.waw.pl [dostęp: 12.06.2008]: Dw. Wileński przy miśkach; Centrum pod Cepelią; Centrum przy Hotelu Novotel; Pole Mokotowskie przy SGH; Pl. Narutowicza przy kościele; Pl. Bankowy pod Ratuszem; Pl. Konstytucji vis a vis MDM; Rondo Waszyngtona przy stadionie; Metro Świętokrzyska; Świętokrzyska przy Kubusia Puchatka; Metro Pl. Wilsona.

trum „Strefą” była ta na Pl. Wilsona (4,8 km od Ronda Dmowskiego). Kluczem według którego wyselekcjonowane zostały lokalizacje przystanków było z jednej strony rozproszenie „Miejskich Stref NIEpalenia” na większość z centralnie położonych dzielnic miasta, a z drugiej zagęszczenie ich w pobliżu ścisłego centrum. Zasada, która decydowała o wyborze lokalizacji dla „instalacji” wydaje się także być popularność konkretnych przystanków¹⁴⁵, częstotliwość ich użytkowanie, a co za tym idzie ilość potencjalnych odbiorców kampanii.

Ogólne cechy „zielonych” reklam zewnętrznych w przestrzeniach kolektywnych

Ogólne cechy „zielonych” reklam zewnętrznych w przestrzeniach kolektywnych to:

- Duża płaskość kompozycji roślinnej (małe zróżnicowanie wysokości zastosowanych roślin i innych elementów), wykorzystywane są głównie niewielkie rośliny – byliny i rośliny jednoroczne, rzadziej niewielkie krzewy, nie wykorzystuje się raczej drzew (podobnie jak w przypadku dywanów kwiatowych).
- Przyległość do płaszczyzny – „zielone” reklamy zewnętrzne są realizowane na pionowych płaszczyznach: ścianach, billboardach i freeboardach, płaszczyznach nachylonych – stokach nasypów, skarpach oraz (rzadziej) na płaszczyznach poziomych – np. posadzce chodnika.
- Brak możliwości wejścia w głąb struktury - obiekt przeznaczony wyłącznie do oglądania „z zewnątrz” – nie można uczestniczyć, wejść, penetrować (maki Kenzo były strzeżone przez ochroniarzy i rozdawane przez hostessy). Billboardy są najczęściej zawieszone w miejscach niedostępnych – wysoko, tak by były dobrze widoczne, ale także aby nie mogły być zniszczone, nikt nie mógł w nie ingerować. Wyjątkiem w tej kwestii okazują się instalacje na przystankach – szczególnie kampania „miejska strefa NIEpalenia”, jednak w tym przypadku także nie ma możliwości „wejścia” w środek struktury – kwietniki są małe, a w centrum instalacji ustawione są rośliny w donicach. „Zielone” reklamy zewnętrzne w zasadzie pozbawione są struktury wewnętrznej – w związku ze swoim płaskim charakterem, nie można wyróżnić różnych stref użytkowych, nawiązujących do struktury przestrzennej ogrodu. W tym przypadku istotny jest jedynie wygląd zewnętrzny, przeważa atrakcyjna, ale jednowymiarowa forma, a użytkowanie ogranicza się jedynie do biernego obserwowania. Najczęściej w przypadku „zielonych” reklam zewnętrznych odbiorcą jest tylko widz, nie uczestnikiem sytuacji, zdarzenia (wyjątek stanowi tu może kampania marki Kenzo).
- „Zielone” reklamy zewnętrzne mają na celu przyciąganie wzroku – dlatego też istotne staje się wykorzystanie kontrastów: beton (szara ściana czy posadzka chodnika) – zielen

¹⁴⁵ Jest to teza niepotwierdzona odpowiednimi badaniami częstotliwości użytkowania przystanków autobusowych czy ilości użytkowników konkretnych przystanków.

roślin, barwa kwiatów. Kontrast ten nie opiera się jedynie na różnicy barw (kontrast barw jest często znaczniejszy w reklamach tradycyjnych - plakatach, gdzie pojawia się dużo mocnych, wyrazistych, nasyconych barw), ale na napięciu pomiędzy tym co martwe, betonowe, kamienne, sztuczne, jednolite, a elementami żywymi, świeżymi, naturalnymi, niejednorodnymi.

- Rośliny wykorzystywane są w reklamie w związku z pozytywnymi konotacjami, skojarzeniami jakie wywołują: zieleń to park, ogród, ekologia, zdrowie, natura itp.

- Oryginalna, ekologiczna „zielona” instalacja daje reklamie dodatkowych potencjałów rozgłosu w innych mediach – ciekawa, inna kampania wywołuje zainteresowanie telewizji, radia, internautów. Nowatorska forma jest atrakcyjna, dlatego też „zielone” reklamy zewnętrzne promowane są jako odkrywcze (pierwszy „eko – billboard”, rewolucyjny „zielony” przystanek) i związane z jakimiś rekordami (np. największy koszt kwiatowy na świecie).

Osobnym tematem, wymagającym badań i zainteresowania ze strony architektów krajobrazu jest wykorzystanie roślin i zieleni w scenografii, tej związanej z teatrem, koncertami, ale także modą, i to zarówno te realizowane na zewnątrz jak i wewnątrz budynków w przestrzeniach kolektywnych np. centr handlowych. Podobnie interesujące są kompozycje wystawiennicze na targach (np. zieleń to życie), które mogłyby również klasyfikowane być jako reklamy. Są to ważne zagadnienia z pogranicza architektury wnętrz, architektury krajobrazu i scenografii.

Wielkość

Dokonano pomiarów wielkości 28 obiektów, które zostały uznane za „zielone” reklamy. Pomiarów jedenastu z nich zostały zebrane w czasie badań terenowych w Warszawie, pozostałe siedemnaście „zielonych” reklam pomierzono na podstawie zdjęć. Zinwentaryzowane obiekty mają następujące wymiary i powierzchnię (w wymiarze wertykalnym w przypadku billboardów, w wymiarze horyzontalnym w pozostałych przypadkach):

- „Zielone” billboardy: Adidas – $3 \times 5 \text{ m} = 15 \text{ m}^2$; Chelsea – $3 \times 5 \text{ m} = 15 \text{ m}^2$; Columbia – $1,5 \times 3 \text{ m} = 4,5 \text{ m}^2$; Ford $6 \times 14 \text{ m} = 84 \text{ m}^2$; PNC – $9 \times 25 \text{ m} = 225 \text{ m}^2$; Marsylie Vertical Garden – $6 \times 10 \text{ m} = 60 \text{ m}^2$; McDonalds – $5 \times 15 \text{ m} = 75 \text{ m}^2$.

- „Zielone” reklamy na i przy przystankach komunikacji miejskiej: Living Bus Shelter $1,5 \times 3 \text{ m} = 4,5 \text{ m}^2$; California Academy of Sciences $1,5 \times 4 = 6 \text{ m}^2$; a także 11 realizacji w ramach kampanii społecznej „Miejska Strefa NIEpalena” – wszystkie o powierzchni ok 3 m^2 .

- „Zielone” reklamy dywanowe: Fed-Ex – $3 \times 18 \text{ m} = 44 \text{ m}^2$; Toronto Live Green $5 \times 22 \text{ m} = 110 \text{ m}^2$; Rogers – $3 \times 22 \text{ m} = 66 \text{ m}^2$; Prius – $5 \times 11 \text{ m} = 55 \text{ m}^2$ i $12 \times 5 \text{ m} = 60 \text{ m}^2$;

- pozostałe: Ecostore – $3 \times 1 \text{ m} = 3 \text{ m}^2$; Garden of Paddington – $6 \times 4 = 24 \text{ m}^2$; Kenzo 900 m^2 .

4

Cechy tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym

Przedstawiona w rozdziale 2.4.2 definicja ogrodu¹⁴⁶ przytacza kilka ważnych jego cech, które stanowią przedmiot badań w powyższej pracy. Po pierwsze, ogród jest „kompozycją przestrzenną” – wyrażana ona jest przez cechy formy i przestrzennej organizacji wewnętrznej obiektu. Po drugie ogród „powiązany jest z terenem na którym się znajduje” – tą zależność opisują cechy takie jak: lokalizacja, wielkość. W dalszej części pracy (rozdz. 7) opisywana jest właśnie rola ogrodów tymczasowych i podobnych obiektów w przestrzeni kolektywnej. Kwestia tworzywa: elementów i materiałów budujących ogród wyrażona jest w roboczej definicji w sposób ogólny, sformułowaniem: „Ogród konstituuje zmienna w swym charakterze kombinacja elementów organicznych (głównie roślin) i nieorganicznych”. Natomiast fragment: „Forma ogrodu wyraża powiązane praktyczne, społeczne, duchowe lub estetyczne przyczyny jego istnienia” odnosi się do cech funkcji, przekazu znaczeniowego ogrodu, w tym wartości estetycznej. Dodatkowo, zaprezentowana w rozdziale 2.4.4, robocza definicja ogrodu tymczasowego¹⁴⁷, bazująca na istniejącej definicji budynku tymczasowego, określa wstępnie cechę tymczasowości.

Poniższa analiza cech tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym pozwoli na stworzenie definicji ogrodu tymczasowego wynikającej z badań prowadzonych w ramach poniższej pracy, a w konsekwencji na weryfikację przynależności poszczególnych typów tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym do zbioru ogrodów tymczasowych. Na etapie analizy cech poszukiwano pewnej spójnej w charakterze grupy typów obiektów, którą można będzie następnie zweryfikować jako zbiór ogrodów tymczasowych.

¹⁴⁶ Ogród jest to stworzona przez człowieka kompozycja przestrzenna, ograniczona obszarowo i wyodrębniona z otoczenia, jednak w różny sposób powiązana z terenem na którym się znajduje. Ogród konstituuje zmienna w swym charakterze kombinacja elementów organicznych (głównie roślin) i nieorganicznych eksponowana „pod niebem” lub na „świeżym powietrzu”. Forma ogrodu wyraża powiązane praktyczne, społeczne, duchowe lub estetyczne przyczyny jego istnienia.

¹⁴⁷ „Ogród tymczasowy” jest negacją ogrodu trwałego – jego żywotność nie przekracza jednego sezonu wegetacyjnego. Podobnie jak w przypadku tymczasowego obiektu budowlanego, ogród tymczasowy po okresie funkcjonowania jest przeznaczony do „rozbiórki”, likwidacji lub przeniesienia w inne miejsce (ogrody nomadyczne, mobilne). Ogradami tymczasowymi mogą być ogrody stworzone z elementów niepołączonych trwale z gruntem – np. ogrody komponowane z roślin ciętych lub/i z roślin w pojemnikach.

W ramach każdej z cech obiektów zostały wyznaczone kategorie: w przypadku formy, przestrzennej organizacji wewnętrznej, przekazu znaczeniowego, materiałów/elementów, lokalizacji są to kategorie jakościowe, a w przypadku cech wielkości i tymczasowości kategorie ilościowe.

Ilość obiektów charakteryzowanych przez poszczególne kategorie (np. ilość obiektów o formie płaskiej, formie bryłowej czy formie przestrzennej) została oznaczona:

- liczbowo w przypadku cechy wielkości;
- nieliczbowo za pomocą symboli graficznych, które odpowiadają sformułowaniom: nie występuje lub występuje bardzo rzadko (-), występuje czasami (X), występuje często (XX). Przedziałów tych nie można dokładnie opisać liczbowo, ale w przybliżeniu odpowiadają przedziałom: 0-5% (-), < 35% (X), >50% (XX).

Zestawienia te są wynikiem badań i obserwacji tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym. Ilość przebadanych obiektów została podana w tabeli dotyczącej wielkości, ale odnosi się do wszystkich pozostałych zestawień w tym rozdziale.

4.1 Wielkość

Cecha wielkości określana jest przez rozmiar powierzchni płaskiej danego obiektu (m^2). Jako, że wartość powierzchni odnosi się jedynie do dwóch wymiarów, a większość obiektów (poza tymi o formie płaskiej) to obiekty trójwymiarowe, jako nadrzędne uznano wymiary płaszczyzny horyzontalnej, poza przypadkami, w których jeden z wymiarów płaszczyzny horyzontalnej (długość, szerokość) jest na tyle nieznaczący, że nie warto go rozpatrywać, a obiekt ma charakter wertykalny. Przykładami obiektów, których wielkość rozpatrywana jest w aspekcie wertykalnym są: „zielone” billboardy (w grupie „zielonych” reklam) i niektóre tymczasowe roślinne dekoracje uliczne.

W celu ukazania cechy wielkości „tymczasowych obiektów o charakterze roślinnym” sporządzono zbiorczą tabelę, w której zaprezentowano liczebność elementów w zbiorach szeregu rozdzielczego. Wyznaczono sześć zbiorów (kategorii) rozdzielonych co 100 m^2 , uszeregowanych rosnąco od 0 do >500. Dodatkowo, jako, że antycypowane było pojawienie się wielu obiektów o powierzchni plasującej je w kategorii 0-100 m^2 , przedział ten podzielono na trzy dodatkowe pod-kategorie (0-20, 20-50, 50-100). Podobnie przewidywano niewielką ilość obiektów o powierzchni powyżej 500 m^2 , stąd ostatni zbiór zawiera wszystkie obiekty powyżej tej wielkości.

W przypadku trzech z dwunastu typów obiektów zdecydowana większość obiektów jest mniejsza niż 20 m^2 , są to: ołtarze na Boże Ciało (86% obiektów < 20 m^2), stragany kwiatowe (91%), ogrody bezdomnych (79%).

W przypadku trzech typów obiektów (ołtarze na Boże Ciało, stragany kwiatowe, ogrody przy przyczepach kempingowych) wszystkie badane obiekty mieszczą się w kategorii poniżej 100 m². Dodatkowo w przypadku kolejnych pięciu typów analizowanych obiektów ponad 85% obiektów jest mniejszych niż 100 m²:

- 96% tymczasowych ulicznych dekoracji roślinnych;
- 88% sezonowych ogródków gastronomicznych;
- 89% „zielonych” reklam,
- 91% tymczasowych dekoracji miejsc pamięci;
- 86% ogrodów bezdomnych.

W przypadku wszystkich, oprócz dwóch (dywany kwiatowe, interwencyjne ogrody tymczasowe), typów, przynajmniej 96% obiektów to obiekty mniejsze niż 300 m².

Badany typ obiektu	ilość przebadanych obiektów		ilość obiektów w przedziałach uwzględniających powierzchnię, obszar jaki zajmuje dany obiekt (m ²)							
	badania terenowe	analiza źródeł	0 - 100			100 - 200	200 - 300	300 - 400	400 - 500	>500
			0 - 20	20- 50	50- 100					
tymczasowe roślinne dekoracje uliczne ¹⁴⁸	97	-	70	15	8	2	-	-	-	2
ołtarze na Boże Ciało	28	-	24	4	-	-	-	-	-	-
dywany kwiatne	1	8	3	-	-			1		5
tymczasowe dekoracje miejsc pamięci	15	7	14	6	2	-	-	-	-	-
stragany kwiatowe	112	-	102	10	-	-	-	-	-	-
stragany z choinkami	68	-	10	13	14	19	8	1	1	2
sezonowe ogródki gastronomiczne	57	-	9	15	26	7	-	-	-	-
ogrody bezdomnych	-	14	11	1	-	2	-	-	-	-
ogrody przy przyczepach kempingowych	-	7	2	3	2	-	-	-	-	-
pokazowe ogrody tymczasowe	44	-	-	-	8	5	31	-	-	-
interwencyjne ogrody tymczasowe	5	32	14	5	2	6	2	1	-	7
„zielone” reklamy zewnętrzne	11	17	18	2	5	1	1	-	-	1
suma:	451	85	289	74	68	43	42	2	1	15

Tab. 16. Wielkość (powierzchnia) oraz ilość przebadanych tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy.

¹⁴⁸ Dwa z badanych obiektów z typu „tymczasowe roślinne dekoracje uliczne” są to układy dekoracji obejmujących całą długość ulicy, charakterem znacznie różniące się od pozostałych dekoracji.

Dwa wymienione powyżej typy obiektów reprezentują odmienne niż w przypadku pozostałych typów rozłożenie ilości obiektów w poszczególnych kategoriach – obok znacznej ilości niewielkich obiektów pojawiają się duże ilości obiektów bardzo dużych ($>500\text{ m}^2$). W przypadku dwóch typów obiektów przeważają te o średniej wielkości ($50\text{-}300\text{ m}^2$) są to ogrody pokazowe (100% obiektów w tym zbiorze) oraz stragany z choinkami (68% obiektów w tym zbiorze).

Rozpatrując zestawienie sumaryczne wielkości wszystkich typów „tymczasowych obiektów o charakterze roślinnym” następujący odsetek obiektów został zakwalifikowany w kolejnych zbiorach:

$< 20\text{ m}^2$ – 54%

$< 50\text{ m}^2$ – 68%

$< 100\text{ m}^2$ – 81%

$< 200\text{ m}^2$ – 89%

$< 300\text{ m}^2$ – 97%

$< 400\text{ m}^2$ – 97%

$< 500\text{ m}^2$ – 97%

$> 500\text{ m}^2$ – 3%

Należy uznać, że biorąc pod uwagę wielkość obiektu, mamy do czynienia z czterema grupami:

- obiekty bardzo małe (zwykle poniżej 20 m^2): stragany kwiatowe, ogrody bezdomnych, ołtarze na Boże Ciało;
- obiekty małe (zwykle poniżej 100 m^2): ogrody przy przyczepach kempingowych, „zielone” reklamy zewnętrzne, tymczasowe roślinne dekoracje uliczne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci, sezonowe ogródki gastronomiczne;
- obiekty średniej wielkości (zwykle mieszczące się w przedziale wielkości $50\text{-}300\text{ m}^2$): ogrody pokazowe, stragany choinkowe;
- obiekty o wyraźnie zróżnicowanej wielkości: dywany kwietne, interwencyjne ogrody tymczasowe.

W związku z nietrwałym charakterem obiektów antycypowany był wynik badań potwierdzający ich niewielkie rozmiary. Obiekty przynależące do grupy obiektów o średniej wielkości to przede wszystkim te, posiadające formę przestrzenną, w których można przebywać, które można oglądać będąc w ich środku. W grupie obiektów o wyraźnie zróżnicowanej wielkości znalazły się: dywany kwietne oraz interwencyjne ogrody tymczasowe. Jednak w przypadku dywanów kwietnych pomimo znacznego zróżnicowania wielkości, większość obiektów to obiekty bardzo duże. Jako, że dywany kwietne są wyrazem lokalnej tradycji bywa, że realizowane są jako symboliczne obiekty małych rozmiarów, jednak to takie dywany jak te o wielkości często przekraczającej 500 m^2 pre-

zentowane w Spycimierzu czy Barcelonie, są wzorem dla osób tworzących mniejsze realizacje. W tych miejscowościach dywany kwiatowe przerodziły się w ponadlokalną atrakcję turystyczną – konieczne było zatem zwiększenie ich atrakcyjności m.in. przez zwiększenie rozmiaru. **Na tej podstawie można dywany kwiatne wyróżnić jako odbiegające charakterem od pozostałych typów tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym.** Natomiast ogrody interwencyjne to obiekty o bardzo zróżnicowanym i w dużym stopniu nieprzewidywalnym charakterze, które trudno nazwać spójną grupą pod względem wielkości.

4.2 Forma i przestrzenna organizacja wewnętrzna

Rozpatrując cechy formy i przestrzennej organizacji wewnętrznej badanych obiektów, brano pod uwagę następujące kryteria:

Forma

Płaska – obiekty o niewielkim znaczeniu trzeciego wymiaru (wysokości lub głębokości), obiekty o formie płaskiej to zarówno horyzontalne dywany kwiatowe jak i wertykalne zielone ściany.

Bryłowa – obiekty, które posiadają znaczące wartości we wszystkich trzech wymiarach – można określić ich długość, szerokość (głębokość) oraz wysokość, nie są postrzegane jako płaskie.

Obiekty płaskie i bryłowe są to obiekty, które mogą być jedynie obserwowane „z zewnątrz”, istnieje granica, bariera (rzeczywista lub umowna) oddzielająca obserwatora i wnętrze obiektu. Wejście do „środka” obiektu nie jest możliwe w związku z lokalizacją obiektu (np. na ścianie) czy obyczajem i ogólnymi zasadami postępowania (dot. np. ołtarzy).

Przestrzenna – obiekt o formie przestrzennej, to taki, który daje możliwość obserwatorowi na wejście do jego wnętrza. Istnieje możliwość przekroczenia granic (rzeczywistych lub umownych) danego obiektu i znalezienie się w „jego środku”. Przykłady: większe stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, większość ogrodów pokazowych. Dodatkowo bycie wewnątrz obiektu wiąże się z możliwością patrzenia „na zewnątrz” obiektu.

Przestrzenna organizacja wewnętrzna ogrodów tymczasowych

Jednolita, prosta – obiekty o jednolitym układzie w ramach którego nie można określić wyraźnie zróżnicowanych elementów kompozycji (por. „elementy ogrodowe” Fortuna – Antoszkiewicz 2002).

Zróżnicowana, złożona – obiekty, w których układ elementów składających się na całość wykazuje złożoność, obiekty posiadające wewnętrzną kompozycję, strukturę (por. „układy ogrodowe” Fortuna – Antoszkiewicz 2002).

Wśród obiektów o złożonej organizacji wewnętrznej wyróżniono układy:

osiowy – układ kompozycyjny, wykazujący symetrię prostą, oparty na centralnej osi (lub osiach), elementy układu lokalizowane są zwykle po obu stronach osi w sposób rytmiczny i regularny. Przykłady: ołtarze na Boże Ciało, dekoracje bożonarodzeniowe.

strefowy – układ wykazujący zróżnicowanie przestrzenne, w którego kompozycji wyznaczyć można wyraźne strefy – ze względu na zróżnicowaną formę lub funkcję. Takie określenie układu nawiązuje bezpośrednio do strefowości ogrodu przydomowego wykazanej przez Gawryszewską (2006). Wg. Gawryszewskiej ogród dzieli się na trzy strefy funkcjonalne: reprezentacyjną, użytkową/wypoczynkową, niezagospodarowaną.

Układ może być jednocześnie układem osiowym jak i strefowym.

nieokreślony / inny – układ składający się z wielu elementów o niewyraźnym, nieokreślonym porządku kompozycyjnym lub o układzie innym niż osiowy lub strefowy.

Badany typ obiektu	Forma			Przestrzenna organizacja wewnętrzna			
	Płaska	Bryłowa	Prze-strzenna	Prosta	złożona		
					osiowa	strefowa	nieokreślona / inna
tymczasowe roślinne dekoracje uliczne	X	XX	-	X	XX	-	-
ołtarze na Boże Ciało	-	XX	X	-	XX	-	-
dywany kwietne	XX	-	-	XX	-	-	-
tymczasowe dekoracje miejsc pamięci	XX	-	-	XX	-	-	-
stragany kwiatowe	-	XX	X	X	X	XX	-
stragany z choinkami	X	X	XX	X	-	XX	-
sezonowe ogródki gastronomiczne	-	-	XX	-	-	X	XX
ogrody bezdomnych	-	X	XX	-	X	XX	X
ogrody przy przyczepach kempingowych	-	-	XX	-	X	XX	X
pokazowe ogrody tymczasowe	-	-	XX	-	X	X	XX
interwencyjne ogrody tymczasowe	X	X	XX	X	X	X	XX
„zielone” reklamy zewnętrzne	XX	X	-	XX	-	-	X

Tab. 17. Forma oraz przestrzenna organizacja wewnętrzna tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy.

Jedynie w przypadku dwóch typów obiektów (dywany kwietne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci), zarówno cecha formy jak i przestrzennej organizacji wewnętrznej opisywane są w ramach jednej kategorii (forma płaska, przestrzenna organizacja wewnętrzna prosta / jednolita). Cztery typy obiektów (sezonowe ogródki gastronomiczne, ogrody przy przyczepach kempingowych, pokazowe ogrody tymczasowe) mają formę wyłącznie przestrzenną. Forma i przestrzenna organizacja wewnętrzna pozostałych typów jest zróżnicowana – w większości przypadków można jednak wyróżnić dominujący aspekt tych dwóch cech, będący prawdziwym dla ponad połowy obiektów.

Rozpatrując powiązania pomiędzy cechami formy i przestrzennej organizacji wewnętrznej, możemy zauważyć, że:

- typy obiektów o formie płaskiej („zielone” reklamy, dywany kwietne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci) charakteryzują się najczęściej prostą przestrzenną organizacją wewnętrzną;
- typy obiektów o formie bryłowej charakteryzują się złożoną przestrzenną organizacją wewnętrzną – osiową (tymczasowe uliczne dekoracje roślinne, ołtarze na Boże Ciało) lub strefową (stragany kwiatowe);
- typy obiektów o formie przestrzennej także posiadają złożoną przestrzenną organizację wewnętrzną – strefową (przeważająca ilość straganów z choinkami, ogrodów bezdomnych i ogrodów przy przyczepach kempingowych) lub nieokreśloną / inną (pokazowe ogrody tymczasowe, interwencyjne ogrody tymczasowe, sezonowe ogródki gastronomiczne).

Dekoracje roślinne opierające się na prezentacji pewnego wzoru, ornamentu na powierzchni płaskiej: posadzki (dywany kwietne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci) lub billboardu, nasypu, ściany budynku (większość „zielonych” reklam zewnętrznych) – ze względu na formę i przestrzenną organizację wewnętrzną są najdalsze charakterem od ogrodu, mogą stanowić natomiast element ogrodowy w rozumieniu Fortuny-Antoszkiewicz.

Pojedyncze obiekty, takie jak ołtarze na Boże Ciało, tymczasowe uliczne dekoracje roślinne stanowią w przestrzeni element bryłowy, który może być częścią większego układu (trasy procesji, bożonarodzeniowej dekoracji ulicy) jednocześnie same w sobie będąc już pewnego rodzaju układem, charakteryzującym się pewną wewnętrzną organizacją przestrzeni – często osiową. Te obiekty rzadko dają możliwość bycia „w ich środku”, nie mają charakteru obszarowego, a raczej punktowy. Z tego względu trudno mówić o nich jako o ogrodzie – jako miejscu, w którym można przebywać.

Inny charakter mają typy obiektów, które stanowią wyraz tymczasowej organizacji fragmentu przestrzeni wynikającej z funkcjonowania w niej konkretnego użytkownika i twórcy tymczasowego obiektu z komponentem roślinnym. W przypadku straganów

z kwiatami, straganów z choinkami, ogrodów bezdomnych i ogrodów przy przyczepach kempingowych – można wyróżnić pewne strefy funkcjonalne. Nawet w przypadku niewielkich straganów kwiatowych ich właściciele organizują dekoracyjną strefę ekspozycji oraz funkcjonalne strefy „użytkową”, „zaplecza”. W tym zakresie ich przestrzenna organizacja wewnętrzna zbliżona jest do tej ogrodu przydomowego.

Natomiast w przypadku realizacji projektantów, artystów, architektów, które rzadko są wynikiem organizacji osobistej przestrzeni – takich jak tymczasowe ogrody pokazowe, interwencyjne, a także sezonowe ogródki gastronomiczne - ich charakter jest różnorodny, niejednorodny, uzależniony od wizji, koncepcji twórcy.

Warte odnotowania jest podobieństwo wewnętrznej organizacji przestrzennej pomiędzy ogrodami pokazowymi i straganami z choinkami, które też w pewnym sensie stanowią tymczasowy ogród pokazowy, w którym prezentowany jest materiał roślinny. Obecność ogrodzenia, „prowadzenie” widza / klienta a także wielkość pozwalają na zestawianie i porównywanie tych dwóch typów obiektów.

Na podstawie analizy cech formy i przestrzennej organizacji wewnętrznej można wyróżnić trzy typy obiektów, które znacznie odbiegają charakterem od pozostałych tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym: dywany kwietne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci oraz „zielone” reklamy zewnętrzne. Posiadają one w zdecydowanej większości formę płaską (nieprzestrzenną) oraz prostą przestrzenną organizację wewnętrzną. Najbardziej spójną grupą pod względem powyższych cech jest ta zawierająca obiekty o formie przestrzennej i złożonej (strefowej lub nieokreślonej) – konstytuuje ją sześć typów obiektów (należy do niej także duża ilość straganów kwiatowych). Dlatego należy także wyróżnić tymczasowe dekoracje uliczne oraz ołtarze na Boże Ciało, jako obiekty nie przystające do tej grupy (o formie bryłowej i osiowej przestrzennej organizacji wewnętrznej).

4.3 Materiały (elementy)

Analiza materiałów i elementów wskazuje na występowanie w typach tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym konkretnych elementów roślinnych, dekoracyjnych i funkcjonalnych.

W przypadku elementów roślinnych analiza dotyczyła obecności roślin: osadzonych w podłożu, w pojemnikach oraz ciętych. Trawa z rolki traktowana jest jako „rośliny w pojemnikach” ponieważ jest zakorzeniona w warstwie ziemi i może w odpowiednich warunkach funkcjonować niepołączona bezpośrednio z gruntem znacznie dłużej niż ro-

śliny cięte np. kwiaty. Natomiast tzw. „zielone ściany” czy „ogrody wertykalne” uznano za obiekty posiadające rośliny osadzone w podłożu.

Zwracano uwagę na elementy dekoracyjne: sztuczne rośliny, ozdoby świetlne, wodę (jako element dekoracyjny), a także dekoracyjne artefakty osobiste oraz elementy symboliki kulturowej (w tym religijnej). Za „artefakty osobiste” uznano dekoracje, przedmioty należące do osoby, twórcy lub współtwórcy obiektu i wyrażające jego personalną więź z danym obiektem, mające znaczenie głównie dla użytkownika danego obiektu. Natomiast elementy symboliki kulturowej to dekoracje wykorzystujące przedmioty, formy przedstawiające znaczenie dla szerszego grona osób, symbole związane z przynależnością do narodu (np. flagi), symbole religijne (np. krzyż) oraz inne, także wykorzystywane komercyjnie takie jak wizerunek św. Mikołaja, czy logo firmy.

Obok elementów dekoracyjnych analizowano występowanie elementów o znaczeniu użytkowym i funkcjonalnym: ogrodzenie, zadaszenie, oświetlenie, obecność miejsc do siedzenia, obecność stołu czy lady, paleniska (ognisko, grill) oraz wody (jako elementu funkcjonalnego – np. w kubłach z kwiatami ciętymi, kran).

Badany typ obiektu	Materiały / elementy														
	elementy roślinne			elementy dekoracyjne					elementy funkcjonalne						
	w podrożu	w pojemniku	cięte	sztuczne rośliny	el. świetlne	woda	artefakty osobiste	symbolika kulturowa	ogrodzenie	zadaszenie	oświetlenie	siedzisko	stół	palenisko	woda
tymczasowe roślinne	X	XX	X	X	XX	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-
ołtarze na Boże Ciało		X	XX	X	-	-	-	XX	-	-	-	X	XX	-	-
dywany kwietne			XX		X	-	-	XX	-	-	X	-	-	-	-
tymczasowe dekoracje		X	XX	X	XX	-	X	XX	-	-	-	-	-	-	-
stragany kwiatowe		X	XX	X		-	-	-	X	XX	X	XX	XX	-	XX
stragany z choinkami		X	XX		X	-	-	X	XX	-	XX	X	X	-	X
sezonowe ogródki ga-		XX	X	X	X	-	-	X	XX	XX	XX	XX	XX	X	X
ogrody bezdomnych	XX	X	-	X	-	X	XX	X	X	X	-	XX	X	X	X
ogrody przy przycze-	X	XX	-	X	X	-	XX	X	X	X	X	XX	XX	XX	XX
pokazowe ogrody tym-	XX	X	-	X	XX	X		X	XX	X	-	X	X	-	X
interwencyjne ogrody	X	XX	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X
„zielone” reklamy ze-	XX	X	-	X	-	-	-	XX	-	X	XX	-	-	-	-

Tab. 18. Materiały (elementy) wykorzystane przy tworzeniu tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy.

Ze względu na występowanie elementów roślinnych zauważalny jest podział na: typy obiektów, w których przeważają rośliny cięte i w pojemnikach - tymczasowe roślinne dekoracje uliczne, ołtarze na Boże Ciało, dywany kwietne (wyjątek - występują tylko rośliny cięte), tymczasowe dekoracje miejsc pamięci, stragany kwiatowe, stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, oraz na typy obiektów w których występują rośliny w pojemnikach oraz rośliny zakorzenione w podłożu - ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych, pokazowe ogrody tymczasowe, interwencyjne ogrody tymczasowe, „zielone” reklamy zewnętrzne.

Analizując natomiast obecność elementów dekoracyjnych i użytkowych, możemy zauważyć typy obiektów, w których dominują elementy dekoracyjne (tymczasowe roślinne dekoracje uliczne, dywany kwietne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci) oraz typy obiektów gdzie częściej występują elementy użytkowe, funkcjonalne (stragany kwiatowe, stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne). Pozostałe typy obiektów charakteryzuje występowanie zarówno elementów dekoracyjnych jak i użytkowych (ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych, pokazowe ogrody tymczasowe, interwencyjne ogrody tymczasowe, „zielone” reklamy zewnętrzne). Rozpatrując różne typy „tymczasowych obiektów o charakterze roślinnym” można mówić o obiektach o charakterze typowo dekoracyjnym oraz o tych o dominującym charakterze wyrażnie użytkowym. Niektóre typy obiektów łączą obecność dekoracji z charakterem użytkowym. Dekoracje w wielu przypadkach niosą za sobą znaczenia symboliczne zarówno „kulturowe” jak i „osobiste”.

Występowanie elementów roślinnych powiązane jest z trwałością, tymczasowością obiektu. Obiekty, w których wykorzystywane są rośliny cięte i w pojemnikach odznaczają się mniejszą trwałością od tych, w których występują rośliny w pojemnikach oraz rośliny zakorzenione w podłożu.

Na podstawie analizy elementów i materiałów z których tworzone są poszczególne typy tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym można wyróżnić trzy typy obiektów, które wyraźnie odróżniają się od innych typów ze względu na całkowity lub prawie całkowity brak elementów funkcjonalnych¹⁴⁹, są to: tymczasowe roślinne dekoracje uliczne, dywany kwietne i tymczasowe dekoracje miejsc pamięci.

¹⁴⁹ Brak elementów funkcjonalnych spośród tych wyróżnionych w tabeli 17. Wymienione typy obiektów nadal spełniają swoje wiodące funkcje, przekazując określone treści.

4.4 Funkcja

Funkcja, przeznaczenie danego obiektu łączy się z jego przekazem znaczeniowym, przypisywanym mu w związku z jego wartościami symbolicznymi, tradycją, religią, obyczajami itp. Funkcja, w przypadku obiektów tymczasowych, powiązana jest także z intencją, celem jaki przyświeca twórcy danego obiektu. W krótkim okresie trwania obiektu tymczasowego zwykle nie następuje zmiana funkcji – pozostaje ona zgodna z pierwotnymi założeniami względem sposobu użytkowania obiektu.

Analiza funkcji polegała na wyznaczeniu głównej, wiodącej funkcji obiektu. W tym celu odniesiono się do podstawowych założeń analizy wartości, która składa się właśnie z analizy funkcji, a także z analizy cech użytkowych¹⁵⁰. Obok funkcji wiodącej można wskazać także funkcję drugorzędą poszczególnych obiektów, którą najczęściej jest dekoracja (w przypadku, gdy nie jest ona funkcją główną).

W analizie poszczególnych typów „tymczasowych obiektów o charakterze roślinnym” wyróżniono funkcje:

- symboliczną – obiekty, których przeznaczeniem jest m.in. przekazywanie znaczeń religijnych, symboliczne upamiętnianie wydarzeń, ludzi;
- dekoracyjną – obiekty, których zadaniem jest „upiększanie” przestrzeni, fasady budynku itp. a przez to przekazywanie odbiorcy pozytywnych doznań estetycznych;
- komercyjną - w tym m.in. funkcje handlu, usług, reklamy;
- środowiskową - związaną z zamieszkiwaniem i osobistym osławianiem przestrzeni, która zwykle przypisywana jest prywatnym ogrodom przydomowym;
- artystyczną - zindywidualizowaną, powiązaną z obiektami posługującymi się językiem sztuki współczesnej.

¹⁵⁰ Analiza wartości ma na celu określenie minimalnego zespołu walorów, jakie musi spełniać produkt (a w tym przypadku obiekt) i jego składniki – jest to eliminacja zbędnych funkcji, a także określenie najprostszej pod względem konstrukcyjnym i najmniej „materiałochłonnej” realizacji każdej funkcji (Góralczyk 2009)

Badany typ obiektu	Funkcja				
	symboliczna	dekoracyjna	komercyjna	środowiskowa	artystyczna
tymczasowe roślinne dekoracje uliczne	-	X	-	-	-
ołtarze na Boże Ciało	X	-	-	-	-
dywany kwietne	-	X	-	-	-
tymczasowe dekoracje miejsc pamięci	X	-	-	-	-
stragany kwiatowe	-	-	X	-	-
stragany z choinkami	-	-	X	-	-
sezonowe ogródki gastronomiczne	-	-	X	-	-
ogrody bezdomnych	-	-	-	X	-
ogrody przy przyczepach kempingowych	-	-	-	X	-
pokazowe ogrody tymczasowe	-	-	-	-	X
interwencyjne ogrody tymczasowe	-	-	-	-	X
„zielone” reklamy zewnętrzne	-	-	X	-	-

Tab. 19. Funkcja tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy.

4.5 Tymczasowość

W analizie cechy tymczasowości tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym wyróżniono następujące kryteria:

trwałość – okres trwania, istnienia obiektu w pełnej lub zbliżonej do pełnej formie bez zasadniczych przerw w istnieniu, funkcjonowaniu obiektu.

cykliczność – cecha opisująca regularność pojawiania się obiektu w swojej pełnej, podstawowej formie w tym samym miejscu okresowo np. przez kilka godzin w ciągu dnia (cykliczność dzienna, dobową), tylko kilka dni w ciągu tygodnia (cykliczność tygodniowa) czy w określonych dniach w roku (cykliczność roczna, sezonowa). Przykłady: Stragany z choinkami, ołtarze i dywany kwietne na Boże Ciało - cykliczność sezonowa; stragany z kwiatami, sezonowe ogródki gastronomiczne – cykliczność dobową, tygodniową i sezonową.

Badany typ obiektu	Cykliczność, repetycja w czasie		tymczasowość, okres trwania					
	dobowa	roczna	brak	dzień lub krócej	kilka – kilka-naście dni	kilkanaście dni do ok. 2 miesięcy	od ok. 2 miesięcy - sezon wegetacyjny	dłużej niż sezon wegetacyjny
tymczasowe roślinne dekoracje uliczne	-	XX	-	-	X	XX	-	-
ołtarze na Boże Ciało	-	XX	-	XX	-	-	-	-
dywany kwietne	-	XX	-	XX	-	-	-	-
tymczasowe dekoracje miejsc pamięci	-	XX	X	X	XX	-	-	-
stragany kwiatowe	XX	XX	X	XX	-	-	-	-
stragany z choinkami	X	XX	X	X	X	XX	-	-
sezonowe ogródki gastronomiczne	XX	XX	-	XX	-	X	XX	-
ogrody bezdomnych	-	-	XX	X	X	X	X	X
ogrody przy przyczepach kempingowych	-	-	XX	-	X	XX	X	-
pokazowe ogrody tymczasowe	-	XX	X	-	X	X	XX	-
interwencyjne ogrody tymczasowe	-	-	XX	XX	X	X	X	X
„zielone” reklamy zewnętrzne	-	-	XX	X	X	X	X	X

Tab. 20. Tymczasowość – cykliczność i trwałość tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy.

Obok typów obiektów, których cykliczność i trwałość można dokładnie przewidzieć (ołtarze na Boże Ciało, dywany kwietne, tymczasowe roślinne dekoracje uliczne - bożonarodzeniowe) i typów obiektów, w przypadku których cechy te są w dużej mierze przewidywalne (tymczasowe dekoracje miejsc pamięci, stragany kwiatowe, stragany z choinkami, pokazowe ogrody tymczasowe, sezonowe ogródki gastronomiczne) występują takie, których tymczasowość trudno przewidzieć (interwencyjne ogrody tymczasowe, ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych). Pierwszą grupę stanowią obiekty związane z tradycją świąt, zapisanych w kalendarzu, obchodzonych co roku. Druga grupa to obiekty także powiązane z konkretnymi datami, obiekty o charakterze sezonowym – pojawiające się w wiadomych okresach roku, ale także takie, które tworzone są w związku z wyjątkowym, niecyklicznym wydarzeniem czy pewną chwilową koniunkturą. Ostatnia grupa obiektów, to te, których istnienie, a zarazem trwałość zależy albo wyłącznie od intencji autora (interwencyjne ogrody tymczasowe, ogrody przy przyczepach kempingowych), a także od nieprzewidywalnych warunków zewnętrznych (ogrody bezdomnych).

Trwałość znacznej ilości badanych ogrodów bezdomnych, interwencyjnych ogrodów tymczasowych i „zielonych” reklam zewnętrznych przekraczała sezon wegetacyjny¹⁵¹, co w świetle roboczej definicji dyskwalifikuje te obiekty ze zbioru ogrodów tymczasowych. W przypadku tej grupy o przynależności do zbioru ogrodów tymczasowych decydować powinna trwałość konkretnego, pojedynczego obiektu.

4.6 Lokalizacja w przestrzeni kolektywnej

Analizując cechę lokalizacji poszczególnych typów obiektów, zamiast koncentrować się na analizie występowania ich w konkretnych przestrzeniach (skwer, ulica, park itp.), zdecydowano się na bardziej ogólne, syntetyczne potraktowanie możliwych lokalizacji tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym. Uznano więc, że te obiekty mogą występować w przestrzeniach „z góry” wyznaczonych, określonych np. uzależnionych od lokalizacji budynku, pomnika itp. przy którym się znajdują (tymczasowe roślinne dekoracje uliczne, sezonowe ogródki gastronomiczne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci), ograniczonych wymogami organizacji większej przestrzeni takiej jak chociażby teren festiwalu ogrodowego (ogrody pokazowe), parku RV (ogrody przy przyczepach kempingowych), czy trasy procesji (ołtarze na Boże Ciało). Lokalizacja innych obiektów natomiast wiąże się z nadrzędną cechą, jaką jest wzmożony ruch, duża ilość przebywających w danej przestrzeni osób – przechodniów, widzów itd. W tym przypadku nawet gdy lokalizacja tych obiektów jest w pewien sposób kontrolowana np. przez urząd miasta (stragany z kwiatami, choinkami), to nadal zależy ona od „atrakcyjności” danej przestrzeni względem np. potencjału handlowego czy reklamowego (twórca straganu występuje o pozwolenie na lokalizację obiektu w danym miejscu). Trzecią grupę tworzą przestrzenie, które ani nie są narzuconą lokalizacją dla obiektu, ani nie mają charakteru przestrzeni o natężonym ruchu – na potrzeby tego zestawienia nazwane przestrzeniami „innymi” – mogą być to np. przestrzenie „niczyje”, niezagospodarowane, zapomniane, a wykorzystywane przez bezdomnych czy artystów tworzących swoje instalacje.

¹⁵¹ Są to: ogrody przy schroniskach bezdomnych, którzy pozostawali w jednym miejscu przez kilka lat, interwencje artystyczne polegające na założeniu wielosezonowego ogrodu sąsiedzkiego, reklamy realizowane jako zielone ściany.

Badany typ obiektu	Lokalizacja w przestrzeni kolektywnej			powiązanie z innym obiektem
	przestrzeń określona / wyznaczona	przestrzenie natężonego ruchu	inne	
tymczasowe roślinne dekoracje uliczne	XX	X	-	budynek, wejście do budynku, ulica
ołtarze na Boże Ciało	XX	-	-	ściana, wejście do budynku
dywany kwietne	XX	-	-	ulica, ołtarz
tymczasowe dekoracje miejsc pamięci	XX	-	-	miejsce pamięci: pomnik, grób
stragany kwiatowe	X	XX	-	tymczasowy budynek (kiosk, kram)
stragany z choinkami	X	XX	-	samochód, przyczepa
sezonowe ogródki gastronomiczne	XX	X	-	budynek, wejście do obiektu gastronomicznego
ogrody bezdomnych	-	-	XX	tymczasowy budynek
ogrody przy przyczepach kempingowych	XX	-	X	przyczepa kempingowa
pokazowe ogrody tymczasowe	XX	-	-	park, teren festiwalu
interwencyjne ogrody tymczasowe	X	X	X	-
„zielone” reklamy zewnętrzne	-	XX	-	ściana budynku, nasyp

Tab. 21. Lokalizacja tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w przestrzeni kolektywnej, w podziale na typy.

4.7 Wytyczne dla tworzenia definicji i typologii ogrodów tymczasowych wynikające z analizy cech tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym

Analiza wielkości, formy i przestrzennej organizacji wewnętrznej oraz wykorzystanych materiałów (elementów) pozwoliła każdorazowo na wytypowanie elementów, które mają odrębny charakter od dominującego charakteru spójnej grupy obiektów. Są to:

- **dywany kwietne** – odrębne pod względem wielkości, formy i przestrzennej organizacji wewnętrznej oraz wykorzystanych materiałów (elementów);
- odrębne pod względem formy i przestrzennej organizacji wewnętrznej oraz wykorzystanych materiałów (elementów): **tymczasowe dekoracje uliczne, ołtarze na Boże Ciało, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci, „zielone” reklamy zewnętrzne;**

Pięć powyższych typów tymczasowych obiektów wydaje się być charakterem najdalsza ogrodowi. Stragany kwiatowe, choć część z nich ma raczej formę bryłową, niż typowo przestrzenną, w związku z m.in. strefową wewnętrzną organizacją przestrzenną uznane zostały jako przynależące do grupy obiektów o charakterze bliższym ogrodowi. Do tej grupy należą także pozostałe obiekty (poza interwencyjnymi ogrodami tymczasowymi – obiektami o bardzo zróżnicowanym charakterze, możliwym do oznaczenia tylko jednostkowo): stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych i pokazowe ogrody tymczasowe.

Ta grupa obiektów to też obiekty o większej trwałości (pomimo ogólnego nadal tymczasowego charakteru). W związku z większą złożonością formy i przestrzennego układu zewnętrznego, ale także funkcji, stragany z choinkami czy ogrody pokazowe są trwalsze niż dywany kwietne czy dekoracje miejsc pamięci. Odnosząc się do cechy wielkości, wyraźne jest to, że ogrody tymczasowe są obiektami o niewielkim rozmiarze - wspólną cechą zdecydowanej większości obiektów jest powierzchnia poniżej 300 m². Analiza cechy funkcji oraz lokalizacji pozwala m.in. na konstatację, że lokalizacja obiektów o charakterze komercyjnym, inaczej niż w przypadku pozostałych typów obiektów, to przestrzenie o natężonym ruchu, miejsca takie jak: chodniki przy ważnych ulicach i skrzyżowaniach, przystanki komunikacji miejskiej. Wyniki analiz tych dwóch cech są ważne dla opisywania roli ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych (rozd. 7).

5

Definicja pojęcia „ogród tymczasowy”

Badania cech tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym, wnioski i wytyczne płynące z nich pozwalają na wyróżnienie grupy obiektów, które można uznać za tymczasowe ogrody. W celu stworzenia definicji ogrodu tymczasowego wyniki powyższych badań skonfrontowane zostały z wcześniej stworzonymi roboczymi definicjami ogrodu i ogrodu tymczasowego. Rezultatem jest następująca definicja:

Ogród tymczasowy to obiekt o charakterze przestrzennym i złożonej wewnętrznej organizacji przestrzennej, którego trwałość nie przekracza pojedynczego sezonu wegetacyjnego. Może on być tworzony jednorazowo lub cyklicznie. Jest to obiekt stworzony z wykorzystaniem roślin: w pojemnikach, osadzonych w podłożu, a czasem także ciętych lub sztucznych. Obok elementów roślinnych w ogrodach tymczasowych pojawiają się elementy dekoracyjne oraz funkcjonalne. Ogród tymczasowy ma niewielką powierzchnię, jego wielkość nie przekracza zwykle 300 m². Ogród tymczasowy po okresie funkcjonowania jest przeznaczony do „rozbiórki”, likwidacji lub przeniesienia w inne miejsce.

6

Typologia ogrodów tymczasowych

Jednym z najistotniejszych zadań w trakcie badań nad zjawiskiem ogrodów tymczasowych było rozpoznanie i oznaczenie ich typów. Zabieg ten pozwala na bardziej precyzyjne opisanie zjawiska i uporządkowanie wiedzy na w/w temat. Przy tworzeniu klasyfikacji tych nietrwałych struktur opierano się częściowo na obserwacjach i wynikach badań Fortuny-Antoszkiewicz (2002), która wprowadza podział na elementy i układy ogrodowe. Te pierwsze opisywane są jako elementy przestrzenne o charakterze roślinnym, występujące w sztuce ogrodowej, które w krajobrazie miasta mogą występować samodzielnie lub być wykorzystywane do tworzenia układu ogrodowego. Układy ogrodowe natomiast są to wyodrębnione oraz zamknięte kompozycje, podlegające zmianom fenologicznym lub zawierające elementy roślinne jako swoiste komponenty układu. Obok wyróżnienia typów tymczasowych układów i elementów ogrodowych istotnym elementem badań było określenie typów i wykazanie podobieństwa (lub jego braku) przestrzennej organizacji wewnętrznej poszczególnych typów tymczasowych obiektów do uproszczonej struktury przestrzennej ogrodu rodzinnego zaproponowanej przez Gawryszewską (2006). Analizy te wykazały, że uproszczone struktury tylko niektórych z badanych układów ogrodowych przejawiają takie podobieństwo. Są to: ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych i tymczasowych budynkach, stragany kwiatowe (duża ich część) i stragany z choinkami. Wynika to z faktu, że tylko te struktury są wynikiem tworzenia *„odpersonalnej skończonej, zamkniętej i wyodrębnionej w krajobrazie kompozycji przestrzennej, w której odbywa proces strukturalizacji przestrzeni prowadzący do ustalenia terytorium i będący zapisem aktu zamieszkiwania miejsca”* (Gawryszewska 2007). Fortuna-Antoszkiewicz (2002) zajmując się przestrzenią Traktu Królewskiego w Warszawie, opisuje także tymczasowe struktury roślinne: sezonowe ogródki uliczne (ogrodki gastronomiczne), uliczne dekoracje roślinne, oprawę wejść – „strażników”. W krajobrazie miasta występuje jednak znacznie więcej elementów i układów ogrodowych o charakterze tymczasowym. Zaproponowana typologia opiera się na terminach wcześniej sformułowanych (jak np. interwencyjne ogrody tymczasowe – Skonieczna

2007), tych funkcjonujących w języku architektury krajobrazu lub terminologii prawnej „sezonowe ogródki gastronomiczne¹⁵²), a także tych już obecnych w języku potocznym.

Zakładając, że wśród tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym występują zarówno tymczasowe elementy ogrodowe, tymczasowe układy ogrodowe jak i tymczasowe ogrody, także te o charakterze ogrodu przydomowego, to badane obiekty należy sklasyfikować w następujący sposób (schemat 5):

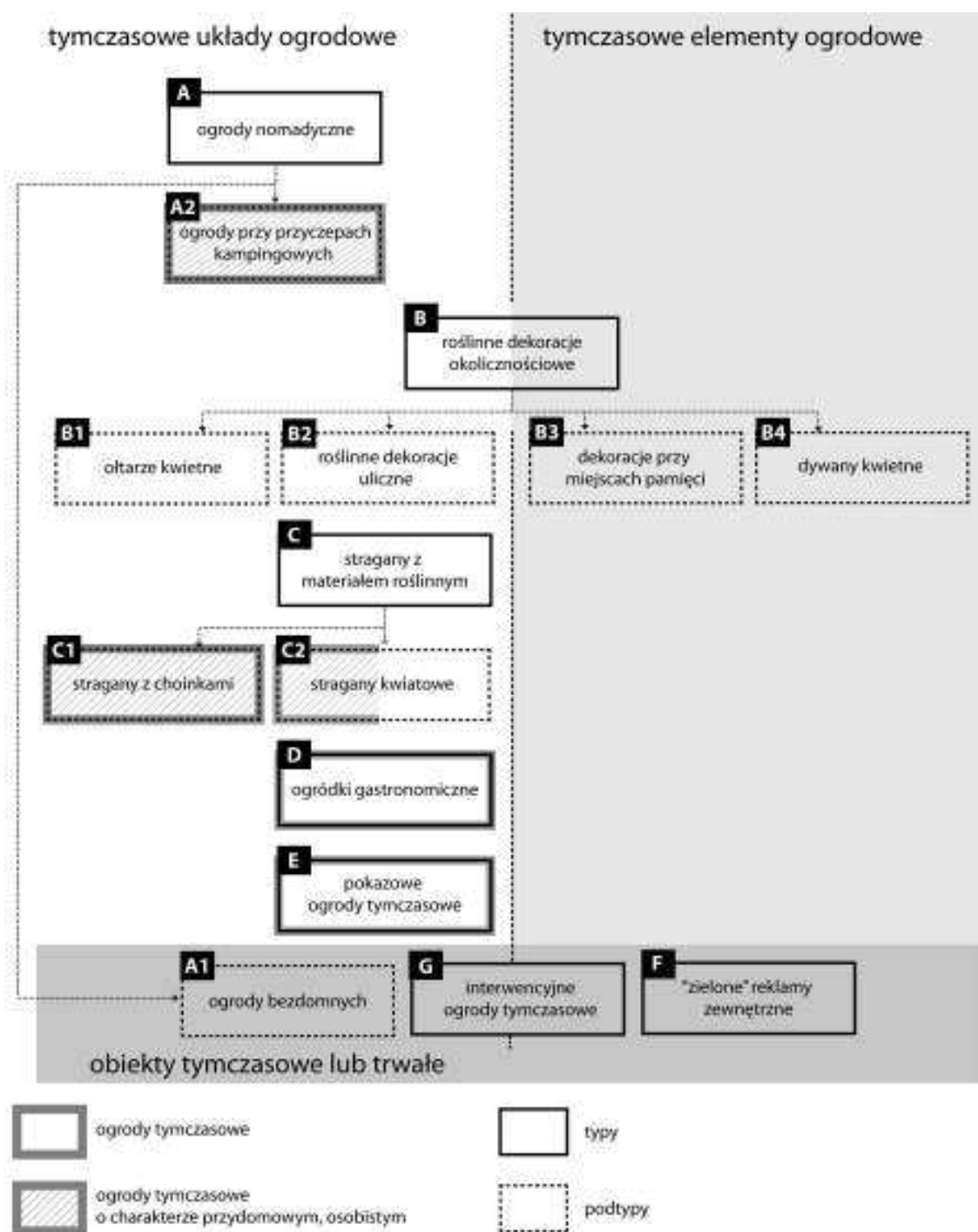
1. Tymczasowe elementy ogrodowe – obiekty o formie nieprzestrzennej (płaskiej lub bryłowej) i prostej przestrzennej organizacji wewnętrznej - dywany kwietne, tymczasowe dekoracje miejsc pamięci, „zielone” reklamy zewnętrzne o tymczasowym charakterze.
2. Tymczasowe układy ogrodowe – forma płaska, bryłowa lub przestrzenna; złożona przestrzenna organizacja wewnętrzna - ołtarze na Boże Ciało, stragany kwiatowe (częściowo), stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, ogrody przy przyczepach kempingowych, pokazowe ogrody tymczasowe, tymczasowe roślinne dekoracje uliczne.

2.1. Ogród tymczasowy (jako typ układu ogrodowego): forma przestrzenna, złożona przestrzenna organizacja wewnętrzna - stragany kwiatowe (częściowo), stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, ogrody przy przyczepach kempingowych, pokazowe ogrody tymczasowe, ogrody bezdomnych.

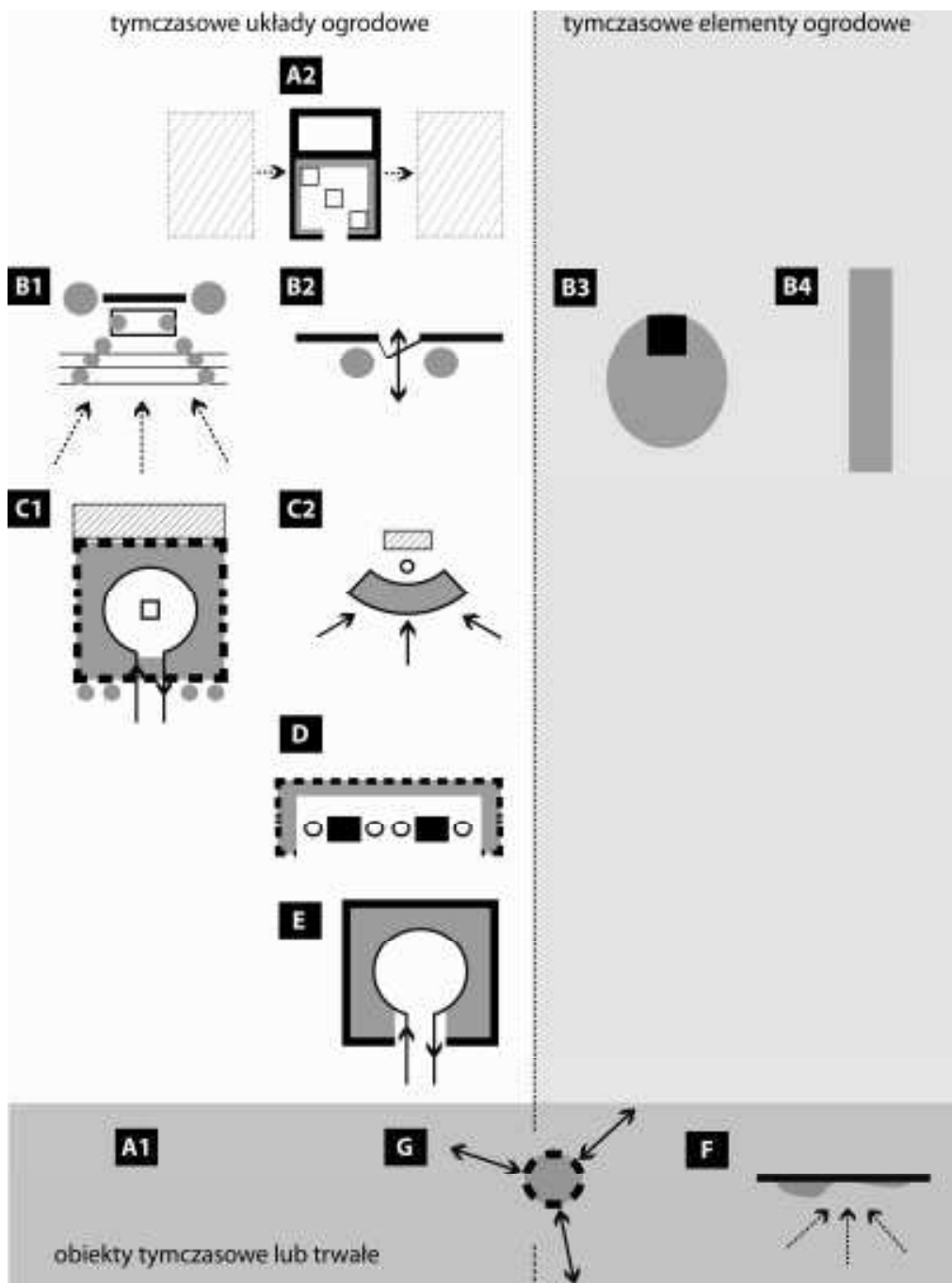
2.1.1. Ogród tymczasowy o charakterze ogrodu przydomowego, prywatnego (jako podtyp ogrodu): forma przestrzenna, strefowa przestrzenna organizacja wewnętrzna - stragany kwiatowe (częściowo), stragany z choinkami (częściowo), ogrody przy przyczepach kempingowych, ogrody bezdomnych (częściowo).

Ze względu na niespełnienie cechy tymczasowości, tak jak opisanej w definicji ogrodu tymczasowego, z grupy obiektów tymczasowych należy wykluczyć wielosezonowe ogrody bezdomnych, interwencyjne ogrody tymczasowe i „zielone” reklamy zewnętrzne.

¹⁵² por. Załącznik nr 1 do zarządzenia Prezydenta m. st. Warszawy nr 4022/2009 z dnia 31.12.2009

Schemat 5. Typologia tymczasowych układów i elementów ogrodowych. Tymczasowe układy ogrodowe, których struktury wykazują podobieństwo do struktury ogrodu rodzinnego zostały oznaczone, dodatkowym obramowaniem.

Schemat 6. Uprozczone struktury - ikony poszczególnych typów tymczasowych układów i elementów ogrodowych oraz tymczasowych ogrodów: A2/ ogrody nomadyczne (w tym ogrody przy przyczepach kempingowych); B1/ ołtarze kwiatowe na Boże Ciało; B2/ tymczasowe dekoracje uliczne (przykład podtypu: „kolumny”)/ B3/ tymczasowe dekoracje miejsc pamięci; B4/ dywan kwiatowy; C1/ stragany z choinkami; C2 stragan kwiatowy; D/ ogródek gastronomiczny; E/ tymczasowy ogród pokazowy; F/ „zielone” reklamy zewnętrzne; G/ tymczasowy ogród interwencyjny (A1 – ogrody bezdomnych – organizacja wewnętrzna zbliżona do tej ogrodów przy przyczepach kempingowych i innych ogrodach przydomowych).

7

Rola ogrodów tymczasowych i podobnych obiektów w przestrzeniach kolektywnych

Celem pracy obok opisanie cech i stworzenia definicji ogrodu tymczasowego jest wskazanie roli ogrodów tymczasowych, a także niektórych innych roślinnych obiektów tymczasowych w przestrzeni kolektywnej.

Zajęto się badaniem roli obiektów tymczasowych w przestrzeni kolektywnej ogólnodostępnej (por. rozdz. 2.5.1 – „Typy przestrzeni kolektywnej w odniesieniu do badań nad ogrodami tymczasowymi”), wyłączając z badań obiekty przypisane do przestrzeni innych niż przestrzenie kolektywne, a także do przestrzeni o ograniczonej dostępności i wyraźnie określonej funkcji¹⁵³. Z tego powodu pominięto badania roli obiektów tymczasowych w przestrzeniach takich jak: bazyry czy galerie handlowe, parki RV (pola kempingowe), wystawy florystyczne – jako, że funkcja i rola występujących w tych przestrzeniach obiektów jest predeterminowana, określona charakterem danej przestrzeni. Bez zbędnych analiz można określić rolę, znaczenie ogrodu pokazowego na terenie festiwalu ogrodowego czy straganu rozłożonego na wyznaczonym terenie bazaru.

Dodatkowo za niezgodne z tematem i zakresem pracy uznano badanie roli ogrodów tymczasowych, które są lokalizowane częściej w przestrzeniach zapomnianych, „niczyich”, niż w przestrzeniach kolektywnych - zbiorowych, masowo odwiedzanych przez innych użytkowników przestrzeni (odnosi się to do ogrodów bezdomnych¹⁵⁴). Inna sytuacja ma miejsce gdy obiekty tego typu lokalizowane są w przestrzeni kolektywnej ogólnodostępnej. Wobec straganu kwiatowego ustawionego na ważnym placu miejskim czy na reprezentacyjnej ulicy oczekujemy czego innego niż wobec takiegoż straganu na giełdzie kwiatowej.

Badania roli w przestrzeni kolektywnej skoncentrowały się na obiektach zainwestowanych w ramach prowadzonych badań terenowych niż raczej w opisanych na

¹⁵³ Wyjątkiem jest tu badanie dotyczące festiwali ogrodowych w Chaumont-sur-Loire, Jardin de Metis, BUGA Schwerinn, dotyczące w mniejszym stopniu roli pojedynczych ogrodów pokazowych w przestrzeni festiwalu, a raczej roli jaką pełni teren festiwalu w kompozycji większego fragmentu przestrzeni.

¹⁵⁴ Nie podjęto badań terenowych dotyczących roli ogrodów bezdomnych w przestrzeniach kolektywnych. Jest to temat rzadko podejmowany w literaturze, przytaczane badania, które zostały przeprowadzone w Nowym Jorku w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku pokazują, że w owym czasie takie obiekty występowały w przestrzeniach kolektywnych tego miasta. Są to jednak obserwacje, których nie można przełożyć na inne miasta, jak chociażby dzisiejszą Warszawę. Wydaje się, że obecnie w Warszawie tymczasowe ogrody bezdomnych oraz ich schronienia, nie mają większego znaczenia w kształtowaniu przestrzeni kolektywnych – pozostając na ich uboczu lub w przestrzeniach zapomnianych, niczyich.

podstawie analizy źródeł. Dlatego poszerzony zostaje opis roli w przestrzeni kolektywnej - straganów z choinkami i kwiatami oraz tymczasowych ulicznych dekoracji roślinnych. Badania dotyczące roli poszczególnych typów obiektów w przestrzeniach kolektywnych zostały zaprezentowane w rozdziałach dotyczących poszczególnych typów tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym. Przeprowadzono następujące badania i analizy:

A/ Rola ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych ogólnodostępnych:

- kształtowanie dynamiki i sposobu użytkowania przestrzeni dla pieszych (na przykładzie straganów kwiatowych przy ulicy Wałbrzyskiej w Warszawie);
- wpływ na ocenę jakości wizualnej krajobrazu miasta (na podstawie straganów kwiatowych w Bostonie);
- znaczenie w kształtowaniu widoku barwnego (na podstawie straganów z kwiatami na ul. Wałbrzyskiej w Warszawie i Rynku Głównym w Krakowie);
- wielkość i ilość straganów z choinkami w odniesieniu do wnętrza urbanistycznego, a także w odniesieniu do dzielnicy i miasta oraz występowanie w konkretnym typie przestrzeni kolektywnej (na przykładzie straganów z choinkami w Warszawie);
- potencjał tymczasowej zmiany percepcji krajobrazu miasta (na przykładzie straganów z choinkami w Warszawie);
- lokalizacja na tle mapy mentalnej dzielnicy (na przykładzie straganów z choinkami na Ursynowie w Warszawie);
- lokalizacja w ramach układu komunikacyjnego chodnik/ulica (na przykładzie ogródków gastronomicznych w Warszawie, Krakowie i Łodzi).

B/ Rola ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych o ograniczonej dostępności:

- rola w kompozycji wyodrębnionych, urządzonych fragmentów przestrzeni kolektywnej (na podstawie festiwali ogrodowych w Chaumont-sur-Loire, Jardin de Metis, BUGA Schwerinn).

C/ Rola w przestrzeniach kolektywnych obiektów tymczasowych, które w wyniku przeprowadzonych badań nie zostały jednoznacznie uznane za ogrody tymczasowe:

- lokalizacja, okres funkcjonowania i widoczność (na podstawie dekoracji bożonarodzeniowych na Trakcie Królewskim w Warszawie);
- Wpływ dekoracji bożonarodzeniowych oraz ołtarzy kwiatnych na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie na zmianę wrażeń, jakich dostarczają wnętrza i układy architektoniczne (krzywa wrażeń);

- lokalizacja „zielonych” reklam zewnętrznych w przestrzeni kolektywnej w odniesieniu do skali całego miasta (na podstawie kampanii społecznej „Miejska Strefa NIEpalenia” w Warszawie);
- lokalizacja, intencja, przekaz znaczeniowy i aspekt dekoracyjny tymczasowych interwencji artystycznych z komponentem roślinnym.

Prowadzone badania nie odnosiły się jednocześnie do wszystkich typów ogrodów tymczasowych. **Wydaje się jednak uzasadnione ekstrapolowanie wyników niektórych badań na grupy obiektów o podobnych cechach, szczególnie w przypadku obiektów o podobnej funkcji.** Z wyników badań wpływu straganów kwiatowych w Bostonie na jakość wizualną tego miasta można wynieść wnioski dotyczące roli straganów kwiatowych w kształtowaniu atrakcyjności przestrzeni kolektywnych innych miast. Na tej podstawie można także przewidzieć wyniki jakie by przyniosło takie badanie w przypadku przedsięwziętych straganów z choinkami czy ogródków gastronomicznych – obiektów o tej samej dominującej funkcji (komercyjnej) co stragany kwiatowe. Obiekty te mają także wymiar dekoracyjny i znaczący potencjalny wpływ na budowanie jakości wizualnej (estetycznej) przestrzeni. Podobnie badania dotyczące wielkości i ilości straganów z choinkami w odniesieniu do konkretnego wnętrza architektonicznego i całości miasta oraz ich lokalizacji w odniesieniu do mapy mentalnej dzielnicy mogą budować także obraz tego w jakich przestrzeniach, jak często, w jakich ilościach lokalizowane są stragany z kwiatami. To właśnie stragany kwiatowe, stragany z choinkami, a także ogródki gastronomiczne mają, spośród ogrodów tymczasowych największy realny wpływ na kształtowanie przestrzeni kolektywnych i krajobrazu miasta.

Rola ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych o ograniczonej dostępności takich jak ogrody pokazowe czy ogrody przy przyczepach kempingowych sprowadza się do kształtowania wewnętrznego charakteru konkretnych, ograniczonych, wyznaczonych przestrzeni – terenów festiwalu ogrodowego czy kempingu (parku RV). Interwencyjne ogrody tymczasowe, realizacje tworzone przez artystów, aktywistów, społeczników i inne osób zaangażowane w kształtowanie przestrzeni kolektywnych, są, jak już wcześniej wspomniano, grupą obiektów o niezwykle zróżnicowanym charakterze. Cechy nieprzewidywalnych interwencji, często o charakterze konceptualnym, zaskakującym i oryginalnym oraz ich znaczenie w przestrzeni należy rozpatrywać jednostkowo, czego próbę stanowi tabela 14 (rozdział 3.8)¹⁵⁵. Wraz z przyrostem liczby instalacji prze-

¹⁵⁵ Tymczasowe ogrody interwencyjne oraz ich rola w przestrzeni są też często opisywane w publikacjach dotyczących sztuki współczesnej, czego znakomitym przykładem jest książka „Dotleniacz” (Pawełek 2010).

strzennych, interwencji artystycznych w krajobrazie miast takich jak Warszawa rośnie także liczba i popularność tymczasowych ogrodów interwencyjnych.¹⁵⁶

Rozpatrywana była także rola w przestrzeniach kolektywnych niektórych z typów tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym, które ostatecznie nie zostały uznane za ogrody tymczasowe. Wyniki badań dotyczących tymczasowych bożonarodzeniowych dekoracji w Warszawie są istotne w kontekście roli innych obiektów o funkcji dekoracyjnej, ale także tych powiązanych z religią, tradycją, obchodami świąt. Tymczasowe dekoracje bożonarodzeniowe wraz z m.in. dekoracjami miejsc pamięci, ołtarzami na Boże Ciało i dywanami kwietnymi tworzą warstwę symboliczną dekoracji w przestrzeniach kolektywnych. Ich wpływ na kształtowanie tych przestrzeni determinuje skala, rozmach tych obiektów (dekoracji) i charakter konkretnej przestrzeni. Jako, że są to przeważnie realizacje powiązane z innym obiektem – budynkiem, pomnikiem, tablicą pamiątkową – to sposób w jaki sposób wpływają one na odczuwanie przestrzeni zależy od charakteru i jakości estetycznej, dekoracyjnej tegoż obiektu (co ilustrują wyniki badań wpływu dekoracji bożonarodzeniowych oraz ołtarzy kwietnych na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie na wrażenia, jakich dostarczają wnętrza i układy architektoniczne).

„Zielone” reklamy zewnętrzne występują rzadko, w niewielu przestrzeniach i miastach, jeszcze są zbyt mało rozpowszechnione i popularne, aby na większą skalę decydować o charakterze przestrzeni kolektywnych. Stanowią one ciekawy element, który wyróżnia się spośród natłoku innych reklam i mogą stanowić ważną z punktu widzenia architektów krajobrazu ścieżkę rozwoju branży reklamy zewnętrznej.

¹⁵⁶ Czego dowodem jest liczba realizacji artystycznych o charakterze ogrodowym tworzonych w ramach festiwali takich jak: „Warszawa w budowie” (prowadzonym przez Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie) czy „TransFORM nad Wisłą”.

8

Podsumowanie i dyskusja

Podsumowanie oraz dyskusja¹⁵⁷ podzielone zostały na dwie części, dotyczące:

1. Cech tymczasowych obiektów z komponentami roślinnymi i ogrodów tymczasowych oraz definicji i typologii ogrodów tymczasowych;
2. Roli ogrodów tymczasowych i podobnych obiektów w przestrzeniach kolektywnych.

1. W wyniku badań nad tymczasowymi obiektami z komponentem roślinnym uzyskano charakterystykę wybranych typów obiektów opierającą się na zestawie cech takich jak: wielkość, forma i przestrzenna organizacja wewnętrzna, wykorzystane materiały i elementy, trwałość i cykliczność, funkcja oraz lokalizacja. Zestawienie powyższej grupy cech z określeniami wykorzystywanymi przez Skalskiego (2007) do opisu charakteru „pomników, rzeźb i artystycznych kompozycji przestrzennych dostrzeganych jako osobliwości krajobrazu” wskazuje na pewien standartowy zestaw cech opisujących obiekty w przestrzeni.¹⁵⁸

Ogrody tymczasowe są obiektami o niewielkich rozmiarach. Wielkość ogrodów tymczasowych, jak ustalono w wyniku badań, nie przekracza 300 m². Te, które stanowią pewnego rodzaju ekspozycję (stragany kwiatowe) lub pełnią funkcję przedogródka (znaczna część ogrodów bezdomnych) to obiekty o wielkości nieco mniejszej niż 20 m². Gawryszewska (2006) zauważa, że wnętrza małe, takie jak tarasy czy przedogródki, ze względu na komfort postrzegania roślin mają przeważnie ok. 19,5 m², natomiast optymalna wielkość wnętrza ogrodowego wynosi 300 m². Ogrody tymczasowe, w tym stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, ogrody przy przyczepach kempingowych oraz ogrody pokazowe w znacznej większości są ogrodami posiadającymi pojedyncze wnętrza. Stąd wynika zbieżność wyników badań

¹⁵⁷ Wyraźny jest brak opracowań z zakresu architektury krajobrazu, literatury fachowej dotyczącej obiektów tymczasowych w przestrzeniach publicznych, kolektywnych, miejskich. Odnosi się to zarówno do literatury dotyczącej obiektów, które nie zostały uznane za ogrody tymczasowe (sezonowych dekoracji ulicznych, tymczasowych dekoracji miejsc pamięci itp.) i ich roli w kształtowaniu przestrzeni, jak i samych ogrodów tymczasowych. Dlatego też w przeprowadzonej dyskusji widoczna jest niewielka ilość doniesień do innych opracowań bezpośrednio zajmujących się tematem ogrodów tymczasowych.

¹⁵⁸ Skalski (w2006) w rozdziale 4.4.6 „Pomniki rzeźby I artystyczne kompozycje przestrzenne dostrzegane jako osobliwości krajobrazu” w opisie tych obiektów posługuje się formą, materiałami, przekazem znaczeniowym, wartością estetyczną, lokalizacją, wielkością, wyeksponowaniem w krajobrazie pod względem widoczności, intencją powstania obiektu / funkcją

wielkości ogrodów tymczasowych i przeprowadzonych przez Gawryszewską obserwacji ogrodów przydomowych i ich przedogródków.

Badania formy tymczasowych obiektów zawierających komponenty roślinne pozwoliły na wyodrębnienie typów obiektów o formie płaskiej, bryłowej i przestrzennej. Określono także typy obiektów o prostej i złożonej wewnętrznej organizacji przestrzennej. Wyniki tych badań zestawione zostały z konkluzjami Fortuny-Antoszkiewicz (2002) dotyczącymi elementów i układów ogrodowych oraz z rezultatami badań Gawryszewskiej (2006) nad strukturą ogrodu rodzinnego. Uznano, że wśród tymczasowych obiektów zawierających komponenty roślinne podobnie jak w przypadku trwałych struktur istnieje podział na elementy i układy ogrodowe. Ogród tymczasowy jest typem tymczasowego układu ogrodowego (por. rozdz. 6 „Typologia ogrodów tymczasowych”).

Obiekty, które są tworzone jako fragment „przestrzeni odpersonalnej” (*„indywidualnie realizowanej przez indywidualnego użytkownika”* – Gawryszewska 2006), nawet jeżeli mają charakter tymczasowy wykazują strefowość wewnętrznej organizacji przestrzennej charakterystyczną dla ogrodów przydomowych. Wiele ze straganów kwiatowych, straganów z choinkami, podobnie jak ogrody przy przyczepach kempingowych, przejawia cechy zbliżone do cech określających charakter ogrodu przydomowego.

Wyniki badań Dorothy i Davida Counts (2001) dotyczące powtarzalności i przewidywalności struktury przestrzennej ogrodów nomadów oraz ogrodów przy przyczepach kempingowych, należy zestawić z wynikami badań straganów z choinkami. Podobnie jak w przypadku wspomnianych ogrodów tymczasowych przestrzenna organizacja wewnętrzna straganów z choinkami jest przewidywalna, bardzo podobna w przypadku obiektów o podobnej wielkości. Organizacja ta jest z jednej strony zbliżona do tymczasowych ogrodów pokazowych realizowanych na festiwalach (stragan z choinkami funkcjonuje jako swoisty „ogród pokazowy” dla materiału roślinnego, por. schemat 6. C1 i E), a z drugiej często stanowią ogrody „przydomowe” przy samochodzie czy przyczepie kempingowej¹⁵⁹. Ich przydomowy charakter potwierdza wspomniane już pokrewieństwo ich struktury ze strukturą trwałego ogrodu przydomowego.

Analizy materiałów i elementów tworzących tymczasowe obiekty, a także funkcji tych obiektów wykazały, że wśród ogrodów tymczasowych, podobnie jak wśród

¹⁵⁹ Odniesienie do ogrodów afrykańskich nomadów, które zawarte jest w publikacji Counts (2001) pozwala na myślenie

o ogrodzie tymczasowym także jako elemencie, obiekcie powiązanym z budynkiem tymczasowym – namiotem, przyczepą kempingową czy nawet samochodem. To skojarzenie prowadzi nas z powrotem do roboczej definicji ogrodu tymczasowego utworzonej poprzez analogię z definicją budynku tymczasowego.

pozostałych ogrodów można wyróżnić podział na obiekty o dominującej funkcji dekoracyjnej, ozdobnej oraz obiekty o dominującej funkcji użytkowej.¹⁶⁰

Prowadzone badania typów obiektów tymczasowych z komponentem roślinnym w niektórych przypadkach prowadziły do tworzenia klasyfikacji porządkujących rodzaje obiektów wewnątrz typu. Ze względu na cechy formy stragany kwiatowe podzielono na: mini-stragany (sprzedaż „z kubła”), właściwe stragany kwiatowe, stragany mobilne i budki, kioski kwiatowe. Odnosząc się do sprzedaży kwiatów w dziewiętnastowiecznym Paryżu Goody (1993) opisał trzy typy straganów: sprzedaż z kosza (*buquetère au panier*) objazdowe (mobilne) stragany (*buquetère ambulante*) i kiosk kwiatowy (*kiosque de fleuriste*).

Wyróżniono także typy „zielonych” reklam zewnętrznych, są to: billboard z komponentem roślinnym; reklama z komponentem roślinnym osobnym formalnie, ale powiązanym koncepcyjnie; reklamy wykorzystujące jedynie element roślinny, w których informacja o reklamodawcy pozostaje w „domysle”; a także kwietniki, klomby prezentujące informacje o reklamodawcy (najczęściej logotyp). Badania formy i wewnętrznej organizacji przestrzennej bożonarodzeniowych dekoracji wykazały, że większość z nich posiada kompozycję osiową i nawiązuje do archetypicznych form takich jak: „strażnik”, kolumna, kolumnada, girlanda, portal, łuk, transenna, łuki triumfalne.

Wśród badanych tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym, rozpoznany został typ obiektów będących interwencjami artystycznymi o charakterze ogrodowym (tzw. interwencyjne ogrody tymczasowe). W wyniku badań cech nie udało się ustalić jednoznacznie przynależności tego typu obiektów do zbioru ogrodów tymczasowych. Są to obiekty o zróżnicowanych cechach, które należy analizować jednostkowo. Jak ustalono na podstawie badań są to realizacje o charakterze: artystyczno – eksperymentalnym i mobilnym; partycypacyjnym, edukacyjnym i ekologicznym oraz realizacje oferujące nowe tereny zieleni i dodatkową przestrzeń publiczną.

Badania wszystkich tych cech (zawarte w rozdziale 4) wykazały, że wśród tymczasowych obiektów zawierających komponenty roślinne są takie, które wyraźnie nie wykazują pokrewieństwa z charakterem ogrodu: roślinne dekoracje uliczne, ołtarze i dywany kwietne czy „zielone” reklamy zewnętrzne. W tej grupie znalazły się też

¹⁶⁰ Stragany z kwiatami są dla sprzedawców typowym miejscem pracy – przestrzenią użytkową, która powinna być optymalnie dostosowana dla potrzeb funkcjonalnych. Funkcja dekoracyjna straganów jest funkcją drugorzędną. Podziałowi na ogrody użytkowe i ozdobne niejako „uciekają” interwencyjne instalacje artystyczne wykorzystujące rośliny lub język sztuki ogrodowej. Są one wypowiedziami, konkretnych osób - artystów lub grup aktywistów na tematy takie jak: partycypacja społeczności lokalnych, edukacja, ekologia czy tworzenie nowych lub alternatywnych terenów zieleni i przestrzeni publicznych.

struktury tymczasowe, które (zgodnie z nazewnictwem i oczekiwaniem) zostały uznane za ogrody tymczasowe: ogródki gastronomiczne, ogrody przy przyczepach kempingowych, ogrody pokazowe na festiwalach. Analizy wykazały także, że za ogrody tymczasowe można uznać niektóre stragany kwiatowe oraz stragany z choinkami. Kolejną grupę tworzą obiekty o zróżnicowanych i trudnych do przewidzenia cechach – „ogrody interwencyjne”, których przynależność do zbioru „ogrodów tymczasowych” jest trudna do przewidzenia i może być rozpatrywana jedynie indywidualnie. Ze względu na nie spełnianie kryterium tymczasowości z grupy ogrodów tymczasowych wykluczono ogrody bezdomnych i „zielone” reklamy zewnętrzne.

Badania te pozwoliły na zdefiniowanie pojęcia ogród tymczasowy a także na stworzenie typologii wyróżniającej tymczasowe elementy i układy ogrodowe oraz ogrody tymczasowe (w tym ogrody tymczasowe o charakterze przydomowym). Ogrody tymczasowe nie stanowią elementów dotychczas tworzonej klasyfikacji terenów zieleni, reprezentowane są jedynie przez sezonowe ogródki uliczne (gastronomiczne) w przypadku typologii elementów i układów ogrodowych (Fortuna 2002).

2. Badania nad rolą ogrodów tymczasowych (oraz obiektów o podobnym charakterze) w przestrzeniach kolektywnych wykazały, że wśród nich istnieje grupa obiektów, takich jak np. ogrody pokazowe na festiwalach czy ogrody przy przyczepach kempingowych w parkach RV, które nie są w wyraźny sposób powiązane z krajobrazem, stanowiąc autonomiczną przestrzeń, zamkniętą w ramach konkretnego obszaru, a także bardzo często wyraźnie odizolowaną od innych ogrodów w ramach tego samego festiwalu czy parku RV. Inne obiekty mają wyraźny wpływ na kształtowanie przestrzeni, w której się znajdują. Badania nad wpływem straganów kwiatowych na jakość wizualną krajobrazu wykazały, że ich potencjał „estetyzacji” przestrzeni publicznej jest podobny lub większy niż w przypadku kwietników i innych tradycyjnych form dekoracji ulicznej. Mają one także znaczący wpływ na kształtowanie widoku barwnego (barwnej kompozycji) przestrzeni, podkreślając lub obniżając wartość estetyczną obiektów, w pobliżu których są zlokalizowane.

Analizy pokazały znaczenie tymczasowych ogrodów w kształtowaniu przestrzeni kolektywnej jako przestrzeni egzystencjalnej mieszkańców miasta. Lokalizacja m.in. straganów z choinkami czy straganów kwiatowych, ale także np. ogródków gastronomicznych w miejscach o natężonym ruchu, przy węzłach i punktach orientacyjnych (przy przystankach, stacjach metra, bazarach, centrach handlowych) sprawia, że są one, chociażby tymczasowo, sezonowo obecne w przestrzeniach, w których funkcjonujemy. Obiekty tymczasowe biorą zatem udział w tworzeniu map mentalnych. O takich walorach obiektów tymczasowych nie wspominał Lynch (1969), twórca me-

tody map mentalnych. To narzędzie do zapisu indywidualnej percepcji przestrzeni oparte było na analizie trwałych elementów urbanistycznych. Podobnie metoda krzywej wrażeń Wejcherta (1984) odnosiła się do stałych elementów architektonicznych tworzących oprawę wnętrza urbanistycznych. W rozdziale 3.2 opisana została oparta na wykorzystaniu krzywej wrażeń analiza wpływu dekoracji bożonarodzeniowych oraz ołtarzy kwietnych na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie na wrażenia, jakich dostarczają wnętrza i układy architektoniczne. Wykazała, że obiekty tymczasowe mają wpływ na to w jaki sposób i z jakim natężeniem wrażeń odbieramy inne obiekty znajdujące w tej samej przestrzeni. Obiekty tymczasowe kształtują także dynamikę przestrzeni, to w jaki sposób się w niej poruszamy, w którą stronę chętniej patrzymy, gdzie przystają i gromadzą się ludzie (por. Rys. 9. „Lokalizacja straganów kwiatowych na ul. Wałbrzyskiej w Warszawie oraz analiza funkcjonowania ruchu przechodniów w tej przestrzeni kolektywnej (...), rozdz. 3.5.1). Jak wykazały badania niektóre z typów obiektów tymczasowych (obiekty samodzielne – np. stragany z choinkami i stragany kwiatowe) umiejscawiane są w przestrzeniach kolektywnych (zbiorowych), przestrzeniach o natężonym ruchu, w przypadku innych ta cecha jest mniej istotna, jako, że ich lokalizacja uzależniona jest od innych obiektów np. budynków (np. tymczasowe roślinne dekoracje uliczne, sezonowe ogródki gastronomiczne). Edward T. Hall (2009) o przestrzeniach, które sprzyjają gromadzeniu się ludzi i zwiększaniu ilości interakcji pisze jako o przestrzeniach „dospołecznych”. Jako przestrzenie „odspołeczne” – izolujące ludzi raczej niż integrujące – projektowane są lotniska, biblioteki czy supermarkety. Tymczasowe obiekty zawierające komponenty roślinne albo muszą występować w przestrzeniach dospołecznych¹⁶¹, aby ich funkcjonowanie było zasadne („zielone” reklamy, stragany itp.) lub stanowią czynnik budujący przestrzenie dospołeczne (np. ołtarze na Boże Ciało, ogrody pokazowe).

Potencjał ogrodów tymczasowych, ich rolę w kształtowaniu i funkcjonowaniu przestrzeni kolektywnych należy rozpatrywać także na poziomie relacji pomiędzy obiektem i ludźmi: twórcą obiektu, jego użytkownikiem oraz widzem. Zarówno stragany, ogródki gastronomiczne, obiekty artystyczne jak i inne tymczasowe ogrody w przestrzeni kolektywnej stanowią elementy aktywnie kształtujące tkankę miejską, które za Joanną Erbel (2009) zdefiniować można jako aktorów nie-ludzkich. Postuluje ona uznanie tych właśnie nie-ludzkich aktorów, szczególnie w kontekście badań socjologicznych, za równoważnych aktorom ludzkim, grupom społecznym. Erbel, opisując instalacje artystyczne w przestrzeni miejskiej, pomniki, ale także bazarowe kramy, odrzuca wyraźny podział na to co społeczne i to co przynależy do natury lub materialnej tkanki miasta, wspierając model kolektywnej wspólnoty wspomnianych aktorów

¹⁶¹ To w jaki sposób sformułowane są definicje dwóch pojęć wskazuje, że możliwe jest, w większości przypadków, zamienne używanie określeń „przestrzeń kolektywna” i „przestrzeń dospołeczna”.

ludzkich i nie-ludzkich. Na poziomie odniesienia do problemu roli ogrodów tymczasowych w przestrzeni kolektywnej należy zatem uznać, że owe ogrody stanowią na równi obiekty dekoracyjne, estetyczne czy użytkowe, a także obiekty uwikłane w sieć znaczeń i relacji społecznych. W badaniach Erbel, podobnie jak to ma miejsce w powyższej pracy, a także w przypadku teorii „urbanistyki codzienności” (Chase, Crawford, Kaliski 2005) obiekty projektowane przez profesjonalistów, czy będące wynikiem działalności artystów, analizowane są na równi z obiektami wytworzonymi spontanicznie, amatorsko, elementami „estetyki dnia codziennego”.

Teza pracy¹⁶² została potwierdzona w następujących punktach:

1. Badania i ich wyniki, opracowana definicja i typologia ogrodów tymczasowych wykazały, że ogród może istnieć w formie tymczasowej, którą da się opisać i zdefiniować za pomocą zbioru wspólnych cech.
2. Zbieżność zaprezentowanych wyników z wynikami badań Gawryszewskiej (2006) i Fortuny-Antoszkiewicz (2002) oraz spójność definicji ogrodu i ogrodu tymczasowego dowodzą, że ogrody tymczasowe posiadają cechy, które są spójne z cechami ogrodu. Ogrody tymczasowe mieszczą się w definicji ogrodu i mogą być klasyfikowane jako typ ogrodu.
3. Poszczególne typy obiektów tymczasowych zawierających komponenty roślinne zostały poddane badaniom, do których wykorzystane były wcześniej opracowane metody (m.in. analiza percepcyjna Skalskiego, krzywa wrażeń Wejcherta, analiza jakości wizualnej krajobrazu Steinitza czy mapa mentalna Lyncha). Badania te, zawarte w rozdziale 3, odnosiły się do roli poszczególnych typów obiektów tymczasowych w konkretnych przestrzeniach kolektywnych. W rozdziale 7 opisano możliwości uogólnienia i ekstrapolowania niektórych wyników na ogrody tymczasowe o podobnym charakterze, zbliżonych cechach.

Teza została częściowo udowodniona w punkcie dotyczącym przewidywalności oddziaływania ogrodów na przestrzeń w której się znajdują. Stwierdzenie to jest prawdziwe dla ogrodów tymczasowych występujących w przestrzeniach kolektywnych o ograniczonej dostępności, takich jak festiwale ogrodowe (por. rozdział 3.7 i fragment: „Rola ogrodów pokazowych w kompozycji wyodrębnionych, urządzonych fragmentów przestrzeni kolektywnej”). Ich rola w przestrzeni i sposób oddziaływania na nią jest przewidywalny,

¹⁶² „Ogród może istnieć w formie tymczasowej, którą da się opisać i zdefiniować za pomocą zbioru wspólnych cech. Ogrody tymczasowe posiadają cechy, które są zbieżne z cechami ogrodu. Ogrody tymczasowe mieszczą się w definicji ogrodu i mogą być klasyfikowane jako typ ogrodu. Poszczególne typy ogrodów tymczasowych można poddać badaniom określając ich znaczenie w przestrzeniach kolektywnych. Ogrody tymczasowe w możliwy do przewidzenia sposób oddziałują na przestrzeń, w której się znajdują.”

jako, że zostaje z góry ustalony, wytyczony przez projektanta. W przypadku ogrodów tymczasowych zlokalizowanych w ogólnodostępnych przestrzeniach kolektywnych – straganów kwiatowych, straganów z choinkami i ogródków gastronomicznych badane były jedynie pewne aspekty ich oddziaływania na przestrzeń w której się znajdują. Określone w wyniku badań prawidłowości dotyczące oddziaływania ogrodów tymczasowych na przestrzeń, w których się znajdują zostały opisane w formie wniosków w rozdziale 9.

Badania zawarte w powyższej pracy, szczególnie te dotyczące roli ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych są wyrywkowe i nie mogą być uznane za końcowe i ostatecznie opisujące ową rolę. I choć wiele z nich może być ekstrapolowanych i wykorzystanych przy opisie obiektów o podobnym charakterze, to wskazana jest ich kontynuacja i stopniowe uzupełnianie. Szczególnie wskazane wydaje się stworzenie opracowania zajmującego się kwestią przydatności ogrodów tymczasowych w rewitalizacji przestrzeni zaniedbanych i zapomnianych.

9

Wnioski

Przegląd literatury, przeprowadzone badania i obserwacje dotyczące charakteru tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym, w tym ogrodów tymczasowych oraz ich roli w przestrzeniach kolektywnych pozwalają stwierdzić:

- w odniesieniu do cech tymczasowych obiektów z komponentami roślinnymi i ogrodów tymczasowych, definicji i typologii ogrodów tymczasowych:

1. Z zestawienia cech tymczasowych obiektów z komponentami roślinnymi z cechami ogrodów wynika, że obok „trwałych” ogrodów istnieją także tymczasowe formy ogrodów. Ogrody „trwałe” i ogrody tymczasowe charakteryzuje podobna wielkość, forma i przestrzenna organizacja wewnętrzna. Zbudowane są one z podobnych materiałów i tworzą je podobne elementy. Za ogrody tymczasowe należy uznać: stragany kwiatowe (częściowo), stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych, pokazowe ogrody tymczasowe.
2. Przegląd obecnie funkcjonujących i historycznych klasyfikacji terenów zieleni wykazuje, że nie uwzględniają one obiektów tymczasowych. Dotychczasowe klasyfikacje nie uwzględniają podziału na obiekty trwałe i tymczasowe. Jak wykazuje powyższa praca ogrody tymczasowe wpisują się w język architektury krajobrazu, dlatego też wskazane jest, aby przy tworzeniu klasyfikacji terenów zieleni czy typologii dotyczących ogrodów oraz elementów i układów ogrodowych brać pod uwagę także obiekty o tymczasowym charakterze.
3. Zestawienie cech badanych obiektów tymczasowych z zaproponowaną przez Fortunę-Antoszkiewicz (2002) klasyfikacją wykazuje, że niezależnie od trwałości obiektów zawierających komponenty roślinne można przeprowadzić podział na elementy ogrodowe lub układy ogrodowe. Tymczasowe obiekty zawierające komponenty roślinne, które w wyniku analiz cech nie zostały uznane za ogrody tymczasowe są klasyfikowane jako tymczasowe elementy lub układy ogrodowe (por. rozdz. 6).
4. Zestawienie analizy struktury, materiałów i elementów wykorzystywanych przy budowie ogrodów bezdomnych i ogrodów przy przyczepach kempingowych wskazuje na to, że w ogrodach tych realizowane są, w prostej formie, najbardziej podsta-

wowe oczekiwania wobec prywatnej przestrzeni egzystencjalnej (wyznaczenie i ogrodzenie terytorium, stworzenie schronienia, wyznaczenie miejsca odpoczynku i spożywania pokarmu oraz przyozdobienie miejsca artefaktami osobistymi). W tym względzie te ogrody tymczasowe stanowią rozwinięcie formy ogrodu nomadycznego i są niezwykle podobne.

5. Jak wynika z analizy przestrzennej organizacji wewnętrznej obiektów tymczasowych takich jak stragany kwiatowe, stragany z choinkami, ogrody bezdomnych i ogrody przy przyczepach kempingowych, struktura ich zbliżona jest do struktury współczesnego ogrodu rodzinnego (Gawryszewska 2006). Ogrody tymczasowe mogą mieć zatem charakter ogrodów przydomowych, prywatnych. Stragany kwiatowe czy stragany z choinkami wykazują przystosowanie struktury do celów użytkowych będąc jednocześnie przestrzenią osobistą („*odpersonalną*” – Gawryszewska 2006). Są one często ogrodem sytuowanym przy tymczasowym budynku lub samochodzie czy innym obiekcie tymczasowo pełniącym funkcję schronienia. Definicja ogrodu przydomowego może być poszerzona o ogrody tymczasowe.
6. Analiza materiałów, wykorzystywanych elementów oraz funkcji ogrodów tymczasowych wykazuje, że ogrody tymczasowe, podobnie jak ogrody trwałe można podzielić na ogrody o dominującym charakterze ozdobnym (np. tymczasowe ogrody pokazowe) i użytkowym (np. stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne). Pozwala to na poszerzenie zarówno definicji ogrodów użytkowych, jak ozdobnych o wymienione obiekty tymczasowe.
7. Ogrody tymczasowe oraz inne tymczasowe obiekty zawierające komponenty roślinne wykazują zróżnicowanie względem funkcji. W ogrodach tymczasowych funkcja wpływa nie tylko na formę obiektu (jak w przypadku „trwałego” ogrodu), ale także na jego trwałość i cykliczność występowania w określonej przestrzeni.
8. Utworzona w wyniku badań cech tymczasowych obiektów zawierających komponenty roślinne definicja ogrodu tymczasowego spójna jest ze znanymi definicjami ogrodu, a także z funkcjonującą w prawodawstwie polskim definicją budynku tymczasowego. Definicja ogrodu tymczasowego może zatem uzupełniać akty prawne funkcjonując obok definicji budynku tymczasowego.
9. Z występującego podobieństwa cech strukturalnych można stwierdzić, że przynależność do szerokiego zbioru ogrodów tymczasowych nie zależy od jakości obiektu, osoby jego twórcy (projektant „profesjonalista” czy twórca „amator”) ale od zestawu cech którymi się charakteryzuje, a przede wszystkim od formy, wewnętrznej organizacji przestrzennej i wykorzystanych przy jego aranżacji materiałów i elementów.
10. Analiza formy bożonarodzeniowych roślinnych dekoracji ulicznych wykazuje, że tymczasowe układy ogrodowe budowane są według tych samych zasad co „trwałe” obiekty, wykorzystując archetypiczne formy architektoniczne.

11. Badania ołtarzy na Boże Ciało i dywanów kwiatowych wykazują, że tradycyjne tymczasowe obiekty zawierające komponenty roślinne mogą posiadać wymiar lokalny i ponadlokalny. Wpływa to bezpośrednio na ich wielkość, są one dostosowane do wymagań i oczekiwań zwiększonej liczby uczestników procesji i turystów. Ich forma i struktura pozostają bardzo podobne bez względu na skalę.
12. Analiza typów straganów, które pojawiają się w przestrzeniach kolektywnych współczesnych miast i zestawienie ich z typami historycznymi, występującymi np. w dziewiętnastowiecznym Paryżu (Goody 1993) oraz na Rynku Głównym w Krakowie pokazuje, że forma i struktura straganów kwiatowych nie zmieniła się znacznie od ponad wieku. Ogólne cechy straganów (poza np. stylem i dekoracją kiosków) są bardzo podobne niezależnie od lokalizacji badanych obiektów (m.in. Warszawa, Kraków, San Francisco, Boston, Dublin, Sofia).
13. Jak wykazują badania ogródków gastronomicznych występuje zależność pomiędzy wielkością tych ogródków a ich lokalizacją. Znaczenie ma tu nie tylko ilość dostępnej przestrzeni np. szerokość chodnika, drogi, wielkość placu, ale także sposób użytkowania ciągu komunikacyjnego (np. droga o ograniczonym ruchu) oraz sytuowanie ogródka względem budynku (por. rys. 17).
14. Jak wykazują obserwacje i zestawienia współcześnie realizowanych tymczasowych interwencji artystycznych zawierających komponenty roślinne oraz „zielonych” reklam cechą charakterystyczną tych typów obiektów jest innowacyjność. Nie są to jednolite zbiory obiektów, ich forma i inne cechy są często trudne do przewidzenia.
15. W okresie, w którym prowadzono badania terenowe zauważono przyrost liczby tego typu realizacji zarówno w Warszawie jak i na świecie (por. rozdział 3.8), dlatego też wskazane jest poszerzenie zainteresowania architektury krajobrazu, jako dziedziny naukowej, na obszar tematyczny działań tymczasowych i interwencji artystycznych wykorzystujących język sztuki ogrodowej.

- w odniesieniu do roli ogrodów tymczasowych i podobnych obiektów w przestrzeniach kolektywnych:

16. Oddziaływanie i rola ogrodów tymczasowych i podobnych obiektów w przestrzeniach kolektywnych nie wynika jedynie z cech tych obiektów, ale także typu przestrzeni w jakiej są sytuowane. Oddziaływanie to zależy szczególnie od tego czy jest to przestrzeń kolektywna czy przestrzeń „niczyja”, rzadko użytkowana, a w drugim rzędzie od tego czy jest to przestrzeń kolektywna o ograniczonej dostępności czy ogólnodostępna.
17. Jak wynika z badań wykorzystujących metodę krzywej wrażeń Wejcherta (1984) obiekty tymczasowe, w tym tymczasowe elementy i układy ogrodowe pełnią

równorzędną w stosunku do obiektów trwałych rolę w kształtowaniu natężenia wrażeń, jakich dostarczają wnętrza i układy architektoniczne.

18. W wyniku badań wpływu straganów kwiatowych na ocenę jakości wizualnej krajobrazu miasta stwierdzono, że ogrody tymczasowe, także te o dominującej funkcji użytkowej, mają znaczący wpływ na kształtowanie jakości wizualnej krajobrazu. Jest to wpływ pozytywny (podwyższający jakość wizualną krajobrazu) i porównywalny lub nawet bardziej znaczący od tego jaki mają „standartowe” i trwałe dekoracyjne elementy ogrodowe takie jak np. kwietniki.
19. Postrzeganie przestrzeni miasta odbywa się w sposób dynamiczny, a obiekty tymczasowe (co wykazują badania lokalizacji straganów z choinkami) mają znaczenie w kształtowaniu indywidualnie kreowanego wizerunku (mapy mentalnej) obszaru. Ogrody tymczasowe o charakterze użytkowym w ogólnodostępnej przestrzeni kolektywnej sytuowane są w pobliżu węzłów i punktów orientacyjnych, czerpiąc z ich potencjału i wzmacniając ich oddziaływanie.
20. Badania nad znaczeniem straganów kwiatowych w kształtowaniu widoku barwnego wykazują, że ogrody tymczasowe mają potencjał kształtowania środowiska barwnego powodując sytuację dysharmonii w kompozycji kolorystycznej lub wzmagając walory barwne widoku.
21. Analizy lokalizacji ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych (straganów kwiatowych, ogródków gastronomicznych) wykazują, że mają one wpływ na dynamikę funkcjonowania użytkowników tych przestrzeni - oddziałują szczególnie na ruch pieszych i koncentracje grup ludzi.
22. Stragany kwiatowe i stragany z choinkami posiadają nieudokumentowany potencjał kształtowania zielonej tkanki miasta w trakcie zimowych miesięcy. Jak wykazały badania wielkości i ilości straganów w Warszawie, akty prawne (rozporządzenia i wykazy) nie dają rzeczywistego obrazu powierzchni jakie zajmują one w skali całego miasta, dzielnicy czy pojedynczego wnętrza urbanistycznego.
23. Jak wynika z badań roli ogrodów pokazowych w kompozycji wyodrębnionych, urządzonych fragmentów przestrzeni kolektywnej, ogrody tymczasowe występujące w przestrzeniach o ograniczonej dostępności, mają bezpośredni wpływ jedynie na kształtowanie tych konkretnych, wyodrębnionych (teren festiwalu) fragmentów przestrzeni. Ich wpływ na kształtowanie innych przestrzeni (tych poza terenem festiwalu, ogólnodostępnych) jest pośredni: kształtują one postawy wobec projektowania ogrodów i architektury krajobrazu. Od lat znaczące festiwale ogrodowe (Chelsea Flower Show, Chaumont Garden Festival, BUGA, Jardin de Metis) wyznaczają trendy w projektowaniu, kształtując także ogólnodostępną przestrzeń kolektywną poprzez wpływ jaki wywierają na projektantów i inne osoby które podejmują decyzję dotyczące kształtu owej przestrzeni.

24. W związku ze stwierdzoną udowodnioną w trakcie badań rolą tymczasowych ogrodów w przestrzeniach kolektywnych postuluje się uwzględnianie ich w projektach architektury krajobrazu. Ogrody tymczasowe - stragany kwiatowe i z choinkami czy ogródki gastronomiczne, podobnie jak kwietniki, klomby czy rabaty stanowią element języka architektury krajobrazu. Ich „wartością dodaną” względem w/w „standartowych” elementów ogrodowych jest dodatkowe ożywianie przestrzeni, jej dynamizacja i poszerzanie programu, wachlarza możliwych zachowań w danej przestrzeni.

Bibliografia

1. **Albrecht B.** 2006. The avant-garde? Designers response to the International Garden Festival, A thesis presented to The Faculty of Graduate Studies of The University of Guelph, Canada.
2. **Balmori D., Morton M.**, 1995. *Transitory Gardens, Uprooted Lives*, Wyd. Yale University Press, New Haven i London, USA.
3. **Bendik-Keymer J.** 2006. The ecological life: discovering citizenship and a sense of humanity (Nature's meaning), Wyd. Rowman & Littlefield, Nowy Jork.
4. **Bonnemaison S., Macy Ch.** 2008. *Festival Architecture*, Wyd. Roudledge, Nowy Jork
5. **Boster, R.S., Daniel, T.C.** 1976. Measuring landscape aesthetics: the scenic beauty estimation method. USDA For. Serv. Res. Pa RM-167. Rocky Mountain Forest and Range Experiment Station, Ft. Collins, CO.
6. **Biernat B.** 2010. *Dekoracje na Boże Ciało i Wielki Post*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek.
7. **Blinn C.E.** 2000. Estimation of important scenic beauty covariates from remotely sensed data, Thesis submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University, 13 June 2000, Blacksburg, Virginia.
8. **Brewer E. C.** 1889. *The reader's handbook of allusions, references, plots and stories: with two appendices*, Wyd. Lippincott, Philadelphia, USA.
9. **Brukalska B.** 1948. *Zasady społeczne projektowania osiedli mieszkaniowych* (wydanie wznowione z 2006, pod redakcją B. J. Gawryszewskiej), Wyd. Ideografia, Biblioteka Arche, Warszawa.
10. **Brzozowski G.** 2010. Plac emocji, plac pamięci, plac instytucji. Analiza przemian przestrzeni warszawskiego Placu Piłsudskiego w czasie obchodów żałoby po śmierci Jana Pawła II - w neodorckheimowskim ujęciu teorii religii jako pamięci, referat zaprezentowany na konferencji „Sacrum i przestrzeń święta w mieście” Instytut Socjologii Uniwersytetu Szczecińskiego, 20 kwietnia 2010 roku.
11. **Cichocki S.** 2010. Rzeźba kolektywna, park społeczny, artykuł zamieszczony na portalu Fundacji Nowej Kultury Bęc Zmiana, <http://www.bec.art.pl/teksty.php?id=44> [dostęp 11.03.2010].
12. **Charmant de A.** 1997. Gardens present and future w: *Art&Garden. Travels in the contemporary landscape*, red. Nicola Kearton, No 57/1997, str. 2-35.
13. **Cooper D. E.** 2006. *A Philosophy of Gardens*, Oxford University Press, USA.
14. **Counts D. A., Counts David R.** 2001. *Over the Next Hill: An Ethnography of RVing Seniors in North America*, Wyd. UTP Ethnographies for the Classroom University of Toronto Press, Toronto.
15. **Crawford M., Chase J., Kaliski J.** 2008. *Everyday Urbanism*, Wydanie II (Pierwsze wydanie 1999) Monacelli Press, Nowy Jork, USA.
16. **Cummings J., Blond B., Konn M.** 2005. *Thailand, Country Guides*, Wydanie 11, Wyd. Lonely Planet.
17. **Drabarek A.** 2007. Wytyczne do koncepcji zagospodarowania placu Defilad w Warszawie jako placu miejskiego, praca magisterska na kierunku Gospodarka Przestrzenna, wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Rylke, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW, Warszawa.
18. **Erbel J.** 2009. Miejska wspólnota ludzi i nie-ludzi w: *kwartalnik Kultura Popularna* 2 (24) 2009.
19. **Farrelly E.** 2006. The world framed by a bagel, wydanie internetowe Sydney Morning Herald z 18 lutego 2006, www.smh.com.au [dostęp: 10.03.2010]
20. **Fischer A. Von.** 1845. A brief account of the Imperial Botanic Garden at St. Petersburg, w: *Curtis's botanical magazine*, tom 71 (red) Hooker W. J. i inni, Wyd. Academic Press, Londyn, Anglia.
21. **Fortuna-Antoszkiewicz B.** 2002. Przemiany formy elementów i układów ogrodowych wzdłuż traktów komunikacyjnych na przykładzie Traktu Królewskiego w Warszawie, Praca doktorska wykonana w Kat. Architektury Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW w Warszawie.
22. **Foucault M.** 1972. w: Deleuze, Gilles, and Guattari, Félix. (1977). *Anti-Oedipus: Capitalism and schizophrenia*, New York: Viking. (pierwsza publikacja: 1972)
23. **Friday S.** 2008. Angels Knoll plaza: temporary land use likely to stay, artykuł opublikowany w Internecie 11 czerwca 2008 <http://www.angelenic.com/702/angels-knoll-plaza-temporary-land-use-likely-to-stay/> [dostęp: 22.02.2010].
24. **Frontczak T.** 2010. Buyology — marketing bez logo? www.sprawnymarketing.pl/artykuly/buyology-marketing-bez-logo/ [dostęp: 18.10.2010].
25. **Gawryszewska B. J.** 2006. *Historia i struktura ogrodu rodzinnego*, Wyd. SGGW Warszawa.

26. **Gawryszewska B. J. 2007.** Mówiąc znowu o ogrodach... o przestrzeni społecznej i architekturze krajobrazu [Speaking about garden again... about social space and landscape architecture], [w:] Rylke J. (red.) *Przyroda i Miasto IX*, s. 107-113.
27. **Geddes-Brown L. 2005.** *Chelsea. The Greatest Flower Show on Earth*, Wyd. Dorling Kindersley, Londyn, Anglia.
28. **Giedion S. 1968.** *Przestrzeń, czas i architektura*, przekład: Jerzy Olkiewicz, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
29. **Goody J. 1993.** *The Culture of Flowers*, Cambridge University Press, Cambridge.
30. **Gonser T. 2008.** So, you want to build a RV park?! Preliminary Analysis and Park Design, <http://www.rversonline.org/RVParkAnalysis.html> [dostęp 07.01.2011].
31. **Halbwachs M. 1969.** *Společne ramy paměti*, tłum. M. Król, Wyd. PWN, Warszawa.
32. **Hall E. 2009.** *Ukryty Wymiar*, tłum. Teresa Hołówska, Wyd. Muza SA, Warszawa.
33. **Harvey J. 1981.** *Mediaeval Gardens*, Wyd. Timber Press, London.
34. **Haydn F., Temel R. 2006.** „Temporary Urban Spaces”, Birkhauser - Publishers for Architecture, Bazylea.
35. **Helphand K.I. 2006.** *Defiant Gardens - Making Gardens in Wartime*, Trinity University Press, San Antonio, USA.
36. **Herman K. 2007.** Ogrody tymczasowe jako źródło inspiracji w projektowaniu ogrodu przydomowego, w: Gawryszewska, Herman (red.) „Ogród za oknem”, wyd. Ideografia str. 76-85.
37. **Herman K. 2008.** The role of temporary gardens in urban landscape. Urban Green Spaces – A key for sustainable cities, Conference reader for international conference in Sofia, Bulgaria, April 17-18, Wyd. Green Keys Project, Sofia, Str. 103-106
38. **Hertzberger, H. 2000.** *Space and the Architect: Lessons in Architecture 2*, 010 Publishers, Rotterdam.
39. **Hirschfeld C.C.L. 2001.** *Theory of Garden Art*, red. Parshal L.B., University of Pennsylvania Press, USA.
40. **Hobbs J.J. 1992.** *Bedouin Life in the Egyptian Wilderness*, University of Texas Press,
41. **Howard E. 1902.** *Garden Cities of To-Morrow*, (wydanie wznowione z roku 1946 z przedmową F. J. Osborn i L. Mumforda), Wyd. Faber and Faber, Londyn, Anglia.
42. **Hoyles M. 2005.** The garden and the division of labour, [w:] Kingsbury N., Richardson T., *Vista: the culture and politics of gardens*, Wyd. Frances Lincoln Ltd, 2005, str. 21-38.
43. **Hubbard H.H.V., Kimball-Hubbard T. 1917.** *An introduction to the study of landscape design*, Wyd. The Macmillan Company, USA.
44. **Hunt J. D. 2000.** *Greater Perfections: The Practice of Garden Theory*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, USA.
45. **Jacobs J. 1993.** *The Death and Life of Great American Cities*, [data pierwszego wydania:1961] Wyd. The Modern Library, Nowy Jork.
46. **Jaraszek A. 2008.** Ogrody działkowe blokują rozwój miast, wydanie internetowe *Gazety Prawnej* z dn. 12 marca 08 (nr. 51) [dostęp 15.02.2010] www.edgp.gazetaprawna.pl/index.php?act=mprasa&sub=article&id=177161.
47. **Jędrzejczyk D. 2004.** *Geografia humanistyczna miasta*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
48. **Johnstone L. 2007.** *Hybrids: Reshaping the Contemporary Garden in Metis*, Blueimprint, Kanada.
49. **Jones L. 2003.** *Reinventing the Garden: Chaumont. Global Inspirations from the Loire*, Thames & Hudson, Londyn, Anglia.
50. **Koch W. 1996.** *Style w architekturze. Arcydzieła budownictwa europejskiego od antyku po czasy współczesne*, Wyd. Bartelsmann Publishing, Warszawa.
51. **Komorowska A. 2009.** Ogrody tymczasowe – eksperyment przestrzenny, portal internetowy www.architekturakrajobrazu.info, artykuł opublikowany w internecie 07.09.2009.
52. **Kostera M. 2010.** Obserwacja uczestnicząca, www.kostera.pl/documents/2_MetodyMSM_000.pdf [dostęp: 10.09 2010].
53. **Krąpiec M. A. 2010.** Strukturalizm, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii* (Wydanie internetowe), wyd. Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, <http://www.ptta.pl/pef>.
54. **Królikowski J., Różańska A., Rylke J., Skalski J. 2004.** *Wartości krajobrazu kulturowego Warszawy na tle warunków przyrodniczych miasta*, Wyd. SGGW, Warszawa
55. **Kuc S. 2007.** BUGA 2007. Technologie i materiały budowlane w kształtowaniu przestrzeni zielonych, [w:] „Czasopismo techniczne. Architektura” z. 4-A/2007, zeszyt 9 (ROK 104), Wyd. Politechniki Krakowskiej str. 97-104.

56. **Kwinter S. 2002.** Architectures of Time: Toward a Theory of the Event in Modernist Culture, The MIT Press, Cambridge.
57. **Levi-Strauss C. 1970.** Myśl nieoswojona, tłum. K. Pomian, Wyd. PWN, Warszawa.
58. **Lynch K. 1960.** Image of the city, The MIT Press, Cambridge, USA.
59. **Majdecki L. 1981.** Historia ogrodów, państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
60. **Merleau-Ponty M. 1993.** Fenomenologia percepcji. Fragmenty., Wyd. IFiS PAN, Warszawa.
61. **McCully A. 2009.** Why unbranded is sexy, www.bandt.com.au/news/why-unbranded-is-sexy [dostęp 18.10.2010].
62. **Michalec B. 2010.** Uruchomił Starzyński i trwa do dziś - Warszawa w kwiatach i zieleni, eKurier Warszawski, <http://ekurierwarszawski.pl/historia/363/uruchomil-starzynski-i-trwa-do-dzis-warszawa-w-kwiatach-i-zieleni.html> [dostęp 20.10.2010].
63. **Miller M. 1993.** The Garden as an Art, State University of New York Press, USA.
64. **Miłobędzki A. 1994.** Krajobraz - natura, kultura, kreacja, [w:] Seminaria Orońskie, Centrum Rzeźby Polskiej, Orońsko.
65. **Mostowska M. 2007.** Utracona przestrzeń społeczna [Lost social space], [w:] Rylke J. (red.) „Przyroda i Miasto IX”, s. 122-130.
66. **Mooallem J. 2008.** Guerrilla Gardening, [w:] New York Times z dn. 8 czerwca 2008 str. 76-81.
67. **Ogrodowska B. 2001.** Radujcie się weselcie. O polskich zwyczajach i obrzędach wielkanocnych, Wyd. Państwowe Muzeum Etnograficzne, Warszawa.
68. **Pańkow L., Rodowicz A. 2009.** Zielone brygady [w:] Wysokie obcasy, dodatek do Gazety Wyborczej, Sobota, 6 czerwca 2009, Wyd. Agora, Warszawa str. 40-43.
69. **Pawelczyńska A. 2009.** Czas i przestrzeń a formy poznania świata, w: Społeczno-kulturowe podstawy gospodarowania przestrzenią. Wybór tekstów (red.) Gawryszewska B.J., Królikowski J.T., Wyd. SGGW, Warszawa, str. 133-143
70. **Pawełek K. (red.) 2010.** DOTLENIACZ / Obieg nr 1-2(81-82) 2010, Wyd. CSW, Warszawa.
71. **Pęckowska A. 2007.** Zielona Estetyka. Miasto, Czasopismo Techniczne z. 1-A, Wyd. Politechniki Krakowskiej str. 147-153.
72. **Pawłowska K. 2001.** „Idea swojskości miasta”, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków str. 6-13.
73. **Piec J. 2009.** Czy według prawa 'przestrzeń publiczna' nie istnieje? <http://www.abc.com.pl/problem/1328/4> [dostęp 10.03.2010]
74. **Pietrzyk-Reeves D. 2007.** Filozoficzne źródła idei społeczeństwa obywatelskiego, strona internetowa Komitetu Obywatelskiego Miasta Koszalina, http://www.komk.ovh.org/obywatel_10.html [dostęp 10.03.2010]
75. **Prussin L. 1995.** African Nomadic Architecture: Space, Place, and Gender, Wyd. Smithsonian Institution Press.
76. **Richardson T. 2004.** The Vanguard Landscapes and Gardens of Martha Schwartz, Thames & Hudson, New York.
77. **Rodriguez M. (red.) 2005.** 2000-2004 International Garden Festival Reford Garden, Wyd. International Garden Festival Reford Garden, Grand-Metis.
78. **Ross S. 2001.** What Gardens Mean, Wyd. University of Chicago Press.
79. **Roth M. 2005.** Online Visual Landscape Assessment Using Internet Survey Techniques, General Online Research Conference (GOR) 2006, www.websm.org
80. **Rygiel P. 2007.** Odporność wizualna krajobrazu – zastosowanie w planowaniu przestrzennym. Landscape visual sensitivity – its use in spatial planning, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Krakowskiej, www.biblos.pk.edu.pl
81. **Rylke J. 2001.** Komponowanie ogrodu w: Przyroda i miasto, pr. zb. pod red J. Rylke, Wydawnictwo SGGW, Warszawa str. 141-168.
82. **Rylke J., Gąsowska M. 2007.** Atrakcyjność wizualna krajobrazu, w: J. Rylke red., Przyroda i miasto, tom 10, część 1. Wydawnictwo SGGW. Warszawa 2007, s. 161-170
83. **Rylke J. 2009.** Ogród w procesie (procesualność w sztuce ogrodowej), <http://www.sztukakrajobrazu.pl/proces.htm> [dostęp 6.02.2011].
84. **Rylke J. 2010.** Niemiecka wystawa ogrodnicza Buga 09, [w:] Sztuka ogrodu. Sztuka krajobrazu 11, marzec 2010 – www.sztukakrajobrazu.pl [dostęp: 12.04.2010].
85. **Seung-Bin. 1984.** Visual preferences in enclosed urban spaces. An exploration of a scientific approach to environmental design, in: Environment and Behavior, March 1984, p. 235-252.

86. **Schink C. (red.) 2006.** International Flora Montreal Official Guide 2006, Wyd. International Flora Montreal, Montreal.
87. **Schwartz M. 1993.** Landscape and Common Culture w: Treib M. (red.), Modern Landscape Architecture, MIT Press, Cambridge.
88. **Shafer E. L. Jr., Brush R. O. 1977.** How to measure preferences for photographs of natural landscapes, w: Landscape Planning 4:237-256.
89. **Shrute K. 2000.** Temporary buildings. The trade-fair stand as a conceptual challenge, Gingko Press, Ludwigsburg, Germany.
90. **Skalski J.A. 1998.** Krajobrazy łęgów wierzbowo-topolowych (Salicetum-Populetum) w dolinie Wisły na obszarze Warszawy, w: Arche 17/18 (1998), red. Jeremii T. Królikowski, Wyd. Kanon, Warszawa, str. 46-49.
91. **Skalski J.A. 2007.** Analiza percepcyjna krajobrazu jako działalność twórcza, inicjująca proces projektowania, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
92. **Skonieczna K. 2007.** Ogrody tymczasowe jako sposób poprawy jakości przestrzeni miejskiej. Monografia i projekt. Praca magisterska pisana pod kierunkiem Beaty Gawryszewskiej, obroniona na Wydziale Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW w Warszawie.
93. **Skiba M. 2000.** Rozmyte miary percepcji krajobrazu, w: Zarządzanie krajobrazem kulturowym = Cultural landscape management, red. U. Myga-Piątek, K. Pawłowska .- Sosnowiec : Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, 2008 - (Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG ; 10) - s. 123—130
94. **Solà-Morales de M. 1992.** Public and Collective Space: The Urbanisation of the Private Domain as a New Challenge, [w:] La Vanguardia, 12 maja, Barcelona, przedruk w: A Matter of Things, Nai Publishers, Rotterdam 2008
95. **Solà-Morales de M. 2007.** Architectural positions, wystąpienie w ramach serii wykładów na Uniwersytecie Technicznym w Delft, 22 lutego 2007, spisane w publikacji Architectural positions dostępnej na stronie internetowej TU Delft: www.positions.tudelft.nl [dostęp 22.11.2008].
96. **Solà-Morales de M., Zardini M. 1999.** Progettare città, Wyd. Electa.
97. **Steinitz C. 1990,** "Toward a Sustainable Landscape with High Visual Preference and High Ecological Integrity: the Loop Road in Acadia National Park, U.S.A.", in: Landscape and Urban Planning, 19 (1990) p. 213-250.
98. **Stencka A. 2008.** Ołtarze w procesji Bożego Ciała: projekt i realizacja, praca magisterska pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Ryłke obroniona na Wydziale Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.
99. **Stoddard J. L. 1901.** Florence - John L. Stoddard's Lectures, Wyd. Norwood Press.
100. **Sulima R. 2000.** Antropologia codzienności, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
101. **Szumański M. 2005.** Strukturyzacja terenów zieleni, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
102. **Święcicka K. 2005.** Husserl, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa
103. **Theokas A. C. 2004.** Grounds for review: the garden festival in urban planning and design, Liverpool University Press.
104. **Walker P. 1989.** A Personal Approach to Desig, Landscape as Art: A Conversation with Peter Walker and Yoji Sasaki, w: Process Architecture #85 str. 10-13 i 25-32.
105. **Wejchert K. 1984.** Elementy kompozycji urbanistycznej, Arkady, Warszawa.
106. **Wingham I. 2008.** A Temporary Urban Garden: Teasing Adonis, wykład publiczny 21 listopada 2008, w The Centre for Research & Development (CRD), Faculty of Arts & Architecture at the University of Brighton.
107. **Wiśniewska W. 2002.** Krajobrazy codzienne, Politechnika Łódzka. Zeszyty Naukowe nr 903, Łódź.
108. **Wolff-Powęska A. 2005.** Zwycięzcy i zwyciężeni. II Wojna Światowa w pamięci zbiorowej narodów, Przegląd Zachodni nr 2, Poznań. Wojciechowski K.H., 1986, „Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu”, Rozprawy habilitacyjne Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMCS, nr 28, Lublin.
109. **Wojciechowski S. 2009.** głos w dyskusji w ramach Konferencji Naukowej na temat przestrzeni publicznej, dyskusja plenarna w auli Politechniki Poznańskiej, Poznań 27-28 maja 2009, spisana i dostępna na portalu www.poznan.pl [dostęp 10.03.2010].
110. **Zachariasz A. 2006.** Zielen jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych, Monografia nr 336, Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.
111. **Zajac J.M., Batorski D. 2007.** Jak skłonić do udziału w badaniach internetowych: Zwiększanie realizacji próby, Artykuł złożony do *Psychologii Społecznej*, druk na przełomie 2007/2008, <http://sna.pl/dbatorski/BadaniaPrzezInternet.html>

Strony Internetowe:

1. Biblioteka cyfrowa google books: www.books.google.com/books
2. Fundacja na rzecz Zachowania Indywidualnej Pamięci Historycznej BRUCHEJON: www.bruchejon.org/index.php?option=com_content&view=article&id=91&Itemid=37
3. Instytut Przestrzeni Obywatelskiej i Polityki Społecznej: www.civicspaceinstitute.org.pl/index.php?lang=pl [dostęp 15.03.2010]
4. Internetowe wydanie „Rzeczpospolitej”, „Strachy na wróble u Vuittona”, autor: MMG www.rp.pl/artykul/9151,311825_Strachy_na_wroble_u_Vuittona.html [dostęp: 20.02.2010]
5. Przeglądarki: www.google.com, www.yahoo.com
6. Słownik Języka Polskiego PWN: www.sjp.pwn.pl [dostęp: 30.10.2008]
7. Słownik Współczesnego Języka Angielskiego Longmana: www.ldoceonline.com [dostęp: 30.10.2008]
8. Strona internetowa International Association of Horticultural Producers, www.aiph.org
9. Strona internetowa grupy Rebar z San Francisco (USA): www.rebargroup.org/projects/commonspace/ [dostęp: 10.03.2010]
10. Strona internetowa Royal Horticultural Society, www.rhs.org.uk/About-Us/Who-we-are/History [dostęp: 15.04.2010]
11. Strona internetowa wystawy „Zieleń to Życie”, www.zielentozycie.pl/historia.htm [dostęp: 15.04.2010]
12. http://www.rahelhegnauer.ch/jardin/de/drei/monate_01.htm [dostęp: 03.03.2010]
13. www.temporarygardens.de, tłum. aut.. [dostęp 01.03.2010]
14. www.britinbrooklyn.squarespace.com [dostęp: 20.02.2010]
15. www.jardinsdemetis.com [dostęp 01.03.2010]
16. www.pennsylvaniahorticulturalsociety.org/aboutus/pfs_history.html
17. www.zielentozycie.pl/historia.htm
18. www.canadablooms.com/html/history-of-canada-blooms.html
19. www.mtp.pl/all/pl/o_firmie/
20. www.flowertarg.mtk.katowice.pl/index.php
21. www.lpij.pl/pleonazm.htm [dostęp: 30.03.2010]
22. www.lausannejardins.ch [dostęp: 22.04.2010]
23. www.civicspaceinstitute.org.pl/index.php?lang=pl [dostęp 15.03.2010]

Dokumenty:

1. Deklaracja Wartości II Zjazdu Wspólna Przestrzeń <http://sites.google.com/site/wspolnaprzestrzen/deklaracja-programowa/deklaracja-wartosci> [dostęp 12.03.2010]
2. Karta Przestrzeni Publicznej adresowana do uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP i innych organizacji dbających o ład przestrzenny w celu propagowania dbałości o przestrzeń publiczną naszych miast, która stanowi ich szczególną wartość, daje świadectwo tożsamości terytorialnej i narodowej oraz gwarantuje podstawy rozwoju zrównoważonego. Poznań, 4 – 5 września 2009 roku, III Kongres Urbanistyki Polskiej Przygotował zespół w składzie: Ludwik Biegański, Grzegorz Buczek, Sławomir Gzell, Adam Kowalewski, Tadeusz Markowski – lider projektu, Ewa Cichy-Pazder.
3. Prawo budowlane (Dz. U. z 2003 r. Nr 207, poz. 2016, z późn. zm.)
4. Stanowisko Związku Miast Polskich w sprawie poselskiego projektu ustawy o przekształceniu prawa użytkowania działek w pracowniczych ogrodach działkowych w prawo własności, Gołdap, 10 grudnia 2004, podpisane przez Ryszarda Grobelnego, Prezesa Zarządu, dostępne na stronie internetowej Związku Miast Polskich www.zmp.poznan.pl [dostęp 18.02.2010].
5. Załącznik nr. 1 do zarządzenia Prezydenta m.st. Warszawy nr 4022/2009 z dnia 31.12.2009. Zasady wprowadzania czasowych zmian w zagospodarowaniu przestrzeni publicznej nieruchomości wchodzących w skład zasobu nieruchomości miasta stołecznego Warszawy i wchodzących w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa, którymi gospodaruje Prezydent m.st. Warszawy, w tym dla części obszaru uznanego za pomnik historii oraz obszaru wpisanego na Listę dziedzictwa światowego

Spis rysunków, zdjęć, tabel, schematów i wykresów

Rysunki:

- Rys. 1. Tymczasowa aranżacja przestrzeni przy namiocie nomadów, ilustracja: (Prussin 1995 str. 68). Namiot i ogrodzona przestrzeń przed nim, plemię Tekna Lanas z regionu Taidelt w Maroku,
- Rys. 2. „Klasyczny język dekoracji świątecznych” – wyróżnione typy form roślinnych dekoracji bożonarodzeniowych w krajobrazie Traktu Królewskiego i Starego Miasta. Autor: K.Herman,
- Rys. 3. Zestawienie klasycznych elementów architektonicznych (źródło: Koch 1996) z zaobserwowanymi na Trakcie Królewskim w Warszawie, dekoracjami świątecznymi: A/ „girlanda”; B/ „transenna”; C/ „kolumny”; D/ „portal”; E/ „łuk”. Autor: K.Herman
- Rys. 4. Lokalizacja bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie (2006 rok), autor: K.Herman,
- Rys. 5. Tymczasowość bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie (2006), autor: K.Herman,
- Rys. 6. Złożoność (ilość typów dekoracji) w ramach jednej aranżacji i widoczność bożonarodzeniowych dekoracji roślinnych na Trakcie Królewskim w Warszawie (2006) . Autor: K.Herman,
- Rys. 7. Bożonarodzeniowe dekoracje i ołtarze na Boże Ciało a krzywa wrażeń Wejcherta dla Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie. Ilustracja wykonana na podstawie rysunku zamieszczonego w publikacji „Elementy kompozycji urbanistycznej” (Wejchert 1984). . Autor: K.Herman,
- Rys 8. Projekty dekoracji ołtarzy na Boże Ciało wraz z dekoracjami roślinnymi (m.in. winorośl, żyto, pszenica, lilia) zawarte w książce „Dekoracje na Boże Ciało i Wielki Post” (Biernat 2010),
- Rys. 9. Lokalizacja straganów kwiatowych na ul. Wałbrzyskiej w Warszawie oraz analiza funkcjonowania przechodniów w tej przestrzeni kolektywnej w sytuacji gdy stragany są rozłożone (A, B, C) i gdy stragany nie są rozłożone (A1, B1, C1). Autor: K.Herman,
- Rys. 10. Projekt straganów kwiatowych dla Rynku Głównego w Krakowie (firma ZANO), elementy: A/ Skrzynia #1; B/ Skrzynia #2; C/ Skrzynia #3; D/ Parasole; E/ Składane stojaki na parasole oraz „ciężarki”; F/ Składane „ławki”. Źródło: <http://www.zano.pl/blog/> [dostęp 10.10.2009],
- Rys. 11. Typy straganów kwiatowych oraz ich przestrzenna organizacja wewnętrzna: A i A1/ mini-stragany, sprzedaż „z kubła”; B i B1/ właściwe stragany kwiatowe; C/ mobilne stragany kwiatowe; D/ kioski kwiatowe. Autor: K.Herman,
- Rys. 12. Widok z góry na mini-stragan i jego przestrzenna organizacja wewnętrzna. Autor: K.Herman,
- Rys. 13. Dwa sposoby ekspozycji kwiatów na straganach kwiatowych. Autor: K.Herman,
- Rys. 14. Schematyczne przedstawienie ilości przestrzeni w ramach wnętrza urbanistycznego (skrzyżowanie ulic Wąwozowej i KEN w Warszawie) zajmowanej przez stragany choinkowe na kilka dni przed świętami Bożego Narodzenia (w 2007 roku). Autor: K.Herman,
- Rys. 15. Przestrzenna organizacja wewnętrzna 10 z badanych straganów z choinkami oraz schematyczne przedstawienie ogólnej przestrzennej organizacji wewnętrznej straganów z choinkami. Autor: K.Herman,
- Rys. 16. Stragany z choinkami na tle mapy mentalnej dzielnicy Ursynów w Warszawie. Autor: K.Herman,
- Rys 17. Różne lokalizacje ogródków gastronomicznych w ramach układu komunikacyjnego (chodnik/ulica): A/ ogródek bezpośrednio przy fasadzie budynku; B/ ogródek oddalony od fasady budynku (oddzielony) – ruch pieszych odbywa się pomiędzy ogródkiem a wejściem do lokalu gastronomicznego; C/ ogródek zlokalizowany na fragmencie ulicy lub na miejscu parkingowym, poboczu; D/ ogródek umiejscowiony w przestrzeni półprywatnej np. tarasu czy przedogródka,
- Rys. 18. Analiza kompozycyjna i widokowa parku oraz terenu festiwalu ogrodowego w Chaumont. Autor: K.Herman,
- Rys. 19. Typy „zielonych” reklam zewnętrznych: A/ Billboard z komponentem roślinnym; B i B1/ Reklama z komponentem roślinnym osobnym formalnie ale powiązanym koncepcyjnie; C i C1/ Reklamy wykorzystujące jedynie element roślinny, informacja o reklamodawcy pozostaje w „domyśle”; D/ „Zielona” reklama – kwietnik, klomb prezentująca informację o reklamodawcy (najczęściej logotyp). Autor: K.Herman,

Zdjęcia:

- Zdj. 1. Tymczasowy ogród przed przyczepą kempingową, źródło: http://hubpages.com/hub/A_Trip_to_Twin_Lakes_Resort_in_St_David_Arizona [dostęp 03.10.2009],
- Zdj. 2. Tymczasowy ogród Jimmy'ego, bezdomnego mieszkańca Nowego Jorku (Balmori, Morton 1995 str. 61),
- Zdj. 3. Tymczasowe ogrody w ekstremalnych warunkach: ogród w obozie uchodźców, Algeria, rejon region Tindouf, źródło: <http://desertification.wordpress.com/2007/04/17/family-garden-in-aussert-1-jardin-familial-aussert-1-unicef/> [dostęp 03.10.2009],
- Zdj. 4. Roślinne dekoracje bożonarodzeniowe na budynku Ambasady Stanów Zjednoczonych Ameryki (Al. Ujazdowskie 29/31) – "girlandy" i "strażnik", widziane z różnej odległości,
- Zdj. 5. Dekoracje bożonarodzeniowe wzdłuż Traktu Królewskiego: A/ Prywatne mieszkanie, balkon, ul. Belwederska 17; B/ Dekoracje uliczne ("kolumnada", "łuk triumfalny") na ul. Nowy Świat; C/ Złożona dekoracja bożonarodzeniowa, restauracja "U Barssa", Rynek Starego Miasta 14,
- Zdj. 6. Dekoracje bożonarodzeniowe wzdłuż Traktu Królewskiego: A/ „portal” przy wejściu do kamienicy na ul. ul. Nowy Świat 2 po zmroku; B/ ten sam „portal” za dnia; C/ „łuk” i „kolumny” przy wejściu do restauracji „Pod Herbami”, ul. Piwna 21/23,
- Zdj. 7. Dekoracje bożonarodzeniowe wzdłuż Traktu Królewskiego: A/ Restauracja „Kamienne schodki”, Rynek Starego Miasta 26, w dn. 07.01.2008; B/ Restauracja „Kamienne schodki” w dn. 23.01.2007; C/ „Kolumnada” i „girlandy” przy cukierni „Blikle”, ul. Nowy Świat 35; D/ „transenna” – dekoracja okienna w sklepie „Społem”, ul. Nowy Świat 49,
- Zdj. 8. A/ „Girlandy” i „kolumny” z żywych roślin w donicach przy wejściu do hotelu „Mazowieckiego”; B/ „kolumny” ze sztucznych roślin, (Neuchatel, Szwajcaria); C/ podwójne „kolumny” z żywych roślin, powtarzające element architektoniczny – podwójne kolumny będące częścią fasady budynku (Neuchatel, Szwajcaria),
- Zdj. 9. A/ Fragment dekoracji bożonarodzeniowej (zawierającej elementy roślinne) o małej wartości „widoczności” (okno szkoły na pl. Trzech Krzyży 4/6), B/ Dekoracja bożonarodzeniowa w dużej skali i o dużej „widoczności” - choinka („strażnik”) przed Zamkiem Królewskim,
- Zdj. 10. Ołtarze na Boże Ciałło w Łowiczu, 2009 rok (A i B) oraz w Spycimierzu (C) i Turku (D) – 2008 rok, str. 85
- Zdj. 11. Ołtarze na Boże Ciałło w Warszawie w 2007 roku: Targówek (A), Sielce (B), Praga (C) i Procesja Centralna na Krakowskim Przedmieściu (D),
- Zdj. 12. Dywany kwietne w Spycimierzu (rok 2008): projekt wzoru prezentowany przez jego autora (A), przygotowywanie jednego ze wzorów (B), gotowy dywan kwietny (C i D), procesja przechodząca po dywanie (E) oraz dywan po przejściu procesji (F),
- Zdj. 13. Tymczasowe dekoracje miejsc pamięci układane w Warszawie w rocznicę Powstania Warszawskiego (w dn. 1 sierpnia 2007): A i B/ przy Pomniku Powstania Warszawskiego na pl. Krasińskich; C/ na powązkowskim Cmentarzu Wojskowym przy pomniku „Gloria Victis”; D/ na powązkowskim Cmentarzu Wojskowym przy grobie płk. Ryszarda Kuklińskiego,
- Zdj. 14. Niewielkie tymczasowe dekoracje miejsc pamięci układane w Warszawie w rocznicę Powstania Warszawskiego (w dn. 1 sierpnia 2007): A i B/ przy tablicach pamiątkowych na ul. Długiej; C/ przy powstańczej Koltwicy na ul. Bielańskiej,
- Zdj. 15. Dekoracje kwietne przy płycie pamiątkowej w miejscu morderstwa Johna Lennona, Central Park, Nowy Jork, USA,
- Zdj. 16. Krzyże kwietne tworzone w Warszawie w okresie Stanu Wojennego (1981-1983), fot. Mark Carrot. Źródło: http://homepage.mac.com/zbigniew/stan_wojenny_012.html [dostęp 13.03.2010],
- Zdj. 17. Stragany kwiatowe w malarstwie: A/ Józef Pankiewicz (1866 - 1940) „Targ na kwiaty przed kościołem La Madeleine”, olej na płótnie, 1890, Muzeum Narodowe, Poznań; B/ Hendrik Heyligers (1877 – 1967) „Targ kwiatowy”, Olej na płótnie, kolekcja prywatna; C/ Robert Walker Macbeth (1848-1910) „Targ kwiatowy” 1905, Galeria Swan, Sherborne, Anglia; D/ Antoine Blanchard (1910 - 1988) „Targ kwiatowy, Madeleine”, Olej na płótnie, kolekcja prywatna,
- Zdj. 18. Stragany kwiatowe przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie: A i A1/ chodnik przy sklepie Mok-Pol bez i ze straganami kwiatowymi, które ustawiane są w tym miejscu codziennie w trakcie sezonu. B i B1/ Chodnik przy murze cmentarza służewieckiego bez i ze straganami kwiatowymi, które są ustawiane w tym miejscu w okolicach święta Wszystkich Świętych,
- Zdj. 19. A/ Oznaczone miejsca podnajmowane na stragany kwiatowe w okolicach święta Wszystkich Świętych na chodniku przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie; B/ Stragany kwiatowe w okolicach święta Wszystkich Świę-

tych na chodniku przy ul. Wałbrzyskiej w Warszawie; C i D/ Stragany kwiatowe przy Cmentarzu Powązkowskim,

Zdj. 20. A) Tadeusz Rząca, Rynek Główny w Krakowie, autochrom (wczesna fotografia kolorowa) ok. 1912 r.; B) Kwiaciarki pod Sukiennicami w latach 30-tych XX wieku, autor fotografii nieznany; C) Obraz olejny Alfonsa Karpińskiego p.t. Kwiaciarki na Rynku krakowskim (1927 r.); D) Fragment zdjęcia autorstwa Jamesa Stanfielda pt. "Morning Fog" z magazynu National Geographic, wczesny poranek i kwiaciarki rozkładające stragany (1988 r.),

Zdj. 21. Stragany kwiatowe na Rynku Głównym w Krakowie: A/ widok na ekspozycję; B/ widok na stragan kwiatowy z boku, miejsce sprzedawcy; C/ złożony stragan; D/ stragan od tyłu, strefa „zapleczna”, str. 106

Zdj. 22. Zróżnicowanie form straganów kwiatowych w San Francisco w okolicach Market Street: A/ Stragan stylizowany na wagon tramwaju; B/ stragan stylizowany na ozdobną, wiktoriańską altanę ogrodową; C i D/ stragany w stylistyce nowoczesnej

Zdj. 23. Stragany kwiatowe w XIX w. w Paryżu (Goody 1993) i stragany kwiatowe w XXI w. w Warszawie: A/ sprzedaż z kosza (*buquetière au panier*); B/ objazdowe stragany (*buquetière ambulante*), C/ kiosk kwiatowy (*kiosque de fleuriste*); D/ współczesny mini-stragan; E/ współczesny stragan mobilny; F/ współczesny kiosk kwiatowy,

Zdj. 24. Mobilne stragany kwiatowe w Warszawie: A/ stragan z kwiatami i zniczami w kwietniu 2010, po katastrofie lotniczej w Smoleńsku, ul. Marszałkowska; B i C/ stragany przy stacji metra „Świętokrzyska”; D, E i F/ stragany na ul. Nowy Świat i ul. Chmielnej,

Zdj. 25. Poczta w Bostońskich ze straganami kwiatowymi przed Faneuil Hall, str. 114

Zdj. 26. Porównanie średnich ocen nadawanych przez respondentów trzem przykładowym widokom zestawionym w parach – bez i ze straganami lub kwietnikami,

Zdj. 27A. Wynik badania jakości wizualnej - ranking atrakcyjności pięćdziesięciu widoków Bostonu, od najwyższej ocenianych (atrakcyjne) do najniższej ocenionych w badaniu (nieatrakcyjne). Widoki oceniane dodatnio,

Zdj. 27B. Wynik badania jakości wizualnej - ranking atrakcyjności pięćdziesięciu widoków Bostonu, od najwyższej ocenianych (atrakcyjne) do najniższej ocenionych w badaniu (nieatrakcyjne). Widoki oceniane ujemnie,

Zdj. 28. Analiza zróżnicowania barw na zdjęciu (widoku) Rynku Starego Miasta w Krakowie,

Zdj. 29. Analiza zróżnicowania barw na zdjęciu (widoku) ul. Wałbrzyskiej w Warszawie,

Zdj. 30. Zróżnicowana wielkość straganów z choinkami w Warszawie: bardzo małe obiekty, oferujące głównie jemiółę i niewielkie drzewka – stragan na rogu ulicy Gagarina i Czerniakowskiej (A); stragany średniej wielkości - przy wejściu do metra Ursynów (B) i na skrzyżowaniu ulic KEN i Przy Bażantarni (C); duże stragany – stragan na skrzyżowaniu ulic Ken i Płaskowickiej,

Zdj. 31. Stragany z choinkami w Warszawie: stragan na skrzyżowaniu ulic Ken i Płaskowickiej (A); strefa zaplecza straganu przy ul. Nehru (B); pakowanie drzewka na straganie przy ul. Nehru (C); stragan w nocy z oświetlonymi drzewkami – ul. Ciszewskiego (D),

Zdj. 32. Sezonowe ogródki gastronomiczne stworzone na miejscach parkingowych (Neuchatel, Szwajcaria). A, B – widoki z chodnika od strony lokalu; A1, B1 – widoki z chodnika po przeciwnej stronie ulicy, str. 146

Zdj. 33. Propozycje biura architektonicznego Public Architecture z San Francisco (USA) dotyczące wykorzystywania miejsc parkingowych dla zwiększenia powierzchni przestrzeni dostępnej dla pieszych. A/ Rzut z góry jednej z propozycji projektowych (siłownia na świeżym powietrzu) pokazujący zasadę tworzenia „rozszerzenia” dla mikro-parków; B/ Szkic ideowy koncepcji (ogródek gastronomiczny w swojej typowej formie); C i D/ Wizualizacje projektu ogródka gastronomicznego,

Zdj. 34. A/ Ogródek gastronomiczny w Krakowie ze znacznym udziałem roślinności w donicach, która zastępuje ogrodzenie w strefie „buforowej”; B/ Efekt „zielonej wyspy” – z zewnątrz widoczna tylko strefa „buforowa” – żywopłot oraz parasole, niedostrzegalne są elementy struktury wewnętrznej ogródka gastronomicznego, Kraków; C/ Ogródek gastronomiczny z typową, prostą strukturą – pojawiają się 4 podstawowe elementy: siedziska, stoliki, ogrodzenie i rośliny w donicach (dwa ostatnie elementy tworzą strefę „buforową”), Kraków; D/ Ogródek gastronomiczny z wyjątkowo rozbudowaną i zróżnicowaną oprawą roślinną wejścia, Rynek Starego Miasta, Warszawa; E/ Ogródek gastronomiczny „ogródek” z wyjątkowo wysokimi krzewami iglastymi i sztuczną trawą, Łódź, ul. Piotrowska; F/ Ogródek gastronomiczny w przestrzeni półprywatnej tarasu, bujnie porośnięty roślinnością, Neuchatel, Szwajcaria,

Zdj. 35. Jeden z nielicznych ogrodów pokazowych na festiwalu w Chaumont, który posiada połączenie widokowe z zamkiem,

Zdj. 36. Tymczasowe interwencje artystyczne z komponentem roślinnym. Numer zdjęcia (1-40) odpowiada numerowi porządkowemu obiektów opisanych w tabeli 14:

36.1. Park(ing) Day, źródła zdjęć: <http://www.rebargroup.org/> [dostęp: 5.04.2011],

- 36.2. The Civic Center Victory Garden, źródła zdjęć: <http://www.sfvictorygardens.org/cityhall.html> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.3. Pocket park, źródła zdjęć: <http://www.flickr.com/photos/74686819@N00/> [dostęp: 5.04.2011], str. 169
- 36.4. Walking the park (Grass Wheel), źródła zdjęć: http://media.photobucket.com/image/walking_the_park_dahousie_architecture/jackgreen7/Grasswheel-Asher.jpg [dostęp: 5.04.2011],
- 36.5. Small things I, źródła zdjęć: przekazane przez artystkę (Marikka Trotter),
- 36.6. Small things II, źródła zdjęć: przekazane przez artystkę (Marikka Trotter),
- 36.7. Costermonger's stall, źródła zdjęć: <http://images.artnet.com/WebServices/picture.aspx?date=20020626&catalog=15697&gallery=111548&lot=00048&filetype=2> [dostęp: 5.04.2011],
- http://img.blog.yahoo.co.kr/ybi/1/11/04/artsoop/folder/7/img_7_2624_3?1135064011.jpg [dostęp: 5.04.2011],
- 36.8. Ogród na 1m², źródła zdjęć: <http://www.pracowniak.pl/> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.9. Ecobox, źródła zdjęć: <http://www.urbantactics.org/projects/projects.html>, <http://aulabierta.info/aulagarden/?q=node/49> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.10. Garden of Babel, źródła zdjęć: <http://www.klahnsingerpartner.de/index.php?site=startseite> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.11. Caravan garden, źródła zdjęć: <http://www.kevinvanbraak.com/ctr/site/home.php> [dostęp: 5.04.2011], <http://www.kevinvanbraak.com/ctr/site/home.php> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.12. Dotleniacz, źródła zdjęć: Krzysztof Herman,
- 36.13. Mobile Landscape Intervention Unit, źródła zdjęć: http://www.treehugger.com/files/2006/07/mobile_landscap_1.php [dostęp: 5.04.2011],
- 36.14. Garden plots, źródła zdjęć: http://www.2b.art.pl/index.php?LANG=pl&struct=29_3&art_ID=385 [dostęp: 5.04.2011],
- 36.15. Mój ogród, źródła zdjęć: http://www.nycgovparks.org/sub_things_to_do/attractions/public_art/pa_temporary_exhibits_past_2003.htm [dostęp: 5.04.2011],
- 36.16. De mobiele volkstuintuin I, źródła zdjęć: <http://www.annechienmeier.nl/werk/7/3.html> [dostęp: 5.04.2011], <http://www.nextnature.net/2008/04/mobile-garden/> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.17. Rzeźba dla Zamościa. Rzeźba dla Ziemi, źródła zdjęć: <http://www.idealcity-invisiblecities.org/> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.18. Francoski vrt, źródła zdjęć: <http://prostoroz.org/eng/index.php?cooperations/2007-french-garden/> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.19. ParkCycle, źródła zdjęć: <http://www.rebargroup.org/> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.20. Środek Świata, źródła zdjęć: www.sztukakrajobrazu.pl [dostęp: 18.03.2010],
- 36.21. Under heaven, źródła zdjęć: www.leonardvanmunster.com/site2005H/ [dostęp: 5.04.2011],
- 36.22. UrbanBuds, źródła zdjęć: <http://www.treehugger.com/files/2009/12/gionatta-gionno-urban-buds.php> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.23. Jardin temporaire, źródła zdjęć: <http://rahelhegnauer.ch/jardin/fr/legende/preparation.htm> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.24. Les Boutons Verts, źródła zdjęć: <http://www.paysagesephemeres.com/freepage.php?page=61.64> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.25. Ogród pamięci przy pałacu Hofburg, źródła zdjęć: Krzysztof Herman,
- 36.26. 10 yard garden, źródła zdjęć: <http://michael-bernstein.com/projects/projects.html> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.27. Medical Herberman Café, źródła zdjęć: <http://www.dezeen.com/2010/02/01/medical-herberman-cafe-project-by-earthscape/> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.28. Bagel garden, źródła zdjęć: Richardson, 2009,
- 36.29. Necco Garden, źródła zdjęć: Richardson, 2009,
- 36.30. Turf Parterre Garden, źródła zdjęć: Richardson, 2009,
- 36.31. Un jardin demain, źródła zdjęć: http://www.rfi.fr/actupl/articles/090/article_1373.asp [dostęp: 5.04.2011],
- 36.32. Wo ist der garten?, źródła zdjęć: <http://www.precarre.net/fetes/wo/wo.htm> [dostęp: 7.05.2010],
- 36.33. The Flying Grass Carpet, źródła zdjęć: <http://www.flyinggrasscarpet.org/archive.php> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.34. Uprawiaj Pasaż, źródła zdjęć: Krzysztof Herman, rysunek przekazany przez artystów (DPQ),

- 36.35. AKUKU! - modyfikacje, źródła zdjęć:
<http://www.warszawawbudowie.pl/index.php?news=modyfikacje> [dostęp: 5.04.2011],
- 36.36. Ucztajgaj, źródła zdjęć: Krzysztof Herman,
- 36.37. Gestrandeter Garten, źródła zdjęć: <http://www.atelier-latent.de/html/archiv/garten/gestrandet-2.html> [dostęp: 5.04.2011],
- Zdj. 37. „Wegetatywne reklamy” na autostradach w Kanadzie (okolice Toronto, Ontario) oraz USA (okolice Los Angeles, Kalifornia),
- Zdj. 38. Kampania reklamowa Eco Store „Green Drinks”, Nowa Zelandia,
- Zdj. 39. Kampania reklamowa Kalifornijskiej Akademii Nauk – zielone dachy na wiatrach przystanków połączone z kampanią billboardową (San Francisco, USA),
- Zdj. 40. Kampania reklamowa „Miejska strefa NIEpalenia” w Warszawie (2008 rok),
- Zdj. 41. „Zielone” billboardy, reklamy firm: Adidas, McDonalds, PNC, Columbia, Ford, miasta Marsylia oraz festiwalu ogrodowego w Chelsea,

Tabele:

- Tab. 1. Badania terenowe tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym – zakres przestrzenny i czasowy,
- Tab. 2. Zestawienie definicji pojęcia „ogród”. Wyłuszczone zostały fragmenty wykorzystane przy stworzeniu definicji,
- Tab. 3. Wyrażenie „ogród tymczasowy” w literaturze i języku codziennym,
- Tab. 4. Typy elementów i układów ogrodowych występujących w ramach traktów komunikacyjnych według Fortuny-Antoszkiewicz (2002). W pogrubionych ramkach: układy ogrodowe mające charakter sezonowy lub okazjonalny,
- Tab. 5. Trwałość i cykliczność dekoracji bożonarodzeniowych na poszczególnych odcinkach Traktu Królewskiego w Warszawie,
- Tab. 6. Trwałość i cykliczność dekoracji bożonarodzeniowych na poszczególnych odcinkach Traktu Królewskiego w Warszawie. „z” – oznaczenie ilości dekoracji, których charakter został wyraźnie zmieniony w kolejnym sezonie (obserwacja w 2008 roku),
- Tab. 7. Trwałość i cykliczność dekoracji bożonarodzeniowych przy budynkach o różnym rodzaju użytkowania. „z” – oznaczenie ilości dekoracji, których charakter został wyraźnie zmieniony w kolejnym sezonie (obserwacja w 2008 roku),
- Tab. 8. Widoczność dekoracji bożonarodzeniowej na kolejnych odcinkach Krakowskiego Przedmieścia w Warszawie w różnych zakresach przestrzeni wzrokowej,
- Tab. 9. Badania terenowe straganów kwiatowych – lokalizacja, rodzaj przestrzeni kolektywnej, przyczyna sytuowania straganów w danej przestrzeni, przeciętna ilość straganów w danej lokalizacji oraz regularność obserwacji w ramach badań,
- Tab. 10. Charakterystyka straganów na ul. Wałbrzyskiej w Warszawie stworzona na podstawie badań terenowych oraz danych Urzędu M. St. Warszawy,
- Tab. 11. Tabela korelacji pomiędzy ocenami wystawianymi w badaniu przez poszczególne grupy respondentów (podzielone ze względu na płeć, znajomość miasta, wiek i edukację (tabela oparta na wzorze stworzonym przez Steinitza, 1990),
- Tab. 12. Ilość przebadanych straganów (ustawionych w miejscach wyznaczonych w „Zbiorczym wykazie”, niezarejestrowanych oraz wszystkich ogółem) w trzech przedziałach wielkości,
- Tab. 13. Dopuszczalny okres funkcjonowania sezonowych ogródków gastronomicznych w wybranych polskich miastach (na podstawie rozporządzeń Prezydentów poszczególnych miast dotyczących okresu podpisywania umów na lokalizację sezonowych ogródków gastronomicznych),
- Tab. 14. Wielkość badanych ogródków gastronomicznych,
- Tab. 15. Charakterystyka badanych tymczasowych ogrodów interwencyjnych,
- Tab. 16. Wielkość (powierzchnia) oraz ilość przebadanych tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy,
- Tab. 17. Forma oraz przestrzenna organizacja wewnętrzna tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy,
- Tab. 18. Materiały (elementy) wykorzystane przy tworzeniu tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy,
- Tab. 19. Funkcja tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy,

Tab. 20. Tymczasowość – cykliczność i trwałość tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w podziale na typy,
Tab. 21. Lokalizacja tymczasowych obiektów z komponentem roślinnym w przestrzeni kolektywnej, w podziale na typy,

Schematy:

Schemat 1. Schemat pracy wskazujący kolejność działań,
Schemat 2. Typy przestrzeni kolektywnych w odniesieniu do badań nad ogrodami tymczasowymi,
Schemat 3. Benj Albrecht (2006) opisuje ogrody tymczasowe jako awangardę, jako kierunek we współczesnej sztuce ogrodowej, który podobnie jak awangarda w sztuce XX wieku wykracza poza schematy, naznaczając alternatywną ścieżkę rozwoju dyscypliny,
Schemat 4. Schemat ilustrujący ideowe pojmowanie pojęcia „interwencyjny ogród tymczasowy” (Skonieczna 2007),
Schemat 5. Typologia tymczasowych układów i elementów ogrodowych. Tymczasowe układy ogrodowe, których struktura wykazuje podobieństwo do struktury ogrodu rodzinnego zostały oznaczone, dodatkowym obramowaniem,
Schemat 6. Uprozczone struktury - ikony poszczególnych typów tymczasowych układów i elementów ogrodowych oraz tymczasowych ogrodów: A/ ogrody nomadyczne (w tym ogrody przy przyczepach kempingowych); B1/ ołtarze kwiatowe na Boże Ciało; B2/ tymczasowe dekoracje uliczne (przykład podtypu: „kolumny”)/ B3/ tymczasowe dekoracje miejsc pamięci; B4/ dywan kwiatowy; C1/ stragany z choinkami; C2 stragan kwiatowy; D ogródek gastronomiczny; E/ tymczasowy ogród pokazowy; F/ „zielone” reklamy zewnętrzne; G/ tymczasowy ogród interwencyjny. Autor: K.Herman,

Wykresy:

Wykres 1. Schemat jako pomoc wizualna przy rozpoznawaniu różnych definicji pojęcia ‘ogród’,
Wykres 2. Przykłady wizualizacji spolaryzowanych podejść do rozumienia definicji pojęcia ‘ogród’,
Wykres 3. Wykresy korelacji pomiędzy ocenami (oś Y) nadawanymi kolejnym zdjęciom (oś X, 1-50) przez respondentów podzielonych na grupy względem: wieku, płci, wykształcenia oraz znajomości Bostonu,
Wykres 4. Porównanie wpływu straganów kwiatowych oraz kwietników na ocenę jakości wizualnej krajobrazu Bostonu,
Wykres 5. Wykres korelacji pomiędzy oceną nadaną widokom (zdjęciom) a wielkością obszaru pokrytego przez zieleni, w tym kwiaty, w ramach płaszczyzny zdjęcia, reprezentującego dany widok krajobrazu miasta,
Wykres 6. Wykres szeregu rozdzielczego wielkości (m², oś X) badanych straganów z choinkami (ilość straganów oś Y) wraz z medianą wielkości tych straganów,

Aneksy

Notatki z wywiadów swobodnych przeprowadzonych z projektantem straganów na Rynku Głównym w Krakowie i użytkownikami tych straganów.

Uwagi twórcy projektu inżynierskiego, Władysława Parylaka, dotyczące procesu projektowania i recepcji projektu przez użytkowników straganów:

Projekt:

- trudne rozwiązanie przechowywania kwiatów zimą – „termos” był dużym wyzwaniem dla projektanta;
- mało szczegółowy projekt koncepcyjny dostarczony przez firmę ZANO;
- utrudniony kontakt oraz konsultacje ze sprzedawcami kwiatów – bardzo różne opinie i oczekiwania wobec projektu.

Użytkowanie:

- stojaki na parasole nie są składane i są zostawiane rozłożone na noc, stojąc koło straganów;
- władze miasta chcą aby sprzedawcy kwiatów nie wykorzystywali „ciężarków” i lin utrzymujących parasole (kwestie estetyczne), na co nie zgadzają się „kwiaciarze”, którzy boją się o stabilność parasoli.

Uwagi sprzedawców kwiatów dotyczące projektu straganu a także użytkowania straganów:

- Stragany są z założenia mobilne, sprzedawcy kwiatów są często proszeni o przesuwanie lub usunięcie straganów na potrzeby uroczystości odbywających się na Rynku, jednak ich rozmiar, waga oraz konstrukcja kółek (łatwo ulegają niszczeniu), nie pozwalają na łatwe przemieszczanie całości konstrukcji. Lepszym rozwiązaniem dla większości sprzedawców wydają się stałe stragany - „budki”.
- Skrzynie mają niewystarczającą ilość przestrzeni do przechowywania kwiatów, dlatego też wielu ze sprzedawców wykorzystuje w tym celu piwnice pobliskich kamienic oraz inne stragany.
- Słaba jakość wykonania skrzyń powoduje, że nie domykają się drzwi, wobec czego nie możliwe jest także zamknięcie zamków. Jest to spowodowane także nierówną nawierzchnią na Rynku.
- Zbyt rygorystyczne jest ograniczenie przestrzeni ekspozycji (maksimum 15 m²). Kontrole z Urzędu Miasta, które według „kwiaciarek” są bardzo nierzetelne, wykazują, że niektóre stragany zajmują powierzchnię nawet 60-70 m².
- Konstrukcja parasoli nie jest stabilna i nie przystosowana do wiatrów występujących na Rynku, sama podstawa parasola nie utrzymuje go w miejscu, konieczne są dodatkowe „ciężarki” doczepione do lin, które oficjalnie są zakazane (większość sprzedawców mimo to je wykorzystuje).

Ankieta badania wpływu straganów kwiatowych na ocenę jakości wizualnej krajobrazu miasta
(na podstawie straganów kwiatowych w Bostonie)

☐ Mężczyzna ☐ Kobieta

(aby zaznaczyć odpowiedź, kliknij podwójnie na okienko przy odpowiedzi a następnie wybierz 'zaznacz' /windows'08/ ewentualnie zmien **kolor tekstu** lub go podkreśl)

Wiek	wykształcenie	w Bostonie
☐ - 24	☐ - średnie	☐ Nigdy nie byłem
☐ 25 - 39	☐ Licecjat lub ekwiwalent	☐ Byłem, jako turysta / krótka wizyta
☐ 40 - 59	☐ Magister +	☐ Mieszkam / mieszkalem (min 2 mies.)
☐ 60 +		

(przed wypełnieniem tej części ankiety proszę najpierw uruchomić pokaz slajdów)

#No	Ocena 1-5	#No	Ocena 1-5	#No	Ocena 1-5	#No	Ocena 1-5
test		9		23		37	
A		10		24		38	
B		11		25		39	
C		12		26		40	
		13		27		41	
		14		28		42	
		15		29		43	
		16		30		44	
		17		31		45	
		18		32		46	
		19		33		47	
		20		34		48	
		21		35		49	
		22		36		50	

(Proszę zachować plik pod inną niż oryginalna nazwa / np. inicjały/ i przesłać zwrótnie na adres e-maila: visualboston@gmail.com) DZIĘKUJE.

Streszczenie

Ogrody tymczasowe w przestrzeniach kolektywnych

W architekturze funkcjonuje pojęcie „budynku tymczasowego”, urbanistyka zajmuje się badaniami tymczasowego użytkowania przestrzeni miejskich. W istniejących opracowaniach z zakresu architektury krajobrazu nie odnajdujemy jednak kompleksowego opisu, definicji i klasyfikacji „tymczasowych ogrodów”.

W pracy zajęto się badaniem cech takich obiektów tymczasowych, zawierających komponenty roślinne, jak: ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych, tymczasowe roślinne dekoracje uliczne, ołtarze i dywany kwietne, roślinne dekoracje przy miejscach pamięci, stragany kwiatowe, stragany z choinkami, ogródki gastronomiczne, ogrody pokazowe na festiwalach ogrodowych, tymczasowe interwencje artystyczne z komponentem roślinnym oraz „zielone” reklamy zewnętrzne. Opisana została ich wielkość, forma, przestrzenna organizacja wewnętrzna, funkcja, lokalizacja, trwałość i cykliczność występowania.

Wyniki badań dotyczące cech znacznej ilości typów tymczasowych obiektów pozwoliły na stworzenie następującej definicji ogrodu tymczasowego: „ogród tymczasowy to obiekt o charakterze przestrzennym i złożonej wewnętrznej organizacji przestrzennej, którego trwałość nie przekracza pojedynczego sezonu wegetacyjnego. Może on być tworzony jednorazowo lub cyklicznie. Jest to obiekt stworzony z wykorzystaniem roślin: osadzonych w podłożu, w pojemnikach, a czasem także ciętych lub sztucznych. Obok elementów roślinnych w ogrodach tymczasowych pojawiają się elementy dekoracyjne oraz funkcjonalne. Ogród tymczasowy ma niewielką powierzchnię, jego wielkość nie przekracza zwykle 300 m². Ogród tymczasowy po okresie funkcjonowania jest przeznaczony do „rozbiórki”, likwidacji lub przeniesienia w inne miejsce.”

Z zestawienia cech tymczasowych obiektów z komponentami roślinnymi z cechami ogrodów wynika, że obok „trwałych” ogrodów istnieją także tymczasowe formy ogrodów. Za ogrody tymczasowe, w wyniku badań, uznano: stragany kwiatowe (częściowo), stragany z choinkami, sezonowe ogródki gastronomiczne, ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych, pokazowe ogrody tymczasowe. Tymczasowe obiekty zawierające komponenty roślinne, które w wyniku analiz cech nie zostały uznane za ogrody tymczasowe są klasyfikowane jako tymczasowe elementy lub układy ogrodowe.

Na kolejnym etapie pracy przeprowadzono badania roli ogrodów tymczasowych w przestrzeniach kolektywnych. Przestrzeń kolektywna to przestrzeń zbiorowa, wypełniona ludźmi, ale nie konieczne rodząca kontakty międzyludzkie – przystanki, targowiska, galerie handlowe, to miejsca, które wspólnie wykorzystujemy, w których napotykamy innych ludzi, często nie wchodząc z nimi w interakcje. Badano: kształtowanie dynamiki i sposobu użytkowania przestrzeni dla pieszych; wpływ ogrodów tymczasowych na ocenę jakości wizualnej krajobrazu miasta; znaczenie w kształtowaniu widoku barwnego; wielkość i ilość obiektów w odniesieniu do wnętrza urbanistycznego, dzielnicy i miasta; lokalizację na tle mapy mentalnej obszaru; lokalizację w ramach układu komunikacyjnego chodnik/ulica, oraz rolę w kompozycji wyodrębnionych, urządzonych fragmentów przestrzeni kolektywnej.

W wyniku badań stwierdzono, że ogrody tymczasowe mają wpływ na funkcjonowanie i odbiór przestrzeni kolektywnych, oddziałują na indywidualnie kreowany wizerunek (mapę mentalną) obszaru. Mają one także potencjał podnoszenia jakości wizualnej krajobrazu miasta i kształtowania walorów barwnych widoku. Badania wykazały także, że ogrody tymczasowe mają wpływ na dynamikę funkcjonowania użytkowników przestrzeni kolektywnych - oddziałują szczególnie na ruch pieszych i koncentracje grup ludzi.

Abstract

Temporary gardens in collective spaces

The term “temporary building” is commonly used in architecture. Urban planning deals with interim and temporary uses of spaces. In the field of landscape architecture one can notice a lack of a comprehensive description, definition and classification of “temporary gardens”.

In this thesis research on temporary structures with plant components was carried out. The research focused on characteristics of objects such as: gardens of the homeless, caravan (RV) gardens, seasonal street decorations, flower altars and carpets, plant decorations at the places of memory, flower stalls, Christmas tree markets, pavement cafes, show gardens at garden festivals, ephemeral art interventions and “green” outdoor advertising. Their size, form, internal spatial organization, location, duration and periodicity of occurrence were described.

The results of research on the characteristics of a large number of temporary structures’ types has led to the creation of the following definition of temporary garden: “temporary garden is a spatial structure of a complex internal organization, which durability does not exceed a single growing season. It can be created once or repeatedly. It is a structure created with the use of plants: growing in the ground, in containers, cut or even artificial. In addition to the plant elements temporary gardens include decorative and functional objects. Temporary garden is small in size and usually takes less than 300 square meters. Temporary garden after its period of operation is disassembled or moved to another location.

A comparison of the characteristics of these temporary structures with the characteristics of “permanent” gardens, proved that temporary forms of gardens do exist. As a result of the research, following structures were recognized as temporary gardens: gardens of the homeless, caravan gardens, flower stalls (partially), Christmas tree markets, pavement cafes and show gardens. Temporary structures with plant components, that have not been recognized as temporary gardens were classified as temporary garden elements or temporary garden arrangements.

Research of the role of temporary gardens in collective spaces were also carried out. Collective space can be both a public and a private space. It is filled with people but it is not necessarily a social space or a space of interactions. Spaces like bus stops, markets, shopping malls are such collective spaces of common use. The research focused on: temporary gardens shaping the dynamics and models of usage for the pedestrian spaces; the impact of temporary gardens on the visual quality of the urban landscape; the importance in shaping the color composition of a view; the number and size of temporary structures in urban interior, district and city; location compared to the mental map of an area; location on the sidewalk/street and the role in composition of isolated, designed fragments of collective space.

The results of the research showed that temporary gardens have an impact on the functioning and reception of collective spaces. Temporary gardens influence the individual image (mental map) of the area. They also have a potential for improving the visual quality of the urban landscape and they can shape the quality of color composition of a view. Studies have also shown that temporary gardens have an impact on the dynamics of collective spaces’ users – particularly affecting the movement of pedestrians and concentrations of groups of people in certain places.

Temporary gardens in collective spaces

Article for the European Federation for Landscape Architecture conference "Mind the Gap. Landscapes For A New Era" (Tallinn, Estonia, November 2011). Presented in the panel "Temporary landscapes and Art Interventions".

Key words: *temporary gardens, art interventions, garden festivals, everyday urbanism, flower markets*

Introduction

Inspired by garden festivals, temporary and everyday urbanism, ephemeral architecture, land and site-specific art, I have decided to engage in research on 'temporary gardens'. In the minds of some contemporary scholars, "garden" is a capacious idea and offers a wide spectrum of meanings, more so than its everyday understanding. Kenneth I. Helphand (2006) describes gardens (even individual plants) growing in bits of soil in desert prisons, hospitals, highway medians, vacant lots, refugee camps, rooftops, dumps, wastelands, cracks in the sidewalk as *defiant gardens* - gardens created in extreme or difficult environmental, social, political, economic, or cultural conditions (Helphand 2006). Although Helphand's further focus is on gardens in wartime, I perceive urban landscape as a less-drastring, but not dissimilar "challenging circumstance" for gardens.

The *temporary garden* is a concept that is not yet clearly defined. I see it as a broad idea that connects different forms, ranging from flower markets and Christmas tree trade stands, and from occasional decorations (e.g. flower altars and crosses) to show gardens at garden festivals and "green" art installations. What is mutually shared in the above examples of urban landscape, beside their impermanent character, is how each is present to satisfy the human aesthetic need to be surrounded by the beauty of plants and flowers, even in the harshest of conditions. Temporary gardens, along with roof gardens, pocket parks, vertical gardens and Helphand's defiant gardens *show how strongly we crave elements of nature in the city space. Garden (...) is a remarkably elastic concept with the capacity to both generate and absorb a multiplicity of mental associations* (Helphand 2006).

'Garden' can be perceived as one of the elements of temporary urbanism. *The spectrum of interests behind temporary uses is broad. It stretches from art projects to cultural and entertainment offerings with varying ambitions to purely commercial events.* (Haydn, Temel, 2006). With the growing number of the temporary uses in modern cities comes a growing number of temporary garden structures. Along with those known for centuries such as flower markets (e.g. medieval Campo de' Fiori in Rome) and pavement cafes, came newer ones like elaborate Christmas decorations or site-specific art. Other examples of

temporary gardens are these presented at garden festivals, which are ranging in themes and characters and work as a venue, offering different contexts and space used to create experimental show gardens. *Those ephemeral installations are artists' and landscape architects' answers to schematic gardens, lacking creative and artistic value. They are created as personal statements, designers' manifestos, and seen by many as the avant-garde of modern landscape architecture* (Albrecht, 2006).

Material and Methods

The multiplicity of directions and complexity of the problems of art in the twentieth century was reflected in various projects created by architects and landscape architects. The lack of a single and clear style or direction characterizes postmodernism, distinguishing the contemporary from modernity, which sought a universal narrative. Foucault in the seventies described a postmodernist as a person who prefers what is positive and multiple, chooses difference over uniformity, flows over unities, mobile arrangements over systems (Foucault, 1984). According to him, in the postmodern world the frequent change and mobility, for both people and ideas, will be common and everyday. What is productive is not sedentary but nomadic.

Contemporary landscape architecture is characterized by a remarkable diversity of themes. Landscape architects work on projects in various scales. Very different are the ideas and meanings that the designers express through their work in the landscape. With such an accumulation of different values, views and information and their rapid obsolescence, to formulate them in the landscape within a permanent, fixed objects can be in many cases unnecessary or pointless.

Temporality is a feature that gives the possibility to adjust a project to the specific situation that has appeared in the moment, allowing flexibility and spontaneity. Since the time of the "Bagel Garden" by Martha Schwartz (1979), landscape architects are increasingly eager to choose ephemeral interventions rather than introducing permanent changes in the landscape.

Issues of the temporary use of urban space are discussed by the authors of "Everyday Urbanism" (Crawford, Chase, Kaliski 2008) and "Temporary Urban Spaces" (Haydn, Temel 2006). They describe activities that focus on low-scale intervention, implemented usually in poor neighbourhoods of large cities. These authors show the importance of informal, grassroots, and often temporary operations, both in everyday life in the city as well as in urban planning as a scientific discipline. Temel and Haydn especially underline the opportunities offered by urban "acupuncture": activation of the city dwellers by instantaneous, spontaneous projects that arise even in the smallest spaces in cities. Spaces of temporary use occupy an important place in the urban tissue. Short-lived, sometimes

even hardly noticeable interventions can have greater influence than some carefully planned and long-term projects. These interventions are a tool of “bottom-up” design. They are flexible and *in contrast to master plans they always permit a trial-and-error approach allowing to learn from initial steps, and if necessary, go back a little and set off on a different path* (Haydn, Temel 2006). Martha Schwartz argues that *landscape architecture can be anything; it can even be temporary for godsakes - it'd probably be better if more things were* (Fareilly 2006).

In contemporary art and science (including philosophy, archaeology and anthropology) procesualizm is an important paradigm. Procesualists are typically less interested in the study of solid and stable forms but tend to focus on the process of their evolution. Garden and gardening seem to be attractive "tools" for process-oriented art. Evidence of that can be found in Poland, in works such as Pawel Althamer's "Paradise", Julita Wójcik's "My Garden" and Joanna Rajkowska's "Oxygenator".

The basis for methodology in this PhD thesis is fieldwork – documenting, registering and observation of the phenomenon of temporary gardens. Methods also include elements of participant observation – I have designed and created some temporary gardens in urban space of Warsaw, Poland. In addition a review of temporary garden projects and designs was undertaken. Some other methods that were used in the research include formal, spatial composition and comparison analysis.

The influence of temporary gardens on the visual attractiveness of urban spaces is measured with the means provided by the visual preference study methods. These methods were developed during the 1970's, at first to serve forestry (Daniel, Boster 1976) and regional planning (Shafer, Brush 1977). They were thought of as tools for prediction of public's visual preferences and their goal was to put an objective, quantitative measure on seemingly subjective character of scenic beauty. Methods that at first predominantly dealt with large-scale areas have become popular with researchers concerned with city aesthetics - urban interiors (Seung-Bin 1984), highways and streets (Ewing 1996).

Another important method for the research project is the perceptive analysis of Skalski (2007). Taking ideas from Christian Norberg-Shultz's "Genius loci – towards a phenomenology of architecture" (Norberg-Shultz 1980) and earlier philosophy by Edmund Husserl, this method is a way to analyze the phenomena of space. Husserl's phenomenological method of research *consists in realizing the presence of an object and elucidating its meaning through intuition. It's about immediate seizure, in an act of vision*¹⁶³. The art of seeing is vital for designers; its fundamental result is discerning space and landscape as a medium for artistic activity. This may be fully achieved by subordinating natural process of perception to practical pragmatism, deliberately planning observations

¹⁶³ source: The Columbia Encyclopedia, Sixth Edition, 2008

from general to detailed view. Skalski divides the perceptive analysis of landscape into five steps:

1. Visual distinguishing of a fragment of landscape, that could be later envisioned as 'the whole' or 'the place'
2. Discerning entries leading inside 'the place' and judging their value as spatial gateways in composition of landscape
3. Discerning elements creating an internal structure of 'the place'. The internal structure is a system of interiors described by 'floors', 'walls' and 'ceilings' (formal analysis)
4. Discerning objects and details in interiors. Categorizing their spatial value and meaning in the landscape.
5. Designating points inside 'the place' and describing views that are spreading on the outside space.

This kind of perceptive discipline allows researcher to put his observations into precise and logical order. The perceptive analysis of landscape leads to a detailed description of a role of the certain element in particular space. That is the reason for using this method in investigating the role of temporary gardens in the urban landscape.

The key research questions that my PhD thesis aimed to answer are the following:
What is a temporary garden? What are the types of temporary gardens? What is the current and potential role of temporary gardens in urban spaces?

Results

Definition of a temporary garden

Some might argue that the phrase 'temporary garden' is close to being a pleonastic statement, in the meaning that the adjective 'temporary' conveys no useful information to add to the word 'garden' as garden is temporary by definition (i.e. seasonal, changing, ephemeral). Although when looking at the literature and common language (represented by internet entries) one can find several ways in which the phrase 'temporary garden' might be used. Temporality might be a result of an unsatisfactory situation, conditions for a (permanent, continuous) garden. 'Temporary garden' may have a strictly practical, horticultural connotation, being a temporary plot, used to plant and grow vegetation in a spot, from which it will be moved after certain age, height etc. is reached. Even more often the phrase is used to describe installations (artistic or decorative) that use plants or gardening techniques – often those exposed at Garden Festivals (e.g. Temporäre Gärten¹⁶⁴, International Garden Festival "Jardin de Metis", Flora Festival in Montreal

¹⁶⁴ source: www.temporaeregaerten.de [22.03.2010]

etc.). John Leighton Chase uses a similar phrase: “temporary parks” to name the phenomenon of Park(ing) Day installations, this way also linking them to the theory of everyday urbanism (Chase, Crawford, Kaliski 2008).

In defining the term temporary garden I have decided to look at a frequently used and precisely described term “temporary buildings”. Polish construction law defines a temporary building as one that is intended for temporal usage, in a period of time that is shorter than the buildings technical durability and destined to be moved to a different location or disassembled (it’s also usually not connected permanently to the ground). Analogical definition, in an almost unchanged form, can be used to describe temporary gardens. Though how to approach the problem of technical durability of a garden? Without any doubt, “standard” gardens, both private and public, are created as permanent features, to last in an identical or similar form and shape for a period of time longer than single vegetation season. In this aspect temporary garden is a negation of a permanent, “standard” garden. Just like in the case of temporary buildings, temporary gardens are destined to be moved (mobile or nomadic gardens) or to be disassembled. Temporary gardens can be unattached to the ground being entirely composed out of cut or potted plants. Other definitions underline mobile character of temporary buildings - constructions with a spatial structure that can adapt itself to varying requirements, a form of transportable architecture which can either be moved in one piece or dismantled into individual sections and also assembled with little effort (Schulte 2000).

The research of the characteristics of various temporary objects and structures that predominantly contain plants allowed to designate a group of those that can be considered temporary gardens. In order to create a definition of a temporary garden, the results of these studies were confronted with initial working definitions of a temporary garden and a garden. The result is the following definition: “Temporary garden is a spatial object with an complex internal composition. It’s durability does not exceed a single growing season. It can be created once or be recurring. It is an object created with the use of plants: in containers, growing in the ground, cut or artificial and other decorative and functional elements. Temporary garden is usually small in size, not exceeding 300 m². After a period of its operation it is designed to be dismantled and removed or transferred to another location.”

Typology of temporary gardens

The literature review and some initial research enabled to identify a group of temporary objects with plant components. These ephemeral structures are more or less distant from the everyday perception of what is a garden. Further documentation and analyses of over 500 objects in a 4-year period led to detailed descriptions of their size, form, function, permanence and seasonality, materials and technologies used to create these structures.

Another part of the research dealt with the internal structures of differentiated types of temporary objects. Their simplified internal spatial order was compared to the elementary structure of a “standard”, permanent house garden proposed by Gawryszewska (2006).

One of the most important tasks during the research of temporary gardens was the identification of types or subgroups and categorization. This allowed to describe and to recognize the phenomenon more precisely. The typology was partially based on some observations made by Fortuna-Antoszkiewicz (2002) who, in her research, divided urban greenery into two categories of garden elements and garden arrangements. First of these are described as spatial elements that include plants, and can either exist separately or be used to create a garden arrangement, the second is a separate and finite structure composed out of garden elements. To assess other groups of the ephemeral, impermanent gardens and green installations I have decided to draw up a scheme of types (Figure 2):

A) Mobile and nomadic gardens: Gardens of the homeless or so called *transitory gardens* – described so by Balmori, Morton (1995); gardens by RVs (camper vans) and temporary buildings (e.g. tents) – both researched by Dorothy and David Counts (2001) and Prussin (1996); mobile and nomadic garden installations such as: Mobile Community Garden (by Annechien Meier, the Netherlands), Mobile Landscape Intervention Unit (by Evergreen, Canada). Nomadic Vegetable Garden (by Nadau, Dupont-Rougier and Alexandre - France) and Parkcycle (by Rebar group, San Francisco).

B) Occasional “green” decorations: flower altars (e.g. these created in Poland for Catholic holiday Corpus Christi); street plant decorations (e.g. planters, garlands); cut-flower decorations by graves and monuments; flower carpets (e.g. world-famous flower carpet in Grand Market in Brussels)

C) Trade stands with plants – flowers, vegetables and Christmas trees. Flower markets.

D) Seasonal “green” (plant-decorated) pavement cafes and beer gardens.

E) Temporary show gardens, created as a designer showcase, presented at festivals such as Chelsea Flower Show in London, Jardin de Metis in Quebec or International Festival of Gardens at Chaumont-sur-Loire in France, BUGA in Germany and other – researched and described by Albrecht (2006), Johnstone (2007) and Jones (2003) among others.

F) “Green” outdoor advertisement (e.g. billboards for addidas “Grün” campaign, bus-stop gardens for Warsaw’s non-smoking campaign or outdoor advertisement for New Zealand’s Eco Store)

G) Temporary garden interventions and “green” art installations: eco-themed interventions, temporary green sculptures and installations created outside festival grounds (usually in urban settings). Projects created by designers inspired by the idea of “garden” have a highly experimental nature, are very ephemeral and are often accompanied by performance art. Examples can be found at international art gatherings such as: “Temporäre Gärten” in Berlin, “Jardin temporaire” in Le Havre or “Between Two Waters” in Tartu - researched by Skonieczna (2007) among others. Similar character have temporary installations that are created for the annual Park (ing) Day. Temporary garden interventions are often connected with events - lectures, fashion shows or street festivals usually operate during few hours, one day or few days. Among researched interventions the most long-lasting were those which aim to create a relationship with local residents, be engaging through social participation, and in which plants are grown. This kind of temporary garden interventions function for least a month (eg the project “Grow Passage” by DQP - Fig. 2), and often 3 months or even a whole season - from spring to late fall (eg, “Jardin Temporaire” by R. Hegnauer).

Influence of temporary gardens on urban space

The research of the role of temporary gardens in urban spaces was also carried out. It focused on: temporary gardens shaping the dynamics and models of usage for the pedestrian spaces; the impact of temporary gardens on the visual quality of the urban landscape; the importance in shaping the color composition of a view; the number and size of temporary structures in urban interior, district and city; location compared to the mental map of an area; location on the sidewalk/street and the role in composition of isolated, designed fragments of urban space.

The visual preference study of temporary gardens in Boston proved that selected types of temporary garden elements have a similar influence on the aesthetic value of certain cityscapes as some ‘standard’ and permanent elements of greenery in the city

centers. More than this it seems that temporary gardens such as flower stalls and markets might actually have a stronger impact on the aesthetic quality of the views than the flower planters and flowerbeds. Although it was not a part of this research, and not mentioned before in the article one should not forget about the additional social values (creation of some human-human interactions) of these temporary gardens that the 'standard' elements of city greenery lack. This undoubtedly shows their potential as an alternative, yet powerful tool that can be used by landscape architects in urban design projects and aesthetic revitalization of the built environment (Herman 2009).

Temporary gardens influence the individual image (mental map) of the area and they can shape the quality of color composition of a view. Studies have also shown that temporary gardens have an impact on the dynamics of urban spaces' users – particularly affecting the movement of pedestrians and concentrations of groups of people in certain places.

Conclusions

The term "temporary building" is commonly used in architecture. Urban planning deals with interim and temporary uses of spaces. In the field of landscape architecture one can notice a lack of a comprehensive description, definition and classification of "temporary gardens".

In this thesis research on temporary structures with plant components was carried out. The research focused on characteristics of objects such as: gardens of the homeless, caravan (RV) gardens, seasonal street decorations, flower altars and carpets, plant decorations at the places of memory, flower stalls, Christmas tree markets, pavement cafes, show gardens at garden festivals, ephemeral art interventions and "green" outdoor advertising. Their size, form, internal spatial organization, location, duration and periodicity of occurrence were described.

The results of research on the characteristics of a large number of temporary structures' types have led to the creation of the definition of temporary garden. A comparison of the characteristics of these temporary structures with the characteristics of "permanent" gardens proved that temporary forms of gardens do exist. As a result of the research, following structures were recognized as temporary gardens: gardens of the homeless, caravan gardens, flower stalls (partially), Christmas tree markets, pavement cafes and show gardens. Temporary structures with plant components, that have not been recognized as temporary gardens were classified as temporary garden elements or temporary garden arrangements.

The results of the research showed that temporary gardens have an impact on the functioning and reception of urban spaces (e.g. they have a potential for improving the

visual quality of the urban landscape). Through many different aspects of interaction and participation – buying, observing, cultivating, contemplating and praying, temporary gardens become a part of our personal, everyday urban space. For many of the people living their lives exclusively in the city centre buying a Christmas tree at a trade-fair stand might be a “as close as you can get” to a feeling of being in a forest and buying tulips on a flower market is a strongest interaction in a garden-like environment. The way we live our lives, in general, is faster and we require many stimuli to keep us interested and content. People that are assimilated to "shopping mall culture" expect promotions and ever-changing special offers. When it comes to city green spaces, for these consumers, seasonal changes and even variable bedding schemes in traditional parks and other city green spaces, are becoming insufficient. Temporary gardens seem to fulfill that need.

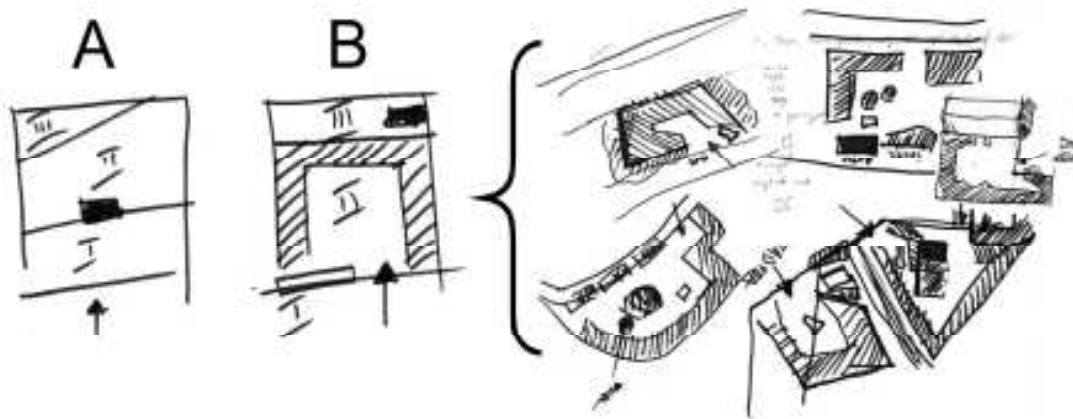

Figure 1. Sketches of some internal structures of different Christmas tree trade stands simplified to one scheme (B) and compared to the schematic structure of a house garden (A, based on researches by: Gawryszewska, 2006). (K. Herman)

Figure 2. Warsaw's first Park(ing) Day, 2009.
Project: K. Herman (photo: K. Herman).

Figure 3. „Grow Pasaż” 2010, Project: Dallas,
Pierce, Quintero – London (photo: K. Herman).

Figure 4. Strefa NIEpalenia (Non-smoking area)
social advertising campaign by the Centre for
Social Communication in Warsaw, 2008
(photo: K. Herman).

Figure 5. Christmas tree market in Warsaw
(photo: K. Herman)

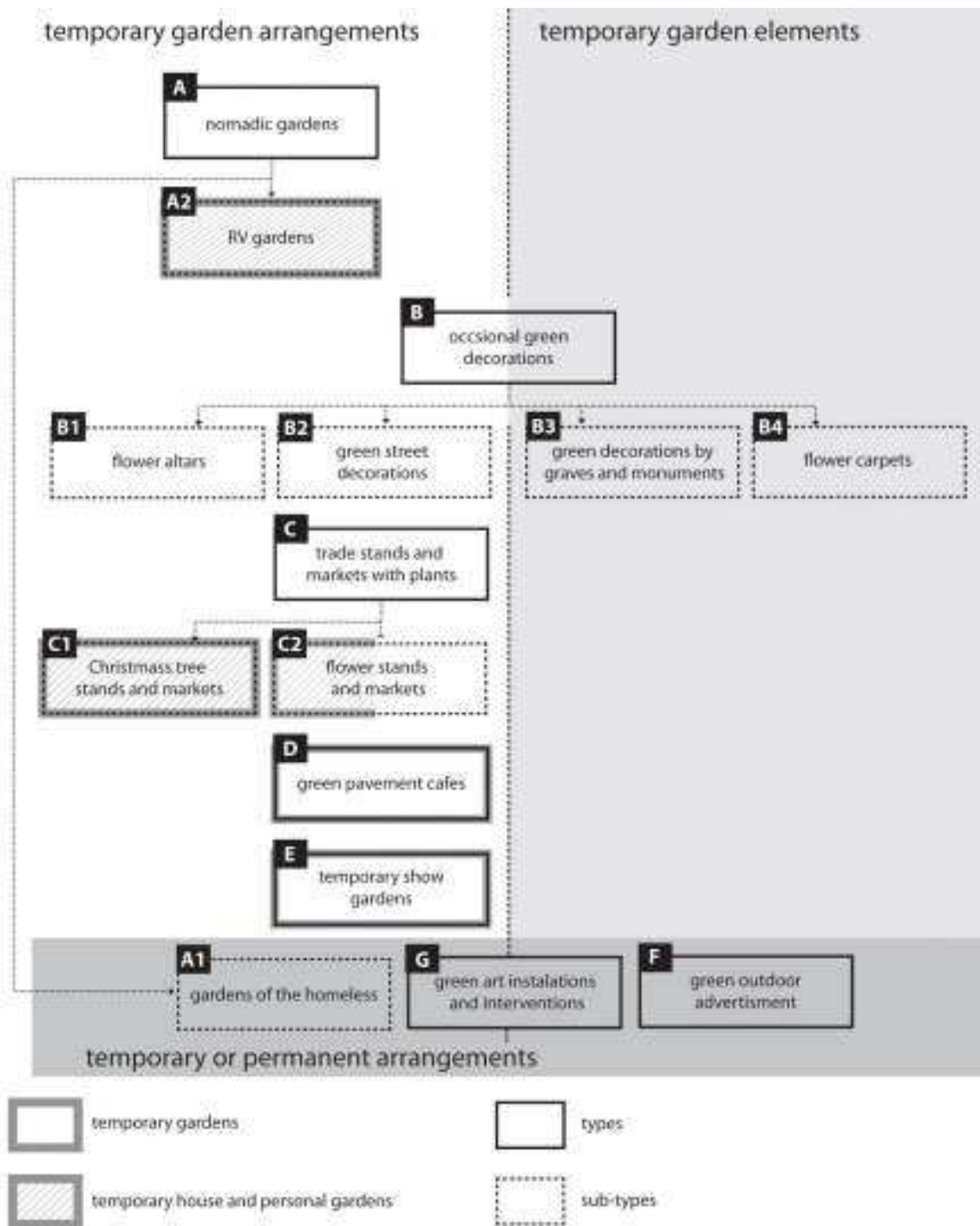

Figure 6. Typology of temporary gardens (K.Herman)

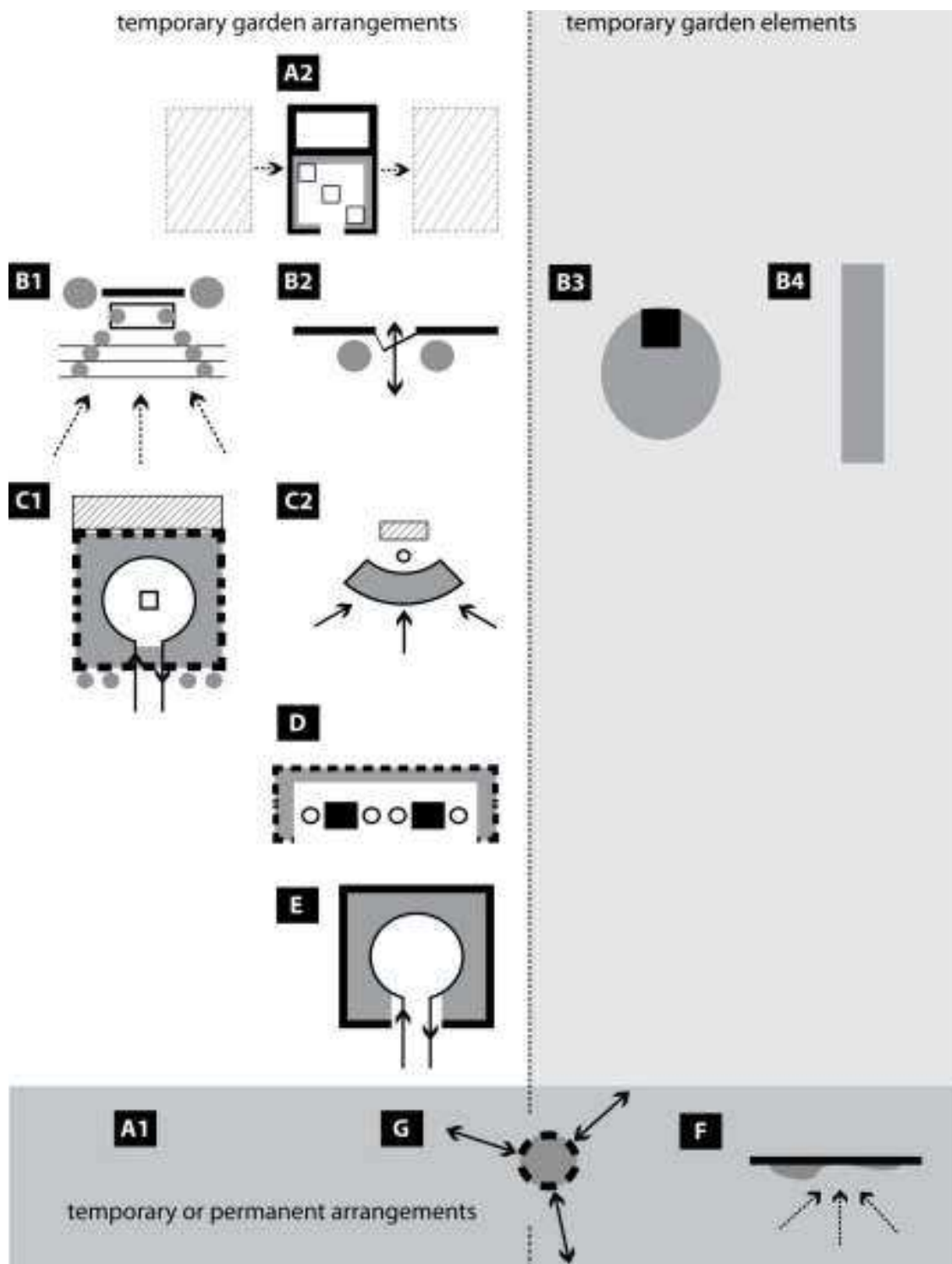

Figure 7. Simplified spatial structures of individual types of temporary garden elements and arrangements (K.Herman)

Figure 8. A1. garden of a homeless person (Balmori & Morton 1996), A2. Caravan (RV) garden, B1.flower altar and carpet, B2.Seasonal street decoration B3. plant decorations by a monument, B4. flower carpet, C1. Christmas tree market, C2. flower stalls pavement cafes E. show gardens at Flora Montreal Festival, F. "green" outdoor advertising, G. ephemeral art intervention.

Krzysztof Herman, architekt krajobrazu. Ukończył studia doktoranckie w Katedrze Sztuki Krajobrazu SGGW. Nauczyciel akademicki na Wydziale Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW. W roku akademickim 2008/2009 stypendysta Fundacji Fulbrighta na Harvard Graduate School of Design w USA. Zajmuje się tematyką ogrodów tymczasowych, sztuką krajobrazu i historią najnowszej architektury krajobrazu. Autor szeregu artykułów naukowych. Pracował m.in. przy rewaloryzacji wiktoriańskiego założenia ogrodowego Kylemore w Irlandii, prowadził warsztaty "W kręgu sztuki krajobrazu" w Galerii Zachęta (ZetPeTy) i stworzył zielone instalacje w galerii Heppen Transfer ("Teren Zamknięty, czyli Garden Peepshow"). We wrześniu 2009 roku zorganizował, dzięki pomocy stołecznego Biura Ochrony Środowiska, pierwszy warszawski Park(ling) Day (inicjatywa międzynarodowa), tworząc mini-parki na miejscach parkingowych w ścisłym centrum miasta. Jest współtwórcą programu cyklu "Zielonych Debat - śniadań na trawie" organizowanego w 2009 przez Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy. Prezes Mazowieckiego Oddziału SPAK (Stowarzyszenie Polskich Architektów Krajobrazu). Pracuje dla Europejskiej Federacji Architektury Krajobrazu (EFLA) w grupie d/s komunikacji.

Zawarte w pracy opisy badań ilustrowane fotografiami wraz ze stosownymi komentarzami oraz skrupulatnie prowadzone inwentaryzacje wybranych obiektów (...) są świadectwem potwierdzającym metodyczne i naukowe przygotowanie autora. Przedmiotem jego zainteresowania były festiwale ogrodowe, wydarzenia artystyczne a także zwykłe stoiska z kwiatami. Pomimo licznych wyjazdów zagranicznych jego zainteresowania dotyczyły głównie naszego kraju a szczególnie wybranych dzielnic Warszawy a także innych mniejszych miejscowości. Czytając kolejne rozdziały pracy wyraźnie odczuwa się pasję badawczą autora (...), ma on odwagę twórczo interpretować i wykorzystywać klasyczne metody i dostosowywać je do współczesności.

dr. hab. Janusz Skalski
Katedra Sztuki Krajobrazu SGGW

Ogrody bezdomnych, ogrody przy przyczepach kempingowych i ogrody pokazowe, nawet jeśli są tymczasowe, kojarzą się z ogrodem w tradycyjnym tego słowa znaczeniu. Rozszerzenie znaczenia „ogrodu” na obiekt funkcjonujący pod nazwą własną straganu, jest zaskakujące lecz uprawnione – co autor skrupulatnie udowodnił w swojej pracy. Użycie terminu „ogród” w przypadku straganu, a tym bardziej straganu z choinkami, co brzmi jak poetycka przenośnia, ma pragmatyczny wymiar: obiekty takie pełnią konkretne funkcje w przestrzeni, powstają w wyniku działania celowego i mieszczą się w kategorii obiektów projektowanych – nawet jeśli projektantami nie są profesjonaliści. Nie przypadkiem zapewne w części wstępnej pracy autor zamieścił zasługujące na podkreślenie założenie: „twórczość profesjonalna i nieprofesjonalna mają równe znaczenie w krajobrazie i wspólnie kształtują przestrzeń naszej codziennej egzystencji”

dr. hab. inż. arch. Weronika Wiśniewska
Instytut Architektury i Urbanistyki, Politechnika Łódzka